

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

На правах рукопису

АЛЕКСЄЄВА НАТАЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 336.027:336.144.38:330.163(4:477)(043.3)

**ФІНАНСУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Федосов Віктор Михайлович
доктор економічних наук, професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ФІНАНСУВАННЯ ПОТРЕБ У ТЕОРІЇ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ..	12
1.1. Економічна природа та необхідність задоволення суспільних потреб.....	12
1.2. Роль і місце держави у фінансуванні суспільних потреб.....	34
1.3. Приватне та державне фінансування суспільних потреб: діалектика взаємозв'язку	54
Висновки до розділу 1.....	75
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИКА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ У РОЗВИНЕНІЙ РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦІЇ).....	78
2.1. Бюджетне планування в країні з розвинутою економікою: складові та переваги в забезпеченні суспільних потреб	78
2.2. Фінансування суспільних потреб: дилема боргових фінансів.....	99
2.3. Ефективність реалізації державою її суспільного призначення.....	121
Висновки до розділу 2.....	141
РОЗДІЛ 3 РОЗБУДОВА ДІЄВОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ В УКРАЇНІ	144
3.1. Бюджетне фінансування суспільних потреб в умовах фіскальної та політичної децентралізації	144
3.2. Модернізація оперативного та стратегічного управління фінансуванням суспільних потреб	165
3.3. Розвиток альтернативних джерел фінансування суспільних потреб в світлі загроз борговій безпеці країни.....	184
Висновки до розділу 3.....	201
ВИСНОВКИ.....	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	209
ДОДАТКИ	242

ВСТУП

Актуальність теми. Потреби є вихідною домінантою існування людини, окремих громад і суспільства в цілому, їх руху та розвитку. Усталена соціальна організація, колективне співіснування сприяють формуванню на тлі індивідуальних суспільних потреб. Рівень задоволення останніх безпосередньо впливає на якість життя, благополуччя, добробут населення та соціальний прогрес суспільства загалом. У цьому контексті дуже важливо визначити коло суспільних потреб і пріоритетність їх фінансування. Проте в умовах українських реалій зробити це дуже важко, оскільки відсутнє їх законодавче трактування, відповідні критерії віднесення до них. Окрім того, унеможлиблюється оцінка достатності фінансування суспільних потреб, тому що не розроблено підходів до визначення рівня їх задоволення та відповідних показників якості даного процесу. Це не дає змоги органам влади та управління брати на себе чіткі зобов'язання і нести відповідальність за їх невиконання. Така ситуація ставить під загрозу успішність функціонування держави та виконання нею її суспільного призначення.

Наріжний камінь цієї проблематики приховано в існуючому дисонансі між суб'єктивним сприйняттям добробуту і якості життя населенням та показниками рівня задоволення суспільних потреб, які оприлюднюються державою. Публічно декларуються макропоказники – обсяг ВВП, державного боргу, бюджетного дефіциту, зростання/зменшення доходів і видатків бюджету, рівень зайнятості та ін., які по суті не відображають якості фінансування суспільних потреб. До того ж зміщення акцентів, зосередження уваги на «маргінальних» та «проміжних» показниках, другорядних суспільних потребах негативно впливають на добробут суспільства в цілому і кожного з його членів зокрема. Набір таких показників та розстановка пріоритетності у фінансуванні суспільних потреб уже настільки укорінилися у свідомості громадян, що вони навіть не піддають їх сумніву. І нарешті, за умов відсутності прозорості та транспарентності фінансової сфери забезпечення високого рівня задоволення суспільних потреб перестає бути дороговказом для державних рішень, які далеко не завжди відповідають суспільним

інтересам. Майже постійна внутрішня соціально-економічна, фінансово-банківська, монетарна й політична нестабільність, загрозливі зовнішні виклики неминуче продукують низьку якість наданих суспільних благ і, як наслідок, незадоволеність суспільства. За таких умов основою державної економічної політики має стати визначення значимості тих чи інших суспільних потреб, віднаходження балансу між їх обсягами і джерелами фінансування. Усе це обумовлює актуальність обраного напряму дослідження.

Питання сутності потреб, у тому числі суспільних, та практичних аспектів їх фінансування різнобічно досліджували представники зарубіжної економічної думки, зокрема Л. Абалкін, Р. Барро, С. Брю, Дж. Б'юкенен, Дж. Гелбрейт, Г. Лукасян, Ж. Л. д'Аламбер, Д. Дідро, Дж. Кейнс, Ф. Котлер, Р. Коуз, А. Лаффер, К. Макконнелл, А. Маршалл, Р. Масгрейв, Г. Моультон, У. Нордгауз, М. Олсон, А. Пігу, Б. Райзберг, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, Д. Юм та інші. Використовуючи найкращі наукові доробки представників фінансової науки в Україні ще кінця ХІХ – початку ХХ століття – М. Алексеєнка, М. Балудянського, О. Білімовича, М. Бунге, І. Вернадського, С. Вітте, Д. Журавського, П. Кованька, І. Патлаєвського, Д. Піхна, Є. Слуцького, М. Туган-Барановського, М. Яснопольського та інших, цій сфері присвячують свої праці вітчизняні вчені – В. Андрущенко, О. Беляєв, П. Леоненко, С. Мочерний, Ю. Наконечна, С. Онишко, В. Савчук, В. Федосов, П. Юхименко та інші.

Незважаючи на досить вагомі теоретичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців із проблематики потреб у фінансовій науці до цього часу відсутнє системне бачення процесу їх фінансування, малодослідженими залишаються альтернативні бюджетній формі фінансування суспільних потреб, не приділяється належної уваги визначенню рівня їх задоволення. Навіть у трактуванні поняття «суспільна потреба» не існує єдиного підходу. У цьому зв'язку вивчення зарубіжного досвіду, зокрема Франції – однієї з найбільш розвинених унітарних країн ЄС, має практичне значення для України. Це пов'язано з багатовіковим удосконаленням її фінансової сфери, з установами системи превалювання суспільних інтересів та відповідним фінансуванням суспільних потреб, що

забезпечили добробут, соціальний захист громадян, досить високий рівень якості життя населення. Актуальність, теоретична й прагматична значимість обраної теми дисертаційної роботи визначили її мету і завдання, окреслили об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідницької роботи кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за темою «Макрофінансові стабілізатори в системі державного регулювання економічного розвитку» (державний реєстраційний номер 0113U004262). Внесок автора полягає в систематизації теоретичних підходів до розкриття економічної природи і сутності дефініцій «суспільна потреба», «суспільний інтерес», «суспільне благо» та в розробленні рекомендацій щодо вдосконалення процесу фінансування (задоволення) суспільних потреб.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методологічних засад дослідження суспільних потреб та розроблення практичних рекомендацій щодо їх фінансування в Україні на основі вивчення позитивного досвіду однієї з провідних європейських країн – Франції. Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- поглибити існуючі наукові підходи до розкриття економічної природи і сутності поняття «суспільна потреба»;
- виявити роль держави в процесі задоволення суспільних потреб у контексті формування і розширення сфери публічних фінансів;
- визначити коло відмінних від державної форм фінансування суспільних потреб, розкрити їх переваги і недоліки;
- з'ясувати особливості організації бюджетного процесу у Франції у взаємозв'язку з фінансуванням суспільних потреб та можливості застосування європейського досвіду в Україні;
- розкрити роль боргових фінансів у фінансуванні суспільних потреб;
- оцінити ефективність виконання державою її суспільного призначення на основі визначення рівня задоволення суспільних потреб;

- визначити шляхи усунення «слабких місць» у стратегічному та оперативному управлінні на макрорівні у сфері фінансування суспільних потреб;
- запропонувати напрями вдосконалення бюджетного фінансування суспільних потреб в Україні.

Об'єктом дослідження є фінансування суспільних потреб.

Предмет дослідження – система грошових відносин, що виникають між державою, фізичними і юридичними особами у процесі фінансування суспільних потреб.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертації є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: системного аналізу і наукової абстракції – для теоретичного узагальнення результатів досліджень науковців і практиків з проблематики суспільних потреб, їх використання в системі публічних фінансів та для розкриття сутності понять «суспільна потреба», «суспільний інтерес», «суспільне благо»; історичного – для дослідження генези та еволюції основних показників: обсягів фінансування суспільних потреб з різних джерел, державного боргу і дефіциту тощо в умовах циклічності економіки; порівняльного аналізу і синтезу – для виявлення загальних та спеціальних рис у структурі суспільних потреб, при вивченні вітчизняного та зарубіжного досвіду фінансування (задоволення) суспільних потреб; кількісного та кореляційного аналізу – при визначенні взаємозалежностей між макроекономічними та макрофінансовими показниками; економіко-математичного моделювання – для побудови моделі фінансування суспільних потреб з різних джерел; аналогії та порівняння – при визначенні пріоритетності суспільних потреб, при порівнянні українського і французького досвіду фінансування (задоволення) суспільних потреб.

Статистичну та інформаційну основу дослідження сформували наукові доробки вітчизняних і зарубіжних учених і практиків, законодавчі та нормативно-правові акти, звітні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національного банку України, Державної служби статистики України, Організації економічного співробітництва та розвитку, Міністерства екології, сталого розвитку

та енергетики Франції, Місії підтримки публічно-приватного партнерства Франції, Генерального Комісаріату стратегії і перспективного планування Франції, Міністерства економіки та фінансів Франції, Дирекції з питань бюджету Франції, Національного інституту статистики й економічних досліджень Франції, Дирекції з питань легальної та адміністративної інформації Франції, Статистичної служби Європейського союзу, Агентства Франс Трезор.

Наукова новизна одержаних результатів. Найсуттєвіші результати дослідження, які містять наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

– запропоновано визначення вартості суспільних благ із розрахунком їх необхідного та фактичного обсягу в розрізі джерел фінансування (за показником ефективного споживання) та з урахуванням особливостей різних стадій економічного циклу. Цей вартісний підхід, *по-перше*, дає можливість глибше зрозуміти внутрішню природу і сутність дефініцій суспільного блага та потреби, *по-друге*, позитивно впливає на реалізацію заходів фінансової політики держави;

удосконалено:

– критерії потреб взагалі та суспільних зокрема на основі виділення їх характерних рис, а також систематизацію етапів процесу їх задоволення, а саме: 1) планування (визначення сукупності потреб, обсягу благ тощо); 2) насичення; 3) аналіз результатів (ступеня задоволення). Установлено відповідність цих етапів стадіям фінансового забезпечення суспільних потреб – планування видатків відповідно до потреб і джерел їх забезпечення, здійснення видатків, моніторинг та верифікація результатів фінансування. Такий комплексний підхід, з одного боку, унеможливорює фінансування видаткових статей, які не відповідають суспільним потребам, з іншого – підвищує ефективність використання коштів;

– засади оцінювання рівня задоволення суспільних потреб у розрізі їх складових: індивідуальних (суб'єктів економіки) і колективних. Оцінювання рівня задоволення потреб домогосподарств у разі фінансування за рахунок їх власних коштів проводиться через: а) суб'єктивну оцінку, б) об'єктивні показники, в) структуру потреб. У разі зовнішнього фінансування за стратегії «вибору переваг»

домогосподарствами воно здійснюється через: а) суб'єктивну оцінку, б) наявні альтернативи. Різноманітність таких способів оцінювання дає більш точний результат при визначенні достатності фінансування суспільних потреб;

набули подальшого розвитку:

– трактування дефініцій «суспільна потреба» та «фінансування суспільних потреб» у частині визначення їх передумов, причин, підстав, обставин, факторів (чинників) виникнення та розвитку на основі напрацювань представників української класичної школи фінансів кінця XIX – початку XX століття та західної економічної науки;

– авторське розуміння економічної природи і сутності категорії «потреба» та трактування пов'язаних з нею понять, а саме:

- суспільної потреби: 1) у вузькому розумінні (об'єктивний підхід) – те, що є необхідним, без чого неможливо обійтися її носіям (населенню, юридичним особам, державі) і відсутність чого неминуче призведе до негативних наслідків для них; 2) у широкому розумінні (суб'єктивний підхід) – спонукальні мотиви до розвитку суспільства в цілому та носіїв потреб зокрема, те, що може принести задоволення, користь їхнім носіям, сприяти покращенню добробуту населення, розвитку і зростанню економіки, фінансово-монетарній стабільності та не може мати «нейтрального» ефекту;

- суспільного блага – все, що може задовольнити суспільну потребу (товари та послуги, які виробляються як державою, так і приватним сектором);

- суспільного інтересу – форма прояву суспільних потреб, що втілюється в поставлених цілях, діях, спрямованих на задоволення суспільних потреб;

– критерії визначення пріоритетності у фінансуванні суспільних потреб: першочерговість та другорядність у виділенні коштів; короткостроковість та довгостроковість ефекту від здійснених видатків; форма фінансування (можливість віднайти інші джерела фінансування);

– методичні підходи до оцінювання достатності, якості фінансування суспільних потреб у частині визначення умов, за якими їх можна вважати задоволеними;

– теоретичні позиції щодо сутності публічних фінансів у частині визнання суспільних потреб та суспільного інтересу їх доміантною основою. Установлено відмінності публічних фінансів від державних в історичному аспекті, за економічною природою, сутнісним наповненням, роллю держави в їх функціонуванні, особливостями організації, за орієнтирами для дій;

– визначення місця і ролі суспільного договору в процесі задоволення суспільних потреб, зокрема щодо наділення держави повноваженнями, визначення кола її обов'язків, відмови від частини свобод громадянами, їх підпорядкування певним нормам, правилам;

– альтернативні державній формі фінансового забезпечення суспільних потреб: 1) приватна [у тому числі з використанням краудфандингу (фр. – партисипативне, колективне фінансування) та ендаументу (фонди цільового капіталу) у сферах освіти, медицини, культури, екології тощо] і 2) заснована на публічно-приватному партнерстві.

Практичне значення одержаних результатів полягає у пропозиціях та рекомендаціях нормативно-правового характеру, що можуть бути використані при вдосконаленні процесу фінансування суспільних потреб.

Результати дисертаційного дослідження взяті до уваги Міністерством фінансів України під час розроблення пропозицій з удосконалення нормативно-правової бази у сфері управління державним боргом України, опрацювання шляхів удосконалення боргової політики. Так, ураховані пропозиції автора щодо перейняття досвіду Франції для зменшення рівня державного боргу в інтересах суспільства, використання результатів багатофакторного аналізу державного боргу для підвищення ефективності управління на макрорівні (довідка № 31-12000-17/21 від 15.06.2015).

Результати дисертаційного дослідження використано в експертно-аналітичній роботі Секретаріату Кабінету Міністрів та під час підготовки нормативно-правових актів. Зокрема, враховані рекомендації щодо концептуальних підходів до визначення сутності суспільних потреб та їх пріоритетності, обґрунтування важливості їх державного фінансування та необхідності застосування

альтернативних джерел забезпечення, оцінювання ефективності реалізації державою її функцій у контексті задоволення потреб суспільства (довідка № 34/132-151 від 20.11.2015).

Основні результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі кафедрою фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін «Фінанси», «Бюджетна система», «Макрофінансовий аналіз», при організації та проведенні виробничої практики на фінансово-економічному факультеті для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр (довідка від 16.02.2016).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом власних розробок автора. Наукові положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок автора у працях, опублікованих у співавторстві, відображено у списку праць.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднено на 8 всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, а саме: «Анализ развития рыночной экономики в эпоху кризисных трансформаций» (м. Москва, 2013 р.), «Актуальні питання сучасної економіки» (м. Умань, 2013 р.), «Європейський вибір – нові можливості для прогресу та зростання фінансової системи» (м. Київ, 2015 р.), «Перспективні напрями наукових досліджень» (м. Братислава, 2015 р.), «Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень» (м. Львів, 2015 р.), «Фінанси місцевого самоврядування: стан, проблематика і перспективи розвитку» (м. Київ, 2016 р.), «Modernization of the public sector in Ukraine: opportunities, challenges and limitations of fiscal decentralization» (м. Київ, 2016 р.), «Фінансові механізми забезпечення розвитку економіки України в сучасних умовах» (м. Київ, 2016 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано в 17 наукових працях загальним обсягом 6,2 д.а., з них: 1 – у колективній монографії, 8 статей – у наукових фахових виданнях, 2 статті – у наукових фахових виданнях, які зареєстровані в міжнародних наукометричних базах

даних, 8 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 195 сторінок друкованого тексту. Робота містить 79 рисунків на 35 сторінках, 42 таблиці на 31 сторінці, 10 додатків розміщено на 78 сторінках. Список використаних джерел налічує 358 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ФІНАНСУВАННЯ ПОТРЕБ У ТЕОРІЇ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

1.1. Економічна природа та необхідність задоволення суспільних потреб

Питання того, як задовольнити необмежені потреби на будь-якому рівні, маючи обмежені ресурси (в тому числі і грошові, наприклад, бюджет домогосподарства, країни) ніколи не застаріє¹. Для розкриття сутності поняття «суспільна потреба» необхідно розпочати з більш загального поняття «потреба», з'ясувати критерії віднесення до нього, існуючі класифікації. Ці теоретичні доробки допоможуть визначити співвідношення між «потребою» та «суспільною потребою», зв'язки з іншими поняттями.

Потреби стосуються всіх суб'єктів економічних відносин: домогосподарств, підприємств, держави. Адже вони виражають необхідність у матеріальних, духовних благах для забезпечення умов життєдіяльності окремої особи, соціальної групи, класу, суспільства в цілому. Потреби дуже різноманітні, задовольнити їх нелегко та дедалі складніше, беручи до уваги їх кількісне зростання, якісне вдосконалення.

Як зазначав Джеймс М. Б'юкенен, ми живемо разом не тому, що суспільство надає засоби для досягнення всезагального абстрактного щастя, а тому, що соціальна організація уможливорює досягнення наших особистих цілей [1]. Продовжуючи цю думку, варто відмітити, що таке «вимушене» співіснування дозволяє нам задовольняти наші потреби.

За простотою потреби приховується її багатогранність, суперечність. І велика кількість підходів до її трактування це підтверджує (табл. 1.1). Більшість авторів також наводять тлумачення економічних потреб – потреб у економічних благах.

¹ Ще більш проблематичним виявляється обмеженість товарів та послуг здатних їх задовольнити [2, с. 65].

Підходи до трактування поняття «потреба»

Джерело, автори	Визначення
1	2
Глумачний словник української мови	Потреба – <i>необхідність</i> у кому-, чому-небудь, що вимагає задоволення, потрібність, конечність. Необхідність або бажання робити щось, діяти певним чином; Потреба – те, без чого <i>не можна обійтись</i> ; вимоги, які необхідно задовольнити; запити. [3, с. 636-637];
Оксфордський словник	Потреба (need) – це <i>бажана</i> або <i>потрібна</i> річ; Потреба (necessity) – це щось <i>необхідне</i> , дуже <i>потрібне</i> [4];
Д. Дідро, Ж. Л. д'Аламбер	Потреба (besoin) – це <i>неприємне відчуття</i> , викликане виявленою відсутністю і наявним бажанням мати щось (об'єкт) [5];
Савчук В.С., Беляєв О.О., Кривенко К.Т. та ін.	Потреба – <i>потреба</i> у чому-небудь, об'єктивна необхідність для підтримки життєдіяльності та розвитку людини, колективу, суспільства загалом; Потреба – це природний <i>потреба</i> людини <i>до певних умов життя</i> , відсутність яких викликає незадоволення й прагнення змінити такий стан речей; Потреби – це <i>спонукальні мотиви</i> , рушійні сили, що є об'єктивною основою «ідеальних спонукань» – інтересів, бажань, цілей тощо [6, с. 70];
Абалкін Л.І.	Потребности в отличие от желаний <i>объективны</i> и выражают <i>необходимость</i> в материальных и духовных благах для обеспечения жизнедеятельности человека, социальной группы, общества в целом [7, с. 51];
Гукасьян Г.М.	Потребность – это <i>потреба</i> личности или общества в чем-либо необходимом для поддержания жизнедеятельности или развития [8, с. 18];
Котлер Ф.	Потребность – это <i>потреба</i> , принявшая специфическую форму в соответствии с культурным уровнем и индивидуальностью человека [9, с. 35]; Нужда – это испытываемый человеком <i>недостаток</i> в чем-то необходимом [9, с.34];
Нуреев Р.М.	Экономическая потребность (с точки зрения пессимиста) – <i>недостаток</i> чего-либо необходимого для поддержания жизнедеятельности и развития личности, фирмы и общества в целом [10, с. 44]; Экономическая потребность (с точки зрения оптимиста) – внутренние <i>мотиви</i> , побуждающие к экономической деятельности [10, с. 44];
Зайдель Х., Теммен Р.	Потребности – ощущение <i>дефицита</i> и его преодоление [11, с. 7]; Потребностями называются все физические и духовные человеческие <i>чувства нужды</i> (нехватки), удовлетворяемые с помощью товаров;
Климко Г.Н., Нестеренко В.П.	Потреба – це категорія, що відбиває <i>ставлення</i> людей <i>до умов їх життєдіяльності</i> [12, с. 75]; Економічні потреби – це ставлення людей до економічних умов життєдіяльності їх, яке характеризується відчуттям <i>нестачі</i> певних благ та послуг, бажанням володіти ними, щоб подолати це відчуття;
Волгин Н. А.	Потребность – <i>объективное стремление</i> к потреблению каких-либо материальных или духовных благ для поддержания жизнедеятельности организма, человеческой личности, социальной группы, общества [13, с. 716];
Слиньков В.Н.	Потребности означают не что иное, как направленные <i>мотиви</i> , перманентное <i>состояние дефицита</i> , устранение которого является первостепенной задачей [14, с.36];

Тарханов О.В.	Потребности отображаются словом « <i>благо</i> ». Его синонимами являются материальные и духовные потребности человека: еда, одежда, жилище, предметы быта, образование и культура [15, с. 328];
Райзберг Б.А., Стародубцева Е.Б.	Потребности – <i>нужды</i> людей, принявшие форму конкретной необходимости в определенных благах, товарах, услугах [16, с.41];
Базилевич В.Д.	Потребность – это <i>нужда</i> в чем-либо, объективно необходимом для поддержки жизнедеятельности и развития человека, коллектива, нации, общества в целом; внутренний пробудитель активности [17, с. 49];
Вітте С.Ю.	Человек имеет различнейшего рода потребности, удовлетворение которых необходимо для его жизни, для его благополучия [18, с. 11];
Ніколенко Ю. В., Бобров В. Я., Лісогор Л. С., Светлов Б. Т. та ін.	Потреби – внутрішні спонукальні мотиви діяльності людини, іншими словами, це <i>бажання</i> споживачів придбати і використати товари і послуги, які приносять їм користь [19, с. 62];
Мочерний В.С., Каніщенко Л.О., Устенко О.А.	Потреби – це <i>мотив діяльності</i> , що спонукає її до діяльності [20, с. 51];
Комарницький І.Ф.	Потреби – це об'єктивні умови існування людей Вони означають <i>необхідність</i> у певних речах і бажання володіти ними [21];
Капюль Ж.-І., Гарньє О.	Потреба – це <i>почуття нестачі</i> або браку чогось, що супроводжується бажанням її усунути [22, с. 82-83];
Бернар І., Колі Ж.-К.	Потреба – <i>необхідність</i> , яка відчувається індивідом або спільнотою [23, с. 88];
І. Гарньє	Потреба – 1. <i>стан незадоволеності</i> , спричинений браком чогось; 2. Те, що потрібно, без чого не можна обійтись [24, с. 187];
М. Муанжеон	Потреба – <i>відчуття</i> суб'єкта по відношенню до речей, які їм здаються необхідними [25, с. 162];
Ж. Рей-Дебов	Потреба – 1. <i>вимога</i> , породжена природою або колективним співіснуванням; 2. <i>стан нужди</i> , нестачі чогось [26, с. 246-247];
П. Азу	Потреба – це <i>все, що потрібно</i> для психологічного та фізичного життя когось [27, с. 158];
Словник Ларус	Потреба – виняткова, критична, іноді небезпечна <i>ситуація</i> [28, с. 52].

Джерело: систематизовано та складено автором

Це свідчить про певне відмежування економічної науки від реальності. На нашу думку, ефемерні поняття «економічний суб'єкт» та «економічні потреби» є надто узагальненими та абстрактними.

Вітчизняні вчені В. Савчук, О. Беляєв стверджують, що економічні потреби – це ставлення людей до економічних умов їх життєдіяльності, які приносять їм задоволення, насолоду, втіху і спонукають їх до діяльності, до того, щоб мати і володіти такими умовами [29, с. 39]. Але економічні потреби – це лише частина всієї сукупності потреб суспільства (нарівні з духовними, моральними тощо) –загальних потреб суспільства. Тому відокремлене вивчення лише економічних потреб не може бути достатнім.

Систематизація існуючих трактувань (табл.1.1) дозволила виокремити чотири основні точки зору на визначення поняття «потреба», які базуються на психологічному (поведінковому) та матеріальному (речовому) підходах (рис. 1.1).

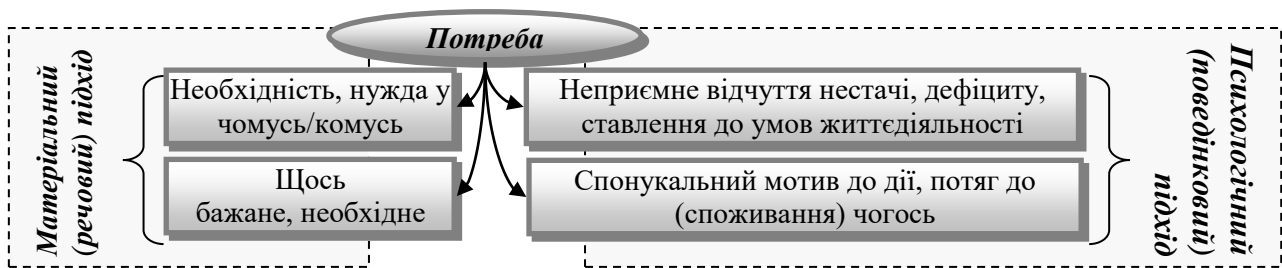

Рис. 1.1. Підходи щодо визначення «потреби»

Джерело: систематизовано автором

Розглядаючи потребу як стан психологічного або функціонального відчуття нестачі чогось, як внутрішній спонукальний мотив до дії, як нужду у чомусь, щось бажане, суть поняття потреби практично не змінюється, привносяться лише певні відтінки, має місце незначна видозміна значення. Стає зрозумілим, що універсального та єдиного визначення потреби існувати не може. Помилково стверджувати, що потреба – це просто те, без чого не можна обійтися. Адже, в дійсності, речей, без яких неможливо вижити, не так вже й багато (їжа, одяг і т.д.). Також стверджується, що наші потреби безмежні. Ось чому пропонується подати визначення потреби у вузькому та широкому розумінні (рис. 1.2).

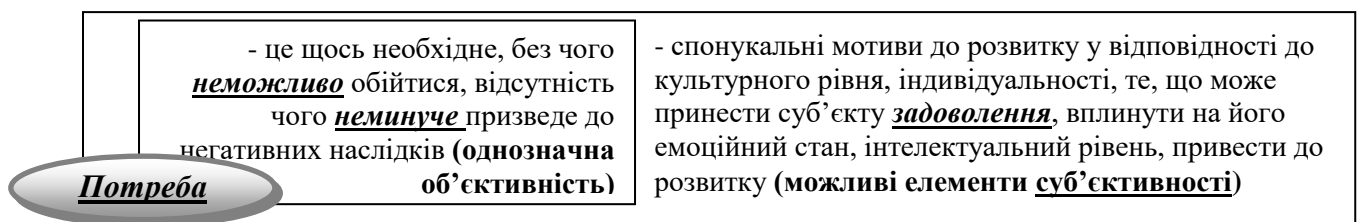

Рис. 1.2. Вузьке та широке розуміння потреби

Джерело: запропоновано автором

Через призму наведених трактувань, їх деяку розбіжність очевидною стає необхідність у певних уточненнях та висвітленні основних позицій (рис. 1.3).

Найсуттєвіший зміст поняття «потреба» розкрили у своїх роздумах ще у XVIII столітті Дені Дідро, Жан Лерон д'Аламбер. Вони зауважили, що потреба² – це неприємне відчуття, викликане виявленою відсутністю і наявним бажанням мати щось. З цього слідує ряд узагальнень (Додаток А, рис. А.1). Філософи припустили,

² Фр. – besoin.

що якщо людина потрапила у цей світ випадково, вона спершу милуватиметься всім, що її оточує, буде триматися осторонь того, що викликає в ній відразу, але серед всіх дій, викликаних цікавістю, людина відчує голод і намагатиметься задовольнити цю потребу. Як тільки цю потребу буде втамовано, з'являться інші. На їх думку, суспільство полегшує і забезпечує володіння тими речами, які називаються природними потребами, але в той же час дає розуміння нескінченного числа химерних потреб [5].

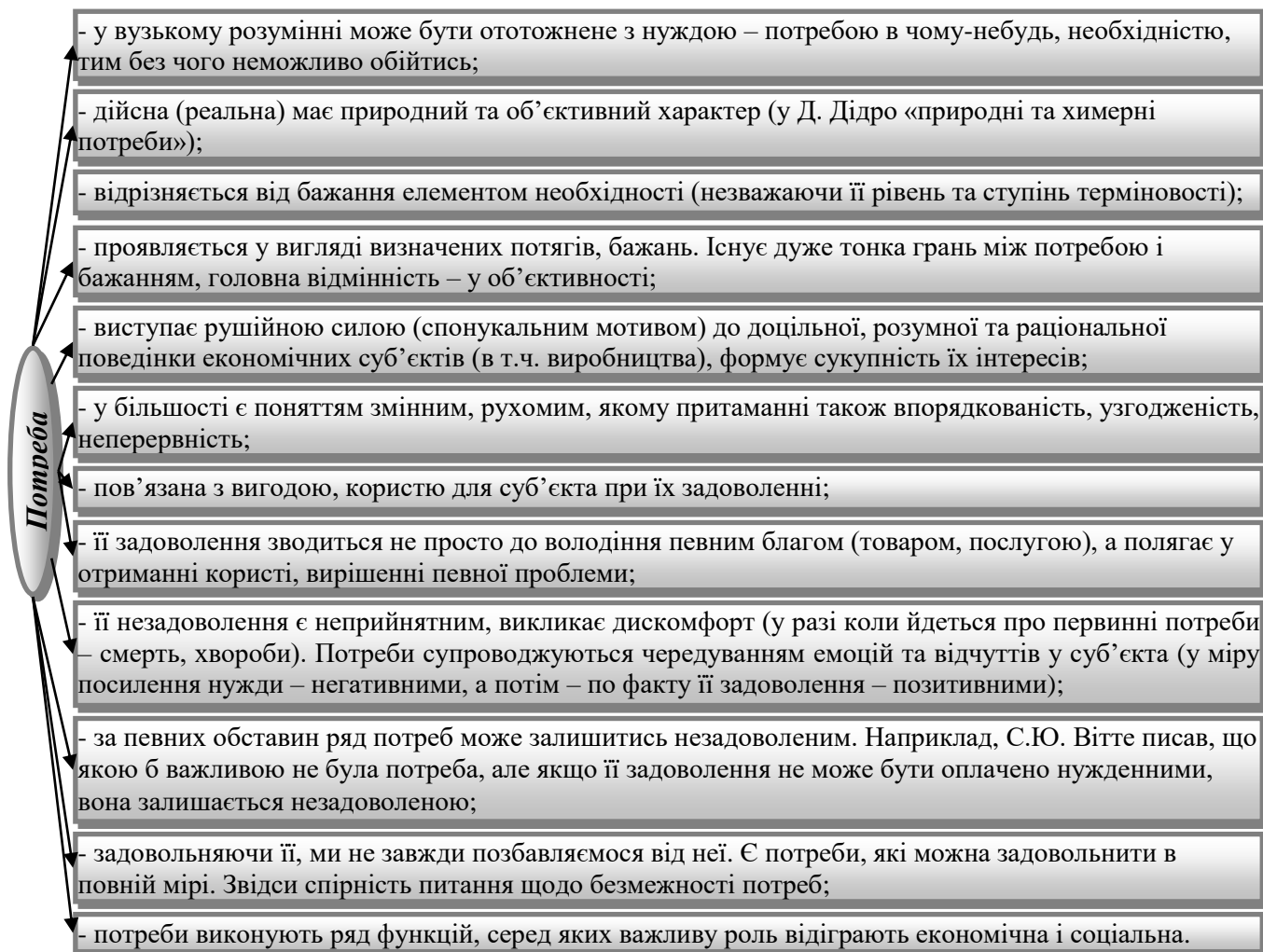

Рис. 1.3. Основні узагальнення щодо поняття «потреба»

Джерело: складено автором на основі [18, с. 23; 30, с. 33; 31, с. 13]

Вищезазначені позиції допомагають окреслити критерії віднесення того чи іншого поняття до потреби (рис. 1.4). Перші три дають змогу зрозуміти, чи є те чи інше поняття, явище дійсно потребою, останні три – конкретизують, чи носять потреби об'єктивний, чи суб'єктивний характер, що визначатиме їх пріоритетність, впливатиме на черговість їх задоволення. Такий підхід допомагає відмежувати

забаганки від них.

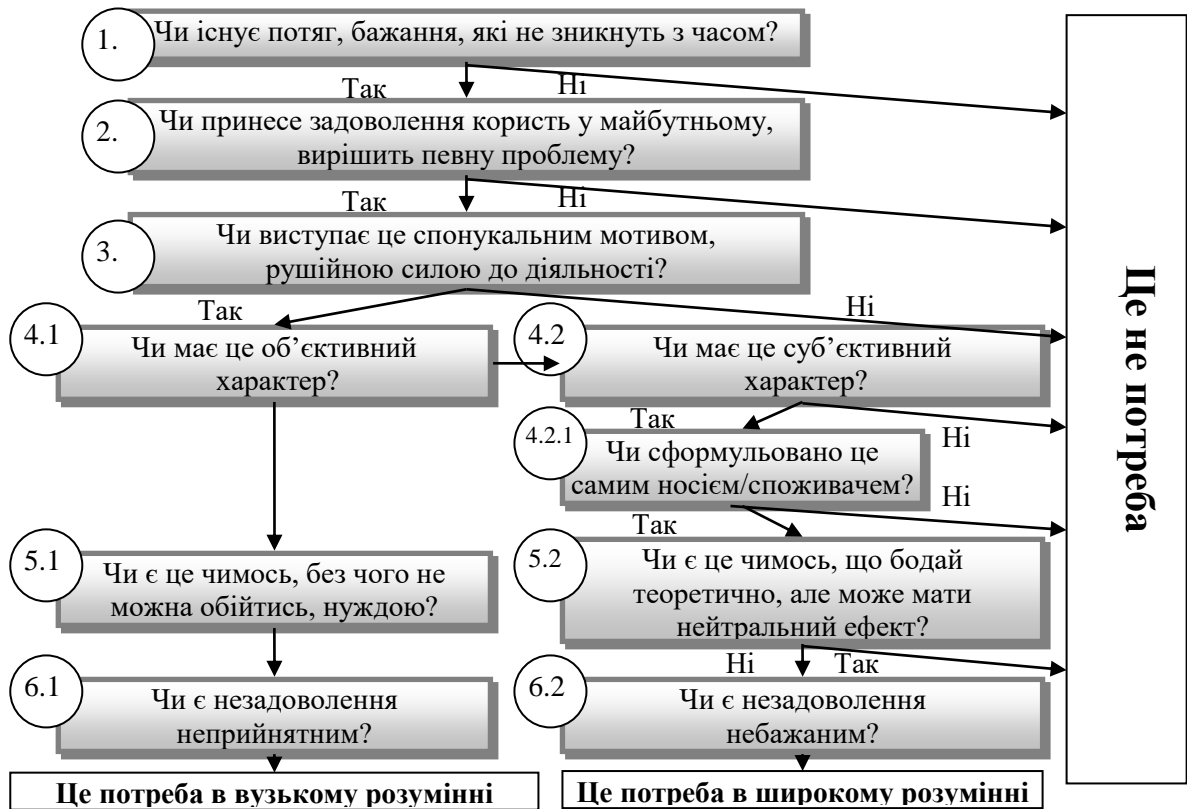

Рис. 1.4. Критерії та порядок віднесення понять до потреб

Джерело: розроблено автором

У ході задоволення одних потреб виникають інші. Це дозволяє стверджувати, що вони безмежні. Б. Райзберг та Є. Стародубцева у своїй роботі підкресливали, що «кожні десять років кількість видів споживчих товарів і послуг подвоюється при одночасному збільшенні обсягу споживання» [16, с. 42]. Але чи справді це свідчить про величезну різноманітність різного роду потреб, чи це просто речі, нав'язані нам агресивними, дієвими методами. Виникає сумнів, чи справді ріст потреб в кількісному, а ще більше в якісному вимірі – це об'єктивна закономірність, або ж це заслуга в більшій мірі маркетологів, які практично завжди є першокласними психологами. Реклама створює нові потреби для забезпечення продажів нових продуктів. Американський економіст Дж. К. Гелбрейт назвав це «зворотнім ланцюгом» у якому виробники нав'язують свої продукти споживачам замість схеми «споживач – король» [32]. Ідея протиставлення природних (реальних) потреб і «штучних» (нав'язаних суспільством) не нова. Вона налічує чимало прихильників, серед яких і, наприклад, французький філософ XIX століття Жан Марі Гюйо [33, с. 169, 401]. Усе це має згубні наслідки. Як відмітили у своїй статті

М.Ю. Павлов та Ю.М. Павлов, підкреслюючи необхідність подолання тенденції відходу від соціального, духовного, гуманного до конsumerського, зваблена, спокушена «принадами» споживання, накопичення людина стала забувати про потреби вищого порядку [34, с. 371].

Під впливом різних чинників потреби зростають, трансформуються (рис.1.5). Константною залишається лише частина потреб (вроджених).

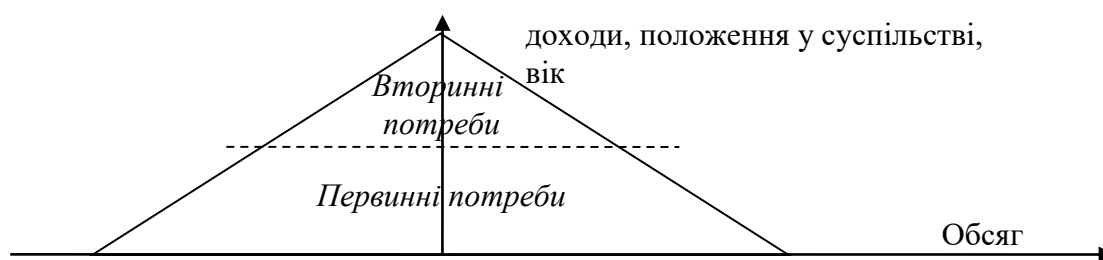

Рис. 1.5. Розвиток потреб під впливом змінних факторів

Джерело: запропоновано автором

Факторами впливу на потреби можуть бути вік, зміна доходу, соціального статусу людини тощо. На рівні держави чинниками розвитку потреб можуть виступати рівень НТП, державний устрій тощо. У випадку, коли потреби якісно видозмінюються, мова йде про інтенсивний тип їх росту (рух по вертикалі піраміди), при екстенсивному – збільшується кількість потреб одного рівня (рух по горизонталі), це може свідчити про низький рівень соціально-економічного розвитку країни. У розвинутих країнах використовуються, створюються ті блага, які можуть задовольнити всі потреби суспільства, у менш розвинутих – обмежуються тим, що є в розпорядженні.

Складність поняття «потреба» можна з'ясувати при вивченні класифікації потреб. Їх можна структурувати за різними критеріями (рис. 1.6). У більшості випадків в основі їх поділу за різними ознаками лежить приналежність до різного рівня значущості, першочерговості. На нашу думку, первинні, насичені (задоволені), нижчі, нагальні (першочергові), загальні, матеріальні потреби – це ті, що потребують першочергового задоволення, невідкладного фінансування. Хоча недосконалість наших суспільств призводить до того, що частина населення може їх задовольнити, інші ж не в змозі забезпечити навіть життєво необхідні потреби [35, с. 169-170]. Первинні потреби – це, у більшості випадків, вроджені потреби.

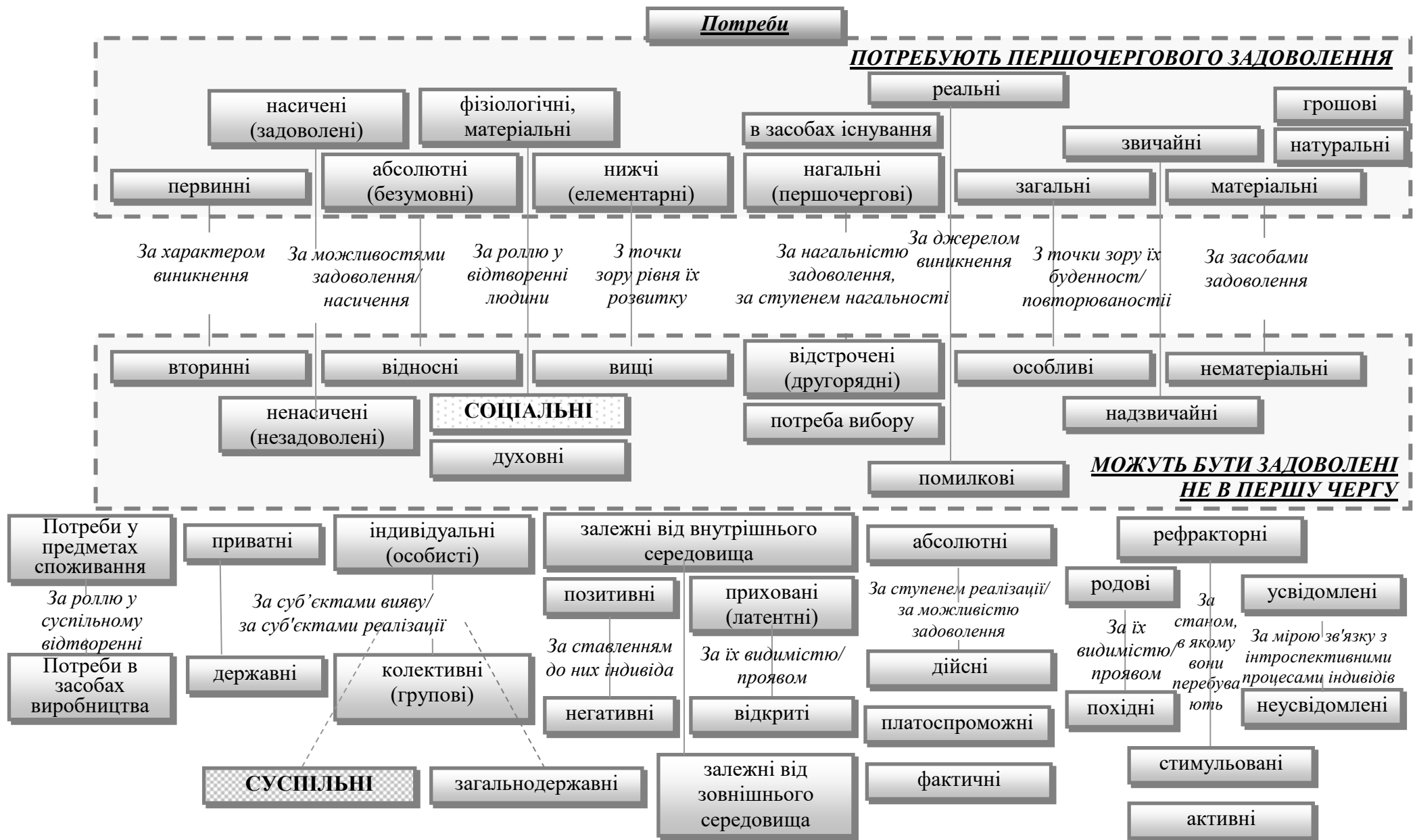

Рис. 1.6. Класифікації потреб

Джерело: систематизовано та складено автором на основі досліджених джерел [6, с. 70; 11, с. 7-8; 17, с. 49-53; 19, с. 63; 21; 29, с. 39; 30, с.30; 36, с. 25-26, 37, с.277; 38]

Вторинні ж – мають більш психологічний характер і усвідомлюються та «визрівають» з досвідом, віком. Складність подекуди полягає у тому, що вони не завжди можуть бути задоволені товарами, тому практично не розглядаються економічною теорією. Задоволення та фінансування саме вторинних, ненасичених (незадоволених), відносних, вищих, відстрочених (другорядних) особливих, нематеріальних, які мають практично ідентичну суть, може бути відстрочено у часі, бо не являється нагальним.

Поділ потреб на первинні та вторинні³ є історично умовним, з розвитком суспільства співвідношення між ними змінюється.

Подібне ранжування потреб і для самої людини, і для суспільства загалом дозволяє визначити певну послідовність дій у задоволенні потреб, оцінюючи їх значущість, враховуючи можливі альтернативи. Таке розмежування є надважливим і для держави, адже її першочерговою задачею є забезпечення мінімально допустимого рівня життя населення, задовольняючи при цьому нагальні потреби. Проте не зрозумілим залишається мінімально необхідний рівень задоволення потреб нижчого рівня для можливості переходу до задоволення вторинних потреб.

Широко відомі й інші класифікації потреб. Наприклад, теорії Альдерфера та Маслоу практично ідентичні за суттю (рис. 1.7). На думку Альдерфера, людям властиві лише три потреби. Вони знаходять своє відображення в теорії Маслоу: потреба в існуванні відповідає фізіологічним (первинним) потребам, у спілкуванні – іншим аналогічним потребам соціального характеру. Потреба у зростанні, розвитку збігається за своєю суттю з потребою в самореалізації, в повазі. К. Альдерфер стверджував, що сьгоднішні потреби можуть залишитися незадоволеними певний період часу, в такому випадку можливою є зміна орієнтирів.

Теорія Альдерфера має принципову відмінність від теорії Маслоу – рух по потребам може здійснюватися як знизу вгору, так і згори вниз у тому випадку, якщо не задовольняється потреба верхнього рівня.

Ієрархічне впорядкування потреб має чимало недоліків, наприклад, вона не враховує індивідуальні інтереси, особливості людей. Тому не всі вбачають

³ Нині можна зустріти поділ навіть на первинні, вторинні, третинні (tertiaires) потреби (гаджети, дрібниці) [39, с. 32].

існування ранжування в потребах. Так вчений Г. Мюррей, не надаючи значення послідовності, вважаючи потреби рівновеликим першопричинами дій індивідів, створив каталог потреб (Додаток А, табл. А.1).

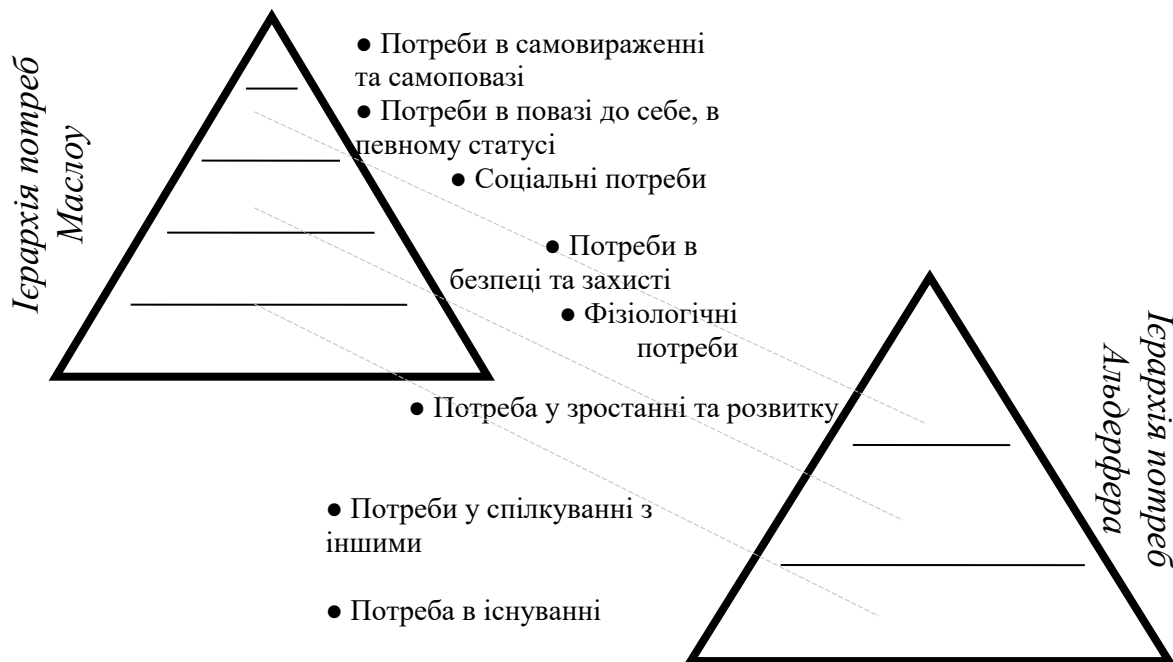

Рис. 1.7. Співставлення класифікацій потреб за Маслоу та Альдерфером

Джерело: систематизовано та складено автором на основі [6, с. 70]

Потреби неможливо розглядати та зрозуміти поза соціальним контекстом. Саме тому через необхідність найглибшого вивчення питань, через наявність біосоціальної сутності людини [20, с. 45] недостатньо аналізувати та оперувати поняттями «потреба», зокрема «економічна потреба». Адже, як було вже зазначено, економічні потреби нарівні з духовними, моральними та ін. – це лише частина всієї сукупності потреб суспільства. Тому доцільним є перенесення акцентів на поняття «суспільна⁴ потреба», що пов'язане з людиною як соціальною істотою, яка бере участь в економічній, політичній, правовій та інших видах діяльності. На рисунку 1.5 позначено місце цих потреб у класифікаціях. Суспільні потреби тісно взаємопов'язані з індивідуальними (рис. 1.8).

На сьогодні панівною є думка, що суспільні потреби – потреби, що мають масовий характер, властиві людині в силу її суспільної природи, включають нужди держави і населення в цілому. До суспільних належать потреби в безпеці,

⁴ Згідно з визначенням у тлумачному словнику української мови поняття «суспільний» є синонімічним до поняття «соціальний»: соціальний - пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві; суспільний, громадський; породжений умовами суспільного життя, певного середовища, ладу; існуючий у певному суспільстві; здійснюваний у суспільстві; зумовлений поділом суспільства на класи [3].

комунікаціях, культурі, освіті, охороні здоров'я, праці, відпочинку тощо [40].

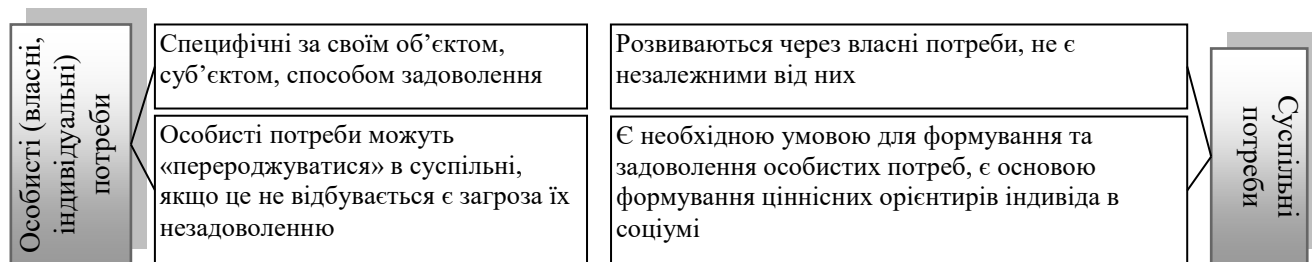

Рис. 1.8. Зв'язок індивідуальних та суспільних потреб

Джерело: розроблено автором на основі [31, с. 16-29]

Гукасьян Г.М., виділяючи загалом три групи потреб: матеріальні, духовні, соціальні, подає дещо схоже визначення останніх, зазначаючи, що вони пов'язані з участю у різних формах суспільної і колективної діяльності, можуть бути і матеріальними, і духовними, носять суспільний характер і обумовлені необхідністю багатьох людей жити і співпрацювати разом [8, с. 19].

Але варто зробити уточнення. Згідно з тлумачним словником української мови чіткої відмінності між поняттями «соціальний» та «суспільний» не існує [3]. На нашу думку, соціальні потреби характеризують їх приналежність до тієї чи іншої сфери (поряд з фізіологічними, духовними) (рис. 1.6), а суспільні потреби є частиною класифікації за суб'єктами впливу. Притримуючись цієї ідеї, надалі не вважатимемо суспільні та соціальні потреби синонімічними поняттями: не всі суспільні потреби є соціальними.

На думку Климка Г.Н. та Нестеренка В.П., «суспільні – це потреби у зниженні рівня інфляції та безробіття, у забезпеченні конвертованості національної валюти, економічному піднесенні» [12, с. 75]. Базилевич В.Д. зазначає, що «суспільні потреби – потреби функціонування і розвитку суспільства в цілому» [17, с. 54]. Фадейчева Г.В. вказує на те, що «у вузькому розумінні суспільними є ті потреби, які задовольняються за рахунок участі індивідів у всезагальному зв'язку, на основі всебічної залежності. [...] У широкому розумінні суспільними потребами є потреби у визначенні мети суспільного розвитку і спрямованості процесу суспільного відтворення; потреби у визначенні засобів досягнення цієї мети і потреби відповідно до отриманих результатів» [34, с. 373]. Більшість визначень розкривають масовість поняття «суспільна потреба», його форми існування. У визначенні ж Климка Г.Н. та

Нестеренка В.П. фігурують неоднозначні приклади.

Ж. Бремон і А. Желедан визначають суспільні потреби як сукупність потреб, задоволення яких вважається членами суспільства необхідним для забезпечення рівня та стилю життя, прийнятого в суспільстві.

Варто наголосити, що поняття саме «суспільна потреба» (рис. 1.9) розглядається в літературі рідко або не розглядається взагалі.

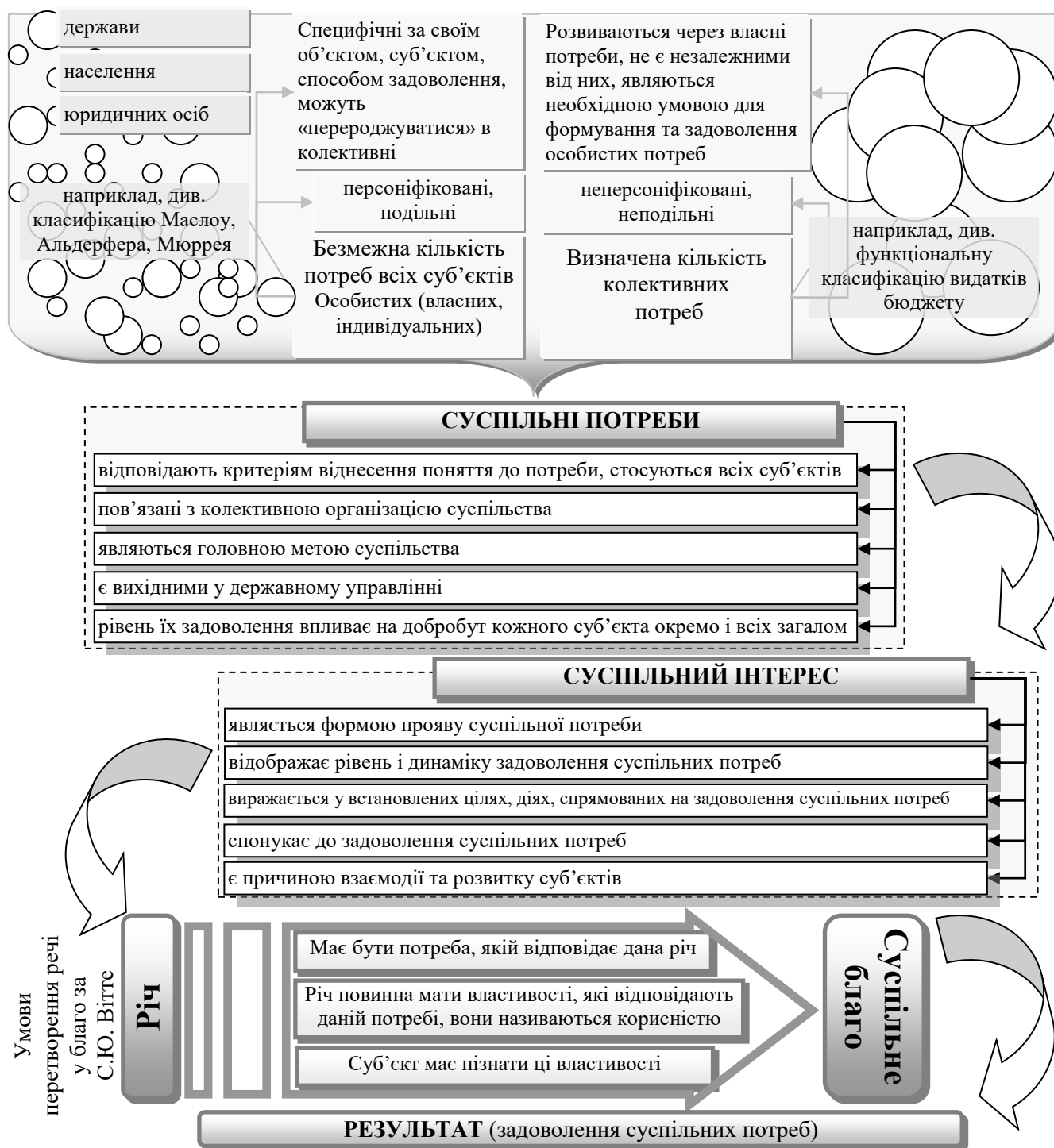

Рис. 1.9. Складові та характерні риси суспільних потреб

Джерело: розроблено автором на основі [18, с. 56; 31, с. 16-29; 41]

Тому, на нашу думку, воно потребує уточнення, розставлення акцентів. «Вимушене» співіснування, усталена соціальна організація призводять до появи суспільних потреб. Вони за своєю сутністю, саме через свою непросту еволюцію, є складнішими на відміну від своїх споріднених більш досліджених понять. Помилково стверджувати, що суспільні потреби – це проста арифметична сума індивідуальних потреб економічних суб'єктів (фізичних осіб, юридичних осіб, держави, які і є носіями цих потреб). Об'єднання індивідуальних потреб суб'єктів економічних відносин має своєрідний синергетичний ефект, результатом якого і є суспільні потреби (рис. 1.10).

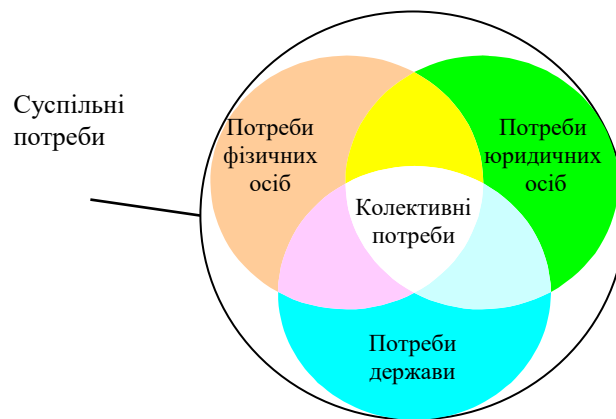

Рис. 1.10. Складові суспільних потреб

Джерело: складено автором

На наш погляд, не можна сказати, що індивідуальні потреби лежать поза межами суспільних, адже перші формуються під впливом нашого спільного існування, виникають та розвиваються у суспільстві.

Отже, не припустимо ототожнювати і поняття «суспільних» та «державних», адже останні, як писав ще І. Патлаєвський, являють собою сукупність усіх матеріальних засобів, потрібних для реалізації завдань держави, і самих завдань, для виконання яких і існує держава [37, с. 276-277]. Г.Сидоренко стверджував, що це нужди уряду в господарських ресурсах [37, с. 306]. Взагалі представники фінансової науки в Україні кінця XIX – початку XX століття активно займалися вивченням питань щодо потреб, суспільних потреб, їх фінансування, ролі держави в цих процесах (Додаток А, табл. А.2).

При суспільній організації суб'єктів, їх спільному існуванні утворюються колективні потреби. Головною їх відмінністю від індивідуальних потреб є те, що

коло особистих потреб практично безмежне та нескінченне, в той час, як в ході історичного розвитку сформувався досить чіткий ряд колективних потреб.

Окремі потреби індивіда можливо задовольнити в повній мірі, а складність колективних, суспільних потреб полягає в тому, що вони практично безмежні (безмежним є обсяг, а не кількість), мають об'ємніший характер, окреслити їх чіткі межі, рівні їх повного задоволення точно неможливо. Ще однією відмінністю є те, що індивідуальні потреби залежать від власного статку, благополуччя, суспільні – від розвитку суспільства в цілому, від економічного зокрема, від пануючих принципів і механізмів розподілу, перерозподілу національного доходу.

Також суспільні потреби характеризуються тим, що:

- стосуються групи або спільноти та кожного суб'єкта окремо. Суб'єктами при цьому виступають населення (фізичні особи), юридичні особи, держава;
- пов'язані з колективною організацією нашого існування, під впливом якої формуються, розвиваються і індивідуальні, і колективні потреби;
- та частина потреб, яка переважає суму індивідуальних потреб, не є персоніфікованою, є неподільною, потребує спільного задоволення;
- являються головною ціллю існування будь-якого суспільства, прийняття управлінських рішень має враховувати це;
- є вихідними у державному управлінні, пов'язані взагалі з його цілями;
- рівень їх задоволення впливає на добробут кожного суб'єкта окремо і всіх загалом. Вони є основою формування ціннісних орієнтирів індивіда в соціумі. Індивідуальний добробут формує суспільний, який визначає особистий добробут.

Вищесказане дозволяє сформулювати авторське визначення суспільної потреби *у вузькому розумінні* – те, що є необхідним, без чого неможливо обійтися носіям суспільних потреб (населенню, юридичним особам, державі), відсутність чого неминуче призведе до негативних наслідків для них, та *в широкому розумінні* – спонукальні мотиви до розвитку суспільства в цілому та носіїв потреб зокрема, те, що може принести задоволення, користь носіям потреб, сприяти покращенню добробуту, економічному зростанню, фінансовій стабільності та не може мати «нейтрального» ефекту.

Розгляд поняття «суспільна потреба» неможливий без принципового розуміння того, чим вона породжена, що провокує її існування, чітко має бути встановлена відмінність між причинами їх виникнення та факторами (чинниками) їх розвитку. Тому було обрано близькі за змістом поняття «передумова», «причина», «підстава», «обставина», «умова» «фактор» (чинник). Поняття розташовані на часовій осі в ймовірному порядку їх виникнення, та зроблено спробу розглянути їх в прив'язці до суспільних потреб (рис. 1.11, табл. 1.2).

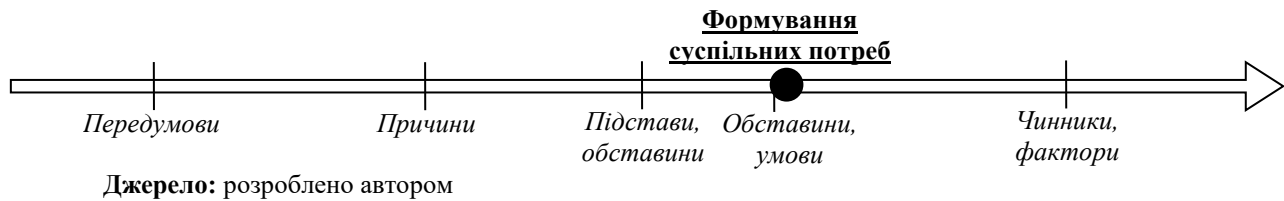

Рис. 1.11. Поняття, що передують виникненню та супроводжують розвиток суспільних потреб, їх розташування у часі

Джерело: складено автором

І тут виникає ряд складнощів та неоднозначностей: причини, хоча і не завжди, але можуть бути чинниками; практично неможливо впливати, наприклад, на передумови та причини без впливу на чинники (фактори).

Для суспільних потреб практично в повній мірі можна застосувати класифікацію індивідуальних. На рівні суспільства можна говорити про первинні і вторинні потреби (рис. 1.6). Зрозуміло, що в країнах, де більшість людей знаходиться за межею бідності, заробляючи менше 1,9⁵ долара на день, або існує нестача питної води, питання задоволення потреб вищого рівня просто не виникає.

Тоді чому ж так багато говориться про потреби вищого рівня, похідні від первинних? За офіційною статистикою в світі за межею бідності живе близько чверті населення земної кулі. Потреби вищого рівня не можуть розвиватися в суспільстві без налагодженої системи задоволення первинних потреб. Це питання має стати ключовим та стрижневим у світовій спільноті. Більший резонанс і більшу підтримку мають створювати дослідження і розробки вчених, наприклад, робота нобелівського лауреата 2006 року М. Юнуса зі стимулювання економічного і соціального розвитку, пов'язана з питанням мікrokредитування та ін.

⁵ Межа бідності згідно з Світовим банком.

Понятійний апарат для аналізу виникнення та розвитку суспільних потреб та їх фінансування

Поняття	Тлумачення	В контексті суспільних потреб	В контексті фінансування суспільних потреб
<i>передумова</i>	- щось, що передус виникненню (чому щось виникає?)	біосоціальна сутність людини, невдоволеність існуючим (природним) порядком речей, неможливість задовольнити ряд потреб виключно в індивідуальному порядку («+»), нестабільність в країні, надзвичайні обставини (епідемії, масштабні стихійні лиха, війна), нав'язування потреб ззовні (постійні порівняння, рейтинги і т.д.) («-»)	суспільний договір, неможливість профінансувати ряд потреб виключно в індивідуальному порядку, обмеженість ресурсів, необхідність різних джерел фінансування
<i>причина</i>	- щось, що породжує, обумовлює, дає поштовх та «підживлює» інше явище, інколи вживається з негативним відтінком (чому щось існує?)	прагнення «до більшого», розвиток суспільства («+»), нестабільність в країні, надзвичайні обставини, нав'язування потреб ззовні («-»)	платна основа задоволення суспільних потреб
<i>підстави</i>	- те головне, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і т. ін. (чому щось реалізовується?)	намагання вирішити існуючі проблеми, забезпечити підвищення економічної активності, рівня життя населення, втілити в життя масштабні проекти («+»), перекладання ряду функцій на інших суб'єктів («-»)	необхідність забезпечити фінансовими ресурсами процес задоволення суспільних потреб для вирішення існуючих проблем, забезпечення підвищення економічної активності, рівня життя населення, втілення в життя масштабних проектів
<i>обставини</i>	- сукупність подій, фактів, обмежень та ін. , за яких щонебудь відбувається (коли можна реалізувати?)	«суспільний договір» (довіра між суб'єктами економічних відносин), достатність ресурсів	створення фондів грошових коштів, достатній обсяг фінансових ресурсів
<i>умова</i>	- особливості реальної дійсності, правила, які існують або встановлені в тій чи іншій діяльності, які забезпечують нормальну роботу чогось (які особливості існують, правила, обмеження для реалізації?)	соціальні стандарти, норми, допустимі мінімуми	мінімальні нормативи, стандарти, мінімуми
<i>фактор (чинник)</i>	- рушійна сила будь-якого процесу, явища; визначає характер, риси іншого явища; змінна величина , яка впливає на явище (що впливає на перебіг реалізації?)	якість управління, характер причин виникнення, об'єктивні та суб'єктивні фактори	Економічний розвиток в країні, управління, об'єктивні та суб'єктивні фактори

(«+») – позитивний аспект

(«-») – негативний аспект

Джерело: розроблено автором на основі [46; 47]

Потреби, в тому числі суспільні, пов'язані з рядом інших понять (рис. 1.12).

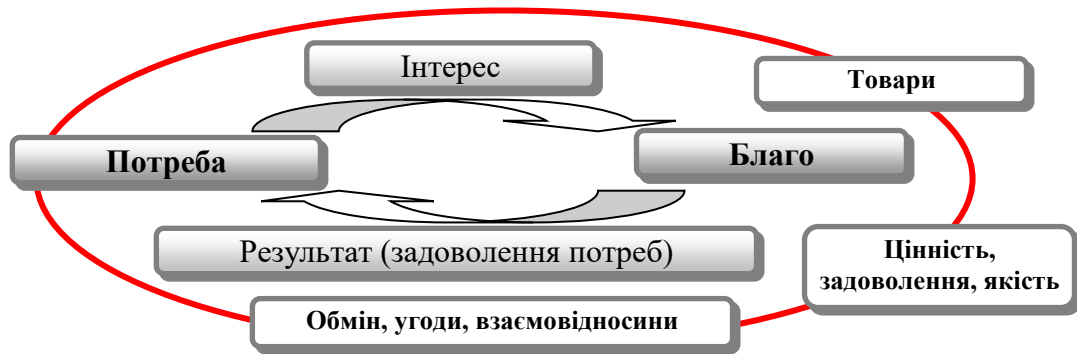

Рис. 1.12. Зв'язок потреб з іншими поняттями у економічній теорії та маркетингу

Джерело: розроблено і складено автором

Інтереси при цьому являються формою прояву потреб, відображають рівень і динаміку задоволення потреб, знаходять своє вираження у поставлених цілях, діях, спрямованих на задоволення потреб, спонукають до їх задоволення (Додаток А, табл. А.3).

На думку Климка Г.Н., Нестеренка В.П., економічні інтереси є причиною та умовою взаємодії й розвитку суб'єктів [12, с. 86]. Все сказане буде справедливим і для суспільного інтересу (рис. 1.9) – форми прояву суспільних потреб.

Рушійною силою до дій суб'єкта виступають стимули (своєрідні «подразники») та мотиви (внутрішні «рушії»).

Засоби задоволення потреб називаються благами. Споживач блага, по-перше, обираючи той чи інший товар (благо), прагне максимізувати його споживчу цінність, по-друге, ступінь задоволення потреби залежить від його якості. Варто відрізнити визначення економічного блага за ліберальною теорією (будь-який предмет або послуга, який має користь, існує в обмеженій кількості і обмінюється на ринку за певну ціну), за марксистською теорією (результат людської праці, що має бути відтворюваним, мати споживчу вартість [39, с. 34]. За першим підходом художній шедевр, наприклад, буде економічним благом, за другим – саме через таку ознаку як відтворюваність – ні.

Інколи благо ототожнюють з товаром. Наприклад, Ф. Котлер стверджує, що товаром є все, що може бути запропоновано на ринку для задоволення потреб [9, с. 35]. Це визначення, на нашу думку, є неточним, адже споживач може сам

виробляти благо. Тому в даній роботі благом будемо вважати все, що спроможне задовольнити потребу, незалежно від того, хто його виробляє.

У визначеннях блага з проекцією на суспільний рівень, зауважується, що «суспільні блага – це будь-які блага, які група або спільнота індивідів через ті чи інші причини вирішує виробляти за посередництва колективної організації. Вони є неподільними, такими що спільно споживаються» [1]. З іншої сторони, Семуельсон стверджував, що суспільні блага – це ті, витрати на додаткове використання яких ще однією людиною дорівнює нулю і використання яких не можна обмежити [49].

А. Маршалл вживав поняття «колективні блага» – ті, що не знаходяться в приватній власності (наприклад, громадська і військова безпека, інфраструктура (дороги, мости, освітлення) і т.д. Такі вигоди для інших можуть бути недоступними, або, при індивідуальному задоволенні, обходиться дуже дорого [50, с. 117-118]. Саме Маршалл наголошує на важливості врахування «дарових» благ.

На думку Л. Ходова суспільні блага є послугами, що надаються державою в особі центральних і місцевих органів влади всім жителям країни і фінансуються за рахунок податків, відрахувань у позабюджетні фонди та інших примусових зборів. Держава є власником окремих підприємств, що пропонують на ринку свої товари і послуги, вони до суспільних благ не належать [51, с. 35].

Дж. Кейнс пов'язує надання суспільних благ із суспільними інвестиціями, яскравими прикладами, яких можуть бути будівництво доріг, житлових будинків і т.ін. [52, с. 105-106]. Інвестором виступає держава, вона визначає напрями використання коштів і несе відповідальність за соціальні результати, які матимуть ці інвестиції для країни (підвищення попиту, розширення обсягів виробництва та ін.). На здійснення такого роду інвестицій впливає й норма процента, соціальні вигоди, які можна отримати в довгостроковій перспективі, тому держава має робити вибір на основі аналізу довгострокових перспектив і загальних соціальних вигод [52].

Визначення поняття «суспільне благо» практично дублює поняття «суспільний товар». К. Р. Макконнелл та С. Л. Брю виокремили товари (блага) індивідуального вжитку та суспільні блага, або блага громадського вжитку, зауваживши, що вони не вироблялися б ринковою економікою, бо мають зовсім інші

риси, які протилежні до рис товарів індивідуального споживання. Вони є неподільними і надто великими для споживання їх окремими індивідуальними споживачами, до них не можна застосувати принцип виключення [53, с. 108].

П. Семуелсон і У. Нордгауз зазначали, що вироблення товарів колективного споживання (підтримка національної безпеки, охорони порядку, побудова доріг, маяків, підтримка науки та охорони здоров'я) вирішує проблему неможливості та недоцільності їх приватного виробництва [49, с. 82]. Товари колективного споживання на їх погляд – це ті, які можна так само легко забезпечити всім, як і окремій особі, і вигода від яких поширюється на все суспільство, незалежно від того, чи бажають окремі індивіди купувати цей суспільний товар, чи – ні [49, с. 423-424]. Важливим також є те, що автори поряд з перевагами, що суспільство одержить від суспільних товарів, визнали і існування цілої низки суспільних «лих», які призводять до втрат суспільства (насамперед соціальних і екологічних).

Дж. Стігліц досліджує в своїй роботі товари суспільного споживання (інфраструктура) і гарантовані державою товари індивідуального споживання (охорона здоров'я, освіта), розділяючи товари на ті, нормування яких є можливим та неможливим (оборона). Автор називає компетентний уряд окремим суспільним благом, відмічаючи, що державне управління – один з найважливіших товарів суспільного споживання. Основними властивостями товарів суспільного споживання Стігліц називає те, що важко і небажано ізолювати індивідів від тих вигід, що надає цей товар [54, с. 159-184].

Рональд Коуз називає суспільними товарами ті, які є незамінними і виробництво яких через їх природу не може існувати поза державою [41, с. 169-192].

Опосередковано у своїх працях про суспільний товар згадує Джон Гелбрейт, він визнає існування послуг, які не можна впевнено довірити ринку і які представляють собою суспільний інтерес. Нерівномірність розвитку економіки він пояснював через нерівномірність розподілу послуг [55, с. 584].

М. Олсон, зосередивши увагу на теорії груп, наголошував на тому, що групові інтереси можуть являтися всім, індивідуальні – нічим. Значення мають інтереси груп, а не вигоди чи втрати окремих індивідів (рис.1.13) [56].

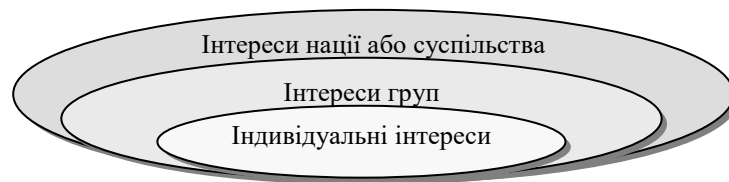

Рис. 1.13. Об'єкти уваги ринку та економічної теорії

Джерело: складено автором

Р. Масгрейв і Дж. Бьюкенен, досліджуючи питання суспільного вибору і суспільних фінансів, роблять акцент на політичних аспектах процесів, проте все це є змінним, а результати діяльності, добробут має залишатися сталими і не знаходиться в залежності від змін політичних еліт і т.д. [57].

У даній роботі ми дозволимо собі відхилитися від визначень метрів та поглянути на суспільні блага як на все те, що задовольняє суспільні потреби, доводячи, що суспільні блага виробляються не лише завдяки колективній організації, вони можуть надаватися не лише державою.

У французькій літературі зустрічаються близькі за змістом поняття: «колективне благо» (*bien collectif*), «суспільне благо» (*bien public*), «загальне благо» (*bien commun*). При цьому зазначається, що колективне благо (управління, національна оборона) – це неподільне благо, ціна якого не накладається на окремого громадянина, звідки і складнощі у встановленні ціни. До того ж споживання цього блага однією особою, або декількома є ідентичним [22, с. 172]. Додатковий споживач не призводить до збільшення вартості блага. В інших джерелах стверджується, що колективне благо – це благо, використання якого ще однією особою не збільшує вартості. І приводяться досить спірні для нашого часу приклади – радіо- та телепередачі (вартість не залежить від аудиторії) [39, с. 35]. І. Бернар та Ж.-К. Коллі вказують на те, що колективне благо – це товар, використання якого не є приватним і обмеженим для інших (парки, дороги і т.д.) [58, с. 215-216]. Ж.-М. Бешар наголошує на тому, що споживання колективних благ покладеться на спільноту (громадський басейн) [59, с. 35].

Суспільні блага визначаються як блага, які надаються органами влади (*collectivité publique*), вимагають особливого виробництва і тарифікації, яка не має на меті прибутковість, але загалом покриває всю або частину вартості. Деякі суспільні блага надаються безкоштовно (освіта, суд), їх фінансування

забезпечується податками [39, с. 35]. На думку деяких дослідників, колективні та суспільні блага виробляються та надаються в безконкурентному середовищі, на відміну від приватних [60, с. 1569]. Загальні ж блага розглядаються через призму їх спільного володіння (власності) і спільної відповідальності за них [61, с. 32].

Задовольняючи свої потреби, споживачі керуються трьома основними поняттями: корисність, ціна і дохід (це прояв одного з законів поведінки споживача). Виробники товарів і послуг змушені враховувати ці фактори (тобто в дію вступають закони поведінки виробника) [62, с. 87-102].

Специфіка потреб не може бути виявлена поза межами споживання, останнє і являє собою форму першої. Так потреби впливають на ринок шляхом існування попиту. Доречним в цьому контексті виявляється зауваження О.Ю. Мамедова: «характеризуючи «попит», економісти зазвичай пояснюють, що це – платоспроможна частина потреби, з чого випливає, що попит завжди представляє рухливий елемент потреби і є меншим за неї» [63, с. 14-15]. Ринок хвилює лише попит (платоспроможна його частина, неплатоспроможна розглядається як перспективна, як та, що підлягає освоєнню), у той час як економіка має справу з загальною величиною потреб (яка включає і неплатоспроможну її частину, маючи за мету їх задоволення) (рис. 1.14).

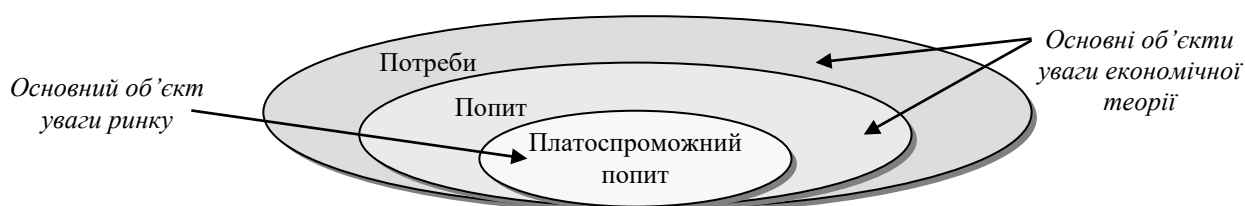

Рис. 1.14. Об'єкти уваги ринку та економічної теорії

Джерело: розроблено автором

Як вже було сказано, суспільні потреби вимагають задоволення, тому спонукають до діяльності, дій. Ось чому важливим є дослідження потреб у їх взаємозв'язку з виробництвом (рис. 1.15). Воно полегшує життя, змінює його, ускладнюючи при цьому структуру потреб.

З іншої сторони, потреба породжує ідеальний образ продукту й стимулює його створення, вона є первинною, в даному випадку, щодо виробництва, що її задовольняє. Проте можливі й інші підходи, згідно з якими виробництво є

першопричиною існування потреб. Так Л.І. Абалкін зауважував, що потреби зароджуються аж ніяк не довільно, не з фантазії або примх людини. Їх поява обумовлена самим виробництвом [7, с. 56-57]. А.В. Батура притримується аналогічної позиції, зауважуючи при цьому, що потреби і виробництво – дві протилежності: «нові потреби суспільства породжені виробництвом можуть бути задоволені лише в тій мірі, в якій це дозволяє досягнутий рівень виробництва матеріальних і культурних благ» [30, с. 29].

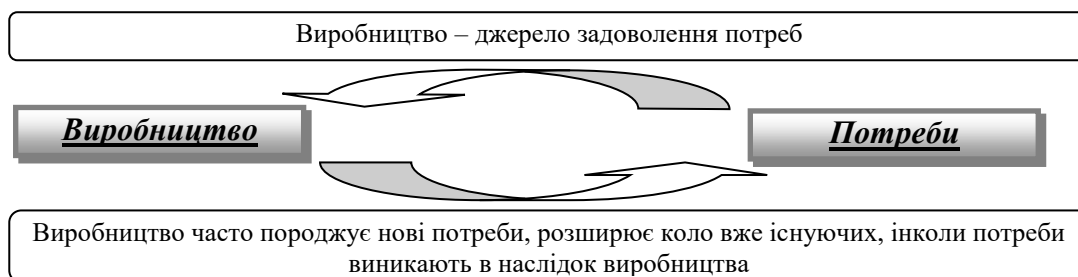

Рис. 1.15. Зв'язок потреб з виробництвом

Джерело: складено автором

Проте в наш час останній підхід дещо віджив себе. Стверджується, що формування потреб породжує людина, людина є їх творцем. До початку виробництва людина має усвідомити це (розробити критерії бажаного продукту як корисної споживчої вартості, його цільове призначення і т.д.) [29, с.42]. На сьогоднішній день пріоритет належить потребам, вони вихідні умови виробництва, а їх розвиток – стимул економічного зростання на основі НТП.

Виробництво і споживання тісно взаємообумовлені. Споживання являє собою використання благ, створених на виробництві, визначає мету та структуру останнього. Споживання можна також розглядати як процес задоволення потреб суспільства і кожного його члена в матеріальних та духовних благах, воно виступає кінцевою метою будь-якого виробництва [19, с. 65]. Не можна допускати виробництво заради виробництва.

Потреби людей, а відтак суспільства, залежать від економічного розвитку. Існує думка, згідно з якою, навіть, циклічність економічного розвитку та прогресу у суспільстві пояснюється зміною потреб економічних суб'єктів (рис. 1.16). Підтвердженням цього є закон зростання потреб. Він виражає необхідність підвищення й розвитку потреб суспільства у тісному взаємозв'язку з економічним

розвитком країни. При цьому потреби зростають кількісно, примножуються, змінюються якісно, збагачуються під впливом розвитку технологій, моди, реклами тощо. Паралельно до цього має змінюватися обсяг та структура виробництва.

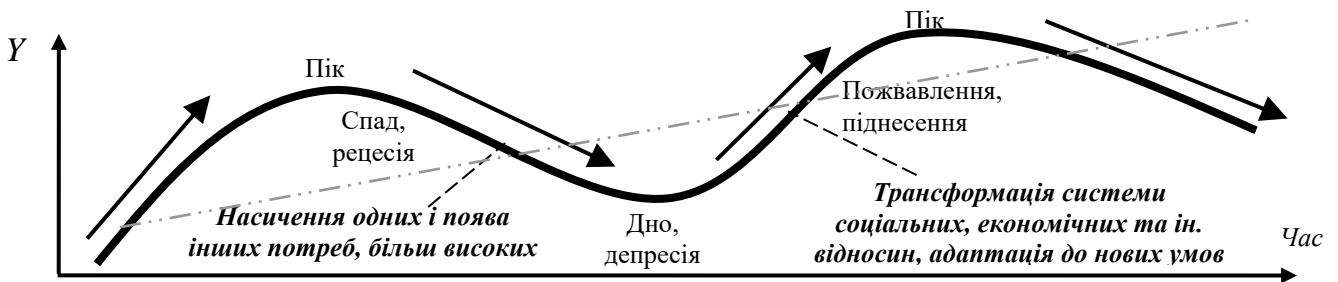

Рис. 1.16. Прояви зв'язку потреб з економічним циклом

Джерело: складено автором на основі [64]

Отже, розгляд сутнісних основ суспільних потреб, підходів до їх класифікації, зв'язків з іншими поняттями та категоріями, взаємозалежності потреб та виробництва заклали теоретичну основу для дослідження процесів задоволення суспільних потреб та їх фінансування. Розширення потреб, поступове ускладнення їх характеру – це загальний закон розвитку суспільства. Потреби – умова й продукт його еволюції, а їх задоволення охоплює коло інтересів всіх суб'єктів економічних відносин. Яким чином відбувається цей процес, і чому історично державі в ньому відводиться ключова роль, буде розглянуто в наступних підрозділах.

1.2. Роль і місце держави у фінансуванні суспільних потреб

Дослідження теоретичних основ суспільних потреб дозволило перейти до процесу їх задоволення. Логічною необхідністю є розкриття змісту кожного з етапів та визначення того, чому саме державі відводиться ключова роль в ньому, які історичні передумови цьому, які переваги та загрози для інших суб'єктів.

Наявність потреб диктує необхідність особливого сприйняття реальності, фіксуючи увагу переважно на тому, що і хто може задовольнити їх. Питання задоволення безмежних потреб в умовах обмеженості ресурсів є одним із ключових і в сфері публічних фінансів, яка охоплює всі елементи, що мають відношення до бюджетів різних рівнів (держави в широкому сенсі) [22, с. 33].

Публічні фінанси стосуються управління ресурсами, які знаходяться у

розпорядженні держави і інших органів влади, умов, за яких використовуються результати їх діяльності [23, с. 315]. У західній літературі не випадково вже давно повсюдно вживається термін «публічні фінанси» замість «державні фінанси». Існує чимало ключових відмінностей між ними, які ілюструють, що більший акцент робиться саме на людиноцентризмі, соціальній спрямованості дій органів влади (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Основні відмінності між державними і публічними фінансами

Ознаки	Публічні фінанси	Державні фінанси
В історичному розрізі	Дефініція пов'язувалася із функціонуванням державного фінансового господарства, а саме з діяльністю союзів публічного характеру, до яких належали державні й місцеві органи влади	Набула особливого поширення в умовах адміністративно-командної економіки за часів соціалізму у зв'язку з колосальною роллю держави в усіх сферах
Економічна природа, сутнісне наповнення	Підкреслюється належність відповідних коштів суспільству в цілому або його частині (на місцевому рівні), а не державі як окремому інституту	Наголошується на особливій і виключній ролі держави як суспільному інституті, в розпорядженні якого знаходиться централізований фонд грошових коштів
Роль держави	Держава-посередник, агент у реалізації суспільних інтересів	«Держава-власник», ведучий, а не ведений
Принципи організації	Транспарентність, контроль та участь громадян у використанні фінансових ресурсів	Важко забезпечити прозорість та підзвітність перед громадянами
Орієнтири для дій	Життя, здоров'я людини, добробут суспільства	Носять більш абстрактний та розмитий характер
Особливості функціонування	Держава служить інтересам громадян	Населення підпорядковується цілям держави

Джерело: систематизовано та складено автором на основі [65]

Стрижневою відмінністю є також те, що держава, не нав'язуючи своїх правил та норм, існує і працює в інтересах суспільства, виробляє суспільні блага (товари і послуги). Тому основним об'єктом в публічних фінансах є суспільні, а не державні потреби.

Розглянемо, яке ж місце держава займає в процесі задоволення суспільних потреб, який є багатоетапним: планування, насичення потреб, оцінка рівня задоволення. Важливим є їх дослідження у нерозривній єдності (рис. 1.17). Усі вони є надскладними і дуже відповідальними, адже без якісного планування неможливим видається надання повного об'єму суспільних благ, без ґрунтового аналізу результатів насичення суспільних потреб неможливо спрогнозувати обсяг необхідних товарів і послуг на майбутні періоди. Етапи задоволення суспільних потреб витікають один з одного. Для уникнення безсистемності, вибіркості та

точковості у задоволенні суспільних потреб необхідно дотримуватися чіткої послідовності: формулювання, планування потреб, їх насичення та оцінка результатів.

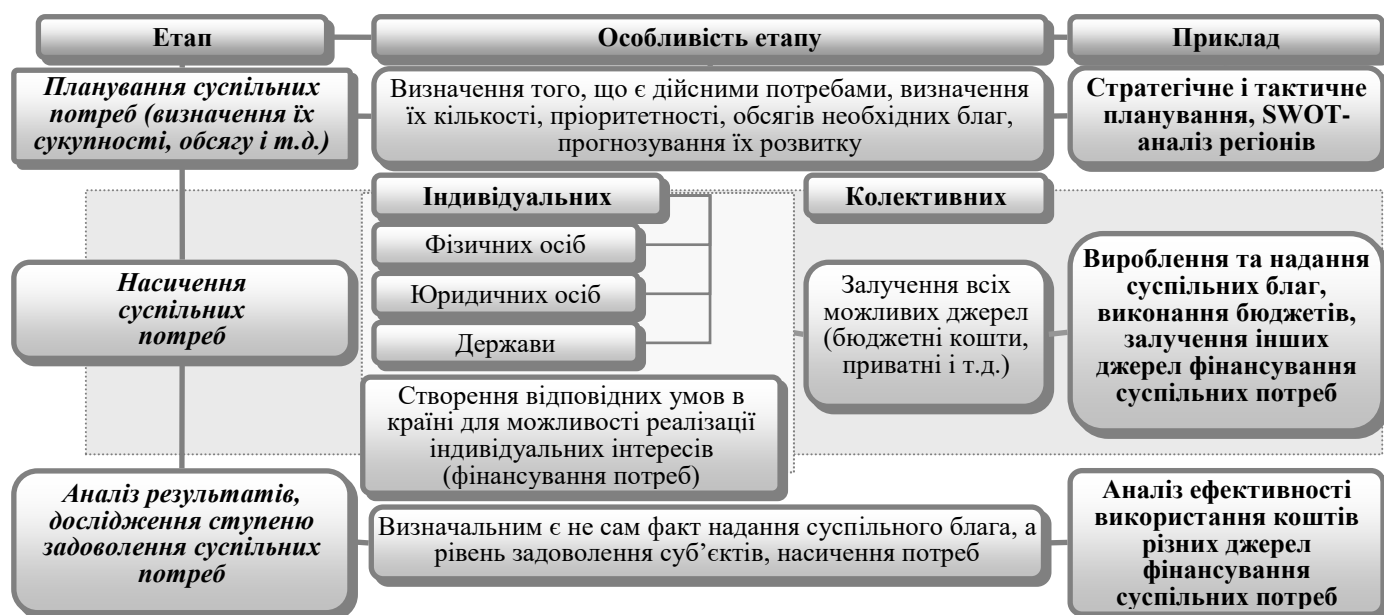

Рис. 1.17. Етапи задоволення суспільних потреб

Джерело: складено автором

Останній етап є основою для наступного планування, але вже нової кількості та обсягу потреб. Це нагадує своєрідний сніговий ком – потреби нашаровуються, в ході задоволення одних потреб виникають інші (рис. 1.18). Це ще раз підтверджує той факт, що потреби безмежні.

Рис. 1.18. Етапи задоволення суспільних потреб

Джерело: складено автором

Є потреби, задоволення яких потребує фінансових затрат, купівлі благ, тобто

фінансування. Інші ж, наприклад, потреби у спілкуванні, у самовираженні – ні. Фінансування може відбуватись за рахунок внутрішніх (індивідуальне фінансування) та зовнішніх ресурсів (рис. 1.19).

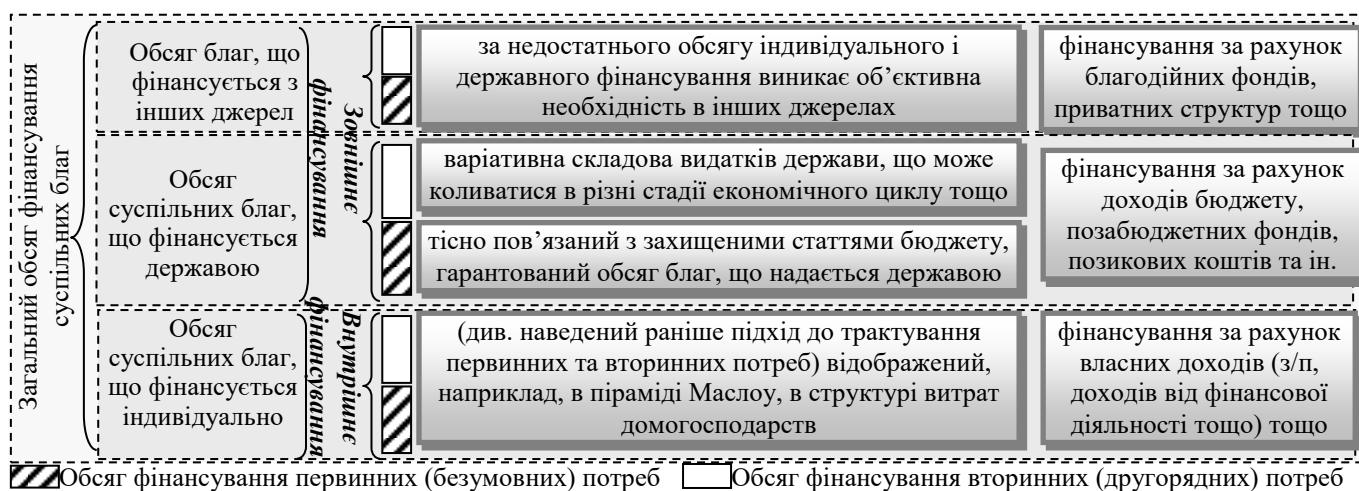

Рис. 1.19. Структура фінансування загального обсягу суспільних благ

Джерело: складено автором

Але навіть, коли мова йде про фінансування, що відбувається за рахунок власних коштів, роль держави неоціненна, адже вона створює і забезпечує можливість отримання суб'єктами економічних відносин доходів, прибутків і т.д. Тому, на нашу думку, державу слід розглядати, як суб'єкта, що відіграє ключову роль на всіх трьох етапах процесу задоволення суспільних потреб.

На першому його етапі має відбуватися чітке формулювання суспільних потреб. Їх неприпустимо плутати з примхами, забаганками, химерними бажаннями тощо. Для цього необхідно чітко розуміти, що собою являють потреби, законодавчо закріпити їх, хоча б мінімально необхідне коло. Вироблення та надання суспільних благ, виконання бюджетів, залучення інших джерел фінансування суспільних потреб є основою другого етапу, що тісно пов'язаний з фінансуванням. Роль держави надважлива на ньому. Так для задоволення індивідуальних потреб мають бути створені відповідні умови в країні, налагоджена система соціального забезпечення. Для задоволення ж колективних потреб в повній мірі, при нестачі державних коштів, мають бути залучені якомога більше джерел їх фінансування. Ще А. Пігу в свій час наголошував на тому, що уряд самостійно робить вибір, як за допомогою податків, державних субсидій, або за допомогою механізму гарантованих інтересів, направити ресурси на заходи, від яких ринок тримався б

подаді [66, с. 96]. Пігу підкреслював необхідність виняткової обачності у прийнятті рішень урядом, які блага виробляти для сприяння поліпшенню добробуту. Складністю він вважав визначення саме першочерговості і пріоритетності. Все це, на його думку, стоїть на заваді розробці довгострокової політики, спрямованої на раціональне використання ресурсів [67, 571-602]. Держава самостійно виробляє порівняно невелику кількість товарів та послуг, але при цьому вона суттєво впливає на виробничі рішення інших суб'єктів [54, с. 53].

Досконало знаючи потреби суб'єктів, стимулюючи і мотивуючи їх при цьому, вона може досягати неабиякого економічного, соціального прогресу. Для цього держава має використовувати ефективні інструменти впливу на соціально-економічні процеси в країні. Із задоволенням суспільних потреб тісно пов'язана, розроблювана державою фінансова політика, яка має відповідати інтересам усіх суб'єктів фінансових відносин, не створюючи при цьому антагоністичних суперечностей. Саме цей аспект є найбільш важливим на сучасному етапі.

На третьому етапі постає питання щодо виміру задоволеності (в т.ч. достатності фінансування) тих чи інших потреб на мікро- й на макрорівні. Саме тоді має досліджуватись реалізація державою, як суб'єкта, який відіграє ключову роль на всіх трьох етапах, її суспільного призначення, тобто рівень задоволення суспільних потреб, без якого не виявляється можливим повноцінне функціонування економічної системи.

Люди апоріорі мають однакові біологічні та соціальні потреби [68, с. 86]. Але і тут є свої наріжні камені. Потреби не просто нарощуються в ході розвитку суспільства, докорінно змінюється їх структура, що призводить до переходу від просто фізіологічного (біологічного) існування до якісно нового рівня життя. І дуже важливо, щоб державна політика підлаштовувалась під ці зміни, а не обсяг та якісний характер потреб диктувався державою.

Така виключна роль держави в процесі задоволення суспільних потреб, довіра до неї пояснюється, по-перше, тим, що практично лише їй під силу визначити та спрогнозувати кількість суспільних потреб та необхідний для їх задоволення обсяг благ. При цьому, чим більше факторних показників буде враховано, тим точнішим

будуть результати першого етапу. По-друге, генезис та еволюція фінансів підтверджують той факт, що між всіма суб'єктами економічних відносин історично визріли та склалися «взаємовигідні» відносини. Платники, сплачуючи податки, які є індивідуально безеквівалентними, в загальнонаціональному масштабі очікують отримати рівнозначний обсяг суспільних благ. Якщо не буде спостерігатися цього рівноцінного обміну, то виникатиме два типи конфліктів (рис. 1.20): 1) платники, не отримуючи належного обсягу суспільних благ, ініціюватимуть конфлікт, який проявлятиметься в ухиленні, уникненні від оподаткування, хвилях соціального невдоволення, протестів тощо; 2) недоотриманий запланований обсяг податків даватиме імпульс державі для посилення контролю, для підвищення податкового тягаря, для відшукування нових джерел наповнення дохідної частини бюджету і т.д.

Рис. 1.20. Взаємовигідні відносини між державою та платниками податків

Джерело: розроблено автором

Іншими словами, рівень та якість оподаткування – це завжди компроміс двох протилежних за цільовою спрямованістю суб'єктів – держави та платників, а тому виважена фіскальна політика та транспарентність системи виробництва суспільних благ є запорукою якісного розподілу створеної у країні вартості та стійкого економічного розвитку.

Провідна роль держави в процесі задоволення суспільних потреб, їх фінансування тісно пов'язана з суспільним договором, який є об'єктом полеміки і сьогодні. Адже в кожного мають виникати запитання такого роду: в чому наші права і свободи; чого нам чекати від держави, що вона вправі вимагати від нас; чи дійсно необхідне таке колективне існування, щоб задовольнити в повній мірі суспільні потреби, максимізувати суспільний добробут; чому хтось окрім самих носіїв цих потреб буде їх задовольняти; чи можна існувати «поза» суспільством і т.д.

На сьогоднішній день правова держава – це не тільки влада і закони, а й суспільний договір (контракт), тобто готовність громадян виконувати ці закони, і

реальна здатність держави поважати і захищати права громадян, у тому числі ті, що стосуються суспільних благ. Людина може бути особисто не згодна з владою і законами, але вона зобов'язана їх виконувати нарівні з іншими. Рівність у правах і обов'язках перед законом являє собою найважливіший принцип громадянського суспільства. Кожен суб'єкт вправі вимагати від держави однакових умов для можливості задоволення своїх потреб і однакового обсягу суспільних благ.

У простоті формулювання питання ролі держави в процесі задоволення суспільних потреб, їх фінансування міфічність протиставляється реальності. Міфи іманентні людині за своєю суттю. От і «суспільний договір», ставши вже своєрідною філософською метафорою, весь час шукаючи історичного підтвердження, носить яскравий відбиток міфологеми⁶.

Теорія суспільного договору – це концепція походження суспільства, держави і політичної влади. Суспільний договір – це угода між людьми жити за певними правилами, що влаштовує більшість членів суспільства, або має влаштовувати. Прийняття його людьми означає, що вони згодні відмовитися від певних свобод і погоджуються на розподіл суспільних ролей: на керованих та керівників. Надважливе значення він має у дослідженні задоволення суспільних потреб. Адже, погоджуючись з цією теорією, визнається виключна роль держави в цьому процесі, її обов'язки, які з цього випливають, у тому числі пов'язані з фінансуванням частини суспільних потреб.

При цьому люди мають, так звані, природні права. Існувала однойменна школа. На противагу іншим підходам⁷, теоретики природного права вважають, що появи держави передував стан природного порядку речей, а її саму – продуктом юридичного акту – суспільного договору (рис.1.21), наслідком розумної волі народу.

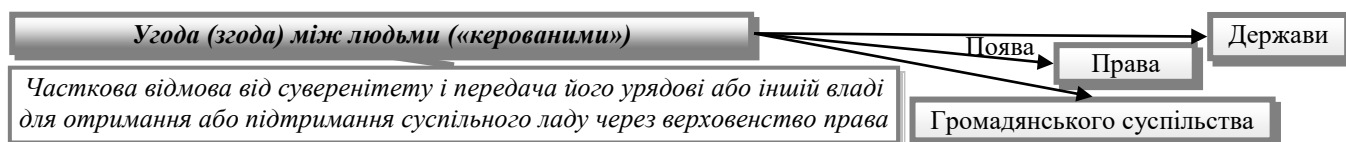

Рис. 1.21 Суть концепції суспільного договору

Джерело: складено автором

Основними наслідками суспільного договору є , по-перше, те, що «керовані» погоджуються на набір правил, за якими ними будуть управляти, в т.ч. задовольняти

⁶ Міфологема - термін, що використовується для позначення міфологічних сюжетів, сцен, образів.

⁷ Існують теологічна (релігійна) теорія, патріархальна, теорія завоювання, органічна теорія, психологічна теорія, технократична теорія, космічна, сакральна (харизматична), класово-економічна та ін.

їх потреби, по-друге, «керовані» обирають легітимний державний орган («керуючого»). «Керуючі» (державна) також мають обов'язки перед «керованими» (фізичні, юридичні особи), у нашому випадку, наприклад, задовольняти їх суспільні потреби в повній мірі, фінансувати їх, створювати відповідні можливості.

Можна вважати, що діалог «Крітон», написаний Платоном, відображає грецьку версію теорії суспільного договору. У цьому діалозі Сократ відмовляється на всі вмовляння свого друга Крітона тікати з в'язниці для свого порятунку [69, с. 97-111]. Він стверджує, що з тих пір, як він охоче залишився в Афінах на все своє життя, він є рабом Законів і Держави⁸. На нашу думку, основна проблема в тому, що на такий суспільний договір дійсно згоду (як, наприклад, Сократ) дають не всі. Але бачимо, що на сьогоднішній день у людей не залишається права вибору погоджуватися чи ні з пануючою протягом тисячоліть «суспільною домовленістю». Вони від народження зобов'язані слідувати встановленим законам, в цивілізованому світі неможливо жити за власними порядками.

На початку XVII століття голландський вчений Г. Гроцій в своїй праці «Про право війни та миру», просуваючи сучасну ідею природних прав людей (Додаток Б, рис. Б.1), вказав на те, що держава є досконалим союзом вільних людей, укладеним заради дотримання права і загальної користі. Проте, у випадку незадоволення владою населення може повстати проти влади [70, с. 50, 167-193]. Гроцій говорив, що люди *sui juris*⁹ – у своїй власній владі. Крім того, він вивів соціальну аксіому: Людина за своєю природою – вільне створіння, призначене для життя в соціальному гуртожитку.

У наш час теорію суспільного договору найчастіше нерозривно пов'язують з трьома основними постатями: Гоббсом, Локком, Руссо (Додаток Б, табл. Б.1).

Т. Гоббс у своїй роботі «Основи філософії» спростовував думку, що людина є твариною, від народження схильною до життя в суспільстві» [71, с. 299]. На противагу цьому, вважав, що люди раді співіснуванню один з одним у силу випадкових обставин, а не згідно з природою речей; ми шукаємо не просто

⁸ Пояснюється, що прихід Законів та Держави до Сократа – це знаменита персоніфікація, або ж уособлення, характерні для етичних роздумів та прикладів [1, с. 700].

⁹ Лат. – від свого імені.

товариство, друзів, а об'єднуємося через любов до самих себе [71, с. 298-387]. Він сформулював ряд природних законів (Додаток Б, рис. Б.2). Якщо б всі люди були совісним, чесними, цих законів вистачило б для підтримки миру та злагоди на землі, але так як на практиці виявляється протилежне – цих законів недостатньо.

Дж. Локк виходив з того, що будь-яке мирне утворення держав мало в основі згоду народу. Зазначав у відомій роботі «Два трактати про правління», що об'єднання в єдине політичне суспільство може і повинне відбуватися не інакше, як за допомогою «однієї лише згоди». А це, на думку автора, і є весь той договір, що існує чи повинний існувати між особами, які формують державу або її створюють. Локк вважав, що людина, вступаючи в суспільство по договору, жертвує лише частиною своїх початкових прав в інтересах забезпечення іншої частини.

Відмінність концепцій суспільного договору Локка і Гоббса полягає в декількох положеннях, але головна ідея, що люди в природному стані з готовністю об'єднуються для формування держави, збереглася. На відміну від Гоббса, Локк вважав, що людина в природному стані морально менш обмежена у своїх діях, але визнавав, що люди жили б в страху один перед одним. У той час як Гоббс наводив докази на користь майже абсолютної влади, Локк стверджував у своєму «Трактаті про правління», що закони можуть бути законними, тільки якщо вони спрямовані на досягнення загального блага, він їх виділяв 3 типи (Додаток Б, рис. Б.3). Його ідеї лягли основу таких законодавчих актів як Декларація незалежності США 1776 року, Декларації прав людини і громадянина Франції 1789 року ін.

Основні думки Ж.-Ж. Руссо вкладаються в одне з його висловлювань: «Людина народжується вільною, але всюди вона в кайданах» [75, с. 152]. У своєму впливовому трактаті «Про суспільний договір» Руссо виклав свою версію теорії суспільного договору, засновану на народному суверенітеті. На його думку, громадяни повинні, принаймні деколи, бути в змозі разом обирати основні норми, за якими вони будуть жити, і переглянути ці норми пізніше, якщо вони цього захочуть. Під ідейним впливом Руссо формувались політично-правові погляди вождів Французької революції XVIII ст., наприклад, Ж. П. Марата, автора «Проекту Декларації прав людини і громадянина з наступним планом справедливої, мудрої і

вільної Конституції» [78, с. 327].

Д. Юм стверджував, що «влада – це справа звички, яка виникла у зв'язку з зростанням необхідності звернення до вождя. Наслідком цього стала добровільна, неміцна мовчазна згода [76, с. 132-133].

Цікаво розглядати основні підходи щодо теорії суспільного договору паралельно (табл. 1.4). У філософів-класиків теорії суспільного договору існує ряд розбіжностей у поглядах (Додаток Б, рис. Б.4).

Таблиця 1.4

Співставлення основних теорій суспільного договору

	Стан ,коли немає держави: природний стан людей	Заради чого уклали суспільний договір	Що дав інститут держави громадянам
Томас Гоббс (Левіафан)	панування особистої свободи, війна всіх проти всіх	самозбереження, безпека, більш сприятливе життя	захист кожному
Джон Локк (Два трактати про правління)	у кожного є природні права (свобода і приватна власність), необмежена свобода (з точки зору дії)	збереження власності, свобода	свобода і приватна власність
Жан-Жак Руссо (Про суспільний договір)	мирне ідеалістичне первісне царство свободи, кожен діє у відповідності зі своїми власними інтересами	безпека і демократія	суспільна користь

Джерело: складено автором

При згадці про теорію суспільного договору частіше згадують трійку «Гоббс-Локк-Руссо», рідко до них додають Б.Спінозу. А він у свій час у «Політичному трактаті» багато уваги присвятив питанням природних прав людини, необхідності переходу до взаємодопомоги, загального права, суспільства і держави за допомогою договору. «Чим більше людей сходиться в такий спосіб воєдино, – писав Спіноза, – тим більше прав вони мають разом» [79, с. 123-129].

У суспільного договору завжди існували і будуть існувати свої прихильники і послідовники. Так, наприклад, у свій час П. А. Гольбах визначав його як сукупність умов для організації і збереження суспільства. Будучи великим безбожником, всіляко насміхаючись над сліповіруючими, у своїй роботі «Галерея святих», стверджуючи, що християнська релігія в усі часи була джерелом чвар і смут [80, с 274], наголошував на тому, що влада монарха немає нічого спільного з божим провидінням, а є похідною від самих людей [81].

Заперечуючи ідеї божественного походження держави і права, О.Радищев вважав, що держава виникає не як результат деякого божественного провидіння, а

як наслідок мовчазного договору членів суспільства з метою спільного захисту слабких і пригноблених. Він зазначав в одній зі своїх ранніх праць, що держава «є велика машина, ціль якої є блаженство громадян» [82, с.5]. Дещо відмінні погляди мав С. Пуфендорф, який вважав, що ініціатором державотворення є Бог, однак, держава не може виникнути без вільної згоди людей, їх рішення об'єднатися. Бачимо, що відмова від божественного начала чередується з релігійними віруваннями. Так Х. Томазій намагався звільнитися з тенет богослов'я, стверджуючи, що держава створюється людьми і має верховну владу заради громадянського благополуччя [76, с. 195-196]. Підтримував цю ідею і Г. Бабьоф, доводячи, що всезагальне щастя і є ціллю суспільства [78, с. 335- 339].

Із виходом у 1971 книги Джона Ролза «Теорія справедливості», теорія суспільного договору в ХХ столітті знов привернула до себе увагу. Автор «доопрацьовує» класичну її версію двома основними поняттями: «висхідна позиція» та «вуаль невідання» (рис. 1.22). Притримуючись прагматичної точки зору, Ролз стверджує, що люди розглядають суспільство як підприємство для взаємовигоди. Типовими ознаками його є конфлікт разом із тотожністю інтересів [83, с. 707-708]. Суспільний договір Ролз розглядає як ідеальну гіпотетичну ситуацію, в яку люди поміщають себе, обираючи принципи справедливого устрою.

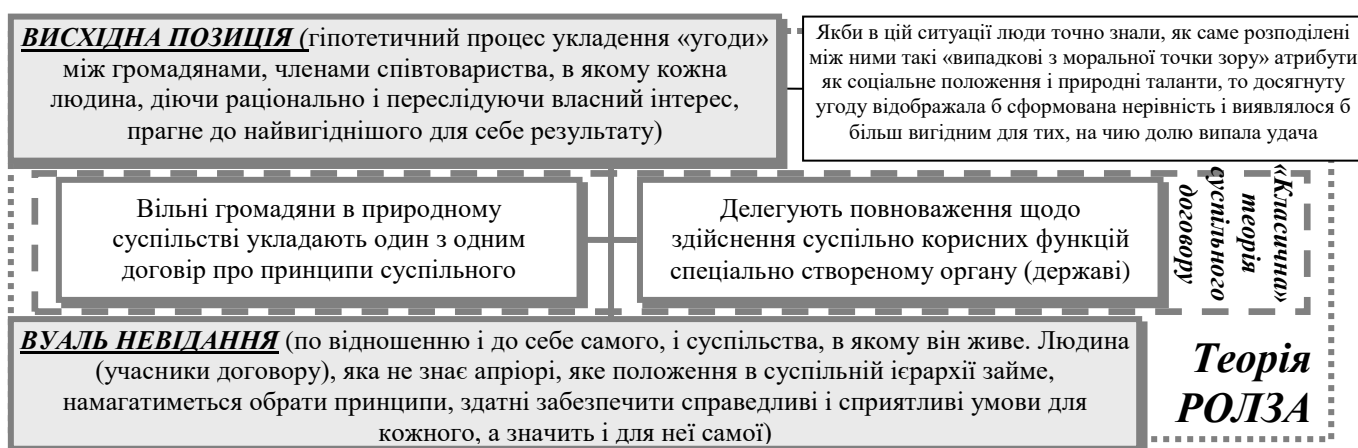

Рис. 1.22. Співвідношення «класичної» теорії суспільного договору із теорією Ролза

Джерело: складено автором на основі [83, 84, 85]

З вищесказаного витікає ряд узагальнень, які пов'язують значимість і роль суспільного договору в задоволенні суспільних потреб, в тому числі у їх

фінансуванні (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Роль суспільного договору в процесі задоволення (фінансування) суспільних потреб

№	Основні постулати
1.	Уклавши суспільний договір, суспільство розраховує, що суспільні потреби (і індивідуальні, і колективні) задовольнятимуться в повній мірі, державу наділено для цього повноваженнями, в т.ч., що стосуються їх фінансування;
2.	Люди, відмовляючись від частини свобод, погоджуються на певні правила, підпорядковуються прийнятим нормам, порядкам, які мають бути раціональними, логічними та справедливими, для можливості задовольнити (профінансувати) суспільні потреби;
3.	З одного боку, стан природного порядку речей не породив би стількох суспільних потреб, а з іншого – не дозволив би нам в повній мірі задовольнити (профінансувати) навіть індивідуальні потреби, в дію б вступало «право найсильнішого»;
4.	Не всі дають згоду на суспільний договір, звідси «збої» в процесі задоволення суспільних потреб;
5.	Усі рівні від природи у свої правах (в тому числі, що стосується суспільних потреб);
6.	Держава відповідно до суспільного договору: захищає права, зобов'язується охороняти життя, свободу, власність людей;
7.	Чим більше людей сходиться в такий спосіб воєдино, тим більше прав вони мають і більша ймовірність максимального задоволення суспільних потреб;
8.	Держава має верховну владу заради громадянського благополуччя, всезагальне щастя і є цілком суспільства.

Джерело: складено автором

Наразі говориться про міфілогічність роздумів прибічників теорії суспільного договору, незрозумілим є, де пролягає межа з реальністю. Одна справа говорити про певні історичні реалії, а інша – будувати теорії про процеси, які не знаходять однозначності у поглядах різних вчених, філософів. Так основа теорії суспільного договору весь час піддається критиці і всіляко спростовуються. У першу чергу, мова йде про альтернативні теорії походження держави (Додаток Б, рис. Б.5). Вчені весь час наводять свої аргументи на користь кожної з цих ідей, але остаточного і єдиновірного підтвердження ми навряд колиось отримаємо. У теорії суспільного договору ще є ціла низка «слабких» місць (рис.1.23), спробуємо розглянути їх в контексті задоволення суспільних потреб:

1. Основним кроком після укладання суспільного договору є обрання законної влади, яка б здавалося б мала діяти завжди, за будь-яких обставин в інтересах суспільства. Як писали в своїх працях І. Патлаєвський і І. Тарасов, господарство держави ведеться для народу, а її цілі завжди обмежені служінням народу. А головна мета державного господарства не збагачення держави, а забезпечення відповідних умов для щонайкращого виконання свої функцій по відношенню до

суспільства [37, с. 159, 271-272]. Проте, перефразовуючи вислів Гроція, варто наголосити на тому, що не вся влада у людей встановлюється з користю для керованих. «Створюється враження, що нинішній порядок був задуманий з диявольською хитрістю і спрямований на те, щоб задовольнити інтереси не суспільства, а плануючої системи» [55, с. 586]. Наївно припускати, що всі, хто опиняються при владі, опікуються виключно питаннями благополуччя, розвитку і проблемами суспільних потреб та їх фінансування. Легко спростовують цю тезу автори книги «200 сімей, які володіють Францією» [86]. Важливо, щоб «керівники» у суспільстві діяли в інтересах усіх суб'єктів, а їх рішення були націлені на максимальне задоволення суспільних потреб в цілому та їх фінансування зокрема;

Рис. 1.23. Дискусійні ідеї прихильників теорії суспільного договору

Джерело: складено автором

2. Тезу про те, що люди готові поступитися своїми природними правами та свободами заради життя в злагоді, для досягнення загального благополуччя, наприклад, частково заперечує Ролз. Так, вживаючи при описі індивідів словосполучення «mutually self-interested» («взаємо самозацікавлені»), Ролз має на увазі, що кожен з них зацікавлений у просуванні лише своїх власних інтересів і не схильний будь-яким чином сприяти або, навпаки, перешкоджати інтересам інших. Таким чином, Ролз хоче підкреслити, що у відносинах переважає байдужість до положення та інтересів один одного. У «Теорії справедливості» він замінює дане словосполучення виразом «mutually disinterested» («взаємно незацікавлені»), очевидно, маючи намір ще більш підкреслити егоїстичність зображуваних ним сторін [83; 84]. Дуже влучно з цього приводу висловився Джеймс М. Б'юкенен,

кажучи про те, що проблемою спільного існування є те, що не існує таких правил, яким би люди підкорювались і не шахраювали [1]. Людей дуже часто не хвилюють потреби інших, вони часто нехтують колективними інтересами, бажаючи задовольнити (профінансувати) лише свої власні потреби;

3. Зрозуміло, що суспільний договір, якщо притримуватися цієї ідеї, не існує в документарній формі, це скоріше негласна домовленість між людьми. Прихильники ж цієї теорії описують акт укладання суспільного договору наче реальну подію. Тому коли в договорі виявляються недоліки, він має бути повторно обговореним. Проте існують думки, що суспільний договір – ніщо інше як ілюзія. П.-Ж. Прудон вважав, що суспільний договір являє собою угоду людини з людиною, яка має привести те, що ми називаємо суспільством, до зречення від будь-яких претензій до управління оточуючими. І як доводить історія, суспільний договір полегшує життя у суспільстві, адже «анархія може бути ідеальною лише для ідеальних людей, наділені пристрасстю мають бути розсудливими. [...] Існує парадокс підлеглого: люди надають перевагу свободі, але визнають важливість порядку» [1]. Але якщо існування самого суспільного договору викликає сумніви, то нинішні нормативні документи країн чітко засвідчують права, обов'язки держави в особі її уповноважених органів та інших суб'єктів економічних відносин, в тому числі щодо задоволення (фінансування) суспільних потреб;

4. Мова йде про правові ідеали Гоббса, який під впливом громадянської війни в Англії вважав небезпечним наділяти політичним правами громадян [72, с. 36]. На сьогоднішній день в часи домінування демократичних держав населення намагається відстояти якомога більше своїх прав для максимальної задіяності та можливості впливу на всі процеси, що відбуваються в державі, для захисту своїх інтересів, для максимального задоволення своїх потреб. Але цей же суспільний договір, який мав би цьому сприяти, в деяких випадках обмежує політичні права громадян. Як стверджував Й. Шумпетер, політична воля має бути чимось більшим за набір імпульсів, які виникають під впливом різних лозунгів і неправильних вражень [87, с.336]. Демократичність він вбачав в тому, що існує ціла сукупність інституційних засобів прийняття політичних рішень, за допомогою яких

реалізується всезагальне благо шляхом надання народу права обирати індивідів, які будуть виконувати його волю та задовольняти його потреби [87, с. 332]. Це всезагальне благо і є ціллю будь-якої політики.

5. Живучи в суспільстві ми водночас і вільні, і скуті. Наприклад, оподаткування можна розглядати як одну з форм примусу (агресії) на підставі суспільного договору. Податки нагадують ціну, яку ми платимо за товари колективного споживання, з тією різницею, що вони не є добровільними [49, с. 82]. Оподаткування, таким чином, очевидно порушує суспільний договір (який прийнято вважати добровільною згодою). Але прихильники більшості теорії суспільного договору сприймають податки як фінансову угоду з партнером. Проте чи дійсно це так, коли у людей немає вибору – платити чи ні. Це в свою чергу може мати серйозні наслідки, наприклад, високий рівень тіньової економіки. З іншої ж сторони, саме податкові надходження слугують основним джерелом державного фінансування суспільних потреб. Тим не менш, Г. Спенсер стверджує, що якщо кожна людина вільна робити те, що бажає, не порушуючи при цьому свободу будь-якої іншої людини, то вона вільна розірвати зв'язок з державою – відмовитися від запропонованих їй послуг захисту і бойкотувати витрати на їх забезпечення. Питання лише в тому, чи можливо забезпечити це на практиці;

6. Прихильники теорії суспільного договору стверджують, що людина зобов'язана його дотримуватися, залишаючись у межах держави. Спростування цієї точки зору часто ґрунтуються на тому, що є реальний вибір з можливістю «вийти з гри». Хоча однією з можливих перешкод є те, що людина не може покинути одну державу, не прийнявши правил іншої, і, отже, покинути зону дії суспільного договору практично неможливо, якщо тільки ви не живете відчужено. Таке життя, звичайно ж, звужить коло ваших потреб, але й ускладнить їх задоволення, подекуди можливість фінансування водночас;

7. Прихильники теорії суспільного договору наголошують на тому, що договір – це щось, прийняте добровільно. А закони держави, за визначенням, є обов'язковими до виконання всіма громадянами в примусовому порядку. Але чи має поновлюватися («перезаключатися») суспільний договір з кожним новим

поколінням? Адже договір не може існувати без свідомої і добровільної згоди всіх учасників. І факт погрози застосування санкцій з боку уряду щодо тих, хто, наприклад, не платить податки, робить нелегітимним будь-який суспільний договір – законні договори можуть існувати тільки за відсутності примусу;

8. Питання свободи і в природному стані, і в організованому в усі часи було дискусійним та обговорюваним. У першу чергу, через складнощі пояснення самого поняття свободи. Однозначного трактування філософи всіх часів не змогли надати. Цікавою в цьому контексті є думка відомого англійського філософа І. Берліна, який в своїй праці «Дві концепції свободи» розглядає питання позитивної (передбачає відповідь на питання: «що слугує джерелом контролю чи втручання?») та негативної (передбачає відповідь на питання: «яка область, у рамках якої суб'єкту дозволено або має бути дозволено робити те, що він має змогу робити, або бути тим, ким він може бути без втручання зі сторони інших людей?») свободи [88]. Щодо свободи у задоволенні суспільних потреб, то тут теж не все однозначно: коло наших потреб (особливо колективних) окреслено державою, вона ж контролює їх задоволення і фінансує левову їх частку і т.д.

Справедливо зазначити, що в теорії суспільного договору відображені істини, які і в наш час ціняться і знаходять своє реальне підтвердження (рис. 1.24). Щодо трактування кожної з них:

1. Практично кожен прихильник теорії суспільного договору писав, що всі ми рівні від природи, маємо бути наділені однаковими правами. Хоча з розвитком суспільства, з появою приватної власності, з розшаруванням суспільства на класи ми спостерігаємо неоднакові «висхідні позиції», і в цьому, частково, полягає задача держави – згладити цю асиметрію. Рівність має дотримуватися і в процесі задоволення суспільних потреб, їх фінансування, надання суспільних благ;

2. На жаль, колектив людей (незалежності від розміру) не може існувати без керівництва, бо з часом відносини в ньому перетворюються на суцільний хаос, паралізується можливість задовольняти суспільні потреби. Навіть утопісти погоджувались з необхідністю обрання вождя, князя для підтримки ладу, порядку і т.д (наприклад, Т. Мор в «Утопії», Т. Кампанелла в «Місті сонця»);

Рис. 1.24. Вічні істини суспільного договору

Джерело: складено автором

3. Ще Гоббс у «Левіафані» наголошував на тому, що свобода та необхідність можуть співіснувати [73, с. 323]. Бути членом суспільства означає взяти на себе відповідальність за дотримання правил поряд з загрозою покарання за їх порушення. Таким чином, суспільство працює за взаємним примусом, спільно домовившись;

4. Люди, які об'єднуються для спільного життя у суспільство, мають взаємоузгодити набір правил, за яким вони будуть співіснувати, він має бути об'єктивним, беззаперечним, не викликати протиріч та порушення інтересів сторін. Це і є запорукою гармонійного розвитку суспільства. На початку ХХ століття Й. Шумпетер зазначав, що організація суспільства без політичного акту, наприклад, конституції не є можливим [87];

5. Як стверджував Руссо, ознаки хорошого правління не треба довго вишукувати. Постійний ріст населення говорить сам за себе [75, с. 213]. За деякою примітивністю цієї думки ховається глибокий зміст. Нині погляди людей розширилися і на одному параметрі не зупиняються, додаючи до нього і благополуччя і достаток населення, рівень задоволення потреб тощо;

6. У наш час, коли більшість просуває свої інтереси, не піклуючись про стан інших, практично існує «війна всіх проти всіх», про яку ще писав Гоббс. Але неможливо забезпечити розвиток суспільства, вирішити суспільні проблеми без взаємоповаги та жертви частини своїх власних інтересів;

7. Люди об'єдналися з метою життя в мирі, благополуччі, злагоді, для безпеки життя, свобод, власності, для можливості задовольнити суспільні потреби, і роль держави – забезпечити виконання цих положень;

8. Держава має функціонувати для людей, в їхніх інтересах, а не люди для держави, правлячої верхівки і т.д. Яскраво ілюструє цю ідею порівняння держави з великою корпорацією, в якій люди мають виконувати функції акціонерів, а влада – менеджерів.

Отже прихильники теорії вважають державу результатом юридичного акту. В основі суспільного договору лежить індивідуалістичний погляд на суспільство, відповідно до якого люди є джерелом своїх політичних прав і обов'язків. У всіх своїх інтерпретаціях теорія суспільного договору дає уявлення про суспільство як про форму асоціації, метою якої є захист інтересів його членів, задоволення (фінансування) їх потреб на основі внутрішньої автономії кожного. Усі дії держави мають бути направлені на економічний розвиток, який розглядається як досягнення економічного зростання на основі якісного перетворення економічної діяльності, системи правил та способів її забезпечення [89, с. 13]. Процес прийняття рішень, вибору цілей економічного та соціального розвитку, що знаходить своє відображення в фінансовій політиці, має базуватись на врахуванні інтересів, побажань, прагнень кожного суб'єкта соціально-економічних відносин.

На відміну від фінансів та фінансової системи, фінансова політика є цілком суб'єктивним проявом фінансів. Це підтверджують різноманітні визначення фінансової політики (рис. 1.25). Вона може бути ефективним знаряддям впливу на економічний та соціальний розвиток суспільства, а як наслідок – на процес задоволення (фінансування) суспільних потреб.

Усі рівні її реалізації мають знаходитися в гармонійній єдності: фінансова політика держави, фінансова політика суб'єктів господарювання, фінансова політика міжнародних організацій та фінансових інституцій. Вони реалізуються через вироблення фінансової стратегії і тактики (рис. 1.26), що знаходяться у тісному взаємозв'язку. Стратегія визначає суть і напрями тактики.

Процес розробки і реалізації фінансової політики країни має включати наступні етапи: формулювання і розробку мети та завдань фінансової політики; вибір типу, обрання виду фінансової політики; обґрунтування напрямків фіскальної та грошово-кредитної політики, їх інструментів; здійснення стратегічних та

тактичних кроків; контроль за провадженням фінансової політики.

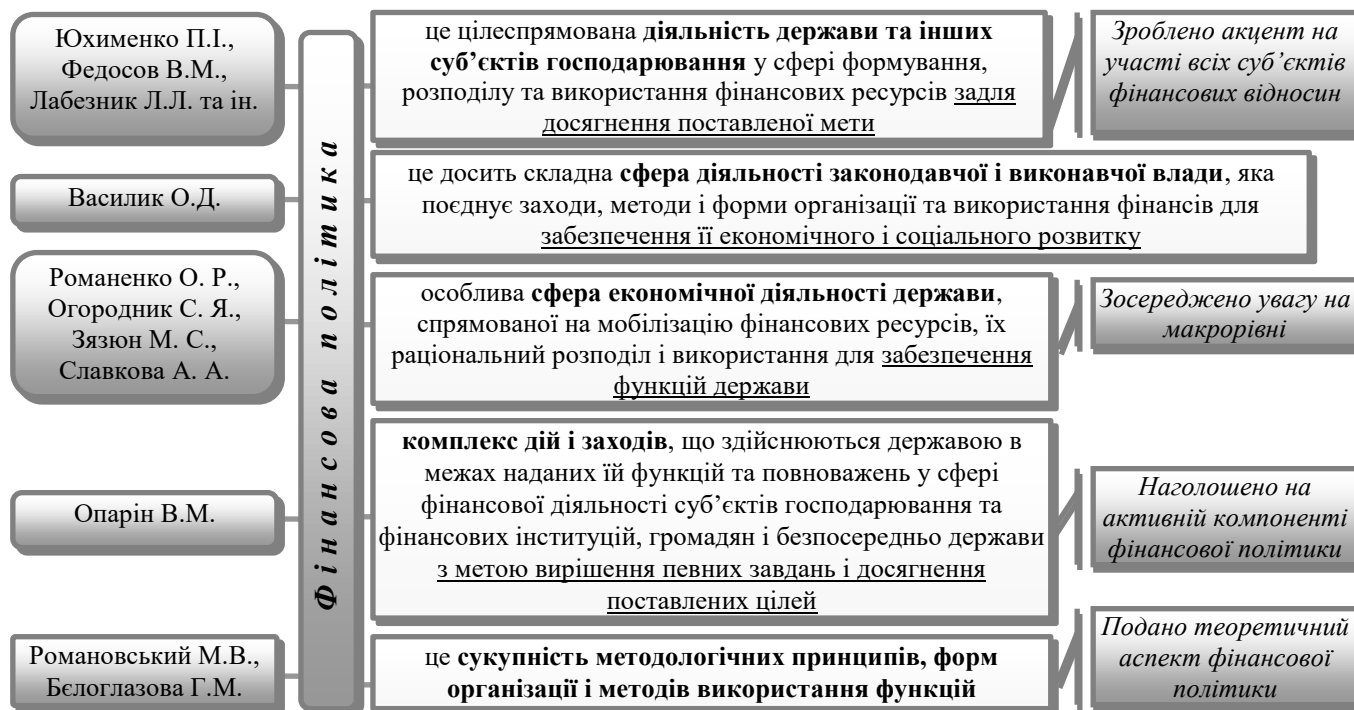

Рис. 1.25 Підходи різних авторів до визначення фінансової політики

Джерело: складено авторами на основі [90, с. 207; 91, с. 57; 92, с. 42; 93, с. 47; 94, с. 42]

За умови втілення в життя та якісного виконання всіх названих етапів розробки та реалізації фінансової політики уможливорюється найповніше задоволення суспільних потреб.

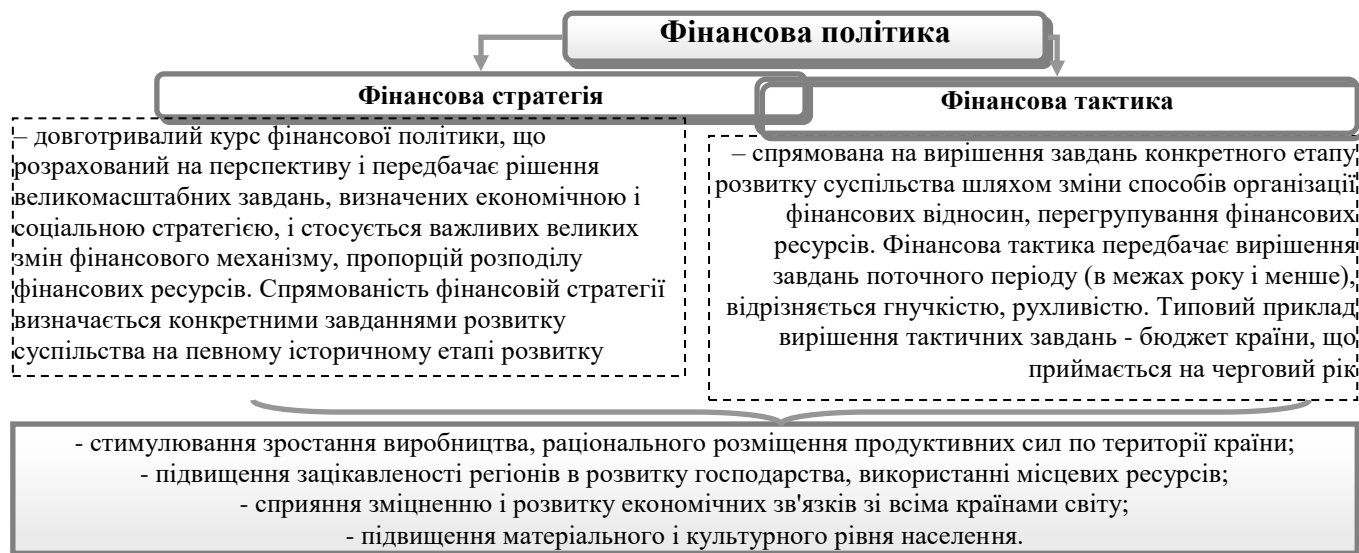

Рис. 1.26 Очікувані результати взаємодії елементів фінансової політики

Джерело: складено авторами на основі [90, с. 208-209]

Але бажаний результат досягається не завжди. Можна виділити як внутрішні так і зовнішні загрози (рис. 1.27), які лежать в основі невдач реалізації фінансової політики.

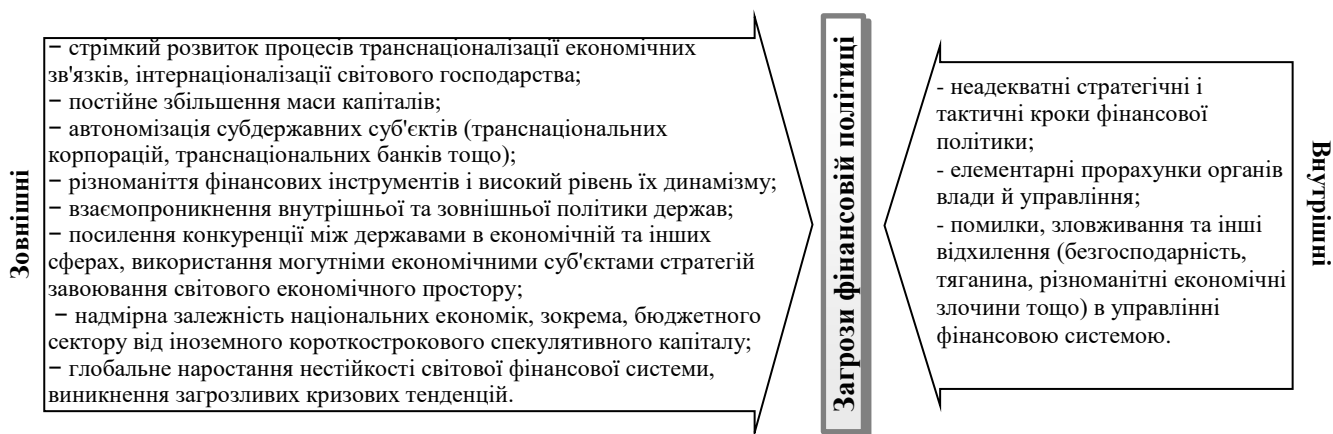

Рис. 1.27. Зовнішні та внутрішні загрози фінансовій політиці

Джерело: складено авторами на основі [95]

Кожна стадія фінансової діяльності держави пов'язана з можливістю виникнення ризиків. Особливого значення управління ризиками набуває для країн, що трансформуються до ринкової економіки. Чинники, які вносять дисбаланс в фінансову сферу, найрізноманітніші: політичного, законодавчого (політична стабільність та прозорість державного управління, рівень співпраці між гілками влади у виробленні економічних рішень та ін.), економічного (стан та стабільність розвитку економіки, якість формування бюджетної політики, рівень інфляційного тиску на економіку, рівень тінізації в економіці та ін.), зовнішньоекономічного (рівень імпорто-/ експортозалежності економіки, конкурентоспроможність, диверсифікованість структури основних торговельних партнерів та ін.), боргового (рівень боргового навантаження на економіку, оптимальність структури державного боргу та ін.) характеру, планування, виконання та контролю (якість бюджетного планування та прогнозування, яке безпосередньо залежить від реальності макроекономічних та макрофінансових показників і визначає адекватність бюджетних) та ін. [96, с. 724-742].

Без вирішення зазначених вище проблем неможливий подальший розвиток країни, задоволення суспільних потреб в цілому та їх фінансування в повній мірі зокрема.

Підсумовуючи, можна сказати, що перехід від «державних» до «публічних фінансів» неможливий без переосмислення ролі держави в процесі задоволення суспільних потреб. У ході роботи виявилось, що питання, які ставили філософи-прибічники теорії суспільного договору не втратили актуальності і в наш час. Це

стосується прав і свобод людей, значення та ролі держави, наслідків зловживання владою та ін. Незважаючи на те, що науковість договірної теорії оцінювалася досить неоднозначно і суперечливо, аж до повного заперечення її історичної самостійності, деякі аспекти даної концепції знайшли своє реальне втілення на практиці державної розбудови. Обмеженість ресурсів породжує потребу в їх раціональному використанні та дбайливому ставленні до них, що є однією з глобальних невирішених проблем сучасності. І тут велике значення мають кроки держави в цьому напрямку.

Проведене дослідження допомогло виявити, що ключова роль держави в процесі задоволення суспільних потреб не випадкова, а обумовлюється суспільним договором. На сучасному етапі така значущість держави вже майже не заперечується і не піддається критиці, але спірними залишаються питання щодо меж її втручання, ефективності виконання покладених на неї функцій. Про це й ітиметься далі. Перш ніж до цього перейти, в наступному підрозділі буде зроблено перехід від більш абстрактного поняття «задоволення суспільних потреб» до більш конкретного «фінансування суспільних потреб» та розглянуті відмінні від державного джерела їх фінансування.

1.3. Приватне та державне фінансування суспільних потреб: діалектика взаємозв'язку

У попередніх підрозділах йшла мова про визначальну роль держави в процесі задоволення суспільних потреб, у т.ч. в їх фінансуванні, але метою подальшого дослідження є з'ясування того, чи існують альтернативні форми фінансування, конкуренція державним благам і т.д.

Процес задоволення суспільних потреб нерозривно пов'язаний з їх фінансуванням. Найрозповсюдженіше розуміння поняття «фінансування» пояснює його через забезпечення коштами кого-, що-небудь [46, с. 599].

У фінансових словниках можна знайти і більш розгорнуті визначення:

- «фінансування – забезпечення необхідними фінансовими ресурсами затрат

на розвиток народного господарства, соціально-культурні заходи, оборону і інші суспільні потреби. Об'єм фінансування визначається на основі запланованих витрат і джерел їх забезпечення [97, с. 292]. Під формулюванням того, що це мають бути необхідні фінансові ресурси проявляється елемент планування, адже необхідну суму коштів необхідно завчасно прорахувати, запланувати і т.д.;

- «фінансування – забезпечення фінансовими ресурсами економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва й переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій тощо» [38, с. 468];

- «фінансування – сукупність методів і засобів, які використовуються для реалізації проекту» [23, с. 316].

Так як кошти вкладаються для отримання певного результату, реалізації проекту, варто підкреслити, що з фінансуванням нерозривно пов'язане підбиття підсумків здійснення видатків (оцінювання того, чи досягнуто цілі, чи виконано завдання, чи був достатнім обсяг коштів тощо). Наведені вище визначення та уточнення дають розуміння того, що не варто зводити поняття «фінансування» лише до здійснення видатків, перерахунку коштів і т.д. (рис. 1.28).

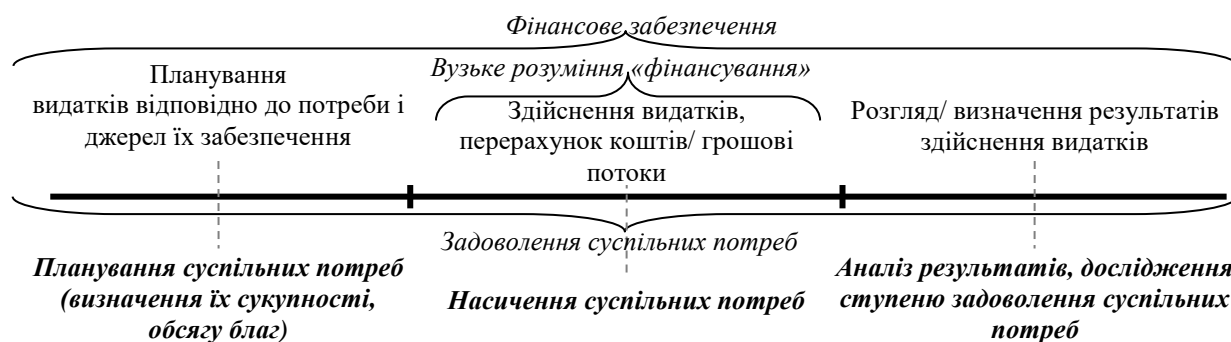

Рис. 1.28. Вузьке розуміння поняття «фінансування» та відповідність етапам процесу задоволення суспільних потреб

Джерело: розроблено автором

Не всі потреби вимагають фінансування. Отже поняття «задоволення суспільних потреб», окрім того, що має більш абстрактний характер, є ширшим за «фінансування», що є більш конкретним та прагматичним. Тому лише частину потреб можна задовольнити через їх фінансування – здійснення видатків, перерахування відповідних сум коштів. Стає зрозумілим, що не можливо

обмежуватися лише вузьким розумінням фінансування. Цьому процесу передуює етап планування, пов'язаний з визначенням необхідних сум коштів відповідно до потреби, а за ним має йти розгляд результатів здійснення видатків, інакше фінансування відбуватиметься заради фінансування. Саме названі складові фінансового забезпечення знаходяться у відповідності з етапами задоволення суспільних потреб.

Наріжним каменем етапу планування суспільних потреб є вибір джерела, форми, інструменту (методу) фінансування потреби. Цей поділ є доволі умовним, але, на нашу думку, у період війни, кризи загальним джерелом фінансування суспільних потреб можна вважати національне багатство, у мирний час, в період економічної стабільності – національний продукт. До основних форм фінансування суспільних потреб можна віднести самофінансування, державна, приватна, заснована на державно-приватному партнерстві (табл. 1.6). Фінансування суспільних потреб при самофінансуванні відбувається за рахунок коштів носіїв потреб: фізичних (заробітна плата, виплати соціального характеру, доходи від підприємницької діяльності, доходи від операцій з нерухомістю та ін.), юридичних осіб (прибуток, амортизація відрахування, банківський кредит та ін.), держави (податки, доходи від приватизації, державний, муніципальний кредит, доходи від зовнішньоекономічної діяльності, емісія грошей, фінансова допомога та ін.).

Державна форма фінансування суспільних потреб характеризується плановістю, цільовим характером використання коштів, підзвітністю, приватна – самоокупністю, прибутковістю, відокремленістю (господарською та юридичною), фінансовою відповідальністю. Заснована на державно-приватному партнерстві форма поєднує всі названі принципи.

Весь час точаться дискусії з приводу того, якому джерелу необхідно надати перевагу. Наприклад, Коуз, спростовуючи ідеї Самуельсона, стверджував, що служба з обслуговування маяків виявилася більш пристосованою до потреб судновласників, аніж це було при фінансуванні з загальної суми податків. Так ринок може будувати мости і надавати інші блага, які раніше були в руках держави [41].

Характеристика фінансування суспільних потреб

№	Аспект	Деталізація
1.	Об'єкт фінансування суспільних потреб	суспільні потреби
2.	Суб'єкти фінансування суспільних потреб	держава, фізичні, юридичні особи
3.	Носії суспільних потреб	держава, фізичні, юридичні особи
4.	Форми фінансування суспільних потреб	1) внутрішнє (самофінансування); зовнішнє; 2) державна (бюджетна, кредитна); приватна; самофінансування; заснована на публічно-приватному партнерстві;
5.	Джерела фінансування суспільних потреб	1) внутрішнє; зовнішнє; 2) бюджет (в т.ч. податки, неподаткові надходження), доходи від приватизації, державний, муніципальний кредит, доходи від зовнішньоекономічної діяльності, емісія грошей, фінансова допомога, кошти позабюджетних фондів, прибуток, амортизаційні відрахування, банківський кредит, заробітна плата, премії, надбавки, виплати соціального характеру, доходи від підприємницької діяльності, доходи від операцій з нерухомістю, з цінними паперами, внески; пожертвування та ін.;
6.	Інструменти фінансування суспільних потреб	податки; (державний) кредит та ін.;
7.	Методи фінансування суспільних потреб	кошторисне фінансування; комерційний розрахунок; неприбуткова діяльність;
8.	Напрями фінансування суспільних потреб	1) фінансування первинних/ вторинних потреб; 2) охорона здоров'я; освіта; фізичний і духовний розвиток; оборона; захист навколишнього середовища; житлово-комунальне господарство; громадський порядок безпека, судова влада; управління; економічна діяльність та ін.

Джерело: розроблено автором

У зв'язку з об'єктивно існуючою низкою проблем в процесі фінансування суспільних потреб в Україні звернемося до європейського досвіду. Вивчення зарубіжної практики, зокрема Франції, як однієї з найбільш розвинених унітарних країн Європейського союзу має практичне значення для України.

Це пов'язано з багатомісним удосконаленням її фінансової сфери, з установленням системи превалювання суспільних інтересів та відповідним фінансуванням суспільних потреб, що забезпечили добробут, соціальний захист громадян, досить високий рівень якості життя населення.

Рис. 1.29. Суть ДПП на прикладі України

Джерело: складено автором на основі [98]

Отже можливі три основних варіанти фінансування суспільних потреб: приватне (індивідуальне); державне; засноване на публічно-приватному партнерстві (далі – ППП) (державно-приватному партнерстві (далі – ДПП)).

Так як в наступних розділах окрему увагу буде присвячено державному фінансуванню, зосередимо увагу на інших варіантах. Так, щодо останньої форми, то в Україні Законом встановлено, що ДПП – це співробітництво між державними та приватними партнерами, що здійснюється на основі договору (рис. 1.29) [98]. Часто ДПП ототожнюють з концесією, але є свої відмінності (Додаток В, рис. В.1., табл. В.1). Завдання у сфері ДПП в Україні відносяться до сфери компетенції Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (Додатку В, рис. В.2.). Детальніше порядок реалізації ДПП наведено в Додатку В, рис. В.3.

Позитивним моментом в українській практиці є законодавче закріплення Порядку проведення аналізу ефективності здійснення ДПП та виявлення можливих ризиків, пов'язаних з його реалізацією, які проводяться шляхом: 1) обґрунтування соціально-економічних та екологічних наслідків здійснення ДПП; 2) порівняння основних показників реалізації проекту (рентабельності, рівня витрат, якості послуг тощо) із залученням приватного партнера та без такого залучення; 3) виявлення видів ризиків здійснення ДПП, їх оцінки та визначення форми управління ризиками, що здійснюється відповідно до методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України [103]; 4) визначення форми реалізації ДПП [102].

Франція, як і багато країн світу, перейняла досвід Великобританії, де ППП почало набирати обертів ще в 1992, за прем'єрства Дж. Мейджора, після промови канцлера казначейства Н. Ламонта [104]. Така форма партнерства ввійшла в історію під назвою Приватної фінансової ініціативи. У британському суспільстві і до нині обговорюються її переваги і недоліки (Додатку В, табл. В.2.).

Хоча в загальних правових нормах країн Європейського Союзу немає єдиного тлумачення терміну ППП [106], на загальноєвропейському рівні Європейською комісією розмежовуються поняття:

- інституціоналізоване ППП (*les partenariats publics-privés dits «institutionnalisés»* (PPPI) [107]), що ґрунтується на створенні підприємства зі

змішаним капіталом (*société d'économie mixte*)¹⁰. Нині у Франції їх налічується близько 970 (в 1983 році їх діяло 534, в 2013 – 998) серед 25000 в ЄС. Вони забезпечують робочими місцями 1,6 млн осіб [108, с. 11; 35, с. 6]. Приблизно 45 % з них надають різноманітні суспільні послуги, 10 % мають на меті економічний розвиток регіонів, 25 % займаються будівництвом або управлінням нерухомістю, решта – розвитком територій, розміщенням продуктивних сил.

- договірне ППП (*les partenariats publics-privés dits «contractuels» (PPPC)*), яке засновується виключно на договірній формі співпраці [106, § 20].

В сучасному праві у Франції Програмний Закон¹¹ 2002 року поклав початок саме договірній формі співробітництва, дозволивши державі довірити приватному сектору спорудження, технічне обслуговування будівель, що використовуються поліцією, жандармерією, органами національної оборони, будівництво інфраструктури, яка відповідає потребам Міністерства внутрішніх справ.

Виникнення та існування ППП викликало ряд питань щодо відображення відповідних даних в системі національних рахунків, у звітах, тому згідно з офіційним рішенням [109] активи, пов'язані з ППП, повинні бути класифіковані як недержавні активи і не враховуються в розрахунках дефіциту та державного (публічного) боргу, якщо виконуються 2 умови:

- приватний партнер бере на себе ризики¹² (*risque de construction*), пов'язані з невчасною поставкою, недотриманням вказаних стандартів, додатковими витратами, технічною нестачею, зовнішніми негативними ефектами;

- приватний партнер бере на себе хоча б один з ризиків:

- 1) наявності (*de disponibilité*), при якому відповідальність партнера очевидна. Він може бути не в змозі доставити, прописаний в договорі, обсяг продукції, або забезпечити, зазначені в договорі, норми безпеки чи сертифікації продукції, яка надається кінцевим споживачам, або надає неякісні послуги, що викликано його недобросовісною роботою. Вважається, що держава не має брати на себе такі

¹⁰ Щонайменше 15 % має складати приватний капітал, відповідно участь суб'єкту публічного права (*personnes publiques*) обмежується 85 % [110].

¹¹ Закон, що містить у собі викладення основних принципів. Тут йде мова про ст.1 *Loi n° 2002-1094 du 29 août 2002 d'orientation et de programmation pour la sécurité intérieure* [111].

¹² У документі пояснюється, що брати на себе ризик означає для відповідної сторони взяти на себе більшої частини ризику [109].

ризика, якщо ситуацію можна вирішити встановленням штрафних санкцій (як це часто передбачається звичайними договорами), які не повинні носити символічний характер, а мають дійсно впливати на роботу підприємства, від ступеня ефективної діяльності якого залежить і ефективність державних вкладень.

2) попиту (*liée à la demande*), пов'язані зі зміною попиту (зменшення або збільшення порівняно з обсягом, зазначеним в контракті), яка не спричинена діяльністю приватного партнера. Факторами можуть бути зміни в економічному циклі, нові тенденції ринку, конкуренція і т.д. Це не стосується випадків, коли зміни були спричинені державною політикою, заходами органів місцевої влади тощо.

Така ситуація зберігалася на місцевому рівні у Франції до кінця 2010 року (з 1 січня 2011 місцеві органи зобов'язані враховувати ці суми), на державному – до 2011 (з 1 січня 2012 – це і обов'язок держави) [112].

Дані доповіді колишнього міністра, відповідального за планування й оцінку державної політики, 2008 року свідчать, що ППП набуло поширення і успішно розвивається в Італії та Іспанії [113].

ППП має ряд характерних ознак, які в більшості випадків є його суттєвими перевагами і основою для надійності проектів (рис. 1.30).

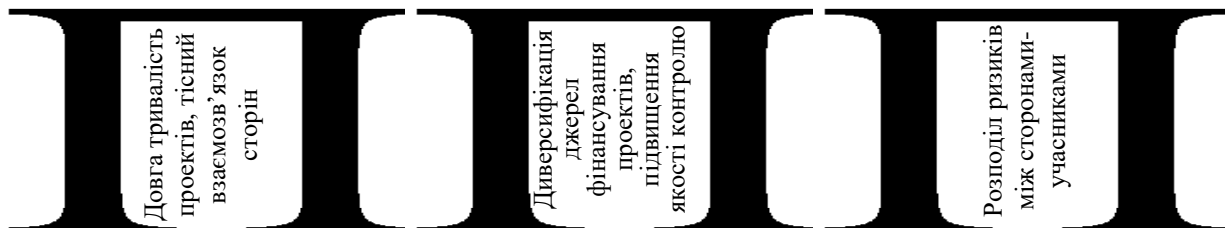

Рис. 1.30. Характерні ознаки ППП

Джерело: складено автором на основі [106, с. 3]

Інколи додають і інші ознаки. Так однією з характеристик ППП є виокремлення «групи завдань» (*le groupage des tâches*) [114], наприклад, «Проектування – будівництво – фінансування – експлуатація», «Будівництво – управління – передача» (Додаток В, табл. В.3).

У широкому розумінні під ППП (фр. – *partenariat public-privé*) у Франції розуміють усі форми співпраці держави з приватним сектором з приводу надання в повному об'ємі або частини суспільних послуг (*service public*) [115, с. 4]. Існує

думка, що ППП з'явилося лише в 2004 році з появою Ордонансу¹³ Про контракти партнерства [116]. Хоча історично першою формою співпраці держави з приватним підприємцем сектором у Франції вважають будівництво каналу Крапонн, початок спорудження якого датується 1554 роком [117]. За часів Старого режиму¹⁴ також концесії дозволяли обзаводитися (наприклад, Південний канал¹⁵) або модернізувати міську інфраструктуру. Але одним з найвідоміших в світі доробків публічно-приватної співпраці є Ейфелева вежа – результат концесійного тристороннього договору між міністром торгівлі і промисловості, генеральним уповноваженим Універсальної виставки 1889 року і Густавом Ейфелем [113, с. 28].

Нині воно дуже розвинуте в таких сферах як будівництво (наприклад, транспортних розв'язок), освіта, культура, спорт (наприклад, стадіон у м. Ліль (Le Grand Stade de Lille)), мистецтво та ін. Завдяки ППП будується практично все, що можна собі уявити: тюрми, стадіони, басейни, жандармерії, лінії швидкісних потягів. Мова йде як про порівняно невеликі проекти в декілька десятків мільйонів євро на вуличне освітлення містечка до, наприклад, будівництва високошвидкісної залізничної лінії Тур-Бордо вартістю 7,8 мільярдів євро за участі ВТР¹⁶ гіганта Вінчі, в ході якого планувалося зменшити час подорожі між містами з 2,5 годин до 1,5 [118]. У той же час, сфера міського громадського транспорту не є такою привабливою. Було лише три проекти: 1) легкорейкове метро в Руані; 2) трамвай-експрес Ліон-Пардье-Ліон (аеропорт); 3) трамвай у Реймсі [119].

На сьогодні під ППП розуміють цілий ряд контрактів [120]:

1) дозвіл на тимчасове володіння публічною державною власністю (domaine public) (Autorisation d'occupation temporaire (AOT)) (до 70 років) [121]. Можливості використання фінансового лізингу обмежені;

2) дозвіл на тимчасове володіння з правом подальшого викупу (Autorisation d'occupation temporaire suivie d'une option d'achat (LOA)) (до закінчення дії строку

¹³ Акт, який видається урядом і має силу Закону. В даному випадку мова йде про Ordonnance n° 2004-559 du 17 juin 2004 sur les contrats de partenariat.

¹⁴ Приблизно з кінця XVI – початку XVII ст. до Великої Французької революції.

¹⁵ Зернова торгівля стала головною причиною будівництва транспортного каналу, яке розпочалося в жовтні 1666 року на основі указу короля Людовіка XIV. Натхненником і керівником будівництва був французький інженер і підприємець П'єр-Поль Ріке, за кошти якого було профінансовано третину довжини каналу.

¹⁶ Bâtiment et des travaux publics – будівництво і громадські роботи (будівництво об'єктів транспорту і зв'язку в загальних інтересах).

договору), фінансовий лізинг дозволяється, виплати розподіляються на 3 етапи: інвестування, фінансування, функціонування (рис. 1.31)¹⁷.

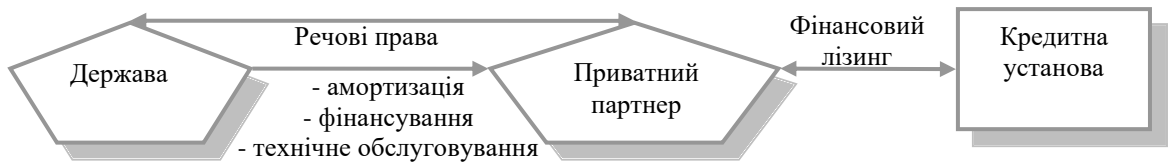

Рис. 1.31. Схема LOA у Франції

Джерело: складено автором

3) Адміністративний емфітевзис¹⁸ (Bail emphytéotique administratif (BEA));

4) Довгострокова оренда споруд в сфері охорони здоров'я (Bail emphytéotique hospitalier (BEH));

5) Контракт партнерства (Contrat de partenariat (CP)).

Наведені вище контракти об'єднуються одним поняттям «Контракти партнерства та подібні до них» (Contrats de Partenariats et Assimilables (CPA))¹⁹. До цього переліку дуже часто не відносять договори з передачі майна (délégations de service public (оренди (affermages), концесії (concessions)), які характеризуються більшими правами приватної сторони і більшими ризиками для неї [122; 123].

Згідно з французьким законодавством контракт партнерства (рис. 1.32) – це адміністративний договір, згідно з яким держава або державна установа передає третій стороні на визначений період «глобальне завдання» (mission globale), пов'язане з будівництвом, трансформацією, технічним обслуговуванням, підтримкою, дослідженням, управлінням спорудженням, оснащенням або нематеріальними благами, необхідними для суспільних послуг і всім або частиною фінансування за винятком участі у капіталі [116, п.1 ст.1].

Підписання контрактів відбувається лише після проведення експертами попередньої оцінки, направленої на виявлення економічних, фінансових, юридичних, адміністративних мотивів.

¹⁷ АОТ - LOA = 2 контракти (заклучення орендного договору + АОТ) [124].

¹⁸ Довгострокова оренда нерухомого майна (земельної ділянки), в ході якої, орендар (емфітевт) набуває речового права, тобто права, що встановлює панування особи над об'єктом емфітевзису всіх інших осіб від можливості впливу на цей об'єкт до кінця дії контракту.

¹⁹ PPP=CPA=CP + BEA + BEH + АОТ-LOA [125].

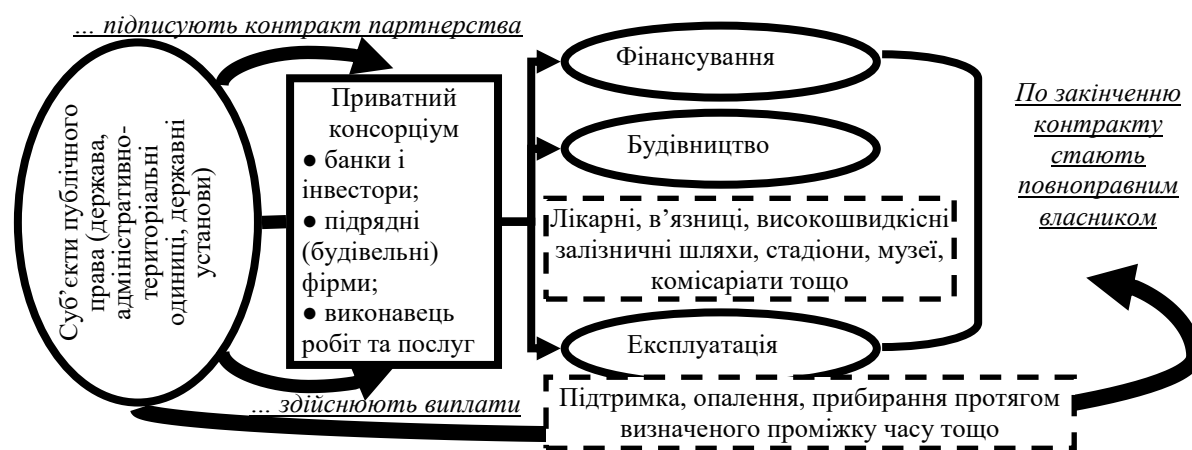

Рис. 1.32. Схема здійснення ППІ у Франції

Джерело: складено автором

Це оцінювання включає в себе порівняльний аналіз різних позицій, що стосуються загальної вартості, розподілу ризиків, виконання з врахуванням ідей сталого розвитку [116, ст. 2]. Укладання контракту може бути відхилене після проведення оцінки, якщо не була представлена вся необхідна документація; предмет контракту не є терміновим, є тим, без чого можна обійтись; не існує фінансових, технічних перепон для державного партнера; є інші більш вигідні форми співробітництва з погляду співвідношення витрат і вигод тощо.

Як бачимо, попередню оцінку контрактів, у більшості випадків²⁰ провидить Місія підтримки ППІ (Mission d'appui aux partenariats public-privé (MAPPP))²¹ (табл. 1.7). До її компетенції входить і проведення поточного аналізу.

Таблиця 1.7

Особливості здійснення попередньої оцінки контрактів ППІ у Франції

Тип контракту	Попередня оцінка	Експертний орган
СР	Систематична	МАРРР
АОТ-LOA	Обов'язкова, якщо виплати ≥ 1 млн євро	МАРРР
ВЕА	Необхідна для отримання права на відшкодування ПДВ (fonds de compensation pour la taxe sur la valeur ajoutée (FCTVA))	МАРРР
ВЕН	Систематична	МАІНН

Джерело: складено автором на основі [124; 126]

Створений Декретом [127] в 2004 році²², цей експертний орган при

²⁰ Коли мова йде про контракти у сфері охорони здоров'я оцінку, консультації провидить Національна місія підтримки проектів в сфері охорони здоров'я (Mission Nationale d'Appui à l'Investissement Hospitalier (MAINH)).

²¹ В Україні частково ці функції покладені на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (див. Додаток В, рис. В.2) відповідно до [101].

²² Почав діяти з травня 2005 року.

Міністерстві економіки, в якому станом на початок 2015 року постійно працює 6 осіб, надає державним партнерам допомогу в підготовці, переговорах стосовно контрактів партнерства. Рекомендації, критерії оцінки, алгоритми розрахунків MAPPP (наприклад, щодо оцінки соціально-економічних наслідків впровадження проектів) представлені у методологічному посібнику [128]. Звернення до MAPPP обов'язкове на рівні державних проектів та рекомендоване для місцевого рівня²³.

Контракти від моменту участі підприємств у конкурсі на кращі пропозиції до безпосереднього їх підписання проходять декілька ключових етапів (рис. 1.33).

Рис. 1.33. Етапи проходження контракту партнерства у Франції²⁴

Джерело: складено автором на основі [124]

Не всі проекти проходять успішно цей відбір, для деяких обирається інша схема фінансування, від інших відмовляються. В період з 2005 року по травень 2016 року з 563 було укладено 216 контрактів, серед яких більше 60 % на суму менше 30 млн євро (рис. 1.34).

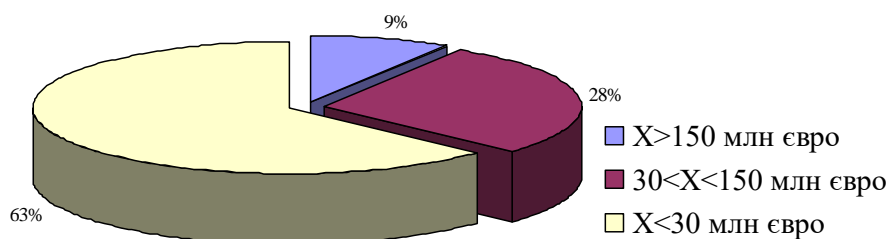

Рис. 1.34. Розподіл контрактів партнерства у Франції за вартістю, станом на травень 2016 року

Джерело: складено автором на основі даних MAPPP

60 контрактів укладено на рівні держави (28 %) (Додаток В, табл. В.4)

²³ З цього приводу в 2014 році Сенат висунув рекомендацію щодо необхідності отримання висновку MAPPP і органами місцевого управління [129, с.5].

²⁴ ААРС (Avis d'Appel Public à la Concurrence)- оголошення, що публікується суб'єктами публічного права для інформування потенційних кандидатів; «Конкурентний діалог» (dialogue compétitif) – процедура проведення діалогу між державним партнером і потенційним приватними партнерами, допущеними до цього в ході попередніх етапів.

(найбільше укладено в сфері будівництва (рис. 1.35)), 156 – на місцевому (72 %) (Додаток В, табл. В.5) (найбільшу частку займають контракти у сфері матеріально-технічного оснащення міст). Регіональний розподіл характеризується нерівномірністю (Додаток В, рис. В.4).

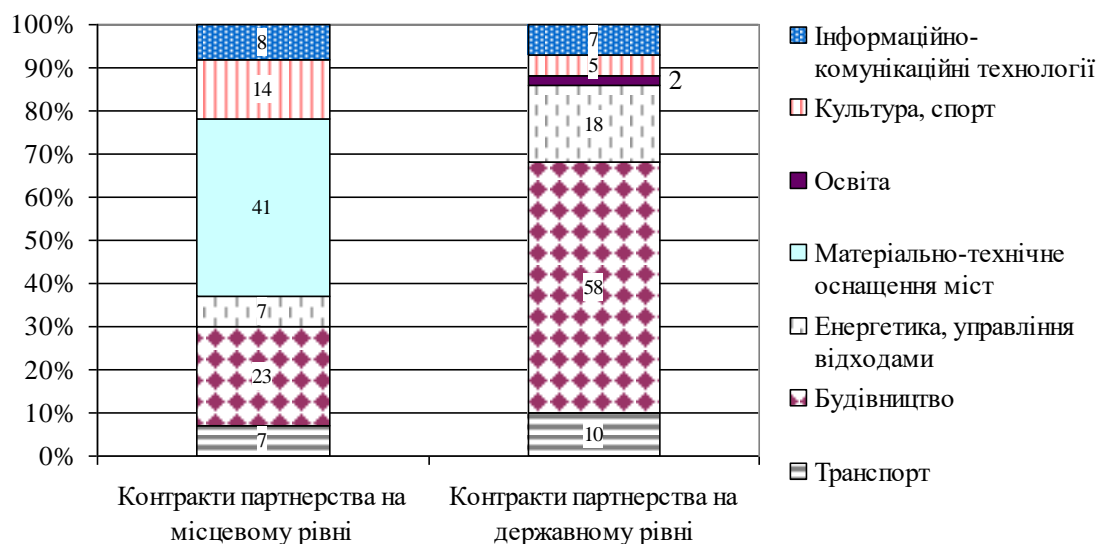

Рис. 1.35. Галузевий розподіл контрактів партнерства у Франції на державному і місцевому рівнях, 2005-2016 рр.

Джерело: складено автором на основі [130]

Щомісяця ініціюється до 10 нових контрактів партнерства. Загалом пік зацікавленості у ППП припав на 2011, 2012 роки.

В Україні ж за даними центральних та місцевих органів виконавчої влади станом на кінець 2014 року на засадах ДПП реалізується 243 проекти (210 договорів концесії, 33 договори про спільну діяльність). Більшість проектів здійснюється в сфері оброблення відходів, збору, очищення та розподілення води (рис. 1.36), подекуди в тих сферах, де показники фондівіддачі не є високими (Додаток В, табл. В. 6).

Для експертів ППП має як свої переваги, так і очевидні недоліки (табл. 1.8). Багато аналітиків у Франції виступають за повсюдне використання ППП, в основі якого лежить віра в те, що, по-перше, управління в державному секторі на низькому рівні, а в приватному, звичайно ж, набагато краще; по-друге, необхідно допомагати великим французьким підприємствам «в ім'я французької промислової політики»; по-третє, відстрочення витрат у часі – найліпший варіант при нестачі власних коштів [133].

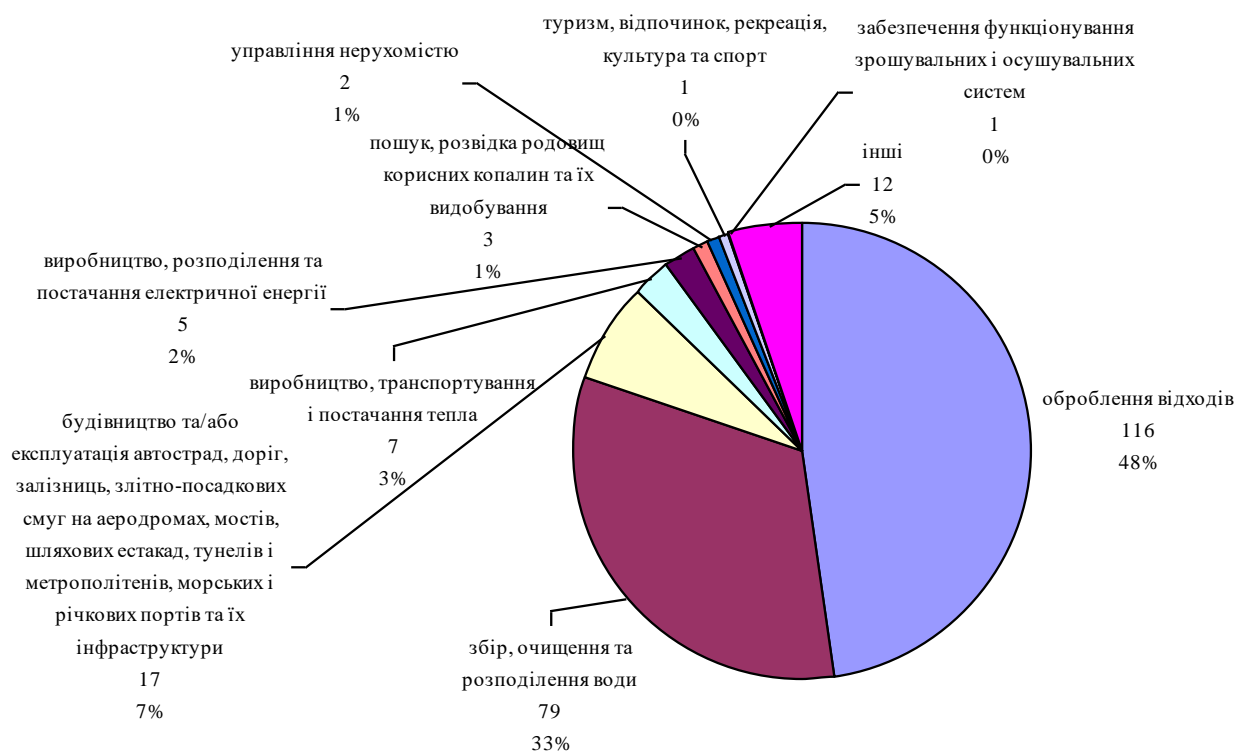

Рис. 1.36. Кількість, частка проектів у сфері державно-приватного партнерства за сферами господарської діяльності в Україні, на кінець 2014 р.

Джерело: складено автором на основі [134]

Але, як показує практика, «ППП застосовується практично завжди, досить вдало підкреслити переваги, за необхідності «підретушувати» дані» [112].

В Україні ж Міністерство економічного розвитку і торгівлі, зазначаючи існуючі проблеми (Додаток В, табл. В. 7), констатує постійний інтерес як приватної сторони, так і держави до такої форми співпраці, в першу чергу, завдяки очевидним перевагам ДПП (Додаток В, рис. В. 5). Серйозність намірів підтверджує розробка Концепції розвитку ДПП в Україні на 2013-2018 роки. Хоча викликає подив і побоювання щодо реального втілення планів заключна фраза цієї Концепції: «реалізація Концепції не потребує залучення додаткових фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів» [135].

Мінекономрозвитку України в сфері ДПП співпрацює із Програмою розвитку державно-приватного партнерства Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) з 2010 року; Adetef (Assistance Technique France), яке забезпечує технічне співробітництво в сфері економіки, фінансів та сталого розвитку завдяки вивченню та розповсюдженню досвіду Франції з питань ППП [137].

Переваги і недоліки публічно-приватного партнерства (переважно контрактів партнерства)

ПЕРЕВАГИ		НЕДОЛІКИ	
Для мікрорівня	Для макрорівня	Для мікрорівня	Для макрорівня
<ul style="list-style-type: none"> - активізація діяльності, збільшення напрямків роботи; - державна підтримка; - проведення досліджень та розробок; - покращення якості продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення конкуренції, відбір найкращих приватних партнерів; - можливість отримати якісну інфраструктуру тощо; - відкладання здійснення видатків на майбутнє, їх відстрочення; - залучення додаткового капіталу, диверсифікація джерел фінансування; - розподіл ризиків, відповідальності; - реалізація проектів навіть в кризові періоди; - зміна ролі держави, перенесення акценту на контроль, організацію. 	<ul style="list-style-type: none"> - доступ до публічно-приватного партнерства практично закритий малим та середнім підприємствам великими компаніями (такими як, Буїг (Bouygues²⁵), Ейфаж (Eiffage²⁶), Вінчі (Vinci²⁷)), в чиїх руках зосереджено 92 % найбільших контрактів; - високі попередні витрати для участі у конкурсному відборі (подекуди суми досягають 15-20 млн євро, при цьому можливо втратити замовлення по контракту). 	<ul style="list-style-type: none"> - «бомба сповільненої дії»: виплати, які необхідно буде здійснити на користь приватної сторони в 2-3 рази перевищуватимуть початкову вартість^{28, 29} а в разі такого здорожчання проекту, вартість послуг для користувачів може збільшитися, або збільшиться податковий тягар; - ці виплати мають обов'язково бути здійснені в незалежності від того виявиться проект рентабельним, без прив'язки до користування ним; - перекладання виплат на майбутні покоління через довгу тривалість контрактів; - при повній концентрації проекту в приватних руках, держава втрачає можливість виконувати функції замовника; - важко прорахувати реальну економію коштів; - позичковий відсоток для приватного партнера більший ніж для державного (7 % і 3,5 % відповідно [117]); - складнощі у проведенні контролю.
<ul style="list-style-type: none"> - гнучкість співпраці; - виконання робіт/ надання послуг в строки; - більша інтеграція сторін, якісно інший рівень співпраці; - створення робочих місць; - гармонізація публічних і приватних інтересів. 		<ul style="list-style-type: none"> - складність правового оформлення взаємовідносин, особливо на загальноєвропейському рівні; - відстрочені у часі платежі (після представлення об'єкту контракту, представлення послуги): державний партнер може переоцінити свої сили у проекції на майбутнє, приватний партнер у поточному періоді; 	

Джерело: складено автором на основі [106; 129; 138; 113]

²⁵ Французька промислова група, одна з найбільших будівельних компаній Франції, серед об'єктів, які вона зводила - тунель під Ла-Маншем, арка Дефанс, термінал № 2 аеропорту імені Шарля де Голля, автостради та ін. Також група контролює телекомунікаційну компанію Bouygues Telecom, що входить до трійки стільникових операторів країни, телеканал TF1; є найбільшим акціонером машинобудівної компанії Alstom офіційний сайт www.bouygues.com.

²⁶ Французька промислова група, основною діяльністю якої є будівництво, енергетика, металургія офіційний сайт www.eiffage.com.

²⁷ Найбільша (за обсягом річного обороту) будівельна компанія. Спеціалізується на будівництві доріг, аеропортів, паркінгів офіційний сайт www.vinci.com.

²⁸ В один з найбільших скандалів у Франції у сфері PPP вилилася подібна ситуація між компанією Ейфаж та лікарнею в місті Корбей-Есон (Іль-де-Франс), будівельний гігант вимагав замість запланованих щорічних 39 млн євро 100 млн євро, окрім того закінчення будівництва відбулося на 8 місяців пізніше від запланованого терміну.

²⁹ Вартість французького «Пентагону» в Парижі була оцінена в 745 млн євро, згодом майбутні 27-річні виплати держави зросли до 3,5 млрд [116].

ДПП може стати достойною альтернативою приватизації, при якій хоча й можливо підвищити ефективність, перенести комерційний ризик, покращити якість послуг, але втрачається контроль над наданням послуг. Об'єкти ДПП не передаються у власність приватному партнеру, існує розподіл ризиків сторонами стосовно функціонування відповідного об'єкта інфраструктури та послуг, що надаються, при цьому досягається суттєве покращення об'єкта за рахунок залучення приватних інвестицій і спільного управління.

Вище йшла мова про те, що держава звикла діяти в практично безконкурентному середовищі. Гравці приватного сектору змінюють ситуацію, вбачаючи для себе ряд переваг, маючи свій інтерес від перебирання на себе частини функцій держави. Якість послуг в більшості випадків краща, вартість нижча, але держава не завжди погоджується з входженням на «монопольні території».

Існує 2 антагоністичних підходи щодо таких новацій (рис. 1.37).

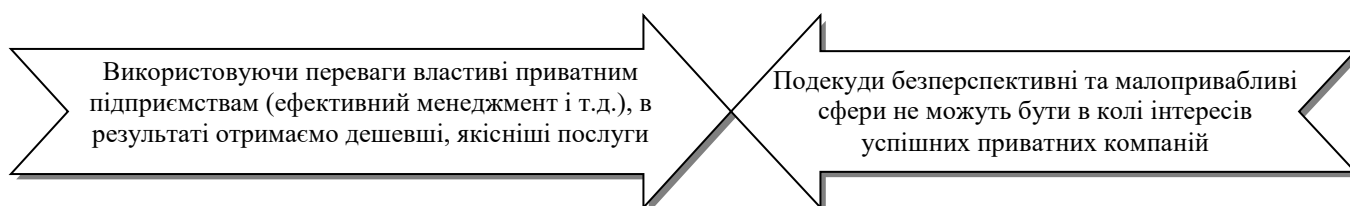

Рис. 1.37. Основні погляди на наслідки втручання приватних компаній в державні функції

Джерело: складено автором

Хоча в чистому вигляді фінансування суспільних потреб важко собі уявити без участі держави, все ж у Франції, як і в Україні існують приватні навчальні заклади, лікарні тощо (рис. 1.38).

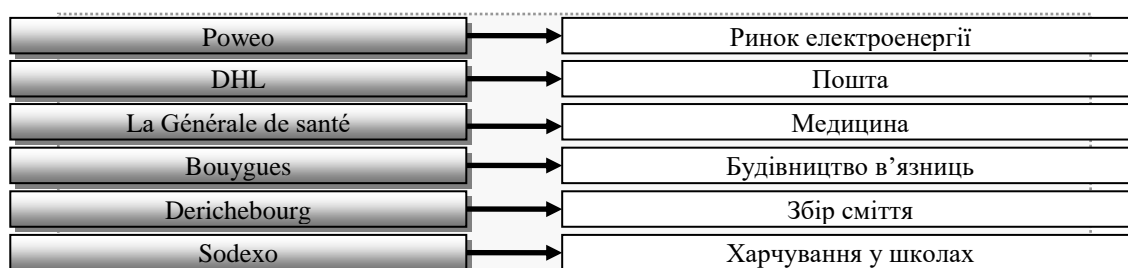

Рис. 1.38. Приватні підприємства, які втрутилися в державну сферу у Франції

Джерело: складено автором на основі [140]

Причин для цього втручання декілька: по-перше, незадовільний стан

державних та місцевих фінансів³⁰; по-друге, директиви з Брюсселю, направлені на підвищення конкуренції в сфері надання послуг населенню.

Розглянемо переваги і недоліки такого варіанту задоволення суспільних потреб на конкретних прикладах з різних сфер:

1) ТРАНСПОРТ;

Багато приватних компаній в сфері транспорту діють в рамках «передачі майна» (*délégations de service public* (оренди, концесії), яке, як раніше зазначалося, не включається у Франції до форм ППП. З часів націоналізації залізничних шляхів в 1938 році, жоден приватний перевізник у цій країні не займався залізничними шляхами. Цей привілей був зосереджений в руках Національної компанії французьких залізниць (*Société nationale des chemins de fer français (SNCF [141])*). 160000 залізничників працювали в умовах повної відсутності конкурентів. Ситуація змінилася з відкриттям лінії Париж-Венеція в 2011 році компанією Телло³¹.

Цікавим є той факт, що використання послуг приватної сторони в сфері громадського транспорту інколи залежить від політичних вподобань мера міста. Так, наприклад, метро, автобуси Ліону обслуговуються приватним сектором (мер Жерар Колон, представник соціалістичної партії. У той час як у Марселі функції з перевезення виконує місто (мер Жан-Клод Годен, партія «Союз за народний рух»)).

Як показує досвід, послуги, які надаються державою/містом носять більш регулярний характер, транспорт ходить в більшості випадків частіше (рис. 1.39).

ПУБЛІЧНІ	<u>ЧАСТОТА РУХУ АВТОБУСІВ</u>	ПРИВАТНІ
Париж: 5 хв	Години пік	Ліон: 7 хв
МАРСЕЛЬ: 4 ХВ	←	Ренн: 8 хв
ПАРИЖ: 15 ХВ	←	Ліон: 30 хв
Марсель: 20 хв	←	Ренн: 30 хв
ПАРИЖ: 1,5 ХВ	←	Ліон: 2 хв
Марсель: 4 хв	←	Ренн: 2 хв
Париж: 10 хв	←	Ліон: 11 хв
Марсель: 10,5 хв	←	РЕНН: 4 ХВ
ПАРИЖ: 1,2	←	Ліон: 1,9
Марсель: 1,5	←	Ренн: 1,8

Рис. 1.39. Порівняння деяких показників приватних та державних (публічних) перевізників у французьких містах

Джерело: складено автором на основі [140]

³⁰ Зокрема заходи прийняті в ході Загального перегляду державної політики (*révision générale des politiques publiques*), наприклад, заміщення лише одного пенсіонера, який вийшов на пенсію, з двох і т.д.

³¹ Навіть в цьому випадку не обійшлося без участі держави (Італії). Телло (Thello) – спільне підприємство, створене Veolia Transdev та італійською державною компанією Trenitalia.

Платникам податків доводиться за це платити більше (рис. 1.40), населенню - через місцеві податки (impôts locaux), підприємствам - через транспортні платежі (versement transport).

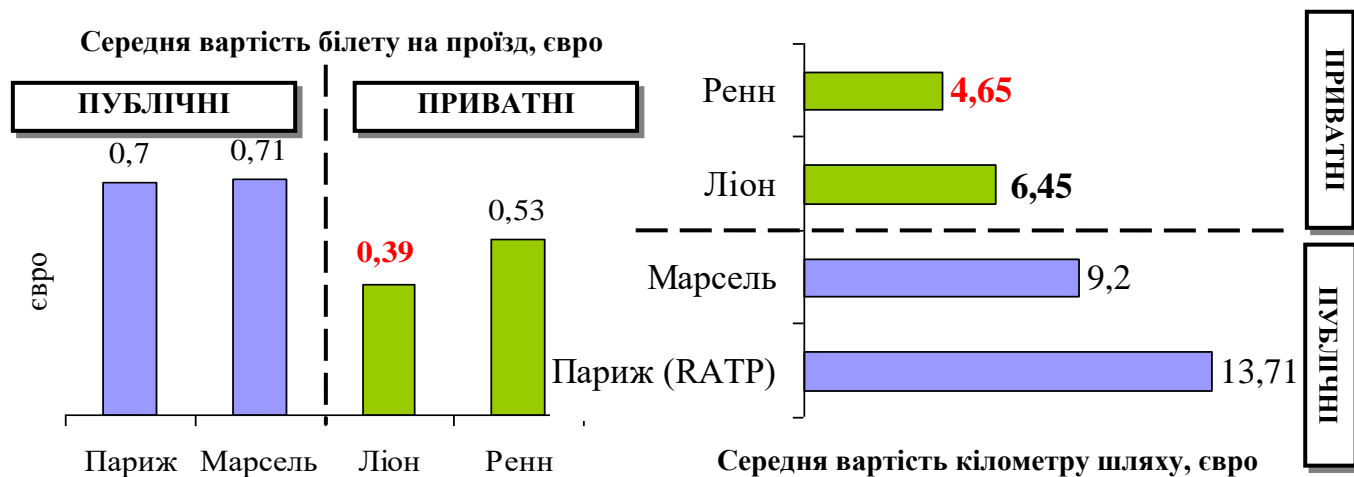

Рис. 1.40. Вартість послуг для приватних та державних (публічних) перевізників у французьких містах

Джерело: [140; 141]

Купуючи квиток, пасажери оплачують щедрю соціальну політику держави, державні гарантії: працівники в державному секторі отримують високі заробітні плати, мають право на довшу відпустку (у випадку з RATP (Régie Autonome des Transports Parisiens, Автономний Оператор Паризького Транспорту)), достроковий вихід на пенсію з 50 років (для працівників Мережі паризького транспорту, яка утримує «роздутий штат»), гарантію забезпечення робочим місцем.

2) ОСВІТА;

Приватні навчальні заклади у Франції відрізняються від державних можливістю обирати викладачів, відбором учнів (за результатами співбесід, вивчення особових справ), залученням батьків тощо. Батьків не відлякує чимала вартість навчання для їхніх дітей (подекуди можуть досягати 150 євро на місяць (включаючи харчування в їдальні) (рис. 1.41), віддаленість навчальних закладів від дому, інколи їх консервативність та старомодність тощо.

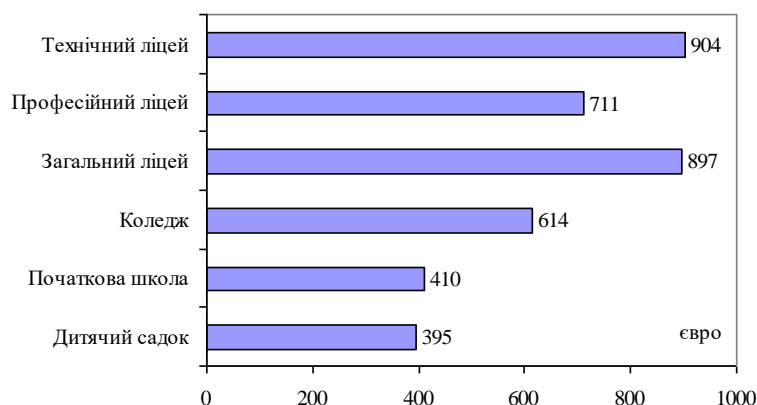

Рис. 1.41. Вартість навчання у середньому по Франції на одного учня, євро/на рік

Джерело: складено автором на основі [142, с. 17]

Причин для цього чимало (рис. 1.42). В топ-10 найбільш ефективних (за показниками успішності) ліцеїв у Франції входять лише приватні навчальні заклади.

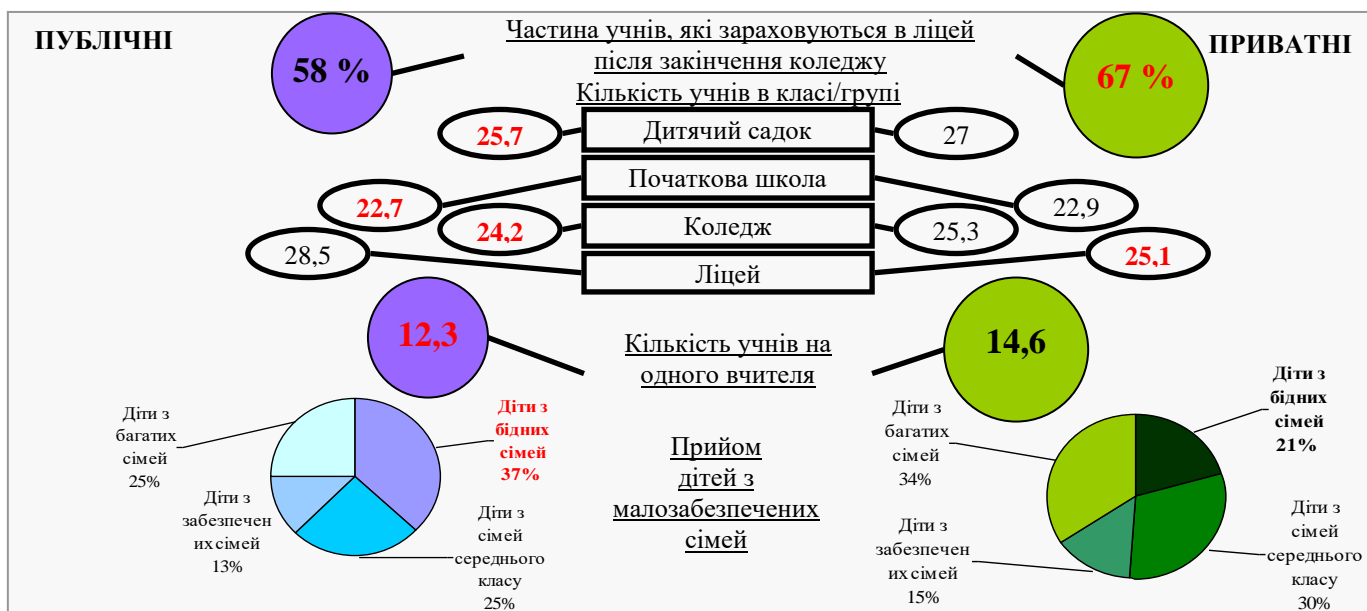

Рис. 1.42. Порівняння деяких показників приватних та державних (публічних) освітніх закладів у Франції

Джерело: складено автором на основі [140]

Цікаво, що в обох випадках: 1) навчання проходить за однією програмою, однаковим розкладом, учні мають однакові підручники, навчальні заклади підлягають однаковим регулярним академічним та фінансовим перевіркам;

2) роботу вчителів оплачує Міністерство освіти Франції (таблиця 1.9). Вони мають однакові дипломи, їх заробітні плати практично ідентичні. У приватних навчальних закладах вони заключають публічно-правові договори, що гарантують

їм забезпечення робочого місця;

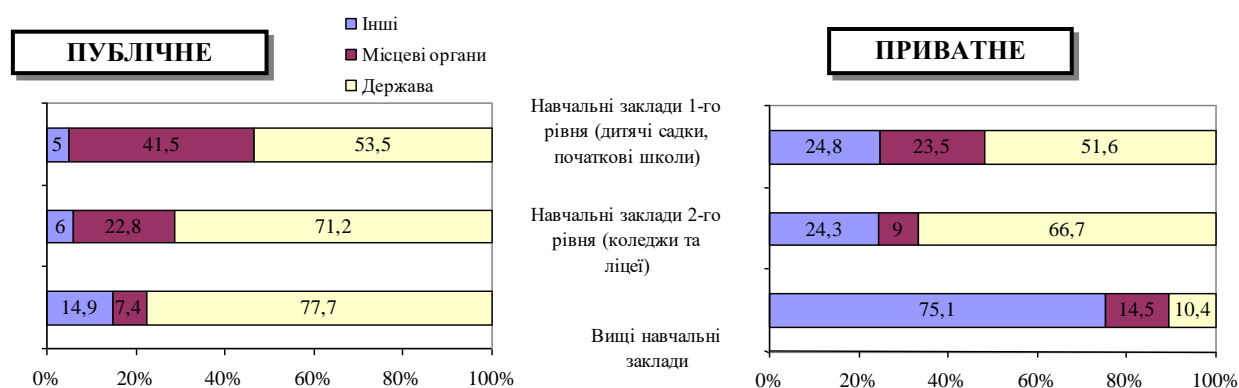
Таблиця 1.9

Порівняння роботи вчителів в приватній і публічній сферах у Франції

Особливості роботи вчителів	Публічна	Приватна
Працюють в бюджетній сфері (fonctionnaire)	✓	✗
Отримують заробітну плату від Міністерства освіти Франції	✓	✓
Отримують гарантії на забезпечення робочим місцем	✓	✓
Мають право на пенсію для осіб, зайнятих в бюджетній сфері	✓	✓

Джерело: складено автором

3) має місце бюджетне фінансування (рис. 1.43). Тому що у Франції існує поняття «приватний навчальний заклад з переважаючим бюджетним фінансуванням»³².

До інших джерел фінансування відносять кошти підприємств, домогосподарств та ін.

Рис. 1.43. Джерела фінансування навчальних закладів у Франції

Джерело: складено автором на основі [143, с. 349]

3) ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я;

Причини, чому люди у Франції звертаються до послуг приватних медичних закладів (які при цьому займаються «відбором пацієнтів», частіше відмовляються від складних випадків), подібні до України: крайня терміновість, необхідність довгого очікування прийому (120 хвилин у державних установах, 13 – у приватних клініках), «спартанський» комфорт в державних закладах, якісніші послуги, менша кількість випадків постопераційних ускладнень, відсутність проблеми «заброньованих ліжок»³³ у приватних клініках [140] і т.д. Незадоволення роботою системи, краща оплата праці (рис. 1.44) викликає проблему переміщення кадрів з

³² Établissements privés à financement public prédominant – заклад, 50 % якого припадає на бюджетне фінансування [143, с.348].

³³ Réservés à l'activité privée des professeurs – зарезервовані для приватної діяльності професорів (наприклад в університетських госпіталях).

бюджетних установ до приватних.

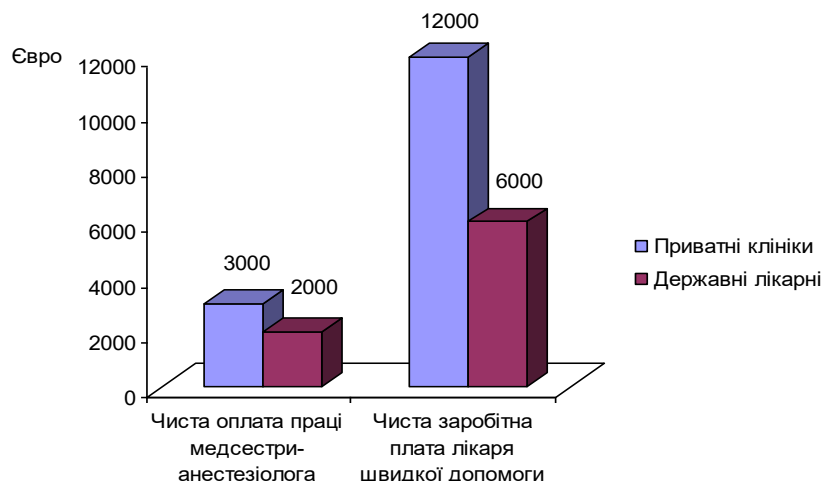

Рис. 1.44. Середні місячні заробітні плати лікарів у Франції

Джерело: складено автором

З 2004 року відбулися суттєві зміни у фінансуванні бюджетних медичних установ: замість звичних щорічних надходжень, їх доходи прив'язали до послуг, допомоги, які реально надаються пацієнтам [144]. Тепер лікарні зацікавлені мати щонайбільше хворих.

4) ДОПОМОГА У ПОШУКУ РОБОТИ;

Гідну конкуренцію *Rôle emploi*³⁴ складають недержавні заклади (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Показники роботи центрів зайнятості

Показники	ПУБЛІЧНИЙ		ПРИВАТНІ
	Варіант «Преміум» (Cap vers l'entreprise ³⁵)		
1. Число безробітних на одного працівника, чол	60		40
	Варіант «Класичний»	150	
2. Частка безробітних, які мають декілька співбесід на місяць, %	Варіант «Преміум»	42	64
	Варіант «Класичний»	22	
3. Частка безробітних, які знайшли роботу протягом 6 місяців, %	Варіант «Преміум»	36	31,2
	Варіант «Класичний»	27	
4. Частка безробітних, які знайшли роботу протягом 12 місяців, %	Варіант «Преміум»	50,2	46,6
	Варіант «Класичний»	41	

Джерело: складено автором на основі [140]

Люди, зневірившись знайти роботу з допомогою держави, звертаються до приватних фірм, ефективність діяльності яких підтверджується часом.

5) ТЮРМИ;

За останні 30 років кількість ув'язнених у Франції подвоїлася, наповненість

³⁴ Аналог українському Державному центру зайнятості у Франції.

³⁵ Програма з застосуванням новітніх технологій, запущена *Rôle emploi*, направлена на найшвидше працевлаштування безробітних.

тюрєм перевищує 110 %, основні засоби зношені, тому пенітенціарна служба Франції все частіше передає функціонування місць позбавлення волі у приватні руки таким компаніям як Буїг, Сюез (Suez³⁶), Содексо (³⁷) та ін. Передбачається, що таке втручання приватних фірм зекономить бюджетні кошти та покращить умови утримання ув'язнених.

Держава залишаючи за собою ряд безумовних функцій (з управління, нагляду, канцелярії і т.д.) доручає приватним компаніям будівництво нових, реконструкцію, ремонт старих тюрєм (зі 191 існуючих 85 більш ніж 100 років); поставку газу та електроенергії; транспортування ув'язнених, прийом їх сімей; прання, харчування.

Умови утримання ув'язнених різняться (табл. 1.11). В приватних вони є кращими практично за усіма показниками.

Таблиця 1.11

Показники утримання ув'язнених у тюрмах Франції

Показники	ПУБЛІЧНІ	ПРИВАТНІ
1. М ² на одного ув'язненого (в індивідуальних камерах)	7,5	9
2. Частка ув'язнених, які мають роботу, %	40	40
3. Частка ув'язнених, які отримують спеціальність, освіту, %	4	6
4. Вартість місячної продуктової корзини на одного ув'язненого, євро	25	28-30
5. Відстрочка у часі на проведення ремонту, налагодження в камері	1 тиждень	24 години

Джерело: складено автором на основі [140]

Як бачимо, існують інші, відмінні від державної, форми фінансування суспільних потреб (приватна, заснована на державно-приватному партнерстві). Необхідно звернути увагу на те, що маючи цілу низку переваг, вони можуть скласти їй гідну конкуренцію, а їх блага бути заміною неякісним суспільним благам, які надаються державою, адже на кону інтереси споживачів.

Висновки до розділу 1

За підсумками проведеного аналізу теоретичних основ формування суспільних потреб, процесів їх задоволення та фінансування на основі праць вітчизняних та зарубіжних науковців, міжнародного досвіду та власного доробку автора зроблено

³⁶ Велика французька енергетична і газова компанія www.gazdefrance.com.

³⁷ Транснаціональна корпорація, одна з найбільших світових компаній, що займається організацією харчування та сервісного обслуговування <http://www.sodexo.com>.

наступні висновки:

1. Узагальнено та виділено два основних підходи (психологічний (поведінковий) та матеріальний (речовий) та чотири основні точки зору на визначення поняття «потреба»: як стан психологічного або функціонального відчуття нестачі чогось, як внутрішній спонукальний мотив до дії, як нужду у чомусь, щось необхідне, бажане;

2. Сформульовано ряд характеристик та ознак потреб: їх змінність, рухомість, впорядкованість, узгодженість, неперервність та ін. На основі цього розроблено критерії потреб: існує потяг, бажання, які не зникнуть з часом, задоволення принесе користь у майбутньому, вирішить певну проблему, вони виступають спонукальним мотивом до діяльності, мають об'єктивний/ суб'єктивний характер та ін.;

3. Систематизовано та упорядковано підходи до класифікації потреб/ суспільних потреб. Доведено, що в більшості випадків в основі поділу потреб за різними класифікаційними ознаками лежить їх приналежність до потреб різного рівня значущості. Первинні потреби (насичені, задоволені, нижчі, нагальні, першочергові) – це, так звані, наші вроджені потреби. Вторинні ж (ненасичені, незадоволені, відносні, вищі, відстрочені, другорядні, особливі, нематеріальні) – мають психологічний характер і усвідомлюються та «визрівають» з досвідом, віком;

4. Узагальнено розуміння сутності понять:

- «суспільна потреба» як синергетичної сукупності індивідуальних (особистих) та колективних потреб. Запропоновано авторське визначення суспільної потреби у вузькому розумінні – те, що є необхідним, без чого неможливо обійтися носіям суспільних потреб (населенню, юридичним особам, державі), відсутність чого неминуче призведе до негативних наслідків для них. В широкому розумінні воно зводиться до спонукальних мотивів до розвитку суспільства в цілому та носіїв потреб зокрема, до того що може принести задоволення, користь носіям потреб, сприяти покращенню добробуту, економічному зростанню, фінансовій стабільності та не може мати «нейтрального» ефекту. Встановлено, що суспільні потреби є основним об'єктом публічних фінансів;

- «суспільний інтерес» – форма прояву суспільних потреб;

- «суспільне благо»– все те, що задовольняє суспільні потреби.

5. Сформульовано основні характерні риси суспільних потреб (відповідають критеріям віднесення поняття до потреби, стосуються всіх суб'єктів, пов'язані з колективною організацією нашого існування, являються головною ціллю існування будь-якого суспільства, є вихідними в господарюванні, рівень їх задоволення впливає на добробут кожного суб'єкта окремо і всіх загалом); суспільного інтересу (відображає рівень і динаміку задоволення суспільних потреб, виражається у встановлених цілях, діях, спрямованих на задоволення суспільних потреб, спонукає до задоволення суспільних потреб, є причиною взаємодії та розвитку суб'єктів);

6. Виділено та систематизовано 3 етапи процесу задоволення суспільних потреб: планування суспільних потреб (визначення їх сукупності, обсягу необхідних благ і т.д.), насичення суспільних потреб, аналіз результатів, дослідження ступеню задоволення суспільних потреб. Визначено роль держави на кожному з цих етапів через призму теорії суспільного договору, сформульовано її спірні позиції (влада приносить користь керованим, максимально задовольняє суспільні потреби, люди об'єдналися для всезагального добробуту, для задоволення суспільних потреб та ін.) та ідеї, що знаходять реальне підтвердження (всі люди від природи рівні, мають низку «вроджених» прав, в т.ч. прав задоволення потреб, влада, як і держава, є об'єктивною необхідністю в процесі задоволення суспільних потреб та ін.);

7. Доведено, що неможливо обійтись вузьким розумінням поняття «фінансування суспільних потреб». Його необхідно розглядати у взаємозв'язку з етапами, що йому передують (планування) та слідують за ним (оцінювання результатів здійснення видатків).

8. Проведено дослідження переваг (вища якість благ, нижча ціна та ін.) та загроз (залежність держави від приватного партнера, втрата контролю та ін.) альтернативних державній форм фінансування суспільних потреб – приватної та заснованої на державно-приватному партнерстві (на прикладі Франції).

Основні результати розділу опубліковані і наукових працях автора [145; 146; 147; 148; 149; 150].

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ У РОЗВИНЕНІЙ РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦІЇ)

2.1. Бюджетне планування в країні з розвинутою економікою: складові та переваги в забезпеченні суспільних потреб

У першому розділі було сформовано розуміння процесу фінансування суспільних потреб і визначено пов'язані з ним етапи: планування і аналіз рівня задоволеності. У другому розділі увага буде присвячена державному фінансуванню, зокрема бюджетному і борговому. Фінансування суспільних потреб при державному фінансуванні відбувається за рахунок коштів бюджетів різних рівнів, позабюджетних фондів, у разі нестачі – за рахунок державних позик і т.д. на засадах плановості, цільового характеру використання коштів, підзвітності розпорядників та одержувачів бюджетних коштів та ін.

Як вже було зазначено в першому розділі, планування суспільних потреб – це перший етап у процесі задоволення суспільних потреб, відповідний йому етап у процесі фінансового забезпечення – визначення необхідного обсягу коштів та джерел їх фінансування. Від якості його реалізації залежатимуть і два наступні. Саме тому, на нашу думку, доцільно почати з основної складової бюджетного менеджменту, технології бюджетного планування – бюджетування, що являє собою сукупність відповідних процедур на основі врахування потреб і витрачання коштів [96, с. 843].

Розуміння важливості перейняття Україною зарубіжного досвіду бюджетування на макrorівні породжує необхідність його детального висвітлення. Це дозволить виявити позитивні аспекти і проаналізувати можливість їх застосування в Україні. Вибір не випадково зупинено на Франції, адже якість бюджетування в цій країні підтверджується багаторічним досвідом.

У французькій літературі можна знайти декілька підходів до розуміння сутності планування в цілому. З одного боку, вказується на те, що воно являє собою діяльність з організації фінансово-економічного розвитку, виходячи з послідовної і, по можливості, оптимальної структури цілей і ресурсів, які є у розпорядженні [151, с. 566]. З іншого – планування може розглядатись як процес, реалізація якого здійснюється фінансово-економічними агентами, який заключається у встановленні на визначений термін (в середньому від 3 до 10 років) економічних показників (виробництва, інвестицій) і кількісних змін, пов'язаних з динамікою останніх [152, с. 303-304]. Цілком логічно, що ці визначення (з проекцією їх на макрорівень) переплітаються з сутністю макрофінансового бюджетування, що передбачає визначення найбільш доцільних і реалістичних джерел формування та напрямів і способів використання фінансових ресурсів держави на суспільні цілі [153, с. 26]. Ця фінансова технологія з цілеспрямованим суспільно орієнтованим вектором розвитку ґрунтується на формуванні бюджету, виходячи з досить чітко окреслених довгострокових пріоритетів розвитку країни. Саме в цьому простежується щільний зв'язок макрофінансового бюджетування зі стратегічним плануванням. Останнє поряд із середньостроковим бюджетним плануванням, програмно-цільовим бюджетуванням є стрижневим елементом бюджетування на макрорівні, своєрідним вектором для подальших дій у процесі задоволення суспільних потреб.

Загальнодержавне стратегічне планування у Франції, перш за все, пов'язують з Генеральним Комісаріатом Плану (*Commissariat général du Plan*), який проіснував 60 років (ще з часів генерала де Голя). За період його існування затверджено 11 планів, що охоплюють піввіковий період. Декретом від 6 березня 2006 року Комісаріат трансформовано у Центр стратегічного аналізу (*Centre d'analyse stratégique*) – установу, яка проводила експертизи і допомагала у прийнятті рішень, що належать до компетенції Прем'єр міністра Франції та Державного Секретаріату з перспективного прогнозування [154]. Місією Центру стратегічного аналізу було визначено допомогу урядові у встановленні стратегічних орієнтирів розвитку економічної та соціальної інфраструктури та втілення в життя стратегічних проектів у економіці, сфері навколишнього середовища (екологічній) і культури.

При розвинутому галузевому плануванні актуальність існування такого дорадчого органу має сенс. Так кожне міністерство і відомство розробляє свій стратегічний план. Наприклад, Міністерство екології – Національну стратегію зі сталого розвитку (після невдалої спроби у 1997 році перша стратегія у Франції в цій сфері була укладена на період 2003-2008 [155], друга – 2010-2013 [156]), Національну стратегію переходу до сталого розвитку (2015-2020 [157]), Міністерство вищої освіти і інновацій – Національну стратегію досліджень та інновацій (2009-2012 [158]), Національну стратегію досліджень «Франція - Європа 2020» [159], Міністерство з соціальних питань і охорони здоров'я – Національну стратегію в галузі охорони здоров'я (розробляється – з листопада 2013 по грудень 2014 відбулося 160 обговорень, участь прийняло 25000 осіб [160]), Національна стратегія е-здоров'я 2020 [161] і т.д. Існують стратегії і більш «вузької» направленості: наприклад, Стратегія інтеграції ромів у французьку спільноту [162].

На запит прем'єр міністра Центр стратегічного планування розробляв головні напрямки реформ уряду. Він здійснював це через свої департаменти ³⁸[163].

Центр діяв не лише на рівні Франції, а й на рівні Європейського Союзу. Так його спеціалісти брали участь у підготовці і розробці програм реформ, направлених на реалізацію Лісабонської стратегії (2000-2010) – стратегічної мети Європейського Союзу, спрямованої на підвищення його глобальної конкурентоспроможності через економічне оновлення та поліпшення в соціальній сфері й охороні довкілля.

Декретом від 23 квітня 2013 Центр стратегічного аналізу Франції та Раду з питань зайнятості, доходів та соціального залучення (Conseil de l'emploi, des revenus et de la cohésion sociale) перетворено на Генеральний Комісаріат стратегії і перспективного планування (Commissariat général à la stratégie et à la prospective), або ж коротко France Stratégie, який залишився у підпорядкуванні прем'єр-міністра Франції [164]. Головною задачею органу є сприяння у визначенні основних орієнтирів у розвитку нації, середньо- і довгострокових цілей її економічного,

³⁸ 3 соціальних питань (соціальна інтеграція, здоров'я, біоетика, фінансування соціального захисту, демографія, структура сім'ї, відносини між поколіннями, інвалідність); економічних та фінансових питань (підприємництво, конкуренція, промислова політика, споживання, доходи, купівельна спроможність, оподаткування, державні фінанси); праці та зайнятості (робота, трудові відносини, робітничий рух, міграція, навчання протягом усього життя, функціонування ринку праці, політика зайнятості, доходів); 4) сталого розвитку (енергетика, транспорт, інновації, дослідження та розробки, містобудування, сільське господарство, сталий розвиток).

соціального, культурного, екологічного розвитку, а також участь у підготовці відповідних реформ [165]. Основні цілі Комісаріату криються в його візії – «Оцінювати. Передбачати. Обговорювати. Пропонувати», що передбачає перспективне планування; розробку стратегій; оцінку публічної політики; публічні обговорення та дебати; міжнародне порівняння публічної політики. France Stratégie розробляє щорічні звіти, в яких висвітлює результати своєї діяльності.

З кожним роком коло діяльності France Stratégie розширюється. Наприклад, в 2015 році Комісаріат після терористичних атак на журналістів Charlie Hebdo був залучений до вивчення слабких місць розвитку французького суспільства, до аналізу можливостей економічного залучення молоді з сімей емігрантів [166, с. 5] та ін.

Стратегічні цілі держави деталізуються по регіонам³⁹. Між державою та регіонами заключається Контракт проекту «Держава-регіон» (Contrat de projet État-région (CPER)). Він являє собою інструмент для забезпечення відповідності між національною стратегією розвитку та планом кожного регіону. Контракти розробляються одночасно для всіх регіонів і є однаковими по тривалості: 1-е покоління (1984-1988), 2-е покоління (1989-1993), 3-є покоління (1994-1999), 4-е покоління (2000-2006), 5-е покоління (2007-2013), 6-е покоління (2015-2020).

Держава діє через префекта регіону, який приймає участь у розробці Стратегічного проекту держави в регіоні (Le Projet d'action stratégique de l'Etat en région (PASER)), що являє собою досить дієвий інструмент втручання держави у життя регіону. Проект розробляється колегіально на регіональному рівні, враховуючи існуючі плани та програми. Згідно з циркуляром прем'єр міністра 2004 року ціллю Стратегічно проекту держави є встановлення стратегії реалізації державної політики в кожному регіоні та департаменті [167]. Тому в Стратегічному проекті відображаються наступні види зв'язків: «держава-регіон», «регіон-департамент». Таким чином держава через цей Проект зобов'язується адаптувати

³⁹ Необхідно зауважити, що у Франції відмінний від України адміністративно-територіальний поділ – станом на 2016 рік Франція поділена на: 18 регіонів, 101 департамент і територію з особливим статусом (метрополія Ліону), 342 округи, 2054 кантони, 35 945 комун. До складу Франції також входять 5 заморських спільноти, 1 спільнота з особливим статусом, 1 заморська територія, 1 приватна власність у прямому підпорядкуванні уряду (острів Кліпперон). Таким чином, у Франції на сьогодні склалася триланкова система адміністративно-територіального розподілу (регіон-департамент-комуна) з відповідною системою органів місцевого управління і самоврядування. Кожна адміністративна одиниця має свій бюджет.

державну політику до територіальних цілей. Пріоритети держави та регіону відображаються у конкретних діях, зазначаються джерела та графіки фінансування, показники результативності тощо. Кожен Проект має однакову будову (рис. 2.1).

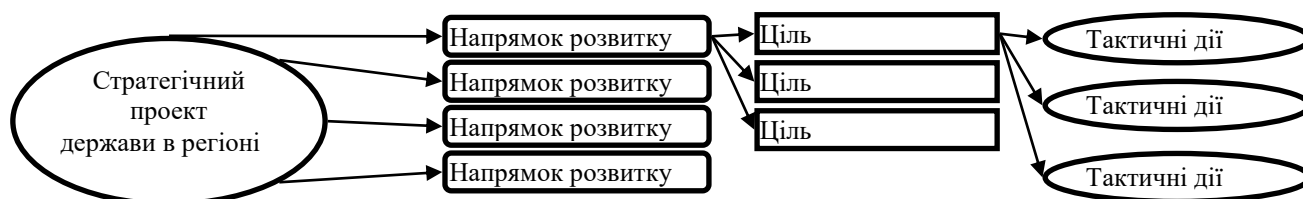

Рис. 2.1. Типова структура стратегічного плану держави в регіоні

Джерело: складено автором

Стратегічний проект держави в регіоні ґрунтується на його особливостях, для їх визначення проводиться SWOT-аналіз кожного регіону (рис. 2.2). Очевидно, що SWOT-аналіз незамінний при побудові стратегій. Він використовується для оцінки факторів та явищ, які впливають на об'єкт аналізу (в даному випадку – це розвиток регіону Франції). Визначаються сильні, слабкі сторони об'єкта, можливості, що відкриваються перед ним, та загрози, пов'язані з його існуванням. Їх також ототожнюють з факторами успіху [168, с. 141, 144].

Для прикладу розглянемо Стратегічні проекти держави в регіонах Бретань та Аквітанія, SWOT-аналіз яких подано на рис. 2.2.

Бретань – дуже привабливий регіон, з рівнем безробіття нижчим за середній по країні. Проте, як і всі регіони Франції, він постраждав від кризи 2008 року. Використати «козири» регіону (рис. 2.2), зменшити слабкість, розбалансованість регіону – ось головні цілі Стратегічного проекту держави в регіоні Бретань на 2011-2013 роки [169]. У цьому документі описуються оперативні та стратегічні дії. Він включав 5 головних напрямків розвитку (також 17 цілей, 30 тактичних дій) (Додаток Д, табл. Д.1). Варто зазначити, що в 2004-2006 роках напрямки розвитку регіону були дещо відмінними: розвиток економіки регіону; територіальна і соціальна згуртованість; попередження ризиків (природних, морських, пов'язаних з молоддю (наркотики, алкоголь, суїцид і т.д.), санітарних); відновлення якості води і підтримка с/г потенціалу регіону; ефективна державна діяльність [170].

<p>Сила</p>		<ul style="list-style-type: none"> • Зростання чисельності населення, низький рівень безробіття; • Розвиненість суднобудівних галузей, прибережних територій; • Розвиток альтернативних джерел енергії (10 % від загальнодержавного рівня); • Створення мережі шкіл і дослідницьких центрів; • Розвиненість транспортної мережі. 	<ul style="list-style-type: none"> • Віддаленість регіону (в т. ч. від країн-сусідів); • Недостатня міжнародна відкритість – мало вчених-іноземців, відтак відсутність спільних проектів, публікацій тощо; • Спеціалізація на тих галузях (с/г), які виробляють мало ВВП; • Сильна енергетична залежність від інших регіонів. 	<p>Слабкості</p>
		<p>Аквітанія</p> <p>SWOT</p> <p>регіонів</p> <p>Франції</p> <p>Аквітанія</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Старіння населення (в 2040 році – 33,6% старші за 60); • Залежність розвинених галузей економіки від ринку (валютного курсу тощо); • Нерівномірність транспортної сітки, відтак нерівномірність розвитку території. 	
<p>Можливості</p>		<ul style="list-style-type: none"> • Демографічний вибух (-----ий приріст населення на 1%); • Розвинені економічні галузі: іноробство, деревообробна промисловість, розведення устриць; • Різноманіття території (ліси, степи, гори); • Відкрита територія, наявність всіх видів транспорту, в т. ч. 3 гілки TGV. 	<ul style="list-style-type: none"> • Різна привабливість департаментів – загроза роздробленню регіона; • Нестабільна економічна ситуація, яка впливає на експортноорієнтовані галузі; • Кліматичні загрози (засухи, бурі тощо); • Загроза паралічу дорожнього руху – субурбанізація, збільшення транспортного потоку до Іспанії. 	<p>Небезпеки</p>
		<ul style="list-style-type: none"> • Загальнодержавна тенденція до зростання населення (+360 000 в 2010); • Галузі основної спеціалізації розвиваються по всій країні; • «Друге життя» сільській місцевості (популярність туризму, підтримка розвитку сіл урядом). 	<ul style="list-style-type: none"> • Деякі галузі надто постраждали від кризи (автомобілебудування, суднобудування); • Віддаленість деяких місцевостей – нерівномірність розвитку; • Ризики, пов'язані з якістю навчання в деяких навчальних закладах (розрив між знаннями та потребами ринку); • Загроза екологічній ситуації (прибережним територіям, акваторії). 	
<p>Сила</p>		<ul style="list-style-type: none"> • Організація науково-дослідної мережі; • Партнерські стосунки з сусідніми регіонами (Луара, Нормандія); • Піднесення продовольчої промисловості; • Розвиток діяльностей, пов'язаних з морем (рекреаційні, енергетика, аквакультура тощо). 	<p>Бретань</p>	<p>Небезпеки</p>

Рис. 2.2. Матриця SWOT для регіонів Франції

Джерело: складено автором на основі [171; 172]

Очевидно, що напрямки розвитку регіону зазнали значних змін після кризи, стали більш розмитими, в той же час продовжує простежуватися чітке врахування результатів SWOT-аналізу регіону.

У контракті «Держава-регіон» на 2015-2020 роки, окрім чіткої інформації про фінансові зобов'язання сторін контракту – держави і регіону, які склали 597 і 603 млн євро відповідно, сформульовані основні напрями дій (табл. 2.1) [173, с. 6].

Таблиця 2.1

Розподіл фінансування стратегічних напрямків в регіоні Бретань у 2015-2020, млн євро

Напрямки	Держава	Регіон
Напрямок різновекторної мобільності (містить 5 стратегічних цілей, в т.ч.: - позбавитися заторів та впорядкувати рух регіону)	267	416,08
Напрямок вищої освіти, досліджень та інновацій (містить 5 стратегічних цілей, в т.ч.: - реконструювати кампуси)	128,55	60,42
Напрямок екологічних і енергетичних змін (містить 7 стратегічних цілей, в т.ч.: - економія ресурсів)	115,5	102,8
Цифровий (електронний) напрямок (містить 2 стратегічні цілі, в т.ч.: - покращити електронне управління в регіоні і розробити відповідні інструменти)	1,6	7,5
Напрямок зайнятості (містить 3 стратегічні цілі, в т.ч.: - підтримувати розвиток професійних здібностей в пріоритетних сферах)	10	10
Територіальний напрямок (містить 6 стратегічних цілей, в т.ч.: - покращити доступ громадян до послуг)	71,05	6
Всього	593,7	602,8

Джерело: Систематизовано та складено автором на основі [173]

Важливо зазначити, що документом передбачається фінансування з інших джерел та фондів, які в планах відображаються як «партнери».

Розробка та реалізація цих стратегічних планів відбувається паралельно з укладанням та втіленням в життя Пакту майбутнього регіону Бретань, який спирається на 3 основні стовпи розвитку: 1) термінові дії, в т.ч. в сфері допомоги робітникам-жертвам соціальних програм і територіям, які постраждали в наслідок економічної реструктуризації; 2) план розвитку сільського господарства і харчової промисловості; 3) заходи з підтримки конкурентоспроможності підприємств і територій, особливо посилення соціального діалогу [174, с. 4].

Стратегічний проект держави в регіоні Аквітанія на 2011-2013 роки [175] включав 5 основних напрямків розвитку та 23 тактичні дії (Додаток Д, табл. Д.2).

У стратегічному проекті на 2004-2006 роки [176] були зазначені наступні

напрямки розвитку: визначення та розвиток ресурсного потенціалу Аквітанії; поліпшення доступу до регіону через розвиток транспортної інфраструктури; покращення територіальної згуртованості і конкурентності регіону; розвиток активної солідарності між громадянами та забезпечення їх рівності в галузі охорони здоров'я. Як бачимо, спостерігається відхід від зосередження уваги на соціальній сфері, на противагу цьому, фокусується увага на актуальних економічних аспектах.

Контрактом «Держава-регіон» визначено ті самі 6 напрямків дій, серед яких пріоритетним є зайнятість. Різняться обсяги фінансування. У період з 2015 по 2020 рік в регіон Аквітанія буде інвестовано 2,8 млрд євро, в т.ч. 1,4 млрд євро – державою (686 млн євро) і регіоном (701 млн євро). Місцеві органи влади, Європейський союз, органи державної влади профінансують решту [177, с. 5].

Якісне стратегічне планування слугує основою для середньострокового планування бюджетів. Системною проблемою в Україні називають відсутність взаємоузгодженої системи стратегічного планування та середньострокового планування бюджетів (через практичну відсутність першого та недосконалість другого). Тому пропонується дослідити досвід Франції зі складання бюджету на три роки. Перше питання, яке постає – чому взагалі виникає потреба в середньостроковому бюджетному плануванні?

Принцип щорічності складання бюджету, на думку французів, – один з головних інструментів демократії, який гарантує відстеження доходів та видатків держави Парламентом кожного року [178]. Тим не менш, державні заходи вимагають більш широкого часового горизонту, особливо це стосується структурних перетворень та перебудов, які неможливо втілити в життя протягом періоду до одного року. З іншого боку, стратегія державних фінансів іманентно довгострокова. Тому виникає потреба у точному довгостроковому плані для покращення регулювання, управління державними фінансами і надання розпорядникам відомостей щодо коштів, які є (будуть) у їхньому розпорядженні.

Планування у державних фінансах на декілька років також більш ефективно і у контексті європейських зобов'язань Франції. Створюючи сприятливі умови для «приборкування» пертурбацій у державних фінансах, середньостроковість сприяє

досягненню рівноваги державних рахунків.

Очевидно, що середньострокове планування робить управління державними фінансами значно ефективнішим, забезпечуючи рівновагу бюджету і передбачаючи докладний опис методів і прийомів для її досягнення; визначаючи чіткі і структуровані бюджетні пріоритети уряду; полегшуючи процес проведення структурних реформ.

Будучи логічним продовженням реформи, пов'язаної з прийняттям так званого Органічного Закону стосовно Закону про Державний бюджет (*La loi organique relative aux lois de finances (LOLF)*), який був виданий та оприлюднений у 2001 році, вступав в силу поетапно, і застосовується в повній мірі з 2006 року [179], запровадження технології планування бюджету в середньостроковій перспективі дозволяє узгодити урядові дії з часовими рамками [180]. LOLF встановив залежність між результатами та наявними ресурсами держави. Саме тому ми бачимо в бюджеті не просто статті витрат, а місії, які необхідно втілити в життя. Місії поділяються на завдання (програми), останні – на сукупність певних дій.

Середньострокове планування бюджету також відкриває нові можливості з управління на макрорівні та надає поштовх для оздоровлення фінансів. Воно беззаперечно супроводжується підвищенням відповідальності розпорядників бюджетних коштів, дії яких у використанні коштів на цілі, прописані у планах, стають більш прозорими, маневреними та гнучкими.

Впровадження у Франції планування бюджету на середньострокову перспективу було оголошено президентом Республіки 12 грудня 2007 року в межах Загального перегляду державної політики (*Révision générale des politiques publiques*) [181]. З 2012 року за президентства Ф. Олланда назву змінено на Модернізацію дій органів влади (*Modernisation de l'action publique*) [182]).

Відповідно, вперше планування державних видатків на 3 роки було втілено у життя вже в 2008 році: трирічний бюджет 2009-2011 (рис. 2.3). Другий бюджет на 3 роки 2010 року охоплював період з 2011 по 2013 рік. Багаторічний бюджет, у якому фіксується граничний обсяг загальних видатків держави на кожен рік, слугує основою для підготовки проекту закону про бюджет, за який голосує Парламент.

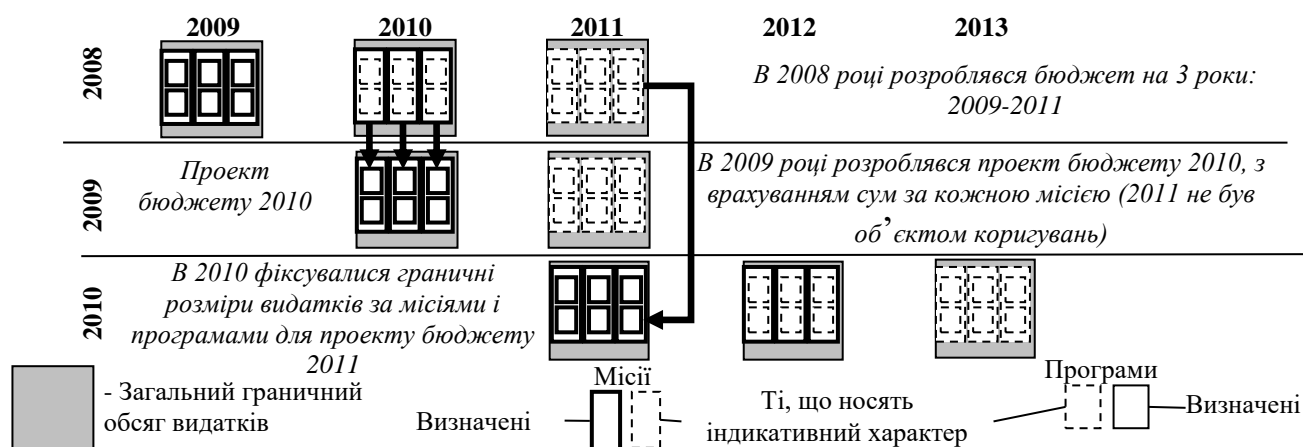

Рис. 2.3. Порядок першого планування бюджету у Франції на 3 роки у 2008 році

Джерело: рисунок з сайту Міністерства економіки та фінансів Франції [183]

Показники публічних фінансів на терміни 2012-2017, 2014-2019 відображено в відповідних законах [184, 185]. Однією з основних цілей у цій перспективі є скорочення державного боргу, витатків на обслуговування боргу, що вже перевищує одну з найпріоритетніших статей в бюджеті – витатки на освіту (див. табл. 2.2).

Розглянемо структуру витатків державного бюджету Франції за періоди 2012-2017, 2014-2019 за місяцями (табл. 2.2). Дані свідчать, що середньострокове і довгострокове планування дозволяє вільніше маневрувати наявними ресурсами, роблячи відповідні корегування – було збільшено фінансування одних напрямків за рахунок скорочення чималої кількості інших.

За налагодженої системи довго- та середньострокового планування не має виникнути проблем і на етапі затвердження бюджетів.

Бюджет – це не просто план формування та використання фінансових ресурсів, або ж збалансований кошторис доходів та витатків держави на рік. Це дієвий інструмент впливу на темпи економічного зростання, на соціально-економічний розвиток країни в цілому та добробут населення зокрема. З бюджетом пов'язані можливості фінансування первинних та вторинних суспільних потреб.

Питання бюджету залишається вкрай важливим та обговорюваним не лише в колі практиків, вчених, а й серед громадян країни. Ось чому узгоджені в часі процеси підготовки виконавчими органами влади проекту державного бюджету, його оформлення, подання до представницького органу влади, розгляду і слухання,

доопрацювання проекту, внесення до нього змін, затвердження бюджету і введення його в дію знаходяться завжди під пильним наглядом громадськості як в Україні, так і в світі. Звідси і повна обізнаність про недоліки, які існують в цих бюджетних процедурах, про порушення бюджетного законодавства тощо.

Таблиця 2.2

**Граничні розміри видатків державного бюджету Франції у розрізі місяй у
2012-2017, 2014-2019 рр., млрд євро**

Місія		2012	2013	2014	2015	2016	2017
Зовнішня діяльність держави	2012-2017	2,79	2,83	2,81	2,81		
	2014-2019		2,8	2,84	2,81	2,96	2,74
	Відхилення		-0,03	0,03	0		
Загальнодержавне і територіальне управління	2012-2017	2,22	1,97	2,19	1,95		
	2014-2019		2,2	2,17	2,29	1,92	2,3
	Відхилення		0,23	-0,02	0,34		
Сільське господарство, харчова промисловість, лісове господарство, діяльність у сільській місцевості	2012-2017	3,47	3,1	3	2,92		
	2014-2019		2,93	2,93	2,66	2,52	2,49
	Відхилення		-0,17	-0,07	-0,26		
Державна допомога на розвиток	2012-2017	3,3	3,1	3,07	3,07		
	2014-2019		2,87	2,87	2,77	2,67	2,6
	Відхилення		-0,23	-0,2	-0,3		
Колишні воїни (фронтовики), пам'ять, зв'язки з нацією	2012-2017	3,12	3,04	2,95	2,83		
	2014-2019		2,89	2,89	2,74	2,63	2,51
	Відхилення		-0,15	-0,06	-0,09		
Рада і контроль держави	2012-2017	0,48	0,49	0,5	0,5		
	2014-2019		0,49	0,49	0,5	0,5	0,51
	Відхилення		0	-0,01	0		
Культура	2012-2017	2,54	2,44	2,38	2,35		
	2014-2019		2,39	2,39	2,39	2,38	2,39
	Відхилення		-0,05	0,01	0,04		
Оборона	2012-2017	30,35	30,11	30,15	30,15		
	2014-2019		29,6	29,6	29	29,52	30,05
	Відхилення		-0,51	-0,55	-1,15		
Управління дій (реформ) уряду	2012-2017	1,14	1,14	1,13	1,12		
	2014-2019		1,13	1,14	1,17	1,16	1,17
	Відхилення		-0,01	0,01	0,05		
Екологія, сталий розвиток	2012-2017	8	7,63	7,29	7,09		
	2014-2019		7,14	7,06	6,61	6,55	6,52
	Відхилення		-0,49	-0,23	-0,48		
Економіка	2012-2017	1,59	1,56	1,53	1,52		
	2014-2019		1,68	1,63	1,54	1,51	1,48
	Відхилення		0,12	0,1	0,02		
Рівність територій, житло	2012-2017	8,2	7,77	7,73	7,73		
	2014-2019		7,4	13,11	13,18	13,31	13,15
	Відхилення		-0,37	5,38	5,45		
Фінансові зобов'язання держави	2012-2017	1,15	1,11	1,04	0,98		
	2014-2019		1	1	0,88	0,84	0,68
	Відхилення		-0,11	-0,04	-0,1		
Шкільна освіта	2012-2017	45,4	45,69	46,1	46,58		
	2014-2019		46,31	46,3	47,47	47,87	48,19
	Відхилення		0,62	0,2	0,89		
Управління державними фінансами і людськими ресурсами	2012-2017	9,03	8,85	8,78	8,61		
	2014-2019		8,7	8,7	8,51	8,32	8,14
	Відхилення		-0,15	-0,08	-0,1		

Продовження табл. 2.2

Імміграція, притулок інтеграція	2012-2017	0,59	0,67	0,66	0,64		
	2014-2019		0,66	0,65	0,65	0,65	0,66
	Відхилення		-0,01	-0,01	0,01		
Правосуддя	2012-2017	6,02	6,2	6,3	6,32		
	2014-2019		6,27	6,28	6,33	6,27	6,31
	Відхилення		0,07	-0,02	0,01		
ЗМІ	2012-2017	1,41	1,22	1,09	0,97		
	2014-2019		0,81	0,81	0,71	0,63	0,55
	Відхилення		-0,41	-0,28	-0,26		
Заморські території	2012-2017	1,9	1,99	2,07	2,14		
	2014-2019		2,01	2,01	2,01	2,06	2,1
	Відхилення		0,02	-0,06	-0,13		
«Політика територій»	2012-2017	0,34	0,32	0,31	0,3		
	2014-2019		0,81	0,81	0,74	0,7	0,66
	Відхилення		0,49	0,5	0,44		
Органи державної влади	2012-2017	1	0,99	0,99	0,99		
	2014-2019		0,99	0,99	0,99	0,99	0,99
	Відхилення		0	0	0		
Резервний фонд	2012-2017	0,15	0,03	0,23	0,18		
	2014-2019		0,04	0,04	0,01	0,02	0,02
	Відхилення		0,01	-0,19	-0,17		
Наукові дослідження і вища освіта	2012-2017	25,12	25,62	25,74	25,86		
	2014-2019		25,73	25,73	25,61	25,66	25,72
	Відхилення		0,11	-0,01	-0,25		
Система соціального пенсійного забезпечення	2012-2017	6,37	6,54	6,75	6,84		
	2014-2019		6,51	6,51	6,41	6,4	6,4
	Відхилення		-0,03	-0,24	-0,43		
Відносини з адміністративно-територіальними одиницями	2012-2017	2,56	2,74	2,6	2,59		
	2014-2019		2,614	2,69	2,73	2,73	2,73
	Відхилення		-0,126	0,09	0,14		
Охорона здоров'я	2012-2017	1,41	1,29	1,3	1,3		
	2014-2019		1,3	1,17	1,2	1,22	1,23
	Відхилення		0,01	-0,13	-0,1		
Безпека	2012-2017	11,58	11,68	11,78	11,96		
	2014-2019		12,12	12,15	12,15	12,18	12,18
	Відхилення		0,44	0,37	0,19		
Солідарність, асиміляція, рівність можливостей	2012-2017	12,53	13,18	13,48	13,74		
	2014-2019		13,65	15,38	15,53	15,79	15,98
	Відхилення		0,47	1,9	1,79		
Спорт, молодь, асоціативна діяльність	2012-2017	0,49	0,47	0,48	0,56		
	2014-2019		0,45	0,45	0,45	0,5	0,54
	Відхилення		-0,02	-0,03	-0,11		
Робота і зайнятість	2012-2017	9,95	10,13	9,68	9,74		
	2014-2019		10,78	11,41	11,18	10,62	9,84
	Відхилення		0,65	1,73	1,44		

Джерело: складено автором на основі [184]

У французьких джерелах можна знайти декілька підходів до розуміння сутності бюджету. Так, в Органічній постанові (Ordonnance organique) представлено бухгалтерський підхід. У ній говориться що бюджет – це сукупність рахунків, які описують на календарний рік всі доходи і видатки держави [186]. На відміну від Постанови 1959 року, в Органічному законі (Loi organique) 2001 року сказано, що бюджет «визначає (з метою виконання) природу, суму та призначення доходів та

видатків держави так само, як бюджетну і фінансову рівновагу, яка є результатом цього» [179]. Г. Бернард, Б. Гюnten, А. Мартен, М. Ніогре закладають у визначення бюджету елемент планування, вказуючи на те, що це «передбачення видатків і доходів усіх державних органів, державних установ» [187, с. 62]. М. Басле, у свою чергу, наголошує на необхідності узгодження бюджетної політики з європейським вектором розвитку. На його думку, бюджет – це «інструмент економічної політики; державний бюджет визначає бюджетну політику Франції з необхідним погодженням на європейському рівні» [188, с. 3]. Очевидним є те, що за великої кількості визначень бюджету, його важливість нівелюється або применшується.

У французькій літературі часто ототожнюють поняття «бюджет» (budget) і «закон про державний бюджет» (може перекладатися просто «бюджет») (loi de finances) [189, с. 24]. Для зручності вони використовуються як синонімічні поняття. Проте, варто підкреслити, що терміни мають різний зміст. Поняття «закон про державний бюджет» використовується у Конституції 1958 року. Положення Органічного закону 2001 року проливає світло на відмінності: бюджет розглядається як документ, що описує всі доходи і видатки, а закон про державний бюджет – як акт, який вповноважує на акумулювання доходів і здійснення видатків.

Варто відмітити, що у Франції поряд із законом про державний бюджет на певний рік (loi de finances pour une année) існує:

- закон, що містить поправки до закону про державний бюджет (loi de finances rectificative) і змінює висхідний закон протягом року у зв'язку зі змінами в економіці або в урядовій політиці;

- закон про виконання бюджету (loi de règlement), що містить показники виконання державного бюджету за рік, який минув.

Аналогічно українській практиці (Додаток Д, рис. Д.1), у Франції складання проекту бюджету, розгляд та затвердження закону про державний бюджет – перші стадії бюджетного процесу. Різниця полягає, головним чином, у специфічних процедурах, термінології. В обох країнах виконання бюджетів знаходиться в прямій залежності від перших двох стадій, тобто якість виконання бюджету впливає з того, який бюджет було затверджено (для порівняння в Додатку Д, рис. Д.2 подано

послідовність підготовки Державного бюджету України) та чи забезпечена належна організація його виконання.

Ключовим суб'єктом в царині бюджетних процедур у Франції є Дирекція з питань бюджету Франції (Direction du Budget). Головна мета її існування – розробка та пропозиція стратегії державних фінансів і дія в інтересах ефективної державної політики – може бути розбита на сім основних місій: 1) пропозиція комплексної стратегії державних фінансів на довгострокову перспективу; 2) розробка документів для реалізації цієї стратегії, адже, розвиток державних фінансів має бути заснований на конкретних пропозиціях; 3) контроль за тим, чи бюджетне фінансування відбувається в межах затверджених програм, за їх ефективністю; 4) контроль за тим, чи управління в сфері державних фінансів відповідає принципам фінансової стійкості та ефективності; 5) участь у розробці бюджету Європейського Союзу; 6) визначення бюджетних принципів та інструментів і забезпечення їх належного використання; 7) забезпечення стратегічного і фінансового контролю за державно-правовими утвореннями [191]. Виконання всіх цих завдань стає можливим через існування оптимальної структури Дирекції (рис. 2.4).

Важливою є також просвітницька робота Дирекції з питань бюджету. Так, з її ініціативи створено інтернет-платформу – так званий форум, на якому всі бажаючі мають можливість отримати необхідну інформацію з питань, що входять до компетенції Дирекції. Окрім того, в свій час були спеціально розроблені комікси на тему “Чому ми сплачуємо податки?” та комп'ютерна гра-стимулятор "Cyber-Budget" [192]. Остання пропонує зайняти місце міністра з питань бюджету та змодельовати фінансову політику держави, пройшовши ключові етапи бюджетного календаря (табл. 2.3): підготовка бюджету, бюджетних програм, розгляд і затвердження бюджету, управління. Усе це через призму розваг дозволяє населенню по-новому подивитися на важливі питання та зрозуміти їх суть.

Рис. 2.4. Організаційна структура Дирекції з питань бюджету

Джерело: складено автором за [193]

Бюджетний процес у Франції починається у січні-лютому року n-1 (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Календар підготовки, розгляду, затвердження державного бюджету Франції

Січень (рік n-1)	1. ПОСЛІДОВНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ Детальний аналіз фактичних видатків і доходів Дирекцією з питань бюджету міністерства фінансів	Жовтень	3. ГОЛОСУВАННЯ ЗА ЗАКОН ПРО ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ НА РІК n Обговорення і голосування за закон про державний бюджет у Парламенті (Національній Асамблеї і Сенаті) Публікація закону про державний бюджет в Офіційному Журналі (Journal officiel)
Лютий	Визначення основних орієнтирів бюджетної політики на наступний рік	Листопад	
Березень		Грудень	
Квітень	«Інструктивний лист» (Lettre de cadrage) Прем'єр-міністра, який адресується всім міністрам, і містить необхідні інструкції для підготовки бюджету	Рік n	4. ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ Затверджений бюджет виконується за визначеними процедурами в межах календарного року. Можуть вноситися зміни законом, що містить поправки до закону про державний бюджет (<i>loi de finances rectificative, collectif budgétaire</i>)
Травень	2. ДООПРАЦЮВАННЯ ОСТАТОЧНОГО ВАРІАНТУ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ ПРО ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ		
Червень	Проведення «нарад розподілу», «арбітражу прем'єр-міністра»		
Липень	Визначення остаточних обсягів видатків і доходів		
Серпень	Деталізована розробка бюджету		
Вересень	Представлення Кабінету міністрів		

Джерело: складено автором на основі [179, 187, 105]

На початку року проводиться цикл технічних засідань, на які Дирекція з питань бюджету запрошує представників міністерств, відповідальних за бюджетні програми, бюджетних інспекторів та ін. Ці засідання дають змогу:

- проаналізувати результати виконання бюджету за минулий рік n-1, що, в свою чергу, дозволяє підготувати на основі цього щорічні звіти про виконання бюджету (*rapports annuels de performances (RAP)*), які мають бути прикріплені в

додатки до закону, що містять поправки до закону про державний бюджет на минулий рік n-1. Такі звіти дозволяють оцінити якість управління державними фінансами, порівнюючи планові показники з досягнутими результатами;

- проаналізувати перші дані виконання бюджету поточного року;

- почати роботу з підготовки проекту закону про державний бюджет, який має бути представлений Парламенту восени;

- перейти до вивчення питання стосовно оцінки рівня майбутніх державних видатків (в першу чергу найпріоритетніших), беручи до уваги граничні показники, встановлені у рамках середньострокового планування бюджету (на 3 роки).

У березні-квітні року n-1 починаються «наради ефективності» (*conférences de performance*), які об'єднують представників Дирекції з питань бюджету та міністерств, стосовно досягнення поставлених цілей і дотримання показників бюджету за рік n-1 і складання щорічних проектів ефективності, які прикріплюються в додатки до проекту закону про державний бюджет на рік n+1. Такий ланцюговий принцип (*chaînage vertueux*) застосовується для врахування наслідків досліджуваних дій за минулий рік при плануванні на наступний (рис. 2.5).

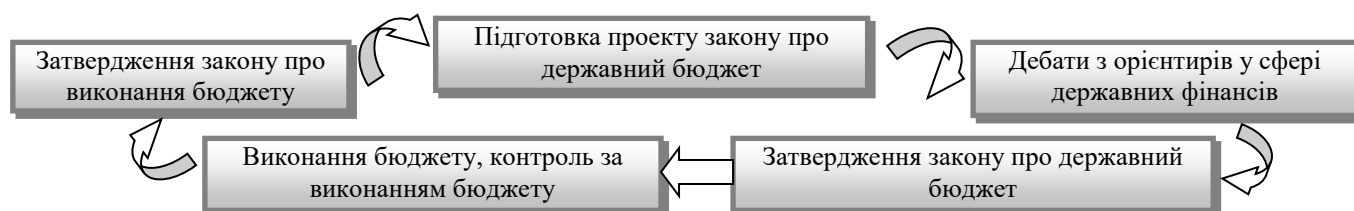

Рис.2.5. «Ланцюговий принцип» закладений в Органічному Законі стосовно Закону про Державний бюджет

Джерело: складено автором

Про «ланцюговий принцип» йдеться в статті 41 Органічного закону: «проект закону про державний бюджет не може бути представлений на обговорення до голосування у першому читанні Парламентом за проект закону про виконання бюджету за рік n-1, тобто передувати обговоренню проекту закону про державний бюджет на рік n». Розглянемо конкретний приклад на рисунку 2.6.

Наради дозволяють обговорити для кожної бюджетної програми основні позиції Проекту стратегії щорічного проекту ефективності і розглянути пов'язані з цим цілі та індикатори. Перелік останніх подається у другому томі звіту про

розвиток національної економіки і орієнтири у сфері державних (публічних) фінансів (rapport sur l'évolution de l'économie nationale et sur les orientations des finances publiques).

Рис. 2.6. Зв'язок проекту закону про державний бюджет із законом про результати виконання бюджету

Джерело: рисунок з сайту Дирекції з питань бюджету Франції [193]

У середині травня-червня мають місце «наради розподілу» (conférences de répartition), в рамках яких проводиться:

- 1) розподіл бюджетних асигнувань по кожній бюджетній програмі, зважаючи на граничні суми видатків за місяцями, які зафіксовані у бюджеті на три роки;
- 2) розподіл коштів за кожною програмою, між розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів – так званими «державними операторами» – приватними чи публічними установами, організаціями, які одночасно відповідають трьом критеріям: здійснюють діяльність, направлену на задоволення суспільних потреб (пов'язані з виконанням завдань та функцій, покладених на державу), фінансування їх діяльності в переважній частині здійснюється із бюджету, вони підконтрольні державі.

В особливих випадках на цих засіданнях можуть переглядатися граничні суми видатків за місяцями. Якщо по закінченню цих нарад залишаються спірні питання, консенсусу між Дирекцією і міністерствами не досягнуто, то розгляд проблемних моментів передається на «арбітраж Прем'єр-міністра» (*arbitrage du Premier ministre*). Окрім цього він розсилає по міністерствам «листи-обмеження» (*lettres-plafonds*), в яких встановлюються граничні суми видатків за кожною бюджетною програмою.

На виконання статті 48 Органічного закону про державний бюджет уряд наприкінці весни представляє Національній Асамблеї та Сенату звіт про розвиток національної економіки і орієнтири у сфері публічних фінансів, що є об'єктом офіційних дебатів у Парламенті – дебатів з орієнтирів у сфері публічних фінансів (*débat d'orientation des finances publiques (DOFP)*).

Цей звіт дозволяє підвести підсумки щодо поточної економічної ситуації і перспектив в економіці, конкретизувати стратегію уряду у сфері публічних фінансів і представити засоби для досягнення рівноваги державних рахунків.

Останнім етапом в процесі підготовки бюджету (серпень, середина вересня) є розробка бюджетних документів, зокрема щорічних проектів ефективності (*projets annuels de performances (PAP)*), в ході спільної роботи різних міністерств і Дирекції з питань бюджету.

Численні документи подаються разом з проектом закону про державний бюджет:

- блакитні додатки до бюджету (*Les bleus budgétaires*) (обов'язкові документи, що супроводжують проект бюджету з моменту його подання до спеціального бюро Національної Асамблеї):

➤ попередня оцінка статей проекту закону (*Les évaluations préalables des articles du projet de loi*), що містить характеристику економічних, бюджетних, соціальних, екологічних наслідків статей проекту закону про державний бюджет;

➤ оцінка джерел податкових надходжень (*L'évaluation des voies et moyens*): перший том містить деталізацію по податковим надходженням, другий – інформацію по зменшенню податкових надходжень внаслідок застосування спеціальних норм податкового права;

➤ звіт про обов'язкові відрахування і платежі (*Le rapport sur les prélèvements obligatoires*), що містить інформацію по рівню і структурі цих відрахувань і платежів за минулий рік, попередня оцінка ставок на поточний і наступний роки;

➤ економічний, соціальний, фінансовий звіт (*Le rapport économique, social et financier*), що містить прогнозовані доходи та видатки на 4 роки у відповідності з європейськими зобов'язаннями;

➤ звіт про державні видатки (*Le rapport sur la dépense publique*), що представляє всі складові видатків держави, описуючи економічні та демографічні чинники, важелі впливу;

➤ щорічні проекти ефективності (*les projets annuels de performances (PAP)*), що визначають для кожної програми стратегію, «обґрунтування кожного євро», мету державної політики, показники і цілі, які мають бути досягнуті;

- помаранчеві і жовті додатки до бюджету (*Les oranges et les jaunes budgétaires*), які об'єднують додатки, що представляють загальне бачення державної політики, інформацію за місяцями та програмами бюджету.

Спеціальна парламентська процедура починається в жовтні. Проект закону про державний бюджет (*Le projet de loi de finances (PLF)*) передається Урядом на розгляд, в першу чергу, Національним Зборам (стаття 39 Конституції) не пізніше, ніж у перший вівторок жовтня.

Парламент має 70 днів, щоб розглянути і затвердити PLF (стаття 47). У розпорядженні Асамблеї є 40 днів (перше читання). Після цього законопроект направляється до Сенату, який має розглянути його протягом 20 днів. Після цього запускається прискорена процедура (стаття 45): спільний комітет (7 депутатів і 7 сенаторів) збирається для обговорення та перегляду спірних положень тексту проекту закону. У разі успішного завершення цього етапу законопроект приймається. У разі незгоди між палатами Парламенту по закінченню читання нижня палата парламенту Франції – Національні збори – приймає остаточне рішення.

По закінченню 70-денного терміну, положення проекту закону про державний бюджет можуть бути затверджені постановою. Проте ця процедура ніколи не

застосовувалася [194].

Після голосування, закон про державний бюджет може бути переданий до Конституційної Ради на запит Президента Республіки, Прем'єр-міністра, Голови Національної Асамблеї, Голови Сенату або щонайменше 60 депутатів, або 60 сенаторів. Таке звернення може відкласти затвердження закону. І тільки після узгодження всіх питань текст передається на підпис Президенту країни для ратифікації. Положення заборонені Конституційною Радою не можуть вступити в силу. Вони можуть бути змінені законом, що містить поправки до закону про державний бюджет, в ході виконання бюджету. Після підписання Президентом текст закону публікується в Офіційному журналі.

Варто наголосити на тому що:

- Парламент може змінювати розподіл видатків між програмами в межах однієї місії бюджету, проте він не має повноважень для зменшення сум доходів бюджету, окрім випадків, коли встановлюються інші джерела надходжень;

- текст, навколо якого розгортається дискусія в першому читанні в Національних Зборах, є версією, схваленою попередньо урядом, а не Фінансовим комітетом, який розглядає текст перед пленарними засіданнями;

- деякі місії в основному обговорюються розширеним складом Комітету і не є об'єктом пильної уваги під час публічних обговорень.

Закон про державний бюджет складається з двох частин (стаття 34 Основного Органічного закону): перша містить інформацію про передбачувані суми податків, доходу, ліміти видатків і умови досягнення бюджетної збалансованості. Друга частина визначає асигнування за кожною місією бюджету. Вона не може обговорюватися до прийняття першої частини. З початком календарного року починається виконання затвердженого бюджету.

У цілому, як бачимо, процедури підготовки, розгляду, затвердження Державних бюджетів в Україні і Франції мають багато спільних позицій.

Загалом досвід Франції ілюструє, з якою філігранністю необхідно підходити до складання бюджету, планування показників бюджетів на середньострокову перспективу. Адже невиконання плану призведе до втрат та неспроможності

задовольнити існуючі суспільні потреби. Уряду необхідно буде або відшукувати нові джерела покриття різниці, або переглядати існуючі джерела доходів. На нашу думку, чимало позицій могли б успішно застосовуватись і в Україні, що позитивно б вплинуло на весь процес фінансування суспільних потреб (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Досвід Франції з планування на макрорівні, що може бути корисним для України

№	Що варто запозичити Україні у Франції	У чому користь для України
1.	Функціонування окремого органу, що займається загальнодержавним стратегічним плануванням (Генеральний Комісаріат стратегії і перспективного планування), до його основних завдань відносяться перспективне планування; розробка стратегій; оцінка публічної політики; публічні обговорення та дебати; міжнародне порівняння публічної політики;	1) усувається розпороченість стратегічних програм, планів, відсутність взаємозв'язку між ними; 2) орган, для якого стратегічне планування є основною функцією, несе повну відповідальність за цей процес; 3) громадськість краще проінформована про стратегічні плани, вектори розвитку країни; 4) широке коло взаємопов'язаних функцій продукує якісний результат планування;
2.	Деталізація стратегічних, середньострокових цілей держави по регіонах в ході укладання Контрактів проектів Держава-регіон, Стратегічних проектів держави в регіонах;	1) гармонізація державних та місцевих стратегічних цілей розвитку забезпечує кращий результат, оптимальніше використання коштів і т.д.; 2) у таких проектах чітко прописуються конкретні дії, джерела та графіки фінансування, показники результативності;
3.	Проведення SWOT-аналізу кожного регіону;	1) такий аналіз дозволяє виявити сильні, слабкі сторони, можливості та загрози розвитку регіону та скорегувати розвиток, пріоритетні напрями фінансування;
4.	Повноцінне функціонування середньострокового бюджетного планування	1) полегшується процес структурних реформ, втілення вжиття масштабних проектів і т.д.; 2) підвищується гнучкість дій розпорядників бюджетних коштів, які отримують більшу маневреність у використанні коштів на цілі, прописані у планах;
5.	Постійні засідання (наприклад, наради розподілу), обговорення в процесі підготовки, розгляду, затвердження державного бюджету	1) проведення таких засідань де-факто позитивно впливає на якість планування, врахування повного кола суспільних потреб;
6.	Проведення «нарад ефективності»	1) вони дозволяють оцінити досягнення поставлених цілей і дотримання показників бюджету за рік n-1.

Джерело: складено автором

Другий етап фінансового забезпечення суспільних потреб пов'язаний в значній мірі з бюджетним фінансуванням. Але коштів бюджетів різних рівнів (Додаток Д, табл. Д.3, рис. Д.3) у країні не вистачає на усі напрямки. Уряди країн систематично нарощують обсяги державного боргу та дефіциту, що, звичайно ж, може відобразитись і на системі забезпечення носіїв потреб суспільними благами.

2.2. Фінансування суспільних потреб: дилема боргових фінансів

Раніше підкреслювалося, що одна з найбільших проблем публічних фінансів у Франції у наш час – це загрозливі розміри державного боргу та дефіциту. Їх постійний ріст забезпечує можливість задовольнити постійно зростаючі суспільні потреби, але якою ціною?

Постійно обираючи між системами податкових і боргових фінансів⁴⁰, уряди країн виконують своєрідну роль «вершителів долі», ускладнюючи життя сучасників, перекладаючи гніт заборгованості на наших нащадків, адже для виконання своїх функцій, задоволення потреб, коло яких постійно розширюється, державам необхідно нарощувати величину запозичень та/або підвищувати податковий тягар. За ілюзорною простотою дилеми «податки-позики» криється неймовірно складна система взаємозв'язків, взаємообумовленостей. Для схилення шальок терезів в бік податкових або боргових фінансів необхідно знайти відповіді на безліч питань, при цьому на однозначність та безапеляційність суджень не слід розраховувати⁴¹.

Неодноразово зверталися до проблем «податкових фінансів» (tax finance), «позикових (боргових) фінансів» (debt finance) представники фінансової науки в Україні ще кінця XIX - початку XX століття, їх доробки використали у своїх роботах вітчизняні вчені В. Суторміна, В. Федосов, В. Андрущенко та ін. [195, 197-200]. Зокрема в сфері державного кредиту ґрунтовними і досі актуальними є праці М. Алексеєнка (досліджував переваги і недоліки використання державних позик в народному господарстві [201]), І. Патлаєвського (був прихильником ідеї, що державний кредит – правильна, органічна частина державного господарства, приділяв увагу проблемам погашення державних боргів), С. Іловайського (вважав державний кредит єдиним суттєвим але надзвичайним способом покриття

⁴⁰ Поняття, які відносно недавно з'явилися в понятійному арсеналі фінансової науки.

⁴¹ Наприклад, ріст видатків держави може мати лише тимчасовий результат. Не завжди держава створює новий попит. Часом державний попит і споживання створюються шляхом скорочення попиту в приватному секторі і споживчого попиту. При інших сталих умовах ріст державних видатків переміщує попит з приватного сектору в державний, адже держава може здійснити фінансування лише за рахунок податків або позик. До того ж, не завжди ріст інвестицій, який фінансується за рахунок податків і позик, і призводить до розширення виробничої діяльності і росту національного доходу, має виключно позитивні наслідки. Можуть спостерігатися відставання темпів росту зайнятості, в результаті чого безробіття не тільки не буде скорочуватися, а й може зростати [202, с. 253-254].

надзвичайних видатків, вбачав в ньому численні переваги (розширення фінансової могутності держави) та вивчав потенційні загрози), П. Мігуліна (займався розробкою питань історії та теорії державного кредиту), К. Воблого (державний кредит розглядав з позицій його ідентичності по суті з приватним за винятком деяких особливостей першого (існування державного кредиту визначав вічним), М. Бунге (досліджував механізми здійснення державних позик, їх економічне значення та вплив на інші явища та процеси), М. Соболева (розглядав державний кредит як процес добування державою грошових коштів у інших господарств), М. Мітіліна (аналізував значення державного кредиту в приватному й державному господарстві, цікавився методами управління державним боргом) та ін. [37; 43; 203].

Боргові фінанси, привертаючи до себе увагу своєю багатогранністю, саме через неї мають багато «білих плям». За невидимою, на перший погляд, абстрактною сутністю боргових фінансів, як особливої сукупності економічних відносин, криється видима їх сторона – державний кредит, існування якого і призводить до появи державного боргу.

Поступово відходячи від принципів «здорових фінансів» А. Сміта, Д. Рікардо, Ж. Б. Сея, Д. Юма, нехтуючи ідеями про те, що акумульовані боргові зобов'язання держави є наслідком марнотратства та відсутності жорсткої фінансової дисципліни уряду, що доступ до позикових коштів фактично ліквідує стимули для більш раціонального використання ресурсів, суспільство звикає до захмарних розмірів державних боргів, «життя в кредит» та фінансування суспільних потреб в борг вже нікого не відлякує. Проте, справедливо відмітити, що рідко нині вдаються й до іншої крайності, яка, наприклад, була притаманна деяким представникам історичної школи Німеччини. Мова йде про К. Дітцеля, А. Вагнера, Л. Штейна та ін., які всіляко виправдовували колосальні розміри державного боргу.

«Позичати не можна економити». Проста пунктуація у цьому реченні в проекції на макрорівень здатна визначити шлях розвитку країни, а може й приректи цілі покоління. Стикаючись з перманентною гострою нестачею коштів, уряди країн вже не погоджуються жити «за власний рахунок».

У нашому суспільстві сформувалося традиційно негативне ставлення до державного боргу. Розвинені ж країни сьогодні мають відмінні від українських погляди на це фінансове явище і продовжують використовувати його як інструмент державного регулювання в ринкових умовах, до якого цілком виправдано вдаватися при фінансуванні суспільних потреб (наприклад, для створення інфраструктури, при появі непередбачуваних, невідкладних випадків та ін.).

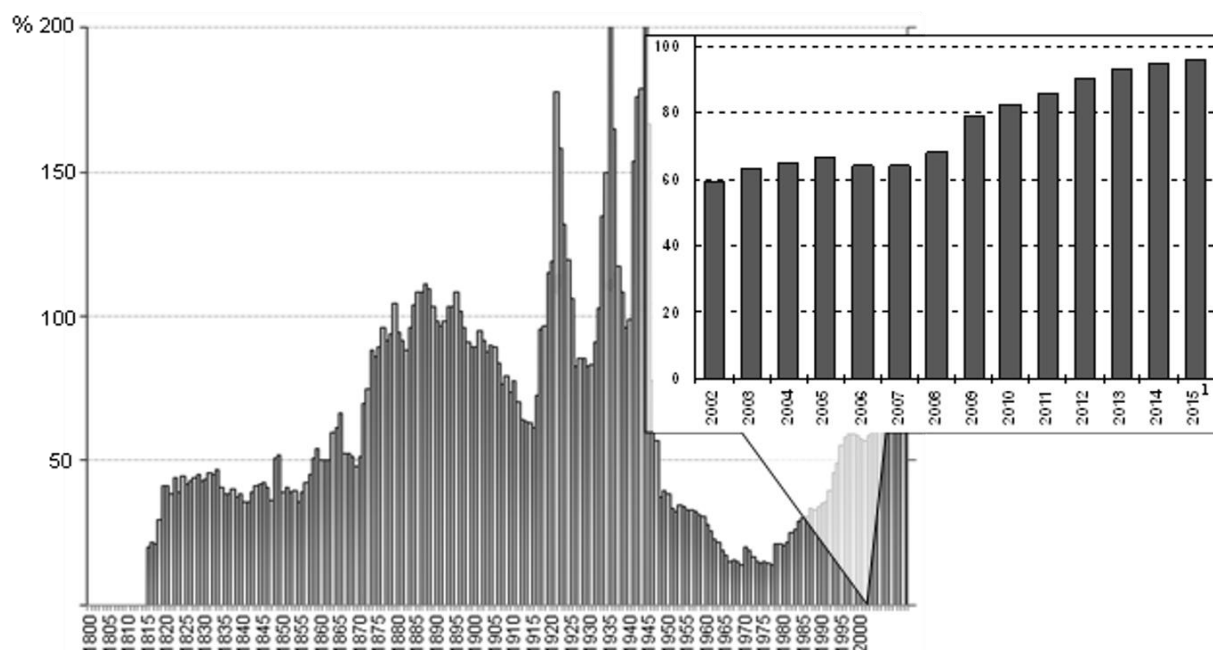
Цікаво, що українські дослідники завжди мали інтерес до вивчення зарубіжної практики. Так питання державного боргу у Франції початку ХІХ століття ґрунтовно досліджував у своїй роботі М. Алексеєнко, його наукові погляди влучно відображає цитата Цахарія: «Тільки в новітній час відкрилася таємниця державного кредиту, з досконалістю виробилося мистецтво робити борги, і воно практикується в таких масштабах, що збуджує подив у сьогоднішні, побоювання за майбутнє» [201, с. 1].

Розвиток боргових фінансів у Франції тісно пов'язується з її історією. З 1515 року використання кредитів для фінансування потреб королівства стає звичною справою. Кредити та борги – це, без сумніву, важливі складові фінансової історії Франції (рис. 2.7), в якій були і кричущі сторінки. Так, резонансний неплатіж за своїми зобов'язаннями мав місце у Франції після Революції 1789, відомий як «Банкрутство 2/3». Мабуть, слідуючи заклику абата Терре (генеральний контролер фінансів у Людовіка XV (1768-1774)) вдаватися до дефолту щонайменше раз на століття кожній державі, Директорія в 1797 році знизила загальну суму державного боргу до 1/3 (*tiers consolidé*), постановивши видати на решту суми боргу векселі під забезпечення державною власністю, які впали в обігу нижче 1/6 вартості.

У цьому контексті М. Алексеєнко наводить рідкісну і цінну інформацію. У 1789 році перед падінням старого порядку у Франції державний борг Європи склав у загальній сумі 13,7 млн франків. У 1816 році по закінченню війн, державний борг був вже 38 млн франків.

У цілому державні борги Європи з 1816 до 1863 зросли на 65,69 %, борги восьми найбільших країн за цей період збільшилися на 70 %. В 1863 на одного мешканця Європи припадало 222 франка боргу, щорічні процентні платежі в 1860-1863 роках склали 23,3 % загальної суми державних доходів. На одного жителя

припадало 7 франків 52 сантими. У Франції ж державний борг в той час складав 143,3 млн талерів⁴² (531,8 млн франків), або 27,9 % загальної суми державних витрат, або ж 14,2 франка на одного жителя [201, с. 2-3; 204, с. 171; 205]. Борги нарощувались з легкістю⁴³, без особливих жертв, хоча й не без зловживань з боку тодішньої влади [206, с.6].

¹ Прогнозне значення

Рис. 2.7. Державний борг Франції, поч. XIX – поч. XXI ст., % до ВВП

Джерело: складено автором на основі [196; 207]

Важливо розуміти, що в той час зібрана інформація щодо державного боргу мала суттєві недоліки: відсутність деталізованого обліку державних кредитів, ставок⁴⁴; не зазначалася можливість позбутися боргових зобов'язань шляхом погашення боргу⁴⁵; борг обліковувався за однією ставкою, що унеможлилювало вирізнення одних позик з-поміж інших; погашення не було врегульовано у відповідності до принципів кредитування [208, с. 8-49; 209].

Нарощення державного боргу спричинювалося переміщенням колосальних ресурсів за допомогою державного кредиту для сплати військової контрибуції – результату франко-пруської війни. Власних звичайних доходів не вистачало (табл. 2.5), спостерігався хронічний дефіцит.

⁴² Талер – назва великої срібної монети, яка в XVI-XIX століттях відігравала важливу роль у грошовому обігу Європи і в міжнародній торгівлі (1 талер = 3,71 франка).

⁴³ У першу чергу, через високі гарантії Франції своїм кредиторам [210, с.4].

⁴⁴ Головна сума, яка фігурувала у відповідних записах – чисті відсотки по кожному кредитору.

⁴⁵ Детальніше див. [211].

Таблиця 2.5

Показники державних фінансів Франції у 1814-1870 рр.

	1814-1829					1830-1847					1848-1851					1852-1870				
	В середньому за рік, млн франків ¹	В середньому за рік, млн євро ²	У % до загального	Франків на одну особу ¹	Євро на одну особу ²	В середньому за рік, млн франків ¹	В середньому за рік, млн євро ²	У % до загального	Франків на одну особу ¹	Євро на одну особу ²	В середньому за рік, млн франків ¹	В середньому за рік, млн євро ²	У % до загального	Франків на одну особу ¹	Євро на одну особу ²	В середньому за рік, млн франків ¹	В середньому за рік, млн євро ²	У % до загального	Франків на одну особу ¹	Євро на одну особу ²
1. Державні доходи	994,4	3463,6	100,0	32,3	112,5	1221,4	4733,3	100,0	35,9	139,2	1497,9	6123,5	100,0	42,0	171,7	2052,8	8425,4	100,0	55,4	227,2
1.1. Звичайні доходи	897,7	3126,6	90,3	29,1	101,5	1138,6	4412,4	93,2	33,5	129,8	1258,5	5144,5	84,0	35,3	144,2	1781,0	7309,9	86,8	48,0	197,1
Прямі податки	347,8	1211,2	35,0	11,3	39,3	386,1	1496,3	31,6	11,4	44,0	428,8	1752,9	28,6	12,0	49,1	498,7	2046,8	24,3	13,4	55,2
Ліса та риболовля	23,5	81,7	2,4	0,8	2,7	30,6	118,5	2,5	0,9	3,5	29,1	118,9	1,9	0,8	3,3	32,6	133,7	1,6	0,9	3,6
Домени	5,6	19,6	0,6	0,2	0,6	6,8	26,4	0,6	0,2	0,8	7,5	30,7	0,5	0,2	0,9	12,8	52,5	0,6	0,3	1,4
Актові збори	157,7	549,3	15,9	5,1	17,8	220,3	853,9	18,0	6,5	25,1	224,5	917,6	15,0	6,3	25,7	369,9	1518,2	18,0	10,0	40,9
Митні збори	80,4	280,0	8,1	2,6	9,1	126,0	488,3	10,3	3,7	14,4	122,8	502,1	8,2	3,4	14,1	154,0	632,1	7,5	4,2	17,0
Соляний дохід	50,5	176,0	5,1	1,6	5,7	65,0	251,8	5,3	1,9	7,4	37,3	152,4	2,5	1,0	4,3	34,5	141,7	1,7	0,9	3,8
Напої	75,8	264,0	7,6	2,5	8,6	87,5	339,2	7,2	2,6	10,0	97,5	398,4	6,5	2,7	11,2	186,0	763,4	9,1	5,0	20,6
Табак	56,8	197,8	5,7	1,8	6,4	89,1	345,5	7,3	2,6	10,2	120,5	492,7	8,0	3,4	13,8	201,3	826,1	9,8	5,4	22,3
Цукор та ін. продукти	39,7	138,3	4,0	1,3	4,5	43,2	167,5	3,5	1,3	4,9	72,7	297,1	4,9	2,0	8,3	106,7	438,0	5,2	2,9	11,8
Пошта	23,1	80,6	2,3	0,8	2,6	43,2	167,6	3,5	1,3	4,9	45,7	186,6	3,0	1,3	5,2	68,5	281,1	3,3	1,8	7,6
Інші надходження	36,8	128,2	3,7	1,2	4,2	40,6	157,4	3,3	1,2	4,6	72,2	295,3	4,8	2,0	8,3	116,0	476,3	5,7	3,1	12,8
1.2. Надзвичайні ресурси	96,8	337,0	9,7	3,1	10,9	82,8	320,9	6,8	2,4	9,4	239,5	979,0	16,0	6,7	27,4	271,8	1115,5	13,2	7,3	30,1
Відчуження лісів	-	-	-	-	-	6,4	24,6	0,5	0,2	0,7	-	-	-	-	-	1,7	7,0	0,1	0,0	0,2
Позики в вигляді рентг	71,2	247,9	7,2	2,3	8,1	33,4	129,3	2,7	1,0	3,8	77,6	317,2	5,2	2,2	8,9	126,9	520,7	6,2	3,4	14,0
Консолідування фондів ошадних кас	-	-	-	-	-	11,2	43,6	0,9	0,3	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Консолідування резервів погашення	-	-	-	-	-	26,0	100,9	2,1	0,8	3,0	99,2	405,6	6,6	2,8	11,4	93,4	383,5	4,6	2,5	10,3
Різні ресурси	25,6	89,1	2,6	0,8	2,9	5,8	22,6	0,5	0,2	0,7	62,7	256,1	4,2	1,8	7,2	49,8	204,3	2,4	1,3	5,5
2. Витрати звичайні та надзвичайні	995,7	3468,0	100,0	32,3	112,6	1276,8	4948,2	100,0	37,6	145,6	1587,8	6490,9	100,0	44,5	182,0	2081,5	8543,2	100,0	56,1	230,4
2.1. Державний борг	263,6	918,2	26,5	8,6	29,8	344,5	1335,3	27,0	10,1	39,3	409,7	1674,9	25,8	11,5	47,0	518,3	2127,2	24,9	14,0	57,4
2.2. Дотації	37,8	131,6	3,8	1,2	4,3	18,0	69,8	1,4	0,5	2,1	9,5	38,7	0,6	0,3	1,1	42,7	175,3	2,1	1,2	4,7
2.3. Військо і флот	273,9	954,1	27,5	8,9	31,0	405,6	1571,8	31,8	11,9	46,2	480,1	1962,8	30,2	13,5	55,0	687,0	2819,7	33,0	18,5	76,0
2.4. Алжир	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.5. Народна просвіта	276,0	961,3	27,7	9,0	31,2	12,2	47,5	1,0	0,4	1,4	21,1	86,1	1,3	0,6	2,4	25,9	106,3	1,2	0,7	2,9
2.6. Інші міністерства	276,0	961,3	27,7	9,0	31,2	303,3	1175,5	23,8	8,9	34,6	422,9	1728,8	26,6	11,9	48,5	486,5	1996,8	23,4	13,1	53,8
2.7. Витрати адміністрування, управління та ін.	144,4	502,8	14,5	4,7	16,3	193,1	748,4	15,1	5,7	22,0	244,6	999,7	15,4	6,9	28,0	321,1	1317,9	15,4	8,7	35,5
Дефіцит	1,3	4,4	0,0	0,1	0,1	55,4	214,8	0,0	1,6	6,3	89,9	367,4	0,0	2,5	10,3	28,7	117,8	0,0	0,8	3,2

¹ у цінах відповідного періоду² в цінах 2015 року, через великий часовий проміжок дані не є точними, розраховано за підходом Національного інституту статистики та економічних досліджень Франції [11]

Джерело: складено автором на основі [196; 201]

Хоча й існувала ціла низка способів зосередження надзвичайних ресурсів у хвилини потреби: експлуатація євреїв як лихварів і невірних, до яких іноді прирівнювалися італійські купці, розшуки фінансьє⁴⁶, випуск фальшивої монети і продаж посад [201, с. 200-225]. Але історія довела безспірну першість та перевагу державних позик. Будучи особливим способом фінансування, вони розглядалися і розглядаються нині як тимчасові ресурси, а не як постійні доходи [209, с. 127], складаючи їх левову частку (табл. 2.5).

Першими причинами нарощення суми боргу були війни, а інколи й відшкодування збитків після поразок. Так, у Франції частка військових витрат (в т.ч. на флот і Алжир) складала понад 31 % від загальної суми витрат бюджету в 1830-1870 роках. Державний борг «з'їдав» більше їх чверті. Витрати, пов'язані з боргом, в 1814-1870 роках складали в середньому 11 франків на особу на рік⁴⁷. Подальшими факторами зростання суми боргів переважно ставали економічні кризи.

Для вивчення сучасного стану справ особливу увагу слід приділити специфіці фінансової термінології. У французьких джерелах можна знайти такі поняття як «борг держави» (*dette de l'État*), що являє собою сукупність позик, здійснених державою, яке неприпустимо плутати з словосполученням «державний (публічний) борг» (*dette publique*) – сукупність боргу органів управління (*administrations publiques*) (держави, різних установ центральних органів, місцевих органів влади та органів соціального забезпечення).

У структурі державного боргу найбільшу частку займають борги центральних органів управління (за останні 20 років середній показник перевищив позначку у 80 %) (Додаток Е, рис. Е.1).

Серед практично необмеженого кола причин та чинників, які впливають на державний борг, чільне місце відводиться бюджетному дефіциту.

У Франції більш поширеним є поняття «державний (публічний) дефіцит» (*déficit public*), яке є ширшим від «бюджетного дефіциту» (*déficit budgétaire*)⁴⁸. Останній являє собою перевищення видатків (за вирахуванням позик) над доходами

⁴⁶ Казначей, збирачі податків, орендарі доменів, відкупники державних доходів.

⁴⁷ При найвищій заробітній платі в той час – 3,28 франка на місяць, яку отримував тесляр [212, с. 385-386].

⁴⁸ Ще іноді називають «*impasse*» (глухий кут), або «*découvert*» (дефіцит).

держави протягом року (за вирахуванням виплат за позиками) [213, с. 72]. За народногосподарським обліком Франції результатом цього є утворення негативного бюджетного сальдо (Додаток Е, табл. Е.1) [215, с. 178].

У різних документах можна знайти відмінні показники бюджетного дефіциту Франції:

- у Законі про державний бюджет (*loi de finances*) містяться планові показники, які пов'язані з очікуваними доходами бюджету, точність розрахункових значень яких залежатиме від того, на скільки якісно враховані зміни економічної кон'юнктури;

- у разі змін скориговані суми бюджетного дефіциту прописуються в Законі, що містить поправки до Закону про державний бюджет (*loi de finances rectificative*);

- остаточні суми бюджетного дефіциту за результатами виконання бюджету за рік, який минув, відображаються в Законі про виконання бюджету (*loi de règlement*).

Державний дефіцит, у свою чергу, охоплює в розрахунку всі органи управління Франції і фонди соціального забезпечення.

Суттєва відмінність дефіциту від боргу полягає в тому, що перший є потоком, тобто його можна виміряти за певний період (рік), в той час як борг – акумульована економічна величина, визначена на певний момент часу [216]. Борг та дефіцит мають і спільні риси, характеризуючи результати фінансових відносин у сфері державних фінансів.

По відношенню до державного боргу і дефіциту вкрай важко визначити факторні та результативні показники. З одного боку, наприклад, нерегулярність економічного зростання, порушення економічної кон'юнктури (відповідно до тенденції або прогнозів) спричиняють дефіцит бюджету (в цьому випадку він буде наслідком). З іншої сторони, уряд може використовувати його як інструмент для пожвавлення або стримання економіки [217, с. 76]. Для усунення неоднозначностей, за аналогією з суспільними потребами та їх фінансуванням, було обрано близькі за змістом поняття «передумова», «причина», «підстава», «обставина», «умова» «фактор» (чинник) державного боргу та дефіциту (Додаток Е, рис. Е.2, табл. Е.2).

Але виникає ряд суперечностей. По-перше, причини можуть бути чинниками;

по-друге, зміна обсягів державного боргу може бути опосередковано спровокована причинами, які викликають бюджетний дефіцит. Вони дуже різноманітні, залежать від особливостей тієї чи іншої країни, мають об'єктивний і суб'єктивний характер; по-третє, практично неможливо впливати, наприклад, на передумови та причини без впливу на чинники (фактори). Тому стає очевидним, що тільки викорінення передумов, причин, підстав дозволяє домогтися повного збалансування доходів і видатків бюджету, відмовитися від дефіцитного фінансування (якщо це необхідно, адже бюджетний борг та дефіцит не завжди є «злом»⁴⁹), а ось «боротьба» з чинниками може вплинути лише на розміри державного дефіциту та боргу.

З'ясування факторів державного боргу та дефіциту (Додаток Е, табл. Е.3), є надзвичайно важливим для їх оцінки та управління ними.

Опрацювання теоретичних засад склало основу математичних розрахунків. Так в ході проведеного кореляційно-регресійного аналізу виявлено, що державний борг Франції має тісний зв'язок з такими показниками як доходи, видатки бюджету, ВВП, імпорт, експорт та ін. Коефіцієнт кореляції перевищував критичне значення, тому з вірогідністю 0,95 можна стверджувати про достовірну статистичну значущість. Проте слід мати на увазі, що коли розглядається сукупний вплив факторів, то, в силу наявності взаємозв'язків між ними, характер їх впливу може змінюватися. Проведені додаткові розрахунки на основі економіко-математичного моделювання виявили ряд залежностей (рис. 2.8).

При зростанні	на 1 млрд євро	1) державного дефіциту Франції 2) доходів бюджету 3) податкових доходів 4) видатків бюджету 5) інвестицій органів управління 6) ВВП 7) імпорту 8) експорту 9) золотовалютних резервів 10) інфляції	обсяг державного боргу Франції	1) ↑ на 3,1	млрд євро при ін. незмінних чинниках
	на 1 %	2) ↓ на 9,1 3) ↑ на 12,8 4) ↑ на 2,9 5) ↓ на 7,3 6) ↓ на 2,3 7) ↑ на 2,7 8) ↓ на 1,3 9) ↓ на 0,9 10) ↑ на 9,4			

Рис. 2.8. Залежності між державним боргом та макропоказниками Франції

Джерело: складено автором на основі [196]

⁴⁹ Інколи може виявитися вигіднішим «залишити» існуючий борг.

Ці дані (рис. 2.8) ще раз підтверджують тезу про те, що впливаючи на чинники державного боргу, можливо маніпулювати його розмірами. На основі кореляційно-регресійного аналізу виявлено фактори, які сприяють нарощенню державного боргу (дефіцит бюджету, видатки бюджету, імпорт, інфляція та ін.) (Додаток Е, рис. Е.3) та ті, які потенційно можуть зменшувати обсяги запозичень (доходи бюджету, інвестиції органів управління, ВВП, експорт та ін.) (Додаток Е, рис. Е.4).

Умови формування державного боргу та дефіциту – це, як було вказано, певні правила, які встановлюються для дотримання європейських зобов'язань щодо фінансової дисципліни. Більшість з них носять спірний та дискусійний характер. Наприклад, експерти МВФ, аналізуючи економічні показники 34 країн за століття, в дослідженні «Борг і зростання: чи є магічне порогове значення?» прийшли до висновку, що перевищення боргу навіть 90 % ВВП не завжди автоматично вповільнює економічне зростання країни, ключове значення має його «траєкторія» (тенденція), а не просто співвідношення «борг/ВВП» [221]. До доречності та обґрунтованості останнього також є ряд зауважень. Наприклад, чи використання відношення показників «запасів» і «потокowego» не призводить до хибних висновків тощо. Дослідниками МВФ було доведено, що країни з високим рівнем державного боргу (наслідком чого є жорсткі заходи економії з боку уряду тощо) з спадною тенденцією демонструють такий самий рівень економічного зростання, що й країни з більш низьким рівнем заборгованості [221, с.13].

У Договорі ж про Європейський Союз 1992 року в статті 1 (доповнення до статті 104 С) встановлені межі для державного боргу та дефіциту у 60 % та 3 % ВВП відповідно [222]. В 2005 році було зроблено кроки, ініційовані Європейською комісією, щодо пом'якшення критеріїв. Ідея полягала в тому, що у випадку рецесії (втрата 2 або більше пунктів ВВП), терміни на виправлення ситуації, коригування дефіциту можуть бути подовжені [194, с. 68]. У дійсності це стосується практично кожної другої країни ЄС. Так, наприклад, в 2014 році 4 країни-члени Європейського Союзу (з 28) зафіксували профіцит бюджету, в 11 країнах показник дефіциту становив менше 3 %, в 12 розмір державного боргу був нижчим за 60 % ВВП [223].

Франція систематично перетинає гранично допустимі межі, що загрожує їй санкціями в рамках Процедури щодо надмірних дефіцитів (*Procédure concernant les déficits excessifs*). З прийняттям змін у 2011 до Пакту про стабільність і зростання в разі перевищення країною хоча б одного з показників, її мають право зобов'язати здійснити внесок у максимальному розмірі 2 % ВВП [224; 225]. На цей вклад можуть нараховуватися відсотки. Це означає, що у разі відновлення ситуації, країна отримує основну суму з відсотками. Якщо ж ситуація не покращиться – може накладатися штраф (не більше 0,5 % ВВП). Санкції також мають бути застосовані у разі виявлення маніпуляцій зі статистичними даними⁵⁰.

Інші ключові позиції містяться в правилі бюджетної рівноваги, яке інколи трактується як бюджетний принцип. Згідно з ним поточні видатки мають фінансуватися виключно за рахунок визначеного кола доходів і, в жодному разі, не за рахунок позик. Останні мають направлятися лише на інвестиції, які збільшуватимуть національне багатство. У цьому контексті згадуються влучні слова Рональда Рейгана: «...такі б дії змогли б змусити уряд припинити розкрадати наші кошти, накладати на нас надмірні податки і врятувати економіку». Але це «золоте правило» важко реалізувати на практиці. На заваді, окрім відсутності політичної волі, стоять неврегульовані питання юридичного характеру [226, с.43].

У новітній історії Франції перетин гранично допустимих меж державного боргу та дефіциту з року в рік є вже звичним явищем. Для країни ключовим став 1997 рік, коли державний борг пересягнув позначку у 60 % ВВП. І це не дивно, адже державний дефіцит, як основна причина і чинник розвитку боргу, має місце вже практично три десятиліття. Останній рік, коли затверджувався бездефіцитний бюджет – 1974 (рис. 2.9).

Але чому так відбувається, чому на стільки різняться показники серед лідерів Франції? Нами зроблено спробу це з'ясувати (табл. 2.6). Так, у політиці одних лідерів домінують популістські рішення, направлені на задоволення інтересів електорату, ключову роль може відігравати партійна приналежність, ідеологія, в той час як інші, вважають базовими проблеми глобальної економіки.

⁵⁰ Але які саме у Пакті не прописано, тому не було в свій час вжито заходів по відношенню до Греції [232, с. 29-30].

Таблиця 2.6

Характеристика політик, що проводилися президентами Франції

Історичні періоди	Президенти Франції/ Партійна приналежність президента	Ситуація в країні	Особливості та результати політики, що проводилася	Коментар
1	2	3	4	5
Четверта республіка (1946–1958)	ВЕНСАН ОРИОЛЬ (16 січня 1947 - 16 січня 1954)/ Французька партія робітничого інтернаціоналу (<i>Section française de l'Internationale ouvrière, SFIO</i>)	<ul style="list-style-type: none"> ● розпад колоніальної Французької імперії; ● війни метрополії з повстанцями одночасно в Індокитаї, на Мадагаскарі і в Північній Африці; ● поширення ідей антикомунізму; ● страйки і заворушення трудящих; 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ зміна 18 «примарних урядів»; ➢ економічний спад, фракційні розбіжності в парламенті; ➢ невдоволення з боку як комуністів, так і прихильників де Голля 	<p><i>Навіть у післявоєнний час, за надскладних умов ведення нових війн, соціальної нестабільності в країні розмір державного боргу складав близько 32 %, дефіцит знаходився в межах 2 % ВВП</i></p>
	РЕНЕ Жюль Густав КОТІ (16 січня 1954 - 8 січня 1959)/ Національний центр незалежних і селян (<i>Centre national des indépendants et paysans</i>), Демократичний альянс (<i>Alliance démocratique</i>)	<ul style="list-style-type: none"> ● нестабільність Четвертої республіки і алжирське питання. Спроба упокорення Алжиру силою – вкрай непопулярний захід у Франції, призвела до краху Четвертої Республіки 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ Коті звернувся до Шарля де Голля, «найпрославленішого француза», стати останнім прем'єр-міністр Четвертої республіки; ➢ підписання нової Конституції 1958 року, яка проголосила так звану П'яту республіку. За цією конституцією було затверджено пост Президента, що обирається прямим загальним голосуванням, а також Прем'єр-міністра, який очолює Уряд 	
П'ята республіка (з 1959)	ШАРЛЬ Андре Жозеф Марі ДЕ ГОЛЛЬ ⁵¹ (8 січня 1959 - 28 квітня 1969) Союз демократів в підтримку республіки (<i>Union des démocrates pour la République, UDR</i>)	<ul style="list-style-type: none"> ● 1960 року де Голль надав незалежність 14 африканським колоніям, 1962 – Алжиру; ● глава держави практично одержав можливість одноосібно визначати внутрішню і зовнішню політику країни 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ зростання золотого запасу Франції (\$4,5 млрд у 1965), з'явилося поняття «твердого» франку; ➢ розрахунок за зовнішніми позиками, Франція перетворилася на кредитора, зайняла 3-тє місце у світі за експортом капіталу; ➢ зростання обсягу промислового виробництва (на 60 %), експорту (на більш як 80 %), за середньорічним приростом ВВП (5,6%) Франція поступалася лише Японії; ➢ підвищення рівня життя населення, зниження рівня безробіття, подвоєння кількості представників науки і культури 	<p><i>В період надзвичайного піднесення економіки країни, що супроводжувалося зростанням видатків, нарощенням інвестицій (в більш ніж 5 разів), мав місце профіцит бюджету (востаннє за часи 5-ї Республіки), середній розмір державного боргу за період склав 18,2 %</i></p>
	ЖОРЖ Жан Раймон ПОМПУДУ (20 червня 1969 - 2 квітня 1974)/ Об'єднання в підтримку республіки (<i>UNR</i>)	<ul style="list-style-type: none"> ● червоний травень 1968 – криза споживачього суспільства, протести за соціальні зміни в країні та проти влади Шарля де Голля; ● найбільший страйк призвів до практично повної зупинки економіки (протягом 2 тижнів у ньому взяли участь 11 млн робітників) 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ подолання дипломатичної ізоляції Франції на міжнародній арені через активну участь у створенні нового європейського об'єднання; ➢ економічна модернізація та індустріалізація Франції (розроблялися великі проекти (наприклад, Airbus, TGV)); ➢ сприяння механізації в агропромисловості; ➢ розбудова в містах автомобільної інфраструктури 	

⁵¹ 1 Обраний президентом 21 грудня 1958, мандат де Голля почався лише 8 січня 1959. Між 4 жовтня 1958 і 8 січня 1959, останній президент Четвертої республіки Рене Коті, залишається Президентом в перші місяці П'ятої республіки, але за угодою, він не розглядається в якості першого президента нового режиму.

Продовження табл. 2.6

1	2	3	4	5
П'ять республіка (з 1959)	ВАЛЕРІ ЖИСКАР Д'ЕСТЕН (27 травня 1974 - 21 травня 1981)/ Республіканська партія (<i>Parti républicain (PR)</i>), Союз за французьку демократію (<i>Union pour la Démocratie Française (UDF)</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • значна економічна криза, яка закінчила «славне тридцятиліття»; • перегляд зовнішньої політики голлізму Франція поступово почала повертатися у військові структури НАТО, підтримавши рішення Ради НАТО розвернути в Європі американські ракети середньої і малої дальності) 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ масштабні державні проекти (наприклад, пов'язані з будівництвом TGV і будівництвом АЕС); ➢ проведення «політики жорсткої економії», проголошеної прем'єр-міністром, що призвело до скорочення програм фінансування французького впливу за кордоном, зокрема – в країнах Африки; ➢ відмова від компромісів і намагання президентом перетворити уряд на своє «близьке коло» 	<i>Наслідками політики стає зростання інфляції, інвестицій в 2,3 рази, видатків в 3 рази, дефіциту 40 разів, державний борг зріс до 22 %</i>
	ФРАНСУА Моріс Адрієн Марі МІТТЕРАН (21 травня 1981 - 17 травня 1995)/ Соціалістична партія (<i>Parti socialiste</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • відтік капіталу, інфляція і дефіцит бюджету; • утворення "двовладдя" главами держави та главами уряду (неоголіст Жак Ширак); • низка страйків і скандалів з приводу дискримінації африканців при забезпеченні соціальним житлом; • резонансні справи за звинуваченням у корупції посадовців порушувалися майже щотижня 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ зниження пенсійного віку з 65 років до 60-ти; ➢ спорудження групи громадських будівель, реалізоване в рамках президентської програми «великих проектів» (наприклад, пірамід біля Лувра, арки Дефанс, Національної бібліотеки); ➢ підтримка ідеї створення валютно-економічного та політичного союзу країн Європейського співтовариства; ➢ підтримка військових переворотів на Африканському континенті і постачання зброї урядам і воєнізованим формуванням 	<i>Результатами правління затяглого соціаліста стало зростання дефіциту в 5 разів, боргу – в 6 разів</i>
	ЖАК Рене ШИРАК (17 травня 1995 - 16 травня 2007)/ Об'єднання на підтримку республіки <i>Rassemblement pour la République (RPR)</i> , Союз за Народний Рух (<i>Union pour un mouvement populaire (UMP)</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • соціальне невдоволення попереднім державним курсом; • соціальний вибух 1995 року: студенти вимагали збільшити кредити на освіту й гарантії зайнятості після закінчення навчання (демонстрація в Тулузі, у якій взяли участь 100-120 тис. чоловік); • масові страйки проти ліквідації, існуючих з часів де Голля, соціальних гарантій; • високий рівень безробіття 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ підтримка радикальних ідей: зниження податків, припинення цінового контролю, приватизація, суворіше покарання злочинності й тероризму; ➢ спроба зробити економічну політику більш соціально відповідальною, проведення кампанії під гаслом зцілення «соціальної тріщини»; ➢ поєднання в економічній політиці елементів як підвищення, так і послаблення державного контролю; ➢ варіювання позиції щодо проблем Євросоюзу від євроскептицизму до повної підтримки інтеграції 	<i>Обсяги державного дефіциту зросли майже в 2 рази, при цьому розмір державного боргу поступово скорочувався</i>
	НІКОЛЯ Поль Стефан САРКОЗІ де Надь-Боча (16 травня 2007 - 15 травня 2012)/ Союз за Народний Рух (<i>UMP</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • страйки й масові акції протесту проти пенсійної реформи; • наймасштабніша реформа Конституції 1958 р (зміна або доповнення 47 статей із 89) під гаслом модернізації інститутів V Республіки 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ проведення пенсійної реформи (в ході чого рейтинг президента впав нижче 30%), вік виходу на пенсію було підвищено з 60 до 62 років, ➢ побудова більш ефективної держави: скорочення кожної другої державної посади протягом 5 років 	<i>Режим економії не призвів до скорочення видатків бюджету, розмір боргу подвоївся</i>
	ФРАНСУА Жерар Жорж Ніколя ОЛЛАНД (з 15 травня 2012)/ Соціалістична партія (<i>Parti socialiste</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • зростання соціальної напруги в країні 	<ul style="list-style-type: none"> ➢ виступає за зменшення частки ядерної енергетики з 75% до 50% на користь відновлюваних джерел енергії; ➢ підтримує створення нових робочих місць для вчителів, забезпечення знижок та тренувальних програм, набір 5000 суддів, офіцерів поліції та жандармів; ➢ зміни в податковій сфері; ➢ активізація будівництва 	<i>При постійному рості видатків бюджету, розмір державного боргу і дефіциту скорочується</i>

Джерело: складено автором

На перший погляд непомітні зміни, переорієнтація політичного курсу, відступ від економічної та політичної доктрини можуть спровокувати зміни пропорцій між доходами і видатками бюджету, нарощення/зменшення обсягів державного боргу та дефіциту, відобразитися на рівні задоволення (фінансування) суспільних потреб.

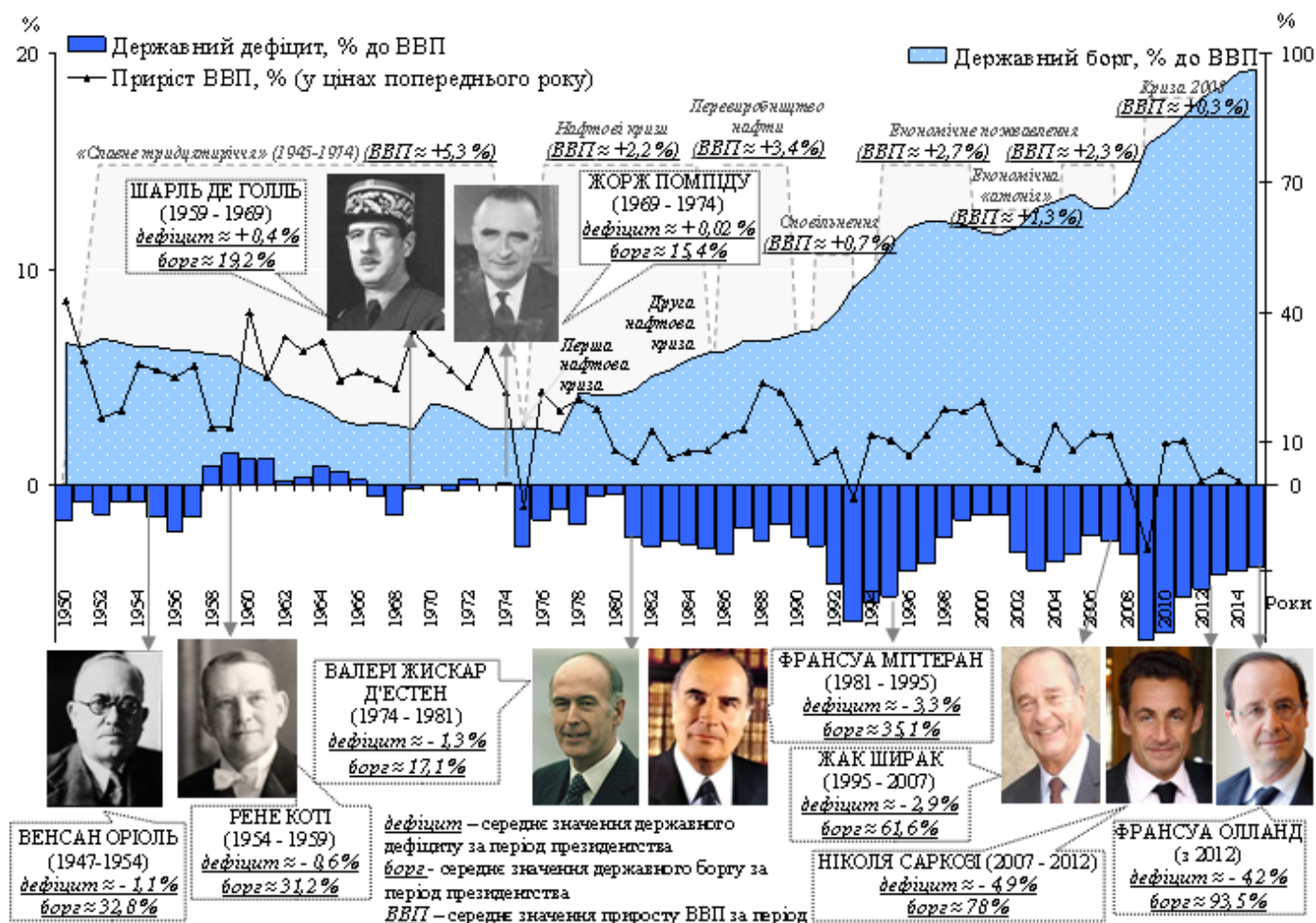

Рис. 2.9. Динаміка та середні розміри державного боргу, дефіциту та приросту ВВП за президентства лідерів Франції, 1950-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [196; 207; 227; 228]

Результати проведеного дослідження (табл. 2.8) дають змогу, по-перше, побачити чіткий зв'язок між партійною приналежністю із обраними державними курсами за президентства різних французьких лідерів; по-друге, зрозуміти причини і фактори стрімкого зростання державного боргу і дефіциту Франції (ведення війн, масштабні будівництва, втілення в життя грандіозних програм та проектів, проведення нерозважливої соціальної політики, прийняття популістських рішень тощо). Наведені дані свідчать, що боргове фінансування може виступати цілком надійною формою фінансування суспільних потреб.

Важливим є врахування двох різних історичних етапів: періодів Четвертої та П'ятої французьких республік, ознаменованих цілою низкою ключових подій, що значною мірою впливали на стан державних фінансів.

Четверта французька республіка відзначилася розпадом французької колоніальної імперії, війнами в Індокитаї, у Північній Африці. Це був повоєнний період нестабільності. «Славне тридцятиріччя» (1945-1974) супроводжувалося неконтрольованою інфляцією, що неминуче впливало на зміну купівельної спроможності населення (Додаток Е, рис. Е.5), відповідно й на рівень задоволення їх потреб. Часто змінювалися «примарні уряди» (2-3 відставки прем'єр-міністрів в рік). В. Оріоль заявив перед закінченням терміну президентства, що нізащо не буде балотуватися на наступний: «Ця робота мало не звела мене в могилу: мене будили в будь-який час ночі, щоб приймати відставки прем'єр-міністрів!».

З початком режиму П'ятої республіки спостерігається посилення втручання держави в соціально-економічні процеси. Прикладом якої стає політика дирижизму (*dirigisme*)⁵². Вона ґрунтувалася на принципах індикативного (рекомендаційного) державного планування в пріоритетних сферах економіки. Ця політика, запропонована французьким економістом Ф. Перру, в умовах розумного управління довела свої переваги. За допомогою різного роду важелів та інструментів (законів, субсидій, пільг) швидкими темпами розвивалися інноваційні галузі, проводилася повна модернізація промисловості. Паралельно збільшувалася купівельна спроможність населення, на яку одразу реагувало виробництво товарів масового споживання. Реалізовувалися тактичні і стратегічні завдання, направлені на стабілізацію фінансової системи: курс валют по відношенню до франка зріс майже на 20 %, було здійснено випуск цінних паперів внутрішньої позики, практично вдалося позбавитися від зовнішньоторговельного дефіциту, «твердий франк» служив національним запасом держави.

Політику де Голля (голлізм) нерідко порівнюють та, навіть прирівнюють, до радянської адміністративно-командної системи, заснованої на державній власності та тотальній плановості. У реальності її ціллю була гармонізація та встановлення

⁵² Протилежна політиці невтручання (*laissez-faire*).

відповідності продуктивних сил загальнонаціональним інтересам. Де Голль вмів використати особливості країни (територіальні, демографічні, культурні тощо), вдало підпорядковуючи їм економічну систему. Пріоритетним стає триєдиність праці, капіталу і кадрів. Наслідком цього було створення нових робочих місць, розвиток системи соціального захисту та забезпечення, зростання продуктивності праці (вище середніх західноєвропейських показників). Повернення до політики голлізму мало місце в кінці 90-х при президентстві Ж. Ширака. Це було своєрідне поєднання правого лібералізму (помірне податкове навантаження, відсутність контролю цін тощо) із принципами дирижизму.

За останні десятиліття лідерам Франції вдалося внаслідок подекуди нерозважливої політики, реалізації суперечливих кроків роздути суми державного боргу та дефіциту. Така тенденція спостерігається і нині. За останні роки ситуація найбільш критичною була в 2009 році (табл. 2.7), коли обсяг дефіциту перевищив 135 млрд євро, або 7,5 % ВВП.

Таблиця 2.7

Основні показники державних фінансів Франції в 2005-2017 рр., у % до ВВП

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
Офіційно визнаний державний дефіцит (Déficit public)	3,2	2,3	2,5	3,3	7,5	7,1	5,1	4,8	4,1	4	4,1	3,6	2,7
Офіційно визнаний державний борг (Dette publique (brute))	67,2	64,4	64,4	68,1	79	81,7	85,2	89,6	92,3	95,6	97,1	97,7	97,0
Чистий державний борг (Dette publique (nette)) ⁵³	58,7	57,9	57,9	60,4	70,2	74,0	76,9	80,6	83,5	86,7	87,3 ²	-	-
Державні доходи (Recettes publiques)	50,4	50,4	49,7	49,9	49,2	49,5	50,8	52,0	52,9	53,2	53,4	53,3	53,3
Державні видатки (Dépenses publiques)	53,5	52,7	52,3	53,3	56,8	56,6	55,9	56,8	57,0	57,2	57,5	56,9	56,0
Обов'язкові платежі (Prélèvement obligatoires)	42,5	42,8	42,1	41,9	41,0	41,3	42,6	43,8	44,7	44,7	44,7	44,5	44,5

¹ Прогнозні значення

² Дані за 3 квартали 2015 року

Джерело: складено автором на основі даних [196; 207; 215]

Але на прикладі цієї країни спостерігаємо чітку ілюстрацію концепції дефіцитного фінансування, за якої вважається, що державний борг і дефіцит не є деструктивними факторами, адже видатки здійснюються на території даної країни і,

⁵³ Чистий борг розраховується як борг (брутто) за вирахуванням прямих вкладів, кредитів і оборотних боргових зобов'язань. Це показник, що дозволяє не переоцінювати загрозу державного боргу та усуває недоліки показника валового державного боргу.

при правильному управлінні ними, призводять до поліпшення загального добробуту, інвестиційного та інноваційного розвитку (має місце значний дефіцит бюджету розвитку).

У 2009 році державний дефіцит збільшився у зв'язку з реалізацією програми стимулювання економіки, запропонованої президентом Франції Н. Саркозі. Франція домоглася успіху у виведенні економіки з рецесії вже в 2-му кварталі 2009 року і забезпеченні зростання економічної активності в 2010 році. Не зупинилася і підтримка малих та середніх підприємств (МСП). У 2010 році 2 млрд євро виділили на підтримку капіталу МСП країни в умовах кризи. З цих коштів 1 млрд євро розмістили у фонді «Стратегічні інвестиції», інша частина дотацій була надана OSEO⁵⁴ [230, с. 20]. Слід відмітити, що у Франції існує більше як 6000 механізмів отримання державної допомоги (трансфертів), кількість яких тільки збільшилася з приходом кризи (Додаток Е, рис. Е.6). Криза змусила французький уряд поставити на перше місце економічне відновлення шляхом створення доданої вартості на території своєї країни та за її межами. Таким чином, заходи державної підтримки мали на меті стимулювати експорт, інновації, дослідження та розвиток.

Але, все має свої наслідки. Державний дефіцит Франції в 2014 році склав 84,8 млрд євро, або 4 % ВВП (середні показники для ЄС-28 та зони євро (ЗЄ-19) в 2014 році становили відповідно 2,9 % та 2,4 %, в 2013 – 3,2 % та 2,9 % [223]). На кінець 2014 року державний борг Франції становив вже 2037,8 млрд євро (або 95,6 % ВВП (для ЄС-28 та зони євро (ЗЄ-19) середні значення в 2014 році склали 86,8 % та 91,9 % відповідно, в 2013 – 85,5 % та 90,9 % [223])). Цю колосальну суму навіть важко уявити, але цілком можливо візуалізувати (Додаток Е, рис. Е.7).

Аналіз статистичних даних дає можливість розібратись, чому вкотре Франція перевищила гранично допустимі показники. Частка доходів у ВВП збільшувалася швидшими темпами (з 52,9 % до 53,2 %) ніж видатки (з 57 до 57,2 %) (табл. 2.7). Визначити, чи високими є показники, що характеризують значущість впливу органів управління допоможе міжнародне порівняння.

⁵⁴ Компанія з розвитку інновацій та підтримки МСП.

Доходи і видатки органів управління Франції, 1959-2015 рр., млрд євро

Роки початку/закінчення президентства	1959	1969	1974	1981	1995	2007	2012	2013	2014	2015
Видатки / DEPENSES										
Поточні видатки	6,0	16,8	32,6	93,9	229,6	340,0	385,6	393,2	399,0	404,0
Питома вага у загальній сумі видатків, %	40,6	36,9	39,3	37,7	34,6	33,5	32,5	32,6	32,5	32,5
Темпи приросту, %	-	180,0	94,0	188,0	144,5	48,1	13,4	2,0	1,5	1,3
в т.ч. проміжні видатки (P2)	1,9	5,3	10,0	26,2	62,7	90,9	107,3	109,9	110,1	111,7
в т.ч. заробітна плата (D1)	4,0	11,2	22,0	65,5	161,3	240,6	268,5	273,1	278,2	281,5
Відсотки (D41)	0,5	1,1	1,2	8,3	40,1	51,0	53,9	47,9	46,1	43,8
Питома вага у загальній сумі видатків, %	3,4	2,4	1,4	3,3	6,0	5,0	4,5	4,0	3,8	3,5
Темпи приросту, %	-	120,0	9,1	591,7	383,1	27,2	5,7	-11,1	-3,8	-5,0
Виплати і трансферти	6,5	21,6	39,4	123,7	340,7	545,7	660,6	677,6	699,7	717,8
Питома вага у загальній сумі видатків, %	44,0	47,5	47,5	49,7	51,3	53,7	55,7	56,1	57,1	57,7
Темпи приросту, %	-	232,3	82,4	214,0	175,4	60,2	21,1	2,6	3,3	2,6
Чиста вартість придбання нефінансових активів	1,8	6,0	9,7	22,9	53,4	79,5	86,0	88,4	81,7	77,8
Питома вага у загальній сумі видатків, %	12,1	13,2	11,7	9,2	8,0	7,8	7,3	7,3	6,7	6,3
Темпи приросту, %	-	233,3	61,7	136,1	133,2	48,9	8,2	2,8	-7,6	-4,8
в т.ч. інвестиції (P51g)	1,8	5,6	9,3	21,9	51,2	76,6	84,5	84,9	78,6	75,3
Всього видатки	14,9	45,5	82,9	248,8	663,7	1 016,2	1 186,0	1 207,1	1 226,4	1 243,3
Всього видатки, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Темпи приросту, %	-	205,4	82,2	200,1	166,8	53,1	16,7	1,8	1,6	1,4
Доходи / RECETTES										
Доходи від виробництва	1,1	3,3	6,0	17,2	44,4	71,9	83,0	84,6	85,9	88,2
Питома вага у загальній сумі доходів, %	7,1	7,3	7,2	7,3	7,4	7,4	7,6	7,5	7,5	7,6
Темпи приросту, %	-	200,0	81,8	186,7	158,1	61,9	15,4	1,9	1,5	2,7
Доходи від власності	0,4	1,3	2,9	6,1	15,1	17,1	15,0	14,2	15,0	15,4
Питома вага у загальній сумі доходів, %	2,6	2,8	3,5	2,6	2,5	1,8	1,4	1,3	1,3	1,3
Темпи приросту, %	-	225,0	123,1	110,3	147,5	13,2	-12,3	-5,3	5,6	2,7
Податки і внески на соціальне страхування	13,7	40,0	72,9	209,7	529,7	860,7	968,2	1000,3	1019,1	1042,0
Питома вага у загальній сумі доходів, %	88,4	88,0	87,6	88,6	88,1	89,0	89,2	89,3	89,3	89,4
Темпи приросту, %	-	192,0	82,3	187,7	152,6	62,5	12,5	3,3	1,9	2,2
в т.ч. податки на виробництво і імпорт	6,9	17,7	28,2	76,7	190,5	290,2	319,6	328,6	336,9	347,7
в т.ч. податки на доходи і власність	2,4	6,7	14,2	37,9	96,0	224,7	256,8	269,4	270,0	274,6
Інші трансферти	0,3	0,9	1,4	3,6	11,8	17,1	19,4	21,5	21,6	20,3
Питома вага у загальній сумі доходів, %	1,9	1,9	1,7	1,5	2,0	1,8	1,8	1,9	1,9	1,7
Темпи приросту, %	-	200,0	55,6	157,1	227,8	44,9	13,5	10,8	0,5	-6,0
Всього доходи	15,5	45,4	83,2	236,6	601,0	966,7	1 085,6	1 120,7	1 141,6	1 165,8
Всього доходи, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Темпи приросту, %	-	192,9	83,3	184,4	154,0	60,8	12,3	3,2	1,9	2,1

Джерело: складено автором на основі [196]

Розглядаючи **видаткову частину**, спостерігаємо наступне:

- 1) поточні видатки неухильно збільшуються, що пов'язується зі зростанням обсягів виплаченої заробітної плати;
- 2) незважаючи на хронічне зростання обсягу державного боргу виплачена сума відсотків у 2014 скоротилася на 3,8 %. Причиною було не лише зниження відсоткової ставки, а й зменшення інфляції (в 2013 році – 0,9 %, 2014 – 0,5 % (рис. 2.16)), що вплинуло на виплати за цінними паперами, що підлягають індексації;
- 3) сповільнюється ріст соціальних виплат. Це стосується виплат у грошовій формі: допомоги на випадок безробіття, пенсій тощо, що спричинено відсутністю перерахунків, які мають проводитися регулярно на основі підвищуючого коефіцієнта, який встановлюється урядом. Протилежна тенденція спостерігається з соціальними виплатами у натуральній формі;
- 4) щодо інших трансфертів і субвенцій: ● зросли обсяги податкового кредиту на підвищення конкурентоспроможності та зайнятості* [172]; ● скоротилися внески Франції до ЄС на 2,6 млрд євро;
- 5) зменшилося придбання нефінансових активів (нерухомості, запасів товарів, землі), що пояснюється зменшенням інвестиційної активності місцевих органів через закінчення виборчого циклу.

Зростання **доходів** сповільнилося (2,1 % у 2015 році порівняно з 3,2 % у 2013 році). Зміна ряду показників викликана відповідними діями органів влади:

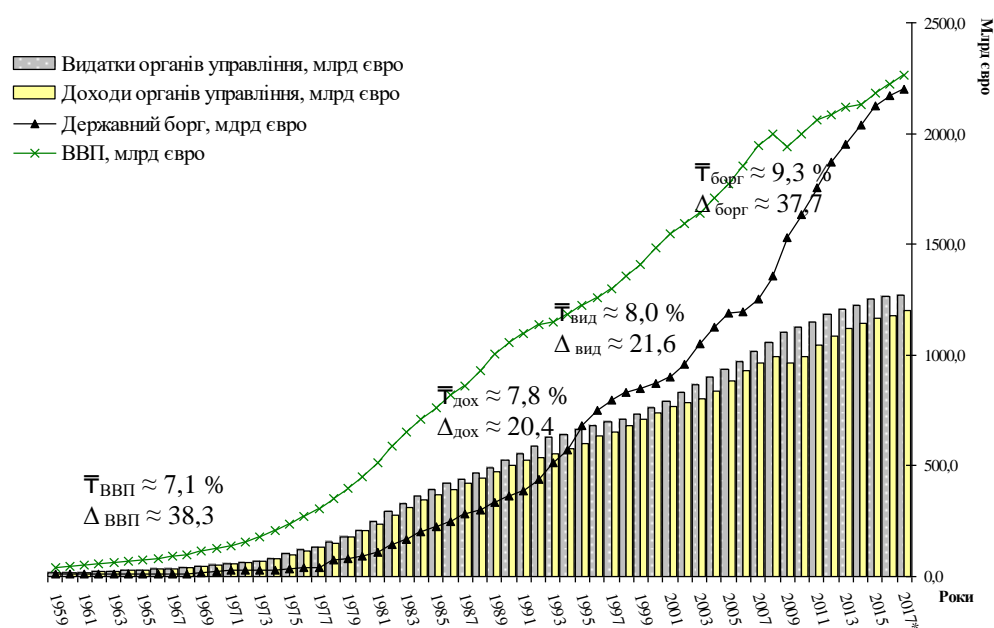
- 1) збільшилися надходження від солідарного податку на багатство, що пояснюється врегулюванням оподаткування закордонних активів;
- 2) відміна паушального оподаткування (завчасно встановлена тверда форма призвела до скорочення надходжень від оподаткування прибутку юридичних осіб);
- 3) темпи приросту надходжень від податків на виробництво і імпорт зменшилися. Обсяги ПДВ зросли на 3,8 млрд євро через нові ставки з 1 січня 2014 року. Відбувся перехід до загальної ставки оподаткування з 19,6 % до 20 % і зниженої з 7 % до 10 %.

* Ініціативний захід направлений на підтримку французьких підприємств. Набрал чинності з 1 січня 2013 року. Цей податковий кредит займав у фонді заробітної плати 6 % у 2014 році (4 % у 2013). Підприємства мають використовувати кредит на інвестиції, найм працівників, завоювання нових ринків. Забороняється направляти кошти на підвищення заробітної плати управлінцям або виплат акціонерам. Видатки з бюджету у 2014 році становили 20 млрд євро, але результативність важко оцінити. Подання річного звіту щодо використання коштів кредиту – це справа добровільна і не контролюється податковими органами.

Середні значення доходів для ЄС-28 та зони євро (ЗЄ-19) в 2014 році становили відповідно 45,2 та 46,6 % ВВП, в 2013 – 45,4 та 46,6 %, видатків – 48,1 та 48,6 % ВВП (для ЄС-28 у 2014 та у 2013 роках відповідно), 49,0 та 49,4 % ВВП (для ЗЄ-19 у 2014 та у 2013 роках відповідно) [223].

Зміни у доходах і видатках органів управління Франції мають об'єктивну та суб'єктивну підоснову (табл. 2.8). Але це лише «вершина айсбергу». Причини такої загрозливої ситуації, пов'язаної з неухильним збільшенням обсягів видатків органів управління і уповільненням темпів зростання доходів бюджету, більш глибинні і серйозні.

Невирішеними залишається ціла низка питань, які практично становлять замкнуте коло. Чітко простежується невідповідність темпів приросту видатків бюджету (частка у ВВП збільшилася з 41 % у 1970 році до 57,5 % у 2015 році) темпам економічного зростання (рис. 2.10).

T - середньорічний темп приросту показника, %, Δ - середньорічний абсолютний приріст, млрд євро
* прогнозные значення

Рис. 2.10. Динаміка ключових показників державних фінансів Франції з 1959-2017 рр., їх середньорічні показники

Джерело: складено автором на основі [196; 232; 233]

Це призводить до нарощення боргів і збільшення обов'язкових платежів до бюджету (частка у ВВП зросла з 34 % ВВП у 1970 році до 44,7 % у 2015 році). Державний борг збільшився з кінця 50-х років минулого століття з близько 30 %

ВВП до 97,1 % на кінець 2015. За останні шість десятиліть середньорічний абсолютний приріст державного боргу склав 37,7 млрд євро, середньорічний темп приросту – 9,3 %. Але за таким нарощенням боргових зобов'язань не встигає ВВП, а, як наслідок, – доходи органів управління. Таке зростання пов'язують з небажанням змінювати економічну та соціальну модель суспільства, яка вже застаріла і доводить свою неефективність, в якій державі відводиться роль покровителя.

Усе це гнітюче і задушливо впливає на французьку економіку. Підприємства втрачають свою конкурентоспроможність на фоні укріплення позицій міжнародних конкурентів, дефіцит торговельного балансу, що досягнув загрозливої позначки у 61 млрд у 2013 році, збільшується. Це спричинено постійним скороченням робочих місць, зростанням рівня безробіття (з 2,6 % у 1970 до 10 % у 2015 році). Щоб змінити тенденцію, необхідно повертати більше, ніж позичати. Це неможливо не лише з політичних причин, а й з технічних. У 2015 році планувалося додаткове залучення коштів у сумі приблизно 200 млрд євро: практично 0,5 млрд євро кожного дня на покриття дефіциту та для розрахунків за зобов'язаннями.

Уряд Франції, розуміючи необхідність змін, планує докорінно змінити ситуацію. До 2017 року видатки органів управління зростатимуть повільнішими темпами ніж ВВП (табл.2.9). Відповідно поступово зменшиться їх частка у ВВП.

Таблиця 2.9

**Реальний ріст видатків органів управління та ВВП у Франції,
2002-2017 рр.**

Показники	2002-2011	2014	2015	2016	2017
Реальний ріст видатків органів управління, %	2	0,9	0,2	0,5	0,0
Реальний ріст ВВП, %	1,2	0,4	1,0	1,7	1,9

Джерело: складено автором на основі [234, с. 8]

Адже у звіті Ради економічного аналізу при прем'єр-міністрові Франції стверджується, що якщо темпи економічного зростання не пришвидшаться, то державний борг Франції може зрости до 145 % ВВП до 2040 року [235, с. 2].

Для вирішення існуючих проблем необхідно утримати дефіцит на позначці 1,5 %, забезпечити рівень економічного зростання у 3 % [236]. Це дві мінімальні

умови для того, щоб борг, який нині складає 31500 євро на одного француза, хоча б досяг свого рівня десятилітньої давнини, коли він не перевищував 15300.

Пропозиції, які озвучуються експертами у Франції зводяться до наступних:

- необхідно проводити структурні реформи, спрощувати функціонування та управління органів влади на державному та місцевому рівнях. Наприклад, зменшувати число депутатів в Національній асамблеї (нині їх 577), сенаторів в Сенаті (348 осіб), ліквідувати неефективні установи та ін.;

- важливо скасувати непродуктивні та затратні заходи. Наприклад, на неефективну політику в сфері житла витрачається щороку понад 45 млрд євро. Слід також повністю переглянути заходи і видатки на професійну освіту та ін.;

- має бути проведено скорочення числа державних службовців, яке нині перевищує 5 млн осіб (в Німеччині вдвічі менше)⁵⁵;

- потрібно переглянути діяльність Фонду соціального страхування (Sécurité sociale) і оптимізувати видатки в сфері охорони здоров'я. У центрі уваги сьогодні є боротьба з шахрайством, вихід на пенсію в 65 років, різні заходи, наприклад, скасування державної медичної допомоги (AME - l'aide médicale de l'État) та ін.

При цьому, зважаючи на загрозливі розміри державного боргу та дефіциту, їх очевидні негативні наслідки, урядом Франції декілька років назад вже була запропонована та реалізована ціла низка заходів, що була направлена на стабілізацію ситуації (частина з яких використовується і сьогодні):

- застосування додаткового податку з високих доходів (це винятковий податок у розмірі 3 % з доходу більшого за 250 000 євро на одного неодруженого, 500 000 для сімейних пар, 4 % з доходу вище 500 000 євро для неодруженої людини, 1000000 для подружжя);

- зниження на 10 % більшості податкових пільг, які можна застосувати до податку на прибуток, введення «поведінкових» податків, які мають на меті карати негативну поведінку: податки на алкоголь і напої, що містять цукор в значній кількості тощо;

- застосування ставки ПДВ у розмірі 7 % для товарів і послуг, що підлягали

⁵⁵ У 2016 році ж заплановано створення 8304 нових робочих місць для державних службовців [237, с. 17].

пільговому тарифу 5,5 %;

- застосування податку на високу орендну плату на житло малої площі (14 кв. метрів або менше), орендоване щонайменше на дев'ять місяців, орендна плата якого вважається надмірною;

- загальне скорочення видатків різних міністерств, включаючи продовження практики, коли серед двох службовців, які вийшли на пенсію заміняють лише одного;

- створення одного неоплаченого дня лікарняного у разі хвороби та ін.

Для втілення амбіціозних цілей щодо скорочення рівня державного боргу та дефіциту в житті необхідно було б впродовж 5-7 років забезпечити економію коштів у розмірі 100-140 млрд євро. Нині ж розроблено й реалізується план щодо зменшення видатків органів управління на 50 млрд євро. У 2016 році планується скорочення видатків на 16 млрд євро (переважно за рахунок скорочення видатків органів соціального страхування) (табл. 2.10). Хоча й спостерігаються очевидні розбіжності в стратегічних документах: у Програмі стабільності передбачається лише 14,5 млрд євро економії на 2016 рік [236].

Таблиця 2.10

Розподіл планового скорочення видатків органів управління Франції за суб'єктами у 2015-2017 рр., млрд євро

Роки/напрямки економії	2015	2016	2017	Разом
Видатки держави та центральних органів управління	8,7	5,1	5,1	19,0
Видатки місцевих органів управління	3,5	3,5	3,7	10,7
Видатки органів соціального страхування	6,4	7,4	6,5	20,3
- Видатки національної програми медичного страхування (на випадок хвороби)	3,2	3,4	3,4	10,0
- Інші видатки органів соціального страхування	3,2	4,0	3,1	10,3
Всього	18,6	16,0	15,4	50,0

Джерело: [237, с.14]

У будь-якому разі скорочення видатків відбуватиметься за рахунок визначених чітких напрямків. Для досягнення своїх амбіційних цілей, розуміючи свої переваги, подальший розвиток уряд Франції вбачає в наступних напрямках: покращення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств; спрощення адміністративних формальностей; вдосконалення регламентування на ринку товарів і послуг; інвестування і підтримка інновацій; реформування ринку праці; боротьба з нерівністю [236, с. 68-69], що, звичайно ж, позитивно вплине на рівень задоволення

суспільних потреб.

Досвід Франції показує, що не слід боятися боргового фінансування суспільних потреб в тих випадках, коли має місце якісне управління на макрорівні. Це дозволяє утримати в граничнодопустимих межах розміри державного боргу та дефіциту. Тоді вони не несуть в собі загрозу, навпаки, уможлиблюється реалізація масштабних проектів, проведення перебудов і т.д. Україна могла б скористатися уроками Франції з боргового фінансування суспільних потреб (табл 2.11).

Таблиця 2.11

Уроки боргового фінансування суспільних потреб Франції для України

№	Короткий зміст досвіду Франції щодо боргового фінансування суспільних потреб	Яка існує проблема в Україні, що може стати на заваді
1.	Позикові ресурси розглядаються не як постійні доходи, а як тимчасові ресурси держави	Уряд країни охоче залучає нові позики, не завжди маючи економічні передумови для повернення коштів, що призводить до «боргової ями»
2.	Викорінення передумов, причин, підстав державного боргу і дефіциту дозволяє домогтися збалансування доходів і видатків бюджету, відмовитися від дефіцитного фінансування	У країні боротьби з політикою боргового фінансування практично не проводиться. Відбувається управління лише факторами, які сприяють нарощенню державного боргу (дефіцитом бюджету, видатками бюджету, імпортом, інфляцією та ін.), та тими, які потенційно можуть зменшувати обсяги запозичень (доходами бюджету, ВВП, експортом та ін.)
3.	Перевищення державного боргу і дефіциту граничнодопустимих меж не завжди автоматично негативно впливає на економічне зростання країни, ключове значення має його «траєкторія» (тенденція), Ці макропоказники не є деструктивними факторами, адже видатки здійснюються на території даної країни і при правильному управлінні ними призводять до поліпшення загального добробуту, інвестиційного та інноваційного розвитку	В Україні державний борг і бюджетний дефіцит є хронічними явищами, показники мають зростаючу тенденцію (останніми роками збільшувалися). Використання цих інструментів не призводить до економічного зростання, структурних зрушень у суспільстві, покращень в соціальній сфері тощо через неефективне використання залучених коштів та недоліки в управлінні державним боргом
4.	Поточні видатки мають фінансуватися виключно за рахунок визначеного кола доходів і, в жодному разі, не за рахунок позик	Державні позики практично в повному обсязі йдуть на «латання дірок в бюджеті», фінансування поточних потреб. Таке «проїдання коштів» унеможлиблює капітальне будівництво, покращення інвестиційного клімату тощо
6.	Нарощення боргових зобов'язань (середньорічний темп приросту за останні 60 років \bar{T} боргу $\approx 9,3\%$), яке спричиняє стрімке збільшення дефіциту органів управління (\bar{T} деф $\approx 10,5\%$), перевищує зростання ВВП (\bar{T} ВВП $\approx 7,1\%$). Як наслідок, темп приросту доходів органів управління становить лише $7,8\%$, при цьому видатки бюджету зростають швидшими темпами (\bar{T} вид $\approx 8,0\%$). Уряд планує докорінно змінити ситуацію. До 2017 року видатки органів управління зростатимуть повільнішими темпами ніж ВВП. Нині реалізується план щодо скорочення видатків органів управління на 50 млрд євро	В Україні спостерігається аналогічна ситуація. Якщо урядом не будуть вжиті заходи щодо відновлення економічного зростання, скорочення видатків бюджету тощо, країні загрожуватиме дефолт
8.	Пропозиції, які озвучуються експертами у Франції, зводяться до наступних: необхідно проводити структурні реформи; важливо скасувати непродуктивні та затратні заходи; має бути проведено скорочення числа державних службовців; потрібно оптимізувати видатки в сфері охорони здоров'я	Рішення щодо скорочення тих чи інших статей видатків бюджетів проводяться в ручному режимі і не завжди відповідають пріоритетам соціально-економічного розвитку країни, має місце лобювання інтересів різних суб'єктів економічних відносин

Джерело: складено автором

Дослідження етапів планування та безпосереднього фінансування суспільних потреб дозволяє перейти до заключного – визначення рівня їх задоволення.

2.3. Ефективність реалізації державою її суспільного призначення

Оцінювання рівня задоволення суспільних потреб відповідає процесу визначення результатів фінансування, його достатності, але є ширшим за нього. Але обидва потребують особливої уваги, адже від їх результатів залежить рівень життя, добробуту населення.

За видимою складністю економічних процесів, заплутаністю взаємозв'язків між суб'єктами економічних відносин неймовірно звучить теза про те, що все це відбувається в інтересах суспільства, задля задоволення суспільних потреб, що благополуччя кожного індивіда і суспільства в цілому є єдиним дороговказом при прийнятті рішень на макрорівні. У зв'язку з цим надважливою є оцінка того, наскільки добре держава справляється зі своїми функціями.

Як вже зазначалося, процес задоволення суспільних потреб охоплює 3 етапи. Стрижневим, на нашу думку, є оцінювання рівня задоволення суспільних потреб на мікро- й на макрорівні, тобто визначення того, чи наданий необхідний/бажаний обсяг суспільних благ, без якого не виявляється можливим повноцінне функціонування економічної системи. Проведення цього етапу є об'єктом цілого ряду дискусій. Саме через неоднозначність відповідей, їх суперечність та недостатню вичерпність, на нашу думку, особливу увагу слід приділити дослідженню варіантів оцінювання рівня задоволення суспільних потреб загалом і достатності фінансування зокрема та узагальненню результатів для їх практичного використання.

Але як визначити чи задоволена потреба, чи в достатній мірі вона профінансована? Для цього необхідно сформулювати розуміння того, що таке задоволення, насичення суспільних потреб і їх обов'язкові умови (рис. 2.11). На нашу думку, вони пов'язані з виконанням вимог, бажань, претензій всіх суб'єктів, з забезпеченням, вдоволенням їх бажаними, потрібними об'єктами (благами) в достатній кількості до повного угамування, заспокоєння почуттів, прагнень тощо у

відповідності до їх вимог, сподівань. При цьому про задоволення вторинних потреб може свідчити наявність розвитку, вдосконалення тощо. Раціональність в цьому процесі, як стверджував Й. Шумпетер, означатиме «максимальне задоволення споживачів за обмежень, створених наявними ресурсами, технологічними можливостями та іншими умовами навколишнього середовища» [87, с. 220]. Проте він в своїх судженнях зводив економічну ефективність системи до ефективності виробництва [87, с. 225]. І вважав кращою ту систему, в якій більший обсяг благ за одиницю часу в довгостроковому періоді вироблявся швидше [87, с. 226].

Рис. 2.11. Умови задоволення, достатнього фінансування суспільних потреб

Джерело: складено автором на основі [238, с. 390]

Чому ж так важко подекуди відповісти на питання на скільки добре насичені потреби в тій чи іншій країні, на скільки достатнім є їх фінансування, на скільки задоволеними є їх носії, на скільки це впливає на суспільний добробут, благополуччя, якість життя, соціальний прогрес⁵⁶? Основною причиною є те, що на авансцені у новинах, аналітичних звітах і т.д. знаходяться показники, індекси тощо, які замилують очі, в першу чергу простим обивателям, не відображаючи реалій. Помилково стверджувати, що вони неважливі, але варто усвідомлювати, що вони не є остаточним свідченням про успішність функціонування держави. Проблема полягає у тому, що це не показники є хибними або ж неправильними, а некоректним та інколи хибним є їх застосування.

Зміщення акцентів, приділення надмірної уваги інколи «маргінальним», «проміжним» показникам дорого обходиться суспільству. До цих показників роками була прикута увага, існувала непорушна, беззаперечна довіра, їх безспірна універсальність не обговорювалась. Ці вірування трансформували їх з інструментів

⁵⁶ Поняття, які знаходяться в нерозривній єдності з процесом задоволення суспільних потреб і є похідними від нього.

(знарядь) у мету. Але чи справді вони мають бути орієнтирами і цілями, яких необхідно досягати. Чи все ж для переважної більшості вони мають залишатися за лаштунками, бо є нічим іншим, як проміжними результатами діяльності держави.

На разі їх бездоганну репутацію псують розгромні заяви дослідників, практиків і т.д. Наріжним каменем полеміки стає визначення їх значущості і значимості, того чи є вони оманливими та хибними самоцілями.

Шукати єдиний показник – справа марна та невдячна. Тому, говорячи про успіхи чи поразки урядів країни, одночасно згадують про рівень ВВП, державного боргу, дефіциту, про зростання/зменшення доходів, видатків бюджету, про рівень зайнятості і т.д. Набір звичних показників вже настільки укорінився у свідомості населення, що він навіть не піддається сумнівам. І це не дивно, якщо часто чути дані про ВВП, рівень інфляції, безробіття зі ЗМІ, під час політичних дебатів і т.д. і не задаватися питанням, а як це впливає на насичення наших індивідуальних потреб зокрема та на задоволення суспільних потреб в цілому.

Теоретично й справді, чим більшим є ВВП, тим в більшій мірі мають бути задоволені суспільні потреби. Крім того це має бути свідченням того, що зростають доходи, що використовуватимуться, в першу чергу, на задоволення індивідуальних потреб. Але теорія часто йде в розріз з реаліями.

Існує небезпека віри в те, що ці показники справді свідчать про досягнення та невдачі уряду, про покращення або погіршення життя населення. Тому що на них не завжди можна орієнтуватися, їх бажані рівні не обов'язково є свідченням того, що розроблені програми, стратегії лежать у площині суспільних інтересів, що суспільні потреби задовольняються найкращим чином. Ці позиції неодноразово поставали у дослідженнях. Так, лауреат Нобелівської премії 2001 року Дж. Стігліц, спостерігаючи фетишизм по відношенню до ВВП, зазначав, що наші прагнення (наприклад, збільшити ВВП), можуть в дійсності сприяти погіршенню життя населення. На його думку ВВП має ряд суттєвих недоліків:

- створює лише уявлення, що економіка працює на відмінно, населення ж може цього навіть не відчувати (рис. 2.12);
- зосередження на ВВП призводить до різного роду конфліктів;

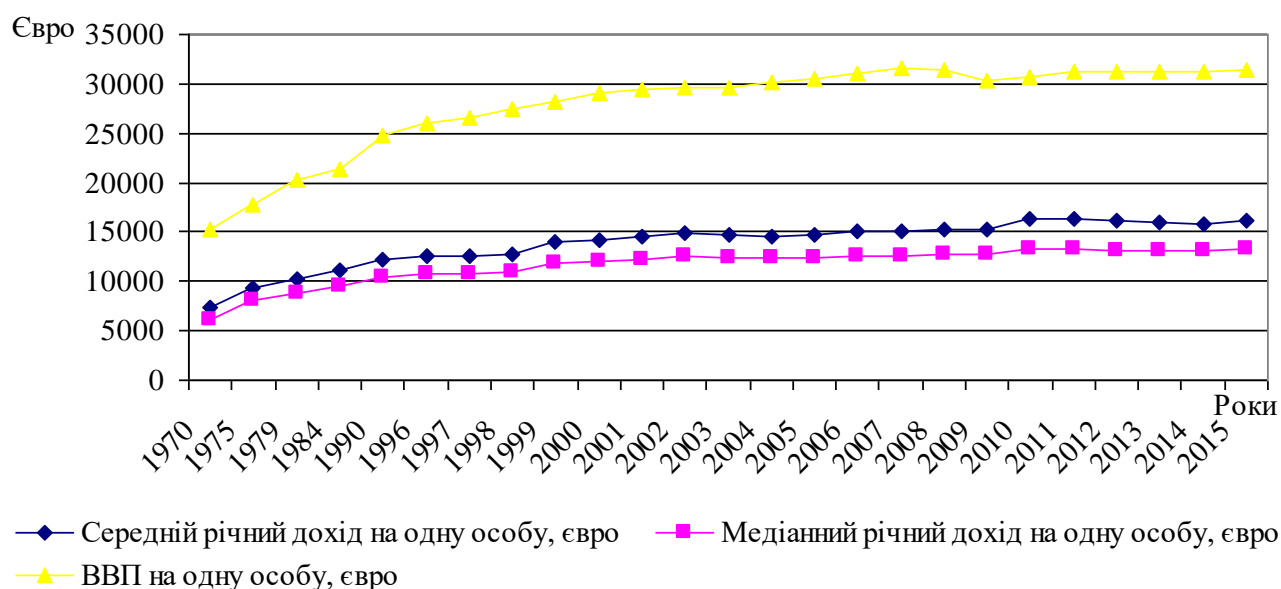

Рис. 2.12. ВВП на душу населення, річні доходи у Франції, 1970-2015 рр, євро

Джерело: складено автором на основі [196, 239]

- він поганий інструмент для визначення добробуту населення. І це вже давно визнано. Статистика ВВП на душу населення не відображає того, що відбувається з більшістю громадян;

- не завжди існує зв'язок між зростанням виробництва і підвищенням ефективності;

- важко простежити якісні зміни;

- не враховує позицій сталого розвитку [240; 241].

Ці зауваження стосуються багатьох показників, якими оперують на макрорівні, наприклад, розміри державного боргу, дефіциту, видатків бюджетів і т.д.

Складність озвучених питань підтверджує той факт, що у 2008 році за ініціативи французького уряду було створено спеціальну комісію з питань вимірювання економічної ефективності та соціального прогресу, до складу якої увійшло 5 нобелівських лауреатів. Результатом їх роботи став об'ємний звіт з пропозиціями та рекомендаціями [242]. Зокрема комісією було вироблено пропозиції покращення вимірювання економічної ефективності і соціального прогресу (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Пропозиції покращення вимірювання економічної ефективності і соціального прогресу комісії Стігліца

Джерело: складено автором на основі [242]

ВВП вважається основою основ, його нарощення є незаперечною ціллю. Критики ж закидають йому чимало недоліків: врахування лише ринкової активності, неврахування домашньої роботи, непродуктивної діяльності, розподілу, нерівності, бідності тощо [240; 244-249] (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Класифікація діяльності «недосліджуваної*» економіки

Продуктивна діяльність	Нелегальна діяльність	Торгівля наркотиками, людьми, краденими автомобілями, підробками, контрабандою	
	Легальна діяльність	Прихована (через статистичні причини)	Не реєструється, не оновлюється
		Прихована (через економічні причини)	Не зареєстрована добровільно (соціально-фіскальне ухилення)
Непродуктивна діяльність		Неформальна	Індивідуальні невеликі виробники
		Господарська, домашня («інша»)	Виробництво для кінцевого споживання (будівництво для себе, ремонт житла), обмін та розрахунки в натуральній формі

* Дані якої не враховуються в офіційній статистиці

Джерело: складено автором на основі [246, с. 4]

ВВП враховує всі форми економічної діяльності без розмежування на ті, що забезпечують реальні переваги в соціальному плані і ті, що є нейтральними або навіть шкідливими.

Крім того, ВВП не бере до уваги кілька важливих компонентів людського благополуччя. Цей показник також не говорить нічого про розподіл доходів, про виснаження природних ресурсів або вклад економіки в погіршення зміни клімату. Тому ВВП не може служити надійною основою для визначення рівня добробуту, якості життя в країні, соціального прогресу (рис. 2.14).

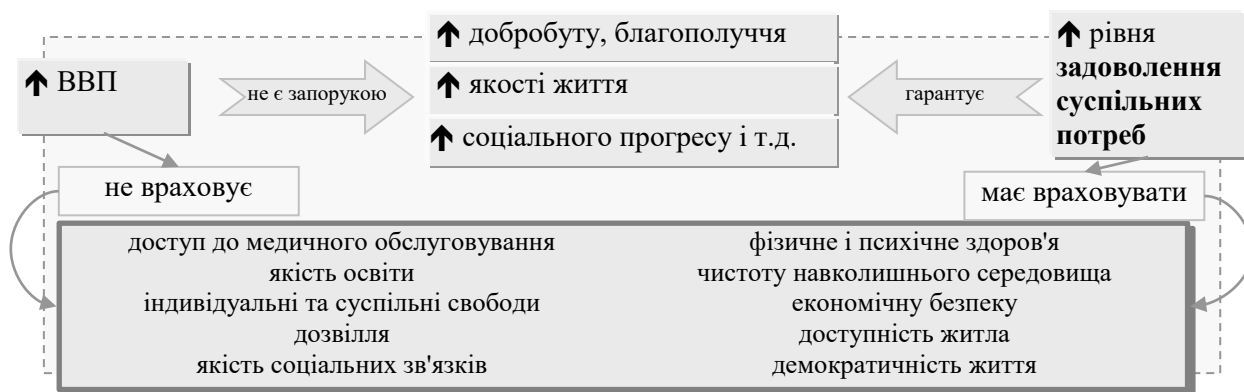

Рис. 2.14. Протиріччя ВВП та рівня задоволення суспільних потреб

Джерело: складено автором

Квебекські дослідники Р. Жиньяк, Ф. Херт зазначають, що таким чином, надання пріоритету цілі економічного зростання в рахунок інших фундаментальних складових благополуччя, може породити державну політику, яка йтиме в розріз з загальноприйнятими детермінантами соціального прогресу [244].

Вказавши на те, що кінцевою метою економічної діяльності є споживання, а не виробництво, спробу змінити ситуацію зробили ще в 1972 році Дж. Тобін і В. Нордхауз, запропонувавши показник чистого економічного добробуту (ЧЕД), який враховує і превентивні видатки, і дозвілля, і роботу домогосподарок, і негативні збитки від забруднення навколишнього середовища тощо. Чи не єдиним, але основним та суттєвим недоліком показника є те, що на практиці дуже складно провести точні підрахунки.

Нині питання стосовно ВВП та інших показників активно обговорюється на різноманітних форумах, конференціях тощо. У 2007 році Організація економічного співробітництва і розвитку провела Всесвітній форум присвячений питанням виміру та сприяння прогресу в суспільстві, за яким одразу ж мала місце, організована Європейською Комісією, Міжнародна конференція «За межами ВВП: виміряти прогрес, багатство і добробут націй». Для відслідковування громадськістю

результатів роботи комісії Стігліца було створено Форум з питань інших показників багатства. Організація економічного співробітництва і розвитку роботу в цьому напрямку продовжила на Всесвітньому форумі «Окреслити прогрес, встановити цілі, покращити життя» [248]. Результатом їх роботи є формулювання ряду проблем:

- може виявитися хибним, марним та небезпечним пошук єдиного показника, здатного виміряти «справжнє зростання», який би враховував негативні наслідки діяльності, конвертував би в грошовий еквівалент все, що не має вартості (біорізноманіття, або втрати від зникнення рідкісних видів таврин, птахів);

- вибір підходящого показника більше справа не техніки, а наших колективних вподобань для визначення того, в якому світі ми хочемо жити;

- не має сенсу розробляти нові показники чи вдосконалювати вже існуючі без змін у суспільній діяльності [249].

ВВП ще не скоро посунуть з уявного економічного п'єдесталу, але йому постійно підшують достойну заміну. У відповідь на несприятливі наслідки використання ВВП політиками як показника соціального прогресу, спостерігалася активізація протягом останніх двадцяти років зусиль для створення показника або системи показників, які представили б громадянам загальну картину соціального розвитку. Так існує ціла низка альтернатив: Індекс людського розвитку (ІЛР) (*Indice de développement humain*), Індекс справжнього прогресу (*Indice de progrès véritable*), Індекс "жити краще" (*Indice "Vivre mieux"*), Канадський індекс покращення рівня життя (благополуччя) (*Indice canadien du mieux-être*) тощо.

Введення та активне застосування інших показників вимагає відповідей на численні питання: що ми прагнемо виміряти, що таке добробут, щастя, якість життя, суспільне благополуччя, сталість і т.д. Питання, як це оцінити та обрахувати, не менш важливе [250].

З вищесказаного стає зрозумілим, що для аналізу добробуту, благополуччя в країні, якості життя та суспільного прогресу необхідно знати рівень задоволення суспільних потреб, він є первинним по відношенню до них.

Спробуємо визначити основні шляхи оцінки того, на скільки насиченими (задоволеними) є суспільні потреби (рис. 2.15), тобто індивідуальні та колективні.

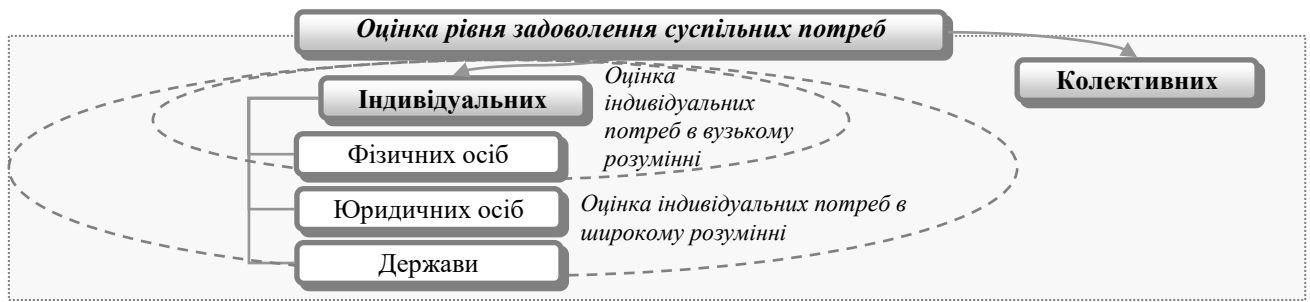

Рис. 2.15. Складові оцінки рівня задоволення суспільних потреб

Джерело: складено автором

Індивідуальні потреби можна розглядати в вузькому, зводячи їх до потреб лише фізичних осіб (домогосподарств), та широкому розумінні, беручи до уваги і потреби і юридичних осіб, і самої держави.

На нашу думку, слід зосередити увагу на оцінці індивідуальних потреб у вузькому розумінні, виходячи з того, що юридичні особи і держава існують та мають діяти в інтересах кінцевих споживачів – населення країни. А їх потреби мають підпорядковуватися потребам домогосподарств.

По відношенню до юридичних осіб можна сказати, що їх основною метою буде існування на ринку (недопущення банкрутства), нарощення виробничих потужностей, отримання прибутків та ін. (рис. 2.16). За допомогою окремих показників можна встановити яким чином це відбувається.

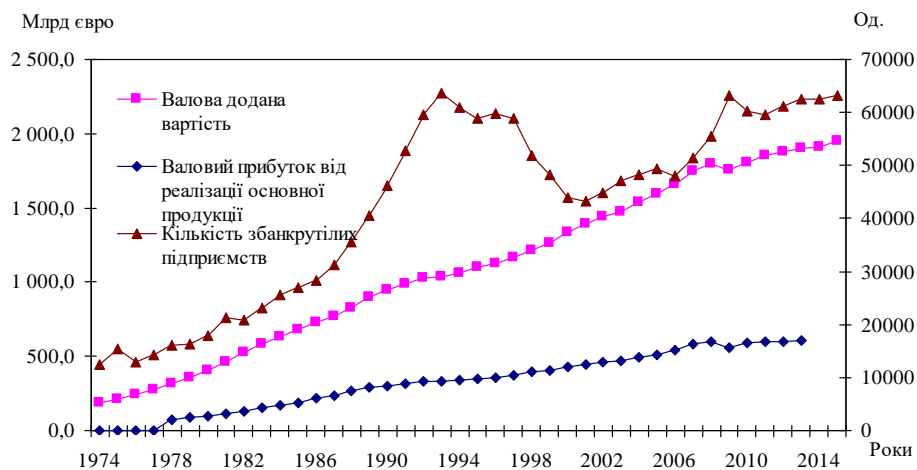

Рис. 2.16. Показники діяльності підприємств у Франції, 1974-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [196]

Вироблені підприємствами блага йдуть на задоволення суспільних потреб, у першу чергу, населення, а збагачення власників, окремих осіб, все одно відбуватиметься в рамках індивідуальних інтересів.

Щодо окремої держави – її основні потреби можуть проявлятися в різних площинах. Якщо ж прийняти до уваги основну функцію держави, заради якої вона створена та існує, – задоволення суспільних потреб, то про ефективність її реалізації можна судити через ряд індексів та показників, про які вже зазначалося, які з різних позицій характеризують рівень добробуту, якості життя в країні, соціального прогресу і які є похідними від рівня задоволення/насичення суспільних потреб (Додаток Ж, табл. Ж.2). Так, наприклад, за індексом «Жити краще» Франція займає 18 місце з 36 досліджуваних країн. Проведено порівняння показників з трьома лідерами цього рейтингу – Австралією, Швецією, Норвегією (табл. 2.13).

Франція демонструє результати вище середнього за наступними напрямками: житлові умови, зайнятість, суспільство, освіта, екологія, здоров'я, задоволеність життям, безпека, баланс «робота/дозвілля». У Франції чистий річний скоригований дохід після сплати податків на особу в середньому складає 28799 дол. США в 2015 році, що більше, ніж в середньому по країнах ОЕСР (25908 дол. США). Втім спостерігається суттєва нерівномірність розподілу доходів: дохід 20 % найбільш забезпечених верств населення майже в'ятеро більший за дохід 20 % найбідніших.

Найгірші показники Франція демонструє за напрямком «громадянські права», що включає в себе показники участі населення в демократичних процесах, знаходячись між Бразилією та Грецією.

Дуже важливо зазначити, що цей індекс робить спробу врахувати «приховані внески» у добробут, які оминає традиційна статистика, через врахування волонтерства (найбільш розвинуте у спортивній, санітарній, соціальній сферах), що становить у Франції близько 2 % ВВП на рік [253, с. 4].

Дослідження ОЕСР виявили найважливіші та найпріоритетніші речі для французів. Стверджується, що доходу, зайнятості відведено не перші місця (рис. 2.17). Найбільш значимими для населення Франції є здоров'я, задоволеність життям, освіта. Ці дані частково підтверджуються й іншими дослідженнями. Результати роботи комісії Стігліца не змусили себе чекати. У 2010 році Національний інститут статистики та економічних досліджень Франції (Insee) оприлюднив звіт «Франція: соціальний портрет».

Показники індексу «Жити краще», 2013-2015 рр.

Показник		Одиниці виміру	Австралія			Швеція			Норвегія			Франція		
			2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Житлові умови	Житло без основних зручностей	%	1,2	1,1	1,1	0	0	0	0,3	0,3	0,3	0,6	0,5	0,5
	Витрати на житло у чистому доході домогосподарства	%	19	20	20	21	21	20	18	17	17	21	21	21
	Кількість кімнат на людину	Кімнат на особу	2,3	2,3	2,3	1,7	1,7	1,7	2	2	2	1,8	1,8	1,8
Дохід	Дохід домогосподарства після сплати податків	дол. США	28884	31197	31588	26242	27546	29185	31459	32093	33492	28310	29322	28799
	Фінансовий добробут домогосподарства (фінансові активи за вирахуванням зобов'язань)	дол. США	32178	38482	47657	44889	55301	60328	6905	8365	8797	46520	47668	48741
Робота	Рівень зайнятості	%	73	72	72	74	74	74	75	76	75	64	64	64
	Забезпеченість роботою (частка найманих працівників в досвідом роботи менше 6 міс.)	%	12,4	4,4	4,8	13,9	6,5	6,5	7,9	2,9	3,1	9,3	6,5	6,5
	Рівень довгострокового безробіття	%	0,96	1,06	1,08	1,29	1,4	1,37	0,38	0,28	0,32	3,83	3,98	3,99
	Середньорічний заробіток співробітника, зайнятого на повну ставку	дол. США	43908	46585	50449	37094	38789	40818	43990	46618	50282	37505	38625	40242
Суспільство	Якість мережі підтримки (наявність в оточенні осіб, на яких можна покластися)	%	94	93	92	92	91	92	93	93	94	93	91	87
Освіта	Рівень освіти (середньої освіти)	%	73	74	76	87	87	88	81	82	82	71	72	73
	Знання учнів (в сфері математики, точних наук і якість читання)	бали	519	514	512	496	484	482	500	498	496	497	499	500
	Кількість років для отримання освіти	роки	18,5	18,8	19,4	19,2	19,2	19,3	17,9	17,9	17,9	16,4	16,5	16,4
Екологія	Рівень забруднення повітря	мкг/м.куб.	14	13	13	10	10	10	15	16	16	12	12	12
	Якість води	%	91	93	91	95	97	95	96	96	94	81	85	82
Громадянські права	Консультації з питань законотворення	середній показник	10,5	10,5	10,5	10,9	10,9	10,9	8,1	8,1	8,1	3,5	3,5	3,5
	Активність виборців	%	93	93	93	85	85	86	76	78	78	80	80	80
Здоров'я	Тривалість життя	роки	82	82	82,1	81,9	81,9	81,8	81,4	81,4	81,5	82,2	82,2	82,1
	Самооцінка стану здоров'я	%	85	85	85	80	80	81	73	73	76	67	68	67
Задоволеність	Задоволеність життям	бали (max 10)	7,2	7,4	7,3	7,6	7,4	7,2	7,7	7,7	7,4	6,6	6,7	6,5
Безпека	Кількість нападів	%	2,1	2,1	2,1	5,1	5,1	5,1	3,3	3,3	3,3	5	5	5
	Рівень вбивств	коєф.	1	0,8	0,8	1	1	0,7	0,6	2,3	0,6	1,1	0,8	0,6
Балансування роботи/дозвілля	Співробітники, які присвячують роботі багато часу (більше 50 год. на тиждень)	%	14,13	14,23	14,02	1,23	1,14	1,13	2,83	3,1	2,82	8,96	8,71	8,15
	Кількість год. на день, які присвячують на відпочинок та догляд за собою	год.	14,41	14,41	14,41	15,11	15,11	15,11	15,56	15,56	15,56	15,33	15,33	15,33

Джерело: складено автором на основі даних [243]

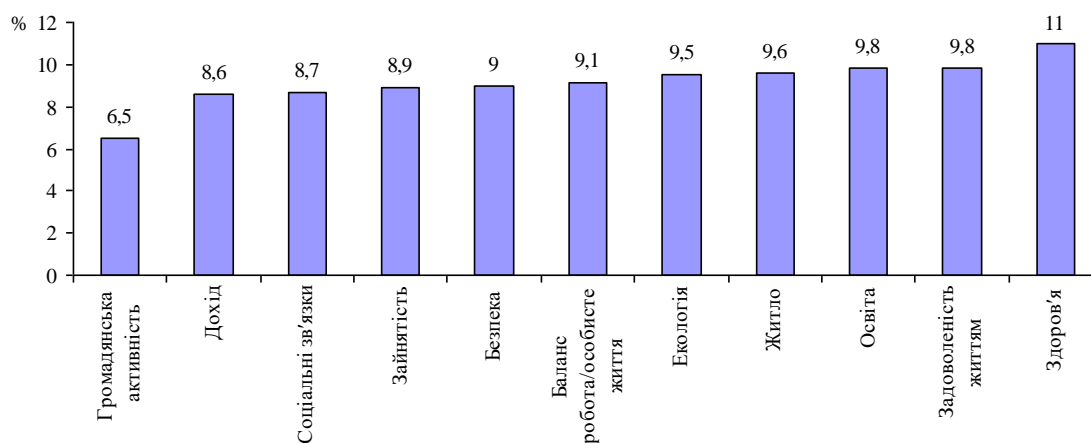

Рис. 2.17. Рейтинг потреб французів

Джерело: складено автором на основі [253, с. 6]

У ньому детально розглядалися об'єктивні вимірники якості життя у 9 площинах: матеріальні умови життя, фінансові обмеження, здоров'я, освіта, робота, участь у суспільному житті, контакти з іншими, економічна і фізична безпека [254]. При цьому дуже важливою є врахування вікової структури населення. Адже пріоритети в них різняться. Для більш молодшої частини населення важливішими є освіта, здоров'я, соціальні контакти, тоді як з віком посилюється інтерес до, наприклад, участі у суспільному житті (Додаток Ж, рис. Ж.1).

Цікаво, що в рейтингу ОЕСР дохід знаходиться на 10 позиції з 11, в дослідженні Insee фінансові обмеження також не серед доміант. Усе тому, що окрім абсолютного розміру доходу важливим є врахування умов роботи та рівня задоволеності нею. Так, у Франції працівники отримують найменше задоволення на роботі⁵⁷ (лише 5 % опитаних французів повністю задоволені роботою і максимально включені в неї і сумлінно працюють (середній же показник складає 13 %)), що призводить до неналежного виконання ними своїх обов'язків, незацікавленості [255, с. 47]. Серед основних причин таких показників самі працівники називають відсутність контролю, підвищений рівень стресу, нечіткість у розподілі обов'язків, знеособленість роботи і т.д [257, с. 79-88].

Допомогти визначити, на скільки держава справляється зі своїм основним завданням, можуть показники задоволеності населення діями уряду, президента

⁵⁷ Дослідження проводилися у Бельгії, Канаді, Китаї, Франції, Німеччині, Індії, Мексиці, Нідерландах, Польщі, Росії, Саудівській Аравії, Південній Африці, Іспанії, Туреччині, Об'єднаних Арабських Еміратах, Великобританії, Сполучених Штатах Америки.

тощо (рис. 2.18). Порівнюючи аналогічні дані, виявляється чітка закономірність: у Франції рівень довіри до уряду традиційно вищий аніж до президента, в Україні ж ситуація протилежна.

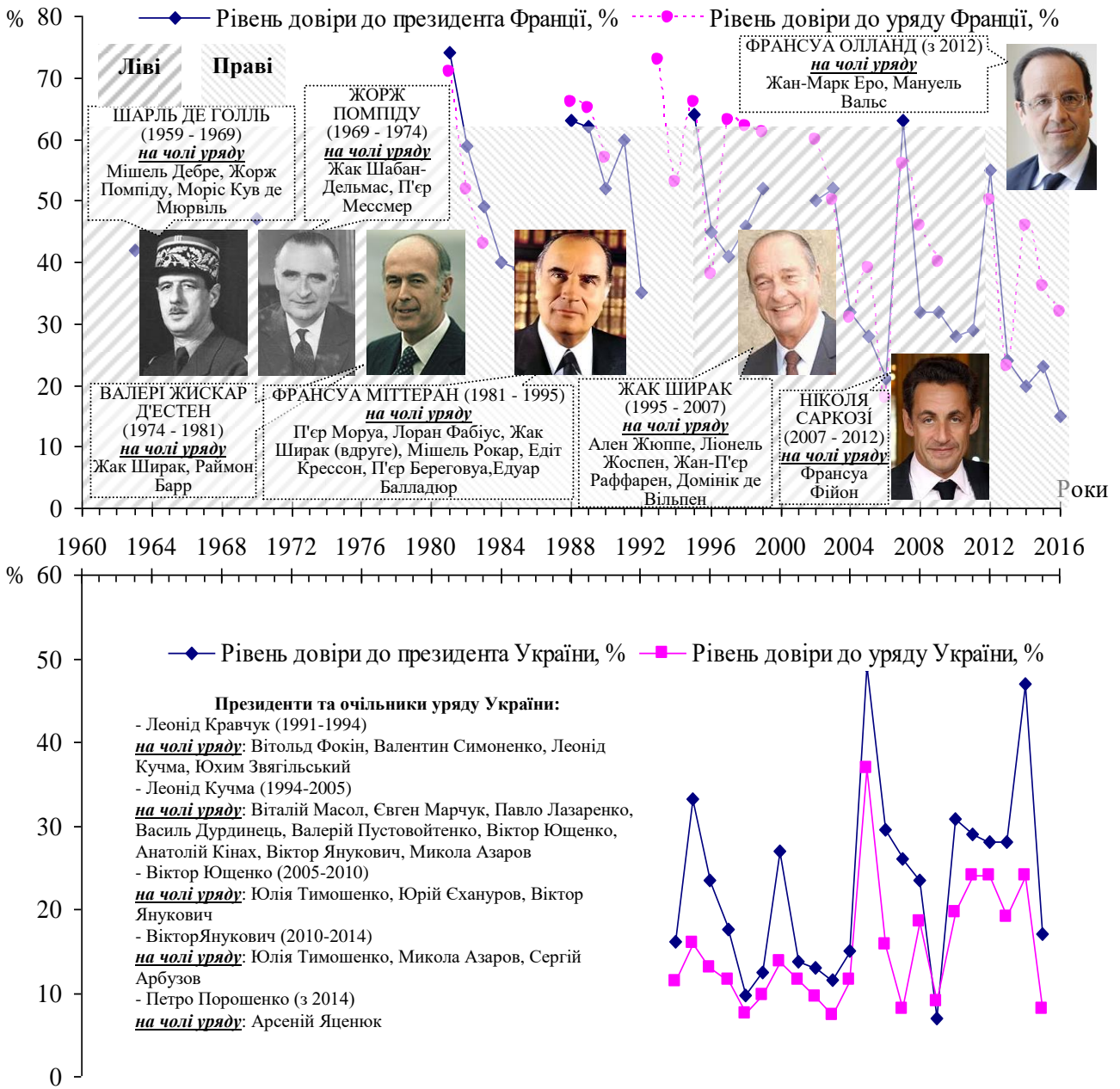

Рис. 2.18. Рівень довіри до президентів та урядів країни у Франції та Україні, 1960-2016 рр.

Джерело: складено автором на основі [256, с. 31-32; 257; 258]

Те, що виявляється потребами держави, тісно пов'язано з індивідуальними потребами домогосподарств і колективними потребами.

Щодо оцінки рівня задоволення індивідуальних потреб домогосподарств, то необхідно враховувати блага, які купуються за їх власний рахунок та надаються

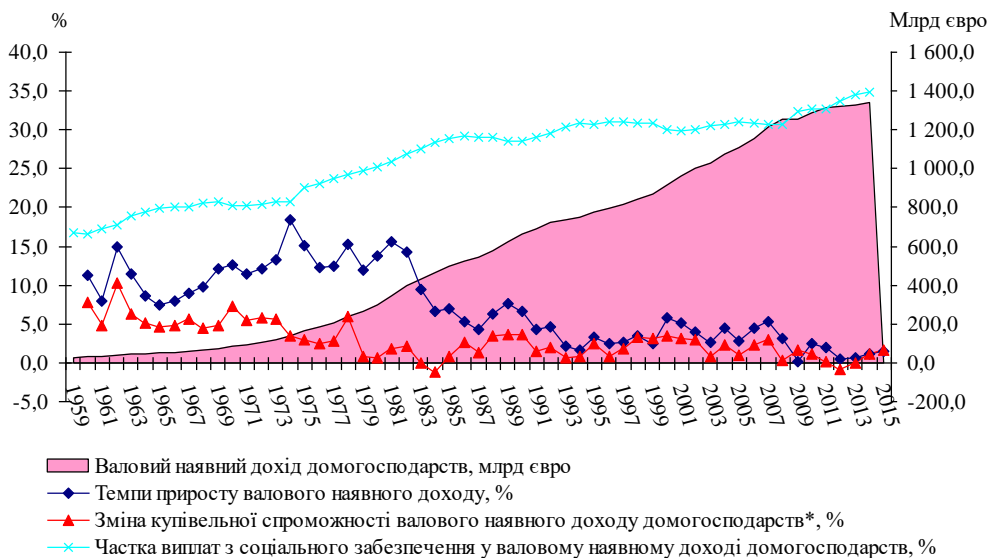
ззовні (рис. 2.19).

Рис. 2.19. Підходи до оцінки рівня задоволення потреб домогосподарств

Джерело: складено автором

У системі національних рахунків вже існує показник, який тісно пов'язаний з ВВП – наявний дохід домогосподарств (revenu disponible des ménages) (рис. 2.20), припасований для врахування безкоштовних суспільних послуг (у Франції мова йде переважно про освіту, охорону здоров'я тощо) (Додаток Ж, табл. Ж.3).

* перераховано з врахуванням індексу цін кінцевих витрат на споживання домогосподарств

Рис. 2.20. Динаміка валового наявного доходу домогосподарств у Франції, млрд євро у 1959-2014 рр. та пов'язані з ним відносні показники

Джерело: побудовано автором на основі даних Додатку Ж, табл. Ж.3

Валовий наявний дохід домогосподарств – показник, що охоплює доходи від діяльності, від власності, трансферти від інших домогосподарств, соціальні виплати (включаючи пенсії, допомоги по безробіттю), прямі податки (податок на доходи, житловий податок, узагальнений соціальний внесок (contribution sociale généralisée (CSG)), внески на зменшення соціального боргу (contribution à la réduction de la dette sociale (CRDS)⁵⁸). На його динаміку впливає безліч факторів: рівень цін, ціни на енергоносії, зростання податкового тягаря і т.д.

У тому числі з причини відставання темпів приросту ВВП від валового наявного доходу, зміна купівельної спроможності домогосподарств зростає значно повільнішими темпами (рис. 2.21). Це в свою чергу може бути свідченням незадоволення певних потреб.

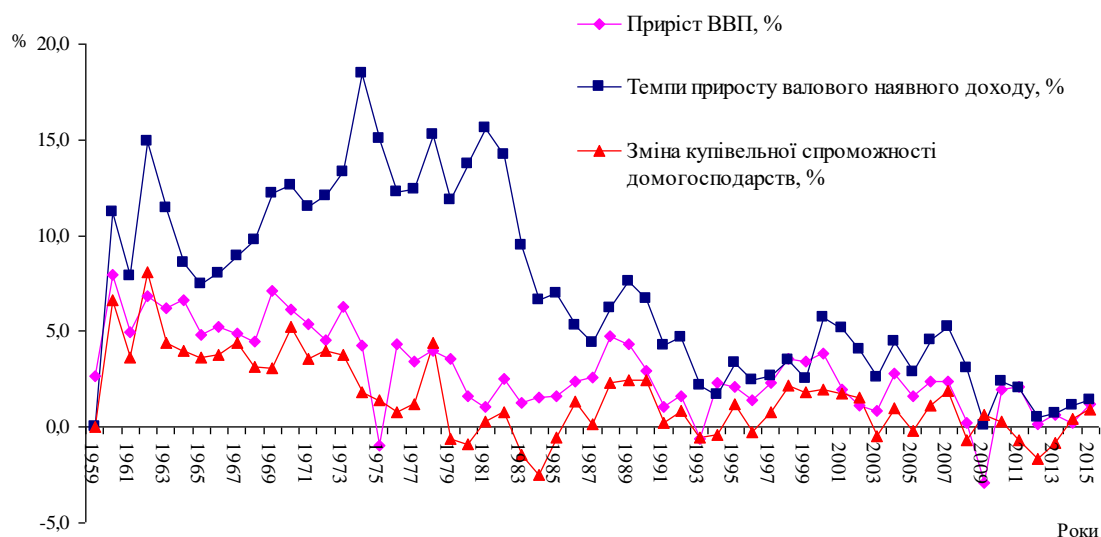

Рис. 2.21. Динаміка приросту ВВП, темпів приросту валового наявного доходу, зміни купівельної спроможності у Франції, 1959-2014 рр.

Джерело: складено автором на основі [196]

Важко не погодитись з тим, що саме дохід фізичних осіб буде основою для задоволення їх потреб. Держава, зі свого боку, встановлюючи мінімальні соціальні стандарти, може визначати мінімальне коло першочергових потреб, які формують життєво необхідний рівень їх задоволення (табл. 2.14).

Про задоволення потреб домогосподарств можна судити й через дослідження їх структури: якщо мають місце потреби вищого рівня, то це свідчить про насичення

⁵⁸ Запроваджений в 1996 році, планувалося стягувати внески до 31 січня 2014, але період подовжено до погашення боргу.

першочергових потреб (табл. 2.15), що є однією з ключових ідей теорії Маслоу.

Таблиця 2.14

Основні соціальні стандарти у Франції та Україні станом на 2016 рік, в євро

Для особи	Франція		Україна	
	Мінімум	Максимум	Мінімум	Максимум
Межа бідності Світового Банку	52		7,12	
Законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати	1466,62 ⁵⁹	1457	46,71	46,71
Гарантований мінімум за годину	3,52			
Мінімальна прожиткова заробітна плата (Salaire Minimum Vital)	670	900	123,06	167,81
Заробітна плата низько кваліфікованого працівника	1040	1400	47,8	69,83
Заробітна плата кваліфікованого працівника	1590	1850	61,02	95,94
Заробітна плата високо кваліфікованого працівника	2200	3000	71,19	108,48
Для сім'ї				
Межа бідності Світового Банку	210		25,43	
Мінімальна прожиткова заробітна плата	910	1230	157,64	222,38
Звичайна мінімальна прожиткова заробітна плата	910	1240	151,19	213,57
Для особи				
Витрати на харчування	120	180	19,32	25,09
Витрати на житло	440	590	89,5	122,38
Витрати на транспорт	40	54	3,39	5,09
Для сім'ї				
Витрати на житло	740	960	131,53	193,23

Джерело: складено автором на основі [259; 260]

Хоча, справедливо відмітити, що з такою послідовністю у задоволенні потреб погоджуються не всі. Наприклад, на думку Альдерфера, як вже зазначалося в першому розділі, рух по потребам може здійснюватися як знизу вгору, так і згори вниз у тому випадку, якщо не задовольняється потреба верхнього рівня. Від потреби в безпеці ви можете перейти до потреби у самовираженні. Але, за певних обставин, вас, в першу чергу, можуть цікавити, наприклад, соціальні потреби. Але чи можливо, що людина не задовольнивши найнагальніших потреб, переходить до більш патетичних матерій.

Прослідкувати обсяг благ, які отримують домогосподарства від інших суб'єктів, можна й через обсяг ефективного споживання домогосподарств – вартість всіх товарів і послуг, які споживаються домогосподарствами для задоволення їх потреб, незалежно від джерел їх фінансування – вже включає в себе власні споживчі витрати домогосподарств, кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати неприбуткових організацій, які надають послуги домогосподарствам (наприклад, політичні партії, спортивні, релігійні організації тощо) та кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати органів управління (табл. 2.15).

⁵⁹ З 1.01.2016 за 35 робочих годин на тиждень, 151,67 годин в місяць, 1141,61 € за вирахуванням CSG, CRDS.

**Структура ефективного споживання домогосподарств Франції
1959-2015 рр., млрд євро (в поточних цінах)⁶⁰**

Код	Стаття витрат	1959	1969	1974	1981	1995	2007	2012	2013	2014	2015
01	Продукти харчування та безалкогольні напої	6,2	12,3	20,0	45,1	92,5	129,6	149,6	152,9	151,9	154,9
02	Алкогільні напої та табак	1,7	3,2	5,1	10,5	24,4	33,5	39,4	40,2	40,8	41,1
03	Одяг та взуття	2,9	6,6	10,3	21,8	39,4	49,5	48,1	48,1	49,1	45,0
04	Комунальні послуги, вода, газ, електрика, паливо	2,7	10,6	19,7	55,5	156,0	254,0	295,3	304,3	305,2	306,9
05	Меблі, господарські товари, поточний ремонт житла	2,2	5,1	9,5	21,5	39,2	59,3	60,6	59,9	59,9	57,3
06	Здоров'я	0,6	1,3	2,4	6,4	24,0	40,2	47,3	48,2	48,7	49,0
07	Транспорт	2,5	7,2	13,8	41,1	92,0	143,5	151,7	148,4	148,8	152,1
08	Зв'язок	0,1	0,4	0,9	5,3	14,3	32,5	31,0	29,3	29,1	30,5
09	Культура і дозвілля	1,6	4,8	9,4	23,9	57,7	97,4	95,5	94,1	94,4	97,1
10	Освіта	0,1	0,4	0,7	1,4	4,3	8,1	9,9	9,9	10,2	10,8
11	Готелі, ресторани, кафе	1,6	3,3	5,9	16,1	40,6	68,7	73,6	74,1	75,5	79,1
12	Різні товари та послуги	1,6	5,5	12,9	32,9	75,9	128,5	128,2	133,3	131,5	137,8
15	Територіальне сальдо	0,2	0,0	0,0	-0,4	-5,2	-12,0	-10,5	-10,1	-6,0	-5,7
01..12 +15 Споживчі витрати домогосподарств (Dépense de consommation des ménages)		24,1	60,9	110,6	281,0	655,1	1032,7	1119,6	1132,7	1139,0	1156,0
Частка в ефективному споживанні домогосподарств, %		85,4	83,1	81,5	79,5	77,3	76,6	75,5	75,4	75,1	75,0
13 Кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати неприбуткових організацій, які надають послуги домогосподарствам (Dépense de consommation finale individualisable des ISBLSM (Institutions sans but lucratif au service des ménages))		0,7	1,7	3,2	7,8	20,6	35,7	42,1	43,2	44,3	45,6
Частка в ефективному споживанні домогосподарств, %		2,6	2,3	2,4	2,2	2,4	2,6	2,8	2,9	2,9	3,0
13.1	Дозвілля і культура	0,1	0,2	0,5	1,1	2,8	5,1	5,9	5,9	6,1	
13.2	Освіта	0,1	0,2	0,4	1,0	2,4	3,0	3,7	3,8	4,0	
13.3	Соціальні заходи	0,3	0,9	1,7	4,0	10,1	17,5	21,3	22,0	22,4	
13.4	Інші послуги	0,2	0,4	0,7	1,6	5,3	10,0	11,1	11,5	11,8	
14 Кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати органів управління (Dépense de consommation finale individualisable des APU (administrations publiques))		3,4	10,7	21,8	64,8	171,7	279,1	320,5	326,8	333,5	339,2
Частка в ефективному споживанні домогосподарств, %		12,0	14,6	16,1	18,3	20,3	20,7	21,6	21,7	22,0	22,0
14.1	Житло			0,6	1,6	8,1	12,3	14,5	15,1	15,4	
14.2	Здоров'я	0,9	4,0	8,4	26,4	74,6	125,3	141,7	145,3	149,1	
14.3	Дозвілля і культура	0,2	0,5	0,9	2,7	5,8	14,5	17,8	18,3	18,7	
14.4	Освіта	1,8	4,4	8,1	22,6	55,9	82,0	92,0	93,0	93,9	
14.5	Соціальні заходи	0,5	1,8	3,8	11,6	27,2	45,0	54,5	55,1	56,3	
Ефективне споживання домогосподарств (Consommation effective des ménages)		28,2	73,3	135,7	353,6	847,4	1347,6	1482,2	1502,7	1516,8	1540,7

Джерело: складено автором на основі [196]

Бачимо, що з року в рік найбільшу частку в ефективному споживанні домогосподарств займають власні витрати на задоволення потреб (за останні 55 років в середньому показник складав 80 %), а витрати різноманітних неприбуткових установ і органів управління відповідно 2 і 18 % відповідно. Така різноманітність джерел фінансування потреб домогосподарств, можливість обирати альтернативні

⁶⁰ Обрані часові проміжки в таблиці відповідають початку/закінченню президентства лідерів Франції п'ятої Республіки.

варіанти також впливає на рівень задоволення цих потреб. В Україні ж, наприклад, витрати некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, практично невідчутні, займають вкрай мізерну частку в загальному обсязі.

Також варто зауважити про важливість врахування заощаджень домогосподарств при аналізі рівня задоволення їх потреб. Так більші обсяги заощаджень у Франції (12,1 %, або 64,6 тис. грн на особу) порівняно з Україною (8,8 %, або ж 2,7 тис. грн на особу) можуть бути прямим свідченням вищого рівня втамування потреб населення, яке в змозі відкладати кошти, а не витратити їх на поточне споживання.

При «зовнішньому» фінансуванні потреб домогосподарств можливі дві основні стратегії їх поведінки:

1) «примирення» – характерна, в першу чергу, для незахищених верст населення, які навіть у разі незадовільної якості державних благ споживають їх, не маючи змоги профінансувати потреби за рахунок власних коштів. Так як населення, не маючи вибору, за будь-яких умов споживає блага, профінансовані за рахунок «зовнішніх» коштів, судити про попит на такі блага не завжди доречно і оцінка рівня їх задоволення може бути викривленою;

2) «вибору переваг» – характерна для домогосподарств, які в разі незадоволення якістю благ, які, наприклад, надає держава, можуть профінансувати їх самостійно за свій власний рахунок. У цьому випадку такий перехід може бути непрямим свідченням незадовільної якості благ, що надаються державою. Показовою може бути сфера освіти у Франції (див. підрозділ 1.3).

Зосередження уваги на домогосподарствах, особливо на їх доходах, стане в нагоді в спробах пов'язати економічну ефективність із соціальним прогресом. Втім очевидно, що показників загального обсягу наявних доходів і його середнього значення недостатньо. Необхідно також знати, як він розподіляється.

У цьому контексті комісією Дж. Стігліца, про яку вже йшлося, було сформульовано декілька важливих позицій:

- в обрахунку економічного добробуту домогосподарств має враховуватися внутрішня господарська діяльність (догляд за дітьми, прибирання, ремонт житла,

приготування їжі тощо) [241, с. 10]. Інший важливий момент стосується «захисних» витрат, пов'язаних, наприклад, з небезпекою в місті, з кримінальною ситуацією, зростання яких опосередковано провокує ріст ВВП;

- щодо оцінки якості життя населення необхідно застосувати надійні кількісні показники. Для характеристики добробуту як окремих осіб, так і загального, мають бути одночасно охоплені: фінансові умови життя (дохід, споживання, багатство); здоров'я; освіта; зайнятість (робота); політичне та управлінське представлення інтересів; зв'язки і суспільні відносини; навколишнє середовище (сучасний та майбутній стан); небезпека (як економічна так і фізична).

Незважаючи на те, що ці пункти формують добробут кожного, більшість з них часто ігнорується і опускається в статистиці.

- має врахуватися суб'єктивне сприйняття свого добробуту громадянами;
- мають враховуватися аспекти сталого розвитку. Питання полягає у тому аби якщо і не покращити суспільний добробут, то хоча б зберегти його для майбутніх поколінь.

Таким чином для судження про результати економічної (фінансової політики) уряду має проводитися скрупульозна робота щонайменше у шести площинах (рис. 2.22).

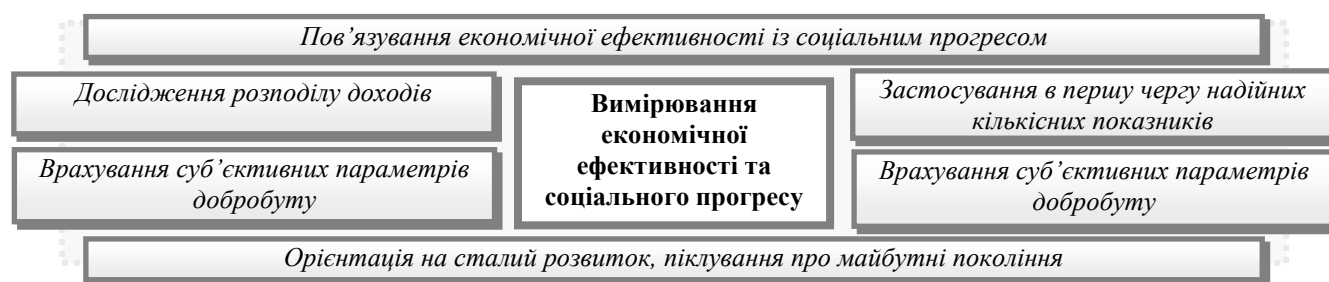
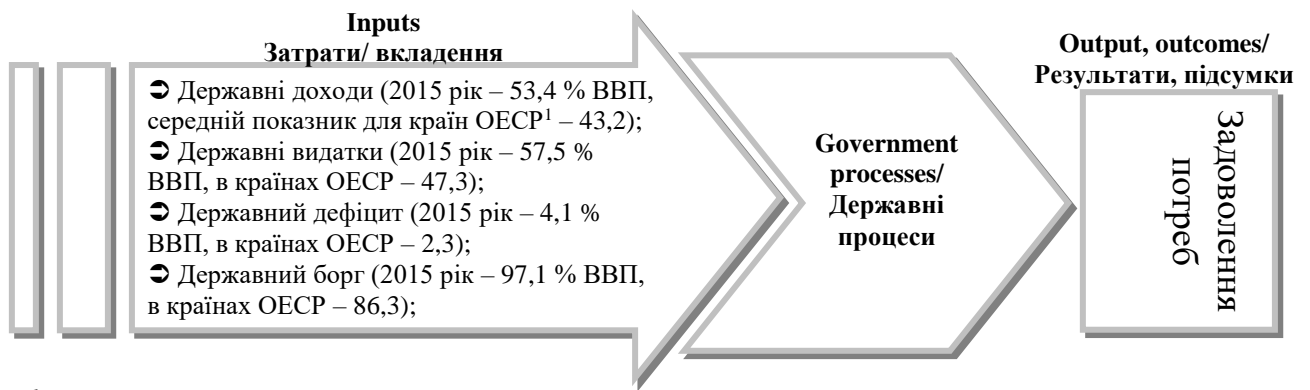

Рис. 2.22. Необхідні складові вимірювання економічної ефективності та соціального прогресу

Джерело: складено автором

Тільки філігранна робота з показниками може забезпечити найточніший та найнадійніший висновок.

Перейдемо до можливостей оцінки рівня задоволення колективних потреб. Колективні потреби характеризуються неподільністю, неперсоніфікованістю, масштабністю. Процес задоволення колективних потреб є багатofазним (рис. 2.23).

¹ показники за 2014 рік

Рис. 2.23. Процес задоволення колективних потреб

Джерело: складено автором на основі [196; 243; 261]

У той час як носіями цих потреб є населення, держава є основним суб'єктом їх задоволення.

Як і у випадку з індивідуальними потребами рівень задоволення колективних потреб може визначатися на основі суб'єктивних оцінок (рис. 2.24).

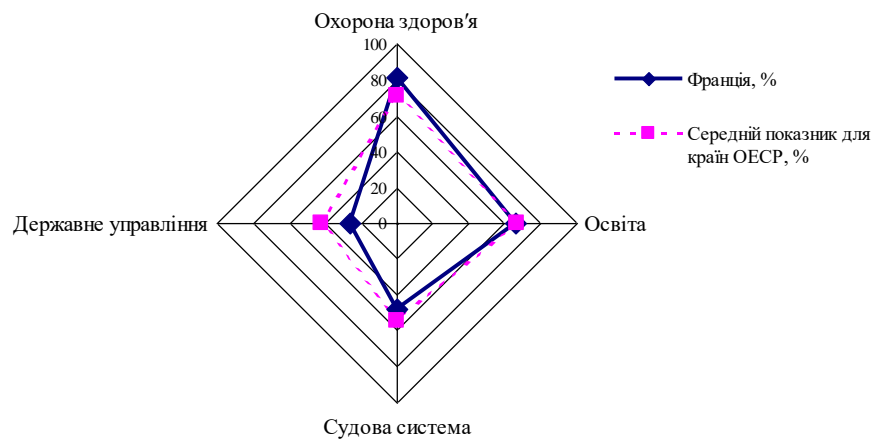

Рис. 2.24. Рівень задоволення населення колективними благами у Франції, %

Джерело: складено автором на основі [261]

При низькому рівні задоволення тієї чи іншої потреби (менше 50 %) вкрай важливим є вирішення цієї проблеми. У Франції це, наприклад, стосується державного управління та судової системи.

Оцінювання рівня задоволеності суспільних потреб в Україні практично не проводиться. Це пояснюється тим, що має місце фінансування не конкретних потреб, а програм, проектів та ін. Тому у більшості випадків все зводиться до оцінки виконання планових показників. У зв'язку з цим особливу актуальність має необхідність врахування напрацювань з оцінювання рівня задоволення суспільних

потреб урядом країни (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Основні напрямки вдосконалення процесу оцінювання рівня задоволення суспільних потреб в Україні

№	Напрямки	Коментар
1.	Використовувати критерії задоволення, достатнього фінансування суспільних потреб	Без врахування того, чи відсутня/ зникла необхідність, нужда у чомусь, вирішена певна проблема, у розпорядженні/ володінні є щось раніше бажане, необхідне в достатній кількості, немає відчуття нестачі, дефіциту чогось, виконані чийсь вимоги тощо, з'являється результат спонукальних мотивів до дій, потягу до чогось, отримана певна вигода, користь тощо, виникають потреби іншого роду (вищі), спостерігається розвиток, вдосконалення,- незрозумілим є, чи задоволені (достатньо профінансовані) суспільні потреби
2.	Враховувати не проміжні показники (рівень ВВП, державного боргу, дефіциту, про зростання/зменшення доходів, видатків бюджету, про рівень зайнятості і т.д.), а кінцеві	Проміжні показники не є свідченням високого/низького рівня задоволення суспільних потреб (достатності фінансування), вони відображають якість використання інструментів для досягнення кінцевої мети – задоволення суспільних потреб
3.	Не використовувати єдиний показник	Єдиний показник незручний й інколи неефективний для прийняття рішень на макрорівні, адже він може створювати лише уявлення, що економіка працює на відмінно, населення ж може цього навіть не відчувати, ускладнює відстеження якісних змін, може не враховувати впливу на благополуччя, якість життя, добробут, суспільний прогрес
4.	Ставити в залежність добробут, якість життя, благополуччя, соціальний прогрес від задоволення (достатності фінансування) суспільних потреб	Фінансуватися мають не просто програми, проекти та ін., а суспільні потреби, які впливають на добробут, якість життя, благополуччя, соціальний прогрес суспільства
5.	Для оцінювання рівня задоволення суспільних потреб має проводитись аналіз індивідуальних та колективних потреб	Оцінювання рівня задоволення суспільних потреб має враховувати всі їх складові – індивідуалі потреби суб'єктів економіки та колективні потреби
6.	Слід зосередити увагу на оцінці індивідуальних потреб саме у вузькому розумінні	Юридичні особи і держава існують та мають діяти в інтересах кінцевих споживачів – населення країни
7.	Оцінювання рівня задоволення суспільних потреб можна проводити через суб'єктивну оцінку, об'єктивні показники, структуру потреб, наявні альтернати та ін.	Різноманітність таких способів оцінювання дає більш точний результат при визначенні достатності фінансування суспільних потреб

Джерело: складено автором

У ході попереднього дослідження з'ясовано, що чи не основною метою існування держави є задоволення суспільних потреб, тому особливий акцент необхідно робити на визначенні рівня виконання нею суспільного призначення через показники задоволеності суспільних потреб. Такий своєрідний підсумок роботи уряду, в першу чергу, має відбуватися в інтересах громадськості.

Дослідження проведене у перших двох розділах роботи дозволило виокремити коло проблем, вирішення яких дозволить покращити процес фінансування суспільних потреб.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи зарубіжний досвід Франції щодо процесу фінансування суспільних потреб, автор визначив, що:

1. Стратегічне планування у Франції представляє собою інтерес і може стати корисним для України через свої численні переваги. Його характерною ознакою є індикативний характер, багаторівневність, відносна гнучкість, взаємоузгодженість дій на всіх етапах розробки. Стратегічне планування дозволяє виявити сильні і слабкі сторони суспільства, ідентифікувати проблеми та запропонувати альтернативні шляхи їх вирішення. Практична його відсутність в Україні унеможливорює повноцінне і стабільне фінансування суспільних потреб;

2. Стратегічне планування у Франції з 2008 року гармонійно доповнюється середньостроковим плануванням бюджету, в якому зацікавлені як держава так і розпорядники коштів. Адже переваги планування бюджету в середньостроковій перспективі важко переоцінити: виконання бюджету в меншій мірі залежить від преференцій окремих суб'єктів, носить більш передбачуваний характер (відбуваються лише окремі коригування), підвищується якість управлінських рішень, які приймаються як органами влади, так і розпорядниками бюджетних коштів тощо. Середньострокове планування узгоджується з щорічними бюджетними процедурами та беззаперечним дотриманням бюджетної дисципліни у Франції. Усе це робить процес фінансування суспільних потреб чітким, прозорим та

безперервним. В Україні ж середньострокове планування хоча й офіційно закріплене в нормативних актах, на практиці застосовується більше формально;

3. Визначальну роль у процесах планування на макрорівні у Франції відіграє Генеральний Комісаріат стратегії і перспективного планування, який займається перспективним плануванням, розробкою стратегій, оцінкою публічної політики, міжнародним порівнянням публічної політики, є центром для різних форм публічного обговорення та дебатів. Відсутність в Україні такого органу породжує постійні розбіжності у планових документах на макрорівні, немає суб'єкта, який би ніс відповідальність за прогалини та проблеми в стратегічному плануванні, громадськості не надаються реальні стратегічні плани, вектори розвитку країни. Це все, в свою чергу, ускладнює процес фінансування суспільних потреб;

4. У Франції Стратегічні цілі держави деталізуються по регіонам. Для цього укладаються Контракти проектів «Держава-регіон», стратегічні проекти держави в регіоні. Останній ґрунтується на врахуванні особливостей, сильних та слабких сторін регіону, для цього проводиться його SWOT-аналіз. Складання та втілення в життя цих планів відбувається паралельно з Пактом майбутнього конкретного регіону. Такий підхід дозволяє узгодити між собою цілі фінансування суспільних потреб на рівні держави та адміністративно-територіальних одиниць, та скорегувати розвитку, пріоритетні напрями фінансування;

5. Багатовіковий досвід Франції свідчить, що державний борг і дефіцит за ряду обставин можуть бути як позитивним, так і негативним явищем. У допустимих межах та при якісному управлінні дефіцит та борг є продуктивними та дієвими інструментами. З іншої сторони, на умовах вигідних умов кредитування уряд охоче продовжує нарощувати борг, який за умови політичної інертності може перевищити позначку у 100 % ВВП і нести в собі загрози соціально-економічного характеру. Така ситуація загрожує країні надмірною борговою залежністю і, як наслідок, неможливістю в повній мірі профінансувати усі суспільні потреби. Україні необхідно, виходячи з французького досвіду, врахувати, що а) позикові - це тимчасові ресурси держави, за рахунок яких не мають фінансуватися поточні видатки бюджету; б) тільки викорінення передумов, причин, підстав державного

боргу і дефіциту дозволяє відмовитися від дефіцитного фінансування; в) перевищення державного боргу і дефіциту граничнодопустимих меж не завжди автоматично негативно впливає на економічне зростання країни;

6. Суспільні потреби можна вважати задоволеними, насиченими, коли виконується одна/декілька/всі умови: відсутня/ зникла необхідність, нужда у чомусь; у розпорядженні/ володінні є щось раніше бажане, необхідне в достатній кількості; зникло відчуття нестачі, дефіциту чогось, виконані чиїсь вимоги тощо; з'являється результат спонукальних мотивів до дій, потягу до чогось; спостерігається розвиток, вдосконалення тощо; вирішена певна проблема; отримана певна вигода, користь тощо; виникають потреби іншого роду (вищі). Без врахування цих критеріїв не зрозумілим є, чи задоволені (достатньо профінансовані) суспільні потреби;

7. Зростання ВВП не свідчить про однозначно вищий рівень задоволення суспільних потреб, існують явні протиріччя між показником ВВП та рівнем задоволення суспільних потреб. І взагалі використання єдиного показника для оцінювання рівня задоволення (достатності фінансування) суспільних потреб є незручним та неефективним для прийняття рішень на макрорівні;

8. Оцінювання рівня задоволення суспільних потреб має включати в себе оцінку індивідуальних потреб в вузькому (індивідуальних потреб фізичних осіб) і широкому (індивідуальних потреб юридичних осіб та держави) розумінні та оцінку рівня задоволення колективних потреб. Оцінювання рівня задоволення потреб домогосподарств у випадку з фінансуванням за рахунок власних коштів домогосподарств проводиться через суб'єктивну оцінку, об'єктивні показники, через структуру потреб, у випадку зовнішнього фінансування при стратегії «вибору переваг» – через суб'єктивну оцінку, через альтернативи. Різноманітність таких способів оцінювання дає більш точний результат при визначенні достатності фінансування суспільних потреб.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [262; 263; 264; 265; 266; 267].

РОЗДІЛ 3

РОЗБУДОВА ДІЄВОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ В УКРАЇНІ

3.1. Бюджетне фінансування суспільних потреб в умовах фіскальної та політичної децентралізації

Проведене вище дослідження продемонструвало позитивні моменти у процесі фінансування суспільних потреб у Франції, які б можна було врахувати у вітчизняній практиці, адже суспільної потреби як об'єкту державного фінансування практично не існує в Україні. Ситуації, що склалася, сприяє відсутність злагодженої системи дій держави в межах суспільного інтересу, ігнорування дійсних нагальних потреб суспільства. Це відкриває двері безпідзвітності та непрозорості роботи державних органів і, як результат, нерозумінню населенням того, що відбувається, неможливості оцінити співвідношення між тим, на що воно має право (в т.ч. конституційне) і отриманим результатом.

Виявлені вище проблеми, що стосуються етапу, що передує фінансуванню суспільних потреб (планування кола суспільних потреб, обсягів суспільних благ, джерел їх фінансування), умовно розділено на дві основні групи: «теоретичні» (абстрактні) та «практичні» (конкретні, реальні) (рис. 3.1).

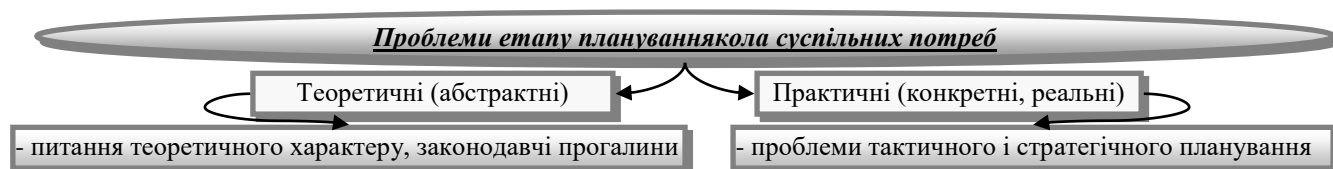

Рис. 3.1. Проблеми етапу, що передує фінансуванню суспільних потреб

Джерело: розроблено автором

Почнемо з проблем першої групи. Процес задоволення суспільних потреб не може відбуватися за відсутності єдиного законодавчого тлумачення цього поняття. В Україні поняття «суспільна потреба» широко та чітко фігурує хіба що в Законі

України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» 2006 року. У статті 1 зазначається, що суспільна потреба – це «потреба територіальної громади у забезпеченні громадян житловим фондом та об'єктами соціальної сфери, яка задовольняється комплексною реконструкцією кварталів (мікрорайонів) відповідно до вимог цього Закону» [268]. У Законі України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» 2009 року в статті 1 прописано, що суспільна потреба являє собою «обумовлену загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади потребу у земельних ділянках, у тому числі тих, на яких розміщені об'єкти нерухомого майна, викуп яких здійснюється в порядку, встановленому законом» [269]. У статті 7 цього Закону мова йде про наступні суспільні потреби: 1) забезпечення національної безпеки і оборони; 2) будівництво, капітальний ремонт, реконструкція та обслуговування лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, нафто-, газо- та водопроводів, ліній електропередачі, зв'язку, аеропортів, морських портів, нафтових і газових терміналів, електростанцій) та об'єктів, необхідних для їх експлуатації; 3) розміщення іноземних дипломатичних представництв та консульських установ, представництв міжнародних організацій в Україні згідно з міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 4) розміщення та обслуговування об'єктів, пов'язаних із видобуванням корисних копалин; 5) будівництво захисних гідротехнічних споруд; 6) будівництво та обслуговування нафтових і газових свердловин та виробничих споруд, необхідних для їх експлуатації, споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва; 7) створення міських парків, будівництво дошкільних навчальних закладів, майданчиків відпочинку, стадіонів та кладовищ; 8) розташування об'єктів природно-заповідного фонду [269].

Також у цьому ж Законі тлумачиться взаємопов'язане поняття суспільної необхідності – обумовлена загальнодержавними інтересами або інтересами

територіальної громади виключна необхідність, для забезпечення якої допускається примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, у встановленому законом порядку.

Як бачимо, ці визначення ілюструють конкретні суспільні потреби та далекі від широкого та універсального їх тлумачення.

Продовжуючи приклад з відчуженням земельних ділянок, маємо констатувати, що наведені випадки суспільних потреб та суспільної необхідності не є вичерпними, адже, наприклад, на час підготовки до чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні Кабінет міністрів України прийняв Закон, що значно розширяв їх перелік у статті 8 [270]. Також в іншому Законі [271] в статті 10 зазначається можливість викупу (вилучення) земельних ділянок для суспільних потреб з метою забезпечення діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції. Питання викликає й інший момент – яким має бути перелік суспільних потреб та необхідностей – вичерпним чи невичерпним [272, с. 307]? Наприклад, чи все, що не наведено в переліку суспільних потреб ми не можемо вважати суспільними потребами?

Навіть на такому вузькому прикладі стає зрозумілою юридична необхідність точного та вичерпного тлумачення термінів.

Щодо основного Закону України – Конституції – який, на наш погляд, є наочним, хоча й умовним, прикладом сучасного суспільного договору між державою та суспільством, то в ньому поняття «потреба» зустрічається 4 рази (табл. 3.1) [273].

Таблиця 3.1

Поняття «потреба» у Конституції України

№	Контекст, № статті
1	Україна дбає про задоволення <i>національно-культурних і мовних потреб</i> українців, які проживають за межами держави (стаття 12)
2	Громадяни для задоволення <i>своїх потреб</i> можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону (стаття 41)
3	Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до <i>суспільних потреб</i> (стаття 43)
4	Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на <i>загальносуспільні потреби</i> , розмір і цільове спрямування цих видатків (стаття 95)

Джерело: складено автором на основі [273]

Як бачимо про задоволення суспільних потреб, як задачі держави, чітко

сказано тільки в статті 12 Конституції України. Але мова йде лише про невелику частину суспільних потреб – національно-культурні і мовні. У статті 17 акцентовано увагу на тому, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави» [273].

У випадку з іншими суспільними потребами виникає неоднозначність у трактуванні понять (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Позиція держави щодо деяких суспільних потреб в Конституції України

№	Контекст, № статті	Коментар
1.	Стаття 47. Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.	<i>Не простежуються обов'язки держави, її роль виглядає вибірковою та факультативною</i>
2.	Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло	
3.	Стаття 49. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.	<i>Хоча в продовженні статті стверджується, що «охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування», нічого не сказано про медичне страхування.</i>
4.	Стаття 49. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.	<i>Не відображено обов'язковий характер дій з боку держави</i>
5.	Стаття 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.	<i>В статті 50 не пояснюється як гарантується реалізація цього права, хоча в статті 16 стверджується, що «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави»</i>
6.	Стаття 54. Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством	<i>Не зрозумілим є те, чи носить таке «сприяння» обов'язковий характер</i>

Джерело: розроблено автором на основі [273]

Зрозуміло, що при такому формулюванні марно сподіватись на високий рівень задоволення суспільних потреб. Хоча в статті 3 Конституції України і говориться про те, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», але нічого не сказано про реалізацію цих прав та свобод державою, в т.ч. що вона зобов'язується робити, в якому обсязі і т.д.

У інших же трьох випадках (табл. 3.1) вживаються різні поняття: потреби громадян (індивідуальні потреби, які є частиною суспільних), суспільні та загальносуспільні (різниця між останніми двома не є зрозумілою та вживання різних термінів не є виправданим). Варто зазначити, що жодного пояснення та їх тлумачення не наводиться.

Схожа ситуація спостерігається і в Конституції Франції 1958 року [274], яка проголошує права людини та принципи, закріплені ще Декларацією 1789 року [275]. У статті 2 сказано, що принцип Французької Республіки – правління народу, народом і для народу, у статті 24 прописано, що парламент Франції дає оцінку всіх напрямів діяльності органів публічної влади в інтересах населення, аналогічне формулювання зустрічається і в статті 47-2 по відношенню до Рахункової палати – «вона допомагає Парламенту і уряду контролювати виконання фінансових законів і законів про фінансування соціального забезпечення, а також оцінювати всі напрями діяльності органів публічної влади в інтересах населення». Як бачимо, нічого не сказано про потреби суспільства і т.д. Але деякі твердження можна знайти ще в декларації кінця XVIII століття: «ціль будь-якого політичного союзу – забезпечення природних і невід’ємних прав людини (стаття 2)», «для гарантії прав людини та громадянина необхідна державна сила, вона створюється в інтересах всіх, а не для особистої користі тих, кому вона ввірена (стаття 12)» [275].

Отже першою проблемою є відсутність законодавчого визначення суспільних потреб, декларування обов’язку держави їх задовольняти, окреслення їх кола.

Звичайно неможливо навести повний чіткий та вичерпний перелік суспільних потреб, адже: 1) одні матимуть дуже загальне і нечітке формулювання з об’єктивних причин (у першу чергу через велику їх кількість (масовість)); 2) не всі потреби, які існують на момент прийняття законодавчих актів, будуть закріплені; 3) передбачена потреба в законодавстві може не знайти свого реального відображення в житті; 4) життя диктує постійний розвиток – потреби швидко змінюються, зникають, виникають нові.

Але з ряду озвучених вище причин в законодавстві країни має бути чітко сформульоване визначення поняття «суспільна потреба». Пропонуємо для цього

наведені в першому розділі (рис. 3.2).

 <p>Суспільна потреба</p>	<p>- те, що є необхідним, без чого неможливо обійтися носіям суспільних потреб (населенню, юридичним особам, державі), відсутність чого неминуче призведе до негативних наслідків для них (однозначна об'єктивність)</p>	<p>- спонукальні мотиви до розвитку суспільства в цілому та носіїв потреб зокрема, те, що може принести задоволення, користь носіям потреб, сприяти покращенню добробуту, економічному зростанню, фінансовій стабільності та не може мати «нейтрального» ефекту (можливі елементи суб'єктивності)</p>
---	---	--

Рис. 3.2. Вузьке та широке розуміння суспільної потреби

Джерело: запропоновано автором

Дані визначення суспільної потреби дають розуміння того, що одні з них потребують невідкладного, негайного, термінового задоволення (визначення в вузькому розумінні), задоволення інших же – може бути відтерміновано у часі (визначення у широкому розумінні). Відсутність таких основ у законодавстві призводить до задоволення псевдопотреб, до їх фінансування в довільному порядку (а не за терміновістю та необхідністю) або їх незадоволення взагалі. Проілюструємо це декількома реальними прикладами:

- касові витрати на придбання квіткові продукції для забезпечення заходів за участю Президента України у 2013 році становили 991 тис. гривень, у 2014 році – 824 тис. гривень, у 2015 році – 668 тис. гривень, за січень – квітень 2016 року – 337 тис. гривень [276], у той час як, наприклад, відділення гнійної хірургії Охмадиту потребує 120 тис. грн. на ремонт.

- у зв'язку з несвоєчасним вирішенням проблеми під час чуми свиней у 2016 році в Одеській та Миколаївській областях більше коштів знадобиться для ліквідації наслідків в т.ч. екологічної катастрофи, що негативно відобразиться на фінансуванні інших статей.

Як вже було сказано, неможливо на практиці прописати повний перелік суспільних потреб, але, поряд з цим, визначити коло критеріїв віднесення до суспільних потреб цілком можливо (Додаток 3, рис. 3.1). Ряд ознак та критеріїв може допомогти у визначенні вузького та широкого розуміння поняття потреби, що відповідно має впливати на черговість їх фінансування, адже невідкладність та терміновість задоволення є іманентними ознаками першої групи потреб, а можливість відстрочити задоволення – другої.

Щодо суспільного блага, ми вважаємо, що це все (товари і послуги), що може

задовольнити суспільну потребу, в результаті чого: ● відсутня/ зникла необхідність, нужда у чомусь; ● у розпорядженні/ володінні є щось раніше бажане, необхідне в достатній кількості; ● немає відчуття нестачі, дефіциту чогось, виконані чийсь вимоги тощо; ● з'являється результат спонукальних мотивів до дій; ● спостерігається розвиток, вдосконалення тощо; ● вирішена певна проблема; ● отримана певна вигода, користь тощо; ● виникають потреби іншого роду (вищі).

Хоча й не знайти в офіційних документах пояснення дефініцій «суспільний товар» та «суспільна послуга» («суспільні блага»), але, наприклад, в Плані пріоритетних дій Уряду України одним з 5 великих стратегічних блоків фігурує «Підвищення якості державного управління та державних послуг» [277]. Поняття державних послуг вужче за суспільні і переважно зводиться до тих, що надаються в електронній формі.

В українському законодавстві також відсутнє тлумачення поняття «суспільне благо», власне як і «суспільний інтерес» – форма прояву потреб, що знаходить своє вираження у поставлених цілях, діях, спрямованих на задоволення суспільних потреб.

Відсутність закріплення в нормативних документах визначеного ряду понять неминуче впливає на якість задоволення суспільних потреб. Адже визначення суспільної потреби дає розуміння того, які зобов'язання бере на себе держава, суспільного інтересу – як це проявлятиметься, суспільного блага – за допомогою чого будуть задоволені суспільні потреби.

За визначенням найважливіших теоретичних аспектів слідує безпосередньо етап планування суспільних потреб (їх кола, обсягу суспільних благ та джерел їх фінансування). У другому розділі ми довели, що задоволення суспільних потреб лежить в основі бюджетування на макрорівні.

Бюджетування, як важлива складова бюджетного менеджменту, залишається ще недооціненою в Україні, хоча воно дає змогу більш ефективно управляти бюджетним господарством, враховуючи пріоритети політичного, соціального, економічного характеру. Деякі його елементи, такі як стратегічне планування, носять відокремлений, практично ізольований характер. У той же час,

бюджетування дозволяє зробити виважений, адекватний вибір, визначивши, які послуги та блага надати, які потреби профінансувати, оптимально розподіливши обмежені ресурси.

Необхідно звернути увагу на відсутність зв'язку між стратегічним плануванням і щорічним затвердженням бюджету, неузгодженість між собою стратегічних планів різних рівнів та інші існуючі проблеми (Додаток 3, рис. 3.2).

Розглянутий у другому розділі досвід Франції зі стратегічного планування у контексті вищесказаного представляє собою інтерес і може стати корисним для України через свої численні переваги. Одне з найпрактичніших надбань Франції в цій сфері – це укладання, так званих, контрактів «Держава-регіон». В Україні аналогічні контракти сприяли б гармонізації стратегічних цілей та завдань на рівні держави та адміністративно-територіальних одиниць. Проте, варто зауважити, що підготовка контрактів являє собою тривалий процес (декілька років, наприклад, контракт «Держава-регіон» в Аквітанії на 2015-2020 роки розроблявся з осені 2013 по березень 2015) і включає в себе декілька ключових етапів: 1) визначення кола регіональних пріоритетів урядом Франції; 2) складання префектами проектів планів контрактів, у ході яких мають місце численні консультації з регіональними радами і плановими комітетами, регіональними організаціями самоврядування; 3) узгодження планів між сторонами контракту – державою та регіоном, набуття ним статусу офіційного планового документу та відображення відповідних позицій в національній стратегії.

Фінансування цілей цих контрактів передбачає залучення різних джерел, у випадку Франції, окрім державних і регіональних ресурсів, залучаються кошти з європейських структурних і інвестиційних фондів (*fonds européens structurels et d'investissement (Fesi)*).

За виконання контракту відповідають префект регіону (*Préfet de région*) та президент регіональної ради (*Président du Conseil régional*), вони ж проводять переговори з іншими сторонами (партнерами) контракту щодо взятих обов'язків з фінансування заходів/програм і т.д.

Такі контракти мали б неоціненне значення в поліпшенні процесу задоволення

(фінансування) суспільних потреб, зокрема в Україні, тому що:

- вони є своєрідним інструментом координації дій держави і адміністративно-територіальних одиниць;
- вони передбачають коло всебічних ґрунтовних консультацій на місцевому рівні;
- є можливість максимально врахувати особливості регіону;
- чітко прописуються права, обов'язки сторін (в першу чергу, держави та місцевих органів влади), цілі (до кожної вказуються необхідні для її реалізації тактичні кроки), терміни виконання, обсяги та джерела фінансування, як наслідок, полегшується процес моніторингу та оцінки результатів виконання цих контрактів;
- відносини між державою та місцевими органами втрачають ознаки підпорядкованості та набувають ознак взаємозалежності.

Остання позиція набуває особливої актуальності для України в світлі реформи децентралізації, яка має як своїх прихильників так і критиків (Додаток 3, рис. 3.3). Потреба в проведенні цієї реформи в Україні визріла давно, існуюча система вже давно застаріла, багато факторів свідчили про кричущу необхідність докорінних змін: високий рівень централізації системи в усіх сферах, прийняття рішень здійснюється на вищих рівнях, існує диспропорційність у розвитку різних територіальних одиниць, діяльність органів місцевого самоврядування є неефективною, низькоякісні послуги або практично їх відсутність, відповідно потреби громад не задовольняються в повній мірі. Такий стан справ впливає на економічний, соціальний розвиток як на місцях, так і країни в цілому. Європейський та світовий досвід свідчать про те, що децентралізація – чи не єдино можливий варіант розвитку, адже дійсно ефективно та якісно цілий ряд питань може вирішуватися лише на місцевих рівнях.

В Україні було зроблено декілька спроб розпочати реформу децентралізації. Не всі вони були вдалим, але задачі і цілі були подібними (Додаток 3, рис. 3.4).

Реформа децентралізації мала одночасно охопити, по-перше, зміни до законодавства в сфері фіскальної децентралізації, галузевої децентралізації та ін., що мали забезпечити збільшення обсягів повноважень, ресурсів на місцевому рівні,

по-друге, зміни, що стосуються організації та роботи органів місцевого самоврядування (створення громад та ефективної системи адміністративно-територіального устрою). Основною територіальною одиницею стає громада. Громада має голову та виконавчий комітет, який виконує всі управлінські функції на рівні громади. У селах, які входять до об'єднаної громади, обираються старости, які відносяться до виконавчого комітету об'єднаної громади і виконують ті ж функції, які були в сільраді. Наступний рівень – це район і область. В обох випадках існуватимуть обрані ради, які мають створити виконавчі комітети замість колишніх адміністрацій.

Для законодавчого закріплення реформи в досить короткий термін було прийнято цілу низку важливих нормативних документів. Парламент прийняв зміни до Податкового та Бюджетного кодексів, які мають ряд переваг як для держави, так і для громадян. У такий спосіб збільшується фінансова самостійність місцевих бюджетів, заохочується добровільне об'єднання громад, встановлюється нова система вирівнювання за закріпленими загальнодержавними податками (ППП, ПДФО), прями міжбюджетні відносини бюджетів об'єднаних територіальних громад з ДБУ.

Прийняті у 2014 році зміни до українського законодавства уможливили:

- збільшення обсягу власних ресурсів органів місцевого самоврядування. Так, наприклад, частка місцевих податків і зборів збільшилася більш ніж у 3 рази в 2015 році порівняно з 2011 (Додаток 3, рис. 3.5);
- підвищення рівня самостійності у прийнятті рішень щодо використання наявних ресурсів;
- отримання доступу до кредитних ресурсів 182 містами (раніше лише 16);
- об'єднання у громади (щоб стати спроможними виконувати ряд функцій та отримати повноваження самостійно формувати свій бюджет та розпоряджатися ресурсами) [284].

Повноваження, фінансові ресурси і контроль – триєдина основа, на яких базується ефективна модель місцевого самоврядування.

Законом України «Про співробітництво територіальних громад» було

визначено організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю [285]. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» нині регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст [286]. Механізм та умови формування спроможних територіальних громад прописується в Постанові «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» [287].

Створення умов для формування спроможних територіальних громад – один з пріоритетних кроків уряду України на 2016 рік. Головною метою є підтримка розвитку об'єднаних громад організаційними, фінансовими та іншими ресурсами, оптимізація правового регулювання у сфері здійснення державного контролю за використанням та охороною земель. У 2016 році планується об'єднати понад 7% від загальної кількості місцевих рад базового рівня [288]. Реалістичність цієї цілі підтверджують попередні досягнуті результати (Додаток 3, рис. 3.6). У 2016 році вже налічувалося більше 170 громад (Додаток 3, рис. 3.7). Але спостерігається їх нерівномірний розподіл по території України.

На шляху до децентралізації недостатньо фрагментарних заходів, вона вимагає комплексного підходу (Додаток 3, рис. 3.8). Сьогоднішню загрозу децентралізації в Україні становить, по-перше, інертність населення в участі у реформах, у реальних діях. Частина населення підтримує ідеї децентралізації, в той же час, існують ті, що стверджують, що децентралізація – це шлях до сепаратизму. І в цьому простежуються не лише малообізнаність, політична та економічна неграмотність населення, а й небажання та вбачання непотрібним з боку влади пояснювати, доносити сутність й переваги реформ до населення. По-друге, ефективне та дієве місцеве самоврядування може базуватися лише на громадянському суспільстві і демократії, але допоки ці принципи існуватимуть тільки де-юре в нашій країні, ні на яку активну участь та свідомість громадян не варто розраховувати. По-третє, без політичної волі всіх гілок влади здійснити повномасштабні реформи практично неможливо. Але наріжними каменями реформи

часто є блокування з боку саме центральної влади, зацікавлених осіб, які втрачають від змін, які відбуваються.

Проведені дії і майбутні кроки у контексті децентралізації в Україні дозволяють посилити економічні та фінансові позиції адміністративно-територіальних одиниць, точно окреслити коло їх повноважень та межі відповідальності (визначено, хто чим займається і за що відповідає). На кону - ефективніше використання видатків і краще врахування реальних потреб, якісніше їх фінансування.

Але для України важливо усвідомити, що подібні масштабні трансформації потребують скоординованості та злагодженості дій, підтримки і розуміння з боку населення, часу. Щодо останнього, то досвід Франції ілюструє, на скільки це кропіткий та тривалий процес.

Франція зазнає постійних змін під дією зовнішніх і внутрішніх факторів. Ціла сукупність причин загострює питання необхідності проведення низки важливих реформ. У рамках своєї офіційної політики та стратегічних орієнтирів розвитку Франція підтримує проведення децентралізації протягом двадцяти років. Хоча цей процес має довготривалий характер, він, як і раніше, являє собою питання першочергової необхідності.

Реформа децентралізації у Франції являє собою організацію унітарної держави, що полягає в передачі повноважень і відповідних ресурсів до територіальних одиниць. Це прописано в Конституції Франції. В статті 1 уточнюється, що «організація [Французької Республіки] децентралізована» [274]. Раніше існувала досить відносна автономія комун і департаментів по відношенню до держави. Франція довго зберігала бачення того, що «Республіка неподільна» – до 28 березня 2003 року, коли були прийняті зміни до статті 1 Конституції.

Проте не варто вважати, що процеси децентралізації – це заслуга сучасних поколінь. Важливі кроки на шляху до автономії «на місцях» було зроблено ще у XVIII-XIX століттях з прийняттям важливих нормативних документів:

- Конституції від 22 серпня 1795 року та Закону від 17 лютого 1800, згідно з якими утверджувалися місцеві адміністрації та створювалися префекти;
- Декрету від 25

березня 1852 року про адміністративну децентралізацію; • Закону від 10 серпня 1871 року – хартії про організацію департаментів, в формі, яка існує і нині; • Закону від 22 березня 1890 року про створення першої форми співпраці на місцевому рівні le SIVU (syndicat intercommunal à vocation unique).

Подвійні процеси територіальної і функціональної децентралізації розпочалися саме зі створенням департаментів. На сучасному ж етапі нові поштовхи дали прийняті у 1982 році закони Дефера (Defferre)⁶¹. При функціональній децентралізації децентралізовані органи – це державні заклади, на які покладено надання суспільних послуг (університети, лікарні, національні музеї і т.д.). Вони отримують кошти, але мають компетенції, які стосуються об'єкту суспільної послуги, яка їм була передана [216].

Наявне нагромадження адміністративних одиниць, розподіл та розпорошення повноважень часто називають «територіальним тисячолісником»⁶². Така організація є незрозумілою для громадян і зводить нанівець всю ефективність публічної діяльності територій [290]. Територіальна реформа, яка проводиться нині у Франції, має на меті трансформувати декілька сотень адміністративних одиниць Республіки задля зменшення публічних видатків і кращого врахування потреб громадян. Органи місцевої влади при цьому отримують кошти і власні компетенції.

Перший крок було зроблено у 2014 році з прийняттям Закону про модернізацію територіальної публічної діяльності і утворення метрополій (МАРТАМ) [291], який призначений утвердити роль великих агломерацій як рушійної сили зростання і привабливості території. 1 січня 2015 було утворено метрополії Рен, Бордо, Тулузи, Нанту, Бресту, Ліля, Руану, Гренобля, Страсбургу і Монпел'є. Створена також 1 січня 2015 року метрополія Ліону має особливий статус. Гран Париж і Екс-Марсель-Прованс побачили світ 1 січня 2016. Усі вони приєднуються до вже існуючої метрополії Ніцци, статут якої проте дещо зміниться. Ці утворення матимуть більше повноважень і матимуть справу з мережею шляхів сполучення загального користування департаментів, шкільним транспортом і підвищенням

⁶¹ Gaston Defferre – політичний діяч Франції.

⁶² Донедавна у Франції налічувався 101 департамент, більше 36000 комун, 22 регіони (в січні 2016 кількість регіонів зменшена до 13) і 2600 міжкомунальних об'єднань.

міжнародного значення території.

Згідно з статтею L5217-1 Кодексу територіальних утворень метрополія – публічне утворення міжкомунальної співпраці (*établissement public de coopération intercommunale (EPCI)*), яке об'єднує декілька комун «в одну без рабства» (*d'un seul tenant et sans enclave*) [292]. Вони утворюють простір солідарності для розробки і проведення проектів, пов'язаних з економічним розвитком, екологією, освітою, культурою і соціальними аспектами розвитку території для покращення конкурентноспроможності і зв'язків. Створення метрополій пов'язане з приділенням більшої уваги економічним функціям метрополії, її транспортній мережі, розвитку університетського потенціалу, дослідженням і розробкам.

Засноване на добровільних засадах створення метрополії можливе при чисельності населення в 400000 жителів (600000 в міській місцевості). Кожне об'єднання агломерацій (*communauté d'agglomération*) починаючи з цього порогового значення може подавати заявку на створення метрополії.

Метрополії мають цілий ряд компетенцій у сфері економічного, соціального, культурного розвитку (створення, облаштування, управління зонами промислової, торгівельної, невиробничої, ремісничої, туристичної, портової, аеропортової активності, діяльності в сфері економічного розвитку, спорудження, підтримки і функціонування обладнання, яке становить культурний, соціокультурний, соціоосвітній, спортивний інтерес для метрополії), в сфері облаштування території метрополії (організація громадського транспорту, створення, утримання шляхів, місць для паркування та ін), в сфері житлової політики (місцеві житлові програми, фінансові допомоги на соціальне житло, заходи з надання житла малозабезпеченим, покращення побудованих житлових комплексів, їх реконструкція чи ліквідація та ін.), в сфері політики міста (розробка діагностики території і визначення орієнтирів контракту міста (*contrat de ville*) та ін.), у сфері управління послугами, які мають колективний інтерес (очищення води, пожежні служби і служби порятунку), у сфері захисту навколишнього середовища.

Другим кроком стало прийняття Закону про розмежування регіонів у 2015 році [293]. У цьому ж році вступив в дію Закон про нову територіальну

організацію (NOTRe), в якому прописано нові компетенції регіонів і чітко розмежовано повноваження між усіма територіальними одиницями [294].

Ініційовані зміни стали логічним продовженням реформи місцевого самоврядування 80-х років ХХ ст. Тоді завдяки Закону 1982 року «Про права і свободи комун, департаментів і регіонів» вага місцевих бюджетів досягла 60 % у зведеному бюджеті.

Проведені дії і майбутні кроки у контексті децентралізації у Франції дозволяють посилити економічні та фінансові позиції адміністративно-територіальних одиниць, точно окреслити коло їх повноважень та межі відповідальності (визначено хто чим займається і за що відповідає).

Повертаючись до питання планування, варто відмітити, що стратегічне планування у Франції з 2008 року гармонійно доповнюється середньостроковим плануванням бюджету, в якому зацікавлені як держава, так і розпорядники коштів. Адже переваги планування бюджету в середньостроковій перспективі важко переоцінити: виконання бюджету в меншій мірі залежить від преференцій окремих суб'єктів, носить більш передбачуваний характер (відбуваються лише окремі коригування), підвищується якість управлінських рішень, які приймаються як органами влади, так і розпорядниками бюджетних коштів тощо.

Саме тому порядок підготовки, розгляду, затвердження Державного бюджету у Франції може стати цікавим і корисним для України, особливо у світлі багатого досвіду Франції з застосування середньострокового планування і гармонійного його поєднання з щорічними бюджетними процедурами та беззаперечного дотримання бюджетної дисципліни.

По-перше, в законодавстві Франції чітко прописані граничні строки всіх бюджетних процедур, це полегшує відслідковування перебігу окремих стадій бюджетного процесу. Невкладання в строки – це надзвичайна ситуація, ліквідація якої може потребувати максимум кількох днів, в Україні ж це стає нормою (Додаток 3, табл. 3.1). Українські реалії свідчать про те, що часто конкретні строки, зазначені в Бюджетному кодексі та Законі України «Про Регламент Верховної Ради України, ігноруються (що є, в свою чергу, неприпустимим у Франції). Хоча в статті

116 Бюджетного кодексу України йдеться про те, що це - пряме порушення бюджетного законодавства (п. 5), але у відповідній статті 117 не прописані суттєві заходи впливу, які мають застосовуватись у таких випадках, окрім попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо його усунення, що застосовується в усіх випадках виявлення таких порушень, які мають бути усунені в строк до 30 календарних днів [190]. На нашу думку, притягнення до адміністративної, фінансової, кримінальної відповідальності (в залежності від тяжкості, наслідків для суспільства порушення бюджетного законодавства) винних осіб знизило б кількість порушень.

У Бюджетному кодексі України зазначено, що розгляд та затвердження ДБУ відбувається у Верховній Раді України за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України (стаття 39) [190]. Проте, у Кодексі 2010 року, порівняно з Кодексом 2001 року, зник пункт статті, який встановлював граничний строк прийняття Верховною Радою закону про ДБУ (стаття 44). Але ж його несвоєчасне затвердження автоматично тягне за собою затримку в прийнятті рішень про місцеві бюджети і, як наслідок, повноцінне виконання видаткової частини місцевих бюджетів унеможлиблюється.

Такий стан речей необхідно змінювати через беззаперечне дотримання та стабілізацію бюджетної дисципліни – бюджетний процес повинен відповідати діючому законодавству, адже несвоєчасне прийняття бюджетів паралізує роботу всієї системи доведення до населення кінцевих результатів суспільного виробництва. Це, в свою чергу, допоможе усунути випадки, коли планові показники видатків бюджету формуються за результатами фактичного виконання в минулому році та «підганяються» під нормативи, як результат – фінансування відбувається за принципом мінімальної достатності.

Адже, хоча здійснення видатків бюджету в разі несвоєчасного набрання чинності Закону про Державний бюджет не припиняється, воно не може відбуватись на нові бюджетні програми, а лише на ті, бюджетні призначення щодо яких встановлені законом про ДБУ на попередній бюджетний період та одночасно передбачені у проекті закону про ДБУ на наступний бюджетний період. До того ж,

щомісячні бюджетні асигнування загального фонду ДБУ сумарно не можуть перевищувати 1/12 обсягу бюджетних призначень, визначених законом про ДБУ на попередній бюджетний період. Окрім таких «технічних» питань виникає загроза іміджу країни, в першу чергу, як потенційного позичальника.

По-друге, у Франції лєвова частка уваги при плануванні приділяється врахуванню результатів середньострокового планування і стратегічним векторам розвитку. В Україні ж планування на середньострокову перспективу обмежується 21 статтею Бюджетного кодексу щодо складання прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди. До того ж, через мізерні суми капітальних видатків, через щорічне нарощування сум бюджетного дефіциту планування ДБУ на рік зводиться до «латання дірок» та покриття першочергових потреб (найчастіше за вибірковим принципом).

На наступні за плановим два бюджетні періоди складаються й бюджетні програми, яким би хотілося б приділити окрему увагу. На рівні ДБУ станом на серпень 2016 рік їх налічується 420, 40 ще потребують затвердження. У них все, починаючи з назви, не відповідає ідеї превалювання суспільних потреб в країні. На нашу думку, вони мають відображати суспільні потреби, які в них закладаються. Взнявши декілька для прикладу, виявляємо численні недоопрацювання (табл. 3.3). Як бачимо, і паспорт бюджетної програми, а, як наслідок, і сама бюджетна програма, носять нейтральний, ні до чого не зобов'язуючий характер. Не зрозумілим є - для кого і для чого створена бюджетна програма. На прикладі першої здається, що керівництво та управління Міністерство молоді та спорту України здійснюється задля і в інтересах самого Міністерства.

Основні зауваження до інформації наявної в паспортах бюджетних програм наступні:

- 1) в основі найменування бюджетної програми має міститися бажаний результат – задоволення якоїсь суспільної потреби;
- 2) мета програми не відповідає найпростішим критеріям, які висуваються для формулювання мети, або цілі.

Зауваження до складових бюджетних програм в Україні

Складові паспорту бюджетної програми	Фактична інформація	Запропонований варіант / зауваження	Фактична інформація	Запропонований варіант
1. Найменування головного розпорядника коштів державного бюджету та найменування бюджетної програми	Міністерство молоді та спорту України «Керівництво та управління у сфері молоді і спорту»	<i>Керівництво та управління задля спортивної нації, підтримки та розвитку молоді</i>	Міністерство аграрної політики та продовольства України «Здійснення державного контролю у галузі сільського господарства» (Додаток И)	<i>Здійснення державного контролю для високої якості, дотримки стандартів та унеможливлення зловживань у галузі сільського господарства</i>
2. Мета бюджетної програми	Формування та реалізація державної політики у молодіжній сфері, сферах фізичної культури та спорту, національно-патріотичного виховання	Не сформульована за критеріями, які висуваються до мети/цілі	Реалізація державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі	Не сформульована за критеріями, які висуваються до мети/цілі
3. Завдання бюджетної програми	1) Формування та реалізація державної політики у молодіжній сфері, сферах фізичної культури та спорту, національно-патріотичного виховання 2) Організаційно-адміністративне забезпечення заходів, спрямованих на реалізацію політики	Завдання дублює мету	Реалізація заходів у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі	Не одне завдання має бути для досягнення цілі
4. Показники ефективності	- кількість отриманої та опрацьованої кореспонденції - середня вартість людино-дня відрядження працівника - середня вартість одиниці комп'ютерної техніки	Не стосуються мети та завдань бюджетної програми	- середня кількість опрацьованої кореспонденції на 1 працівника - середня вартість людино-дня відрядження працівників центрального апарату	Не стосуються мети та завдань бюджетної програми
5. Показники якості	- рівень забезпечення працівників апарату Міністерства комп'ютерною технікою	Не стосуються мети та завдань бюджетної програми	- питома вага вчасно виконаних доручень у їх загальній кількості - рівень якості перевіреного насіння у загальному обсязі перевіреного	Не стосуються мети та завдань бюджетної програми, незрозуміло сформульовані

Джерело: складено автором на основі [295; 296]

Візьмемо, наприклад, SMART-критерії, які з успіхом можуть застосовуватися і на макрорівні: конкретність (specific), вимірюваність (measurable), досяжність (attainable), доречність (relevant), визначеність в часі (time-bound). Відповідність мети (цілі) відповідним критеріям, окрім того, що підвищує ймовірність її досягнення і, ще й полегшує відслідковування рівня досягнення бажаних результатів;

3) завдання програми не показують, яким чином має бути досягнута її мета;

4) показники ефективності та якості практично не стосуються мети і завдання бюджетної програми. Наприклад, в програмі Міністерства молоді та спорту однією з стратегічних цілей названо підготовку спортсменів високого класу, розвиток спорту вищих досягнень та утвердження міжнародного авторитету України. І як на неї впливає середня вартість одиниці комп'ютерної техніки, або ж рівень забезпечення працівників апарату Міністерства комп'ютерною технікою – не зрозуміло. Вважати показником ефективності середню вартість людино-дня відрядження працівників центрального апарату також не коректно, адже зменшення вартості відрядження – це економія коштів, яка навряд відобразиться на досягненні мети програми тощо.

На наш погляд, структура і наповнення паспортів бюджетних програм має бути переглянута і мати наступний зміст:

- назва програми, в якій чітко прослідкуватиметься, яку суспільну потребу буде задоволено;
- коротке обґрунтування того, чи є це дійсною суспільною потребою;
- відповідальні за задоволення суспільної потреби виконавці;
- джерела і обсяги фінансування суспільної потреби;
- стратегічні цілі і тактичні кроки задоволення (фінансування) суспільних потреб;
- показники бюджетних програм.

Остання позиція потребує особливої уваги, адже саме вона дозволяє дослідити як управлінцям, так і звичайним громадянам ступінь задоволення суспільних потреб. Нині в Україні при розробці результативних показників бюджетних програм керуються наказом Міністерства фінансів «Про результативні показники бюджетної

програми» № 1536 від 10.12.2010 року [297].

Для досягнення кращих результатів та унеможливлення неточностей інтерпретації цих показників, мають бути внесені зміни:

- показники затрат мають визначати обсяги та структуру ресурсів, які забезпечуватимуть задоволення суспільної потреби, до того ж, має бути наведено обґрунтування того, що без них неможливо досягти цілі;

- показники продукту повинні характеризувати результати задоволення суспільної потреби, можуть відображати обсяг виробленої продукції, наданих послуг чи виконаних робіт, кількість осіб, яким надано державні послуги;

- показники ефективності мають характеризувати співвідношення між одержаним продуктом і витраченим ресурсом для задоволення суспільних потреб, більшою ефективність буде в тому випадку, коли при меншому обсязі ресурсів буде досягнуто кращого результату, якості і т.д. Тому просто зменшення/збільшення видатків аж ніяк не може бути свідченням більшої/меншої ефективності;

- в показниках якості має бути зроблено основний акцент на рівні задоволення суспільних потреб, що, в свою чергу, може залежати і від відповідності створеного продукту установленим стандартам (нормативам), рівня реалізації інвестиційних проектів, виконання робіт, ступеня готовності об'єктів будівництва, якості створеного продукту. При цьому акцент має бути зроблено і на суб'єктивному сприйнятті кінцевих результатів носіями потреб – механічне і формальне виконання планів і нормативів не завжди може відповідати високому рівню їх задоволення.

У висновках має бути підведено підсумок, чи суспільні потреби можна вважати задоволеними, насиченими – чи виконується одна/декілька/всі умови: відсутня/ зникла необхідність, нужда у чомусь; у розпорядженні/ володінні є щось раніше бажане, необхідне в достатній кількості; зникло відчуття нестачі, дефіциту чогось, виконані чиїсь вимоги тощо; з'являється результат спонукальних мотивів до дій, потягу до чогось; спостерігається розвиток, вдосконалення тощо; вирішена певна проблема; отримана певна вигода, користь тощо; виникають потреби іншого роду (вищі) (детальніше див. Розділ 2). Саме це, а не просто виконання планових показників, або ж досягнення відсотків від ВВП, має бути свідченням

задоволення/незадоволення суспільної потреби. І саме це має значення для носіїв потреб – в першу чергу, населення. Їх високий рівень економічної культури, що базується на трьох складових: знанні фактів, розумінні явищ, правильному сприйнятті наслідків [298, с. 6], має цьому сприяти.

Зробимо короткий підсумок по так званій «теоретичній» (абстрактній) групі проблем (рис. 3.3).

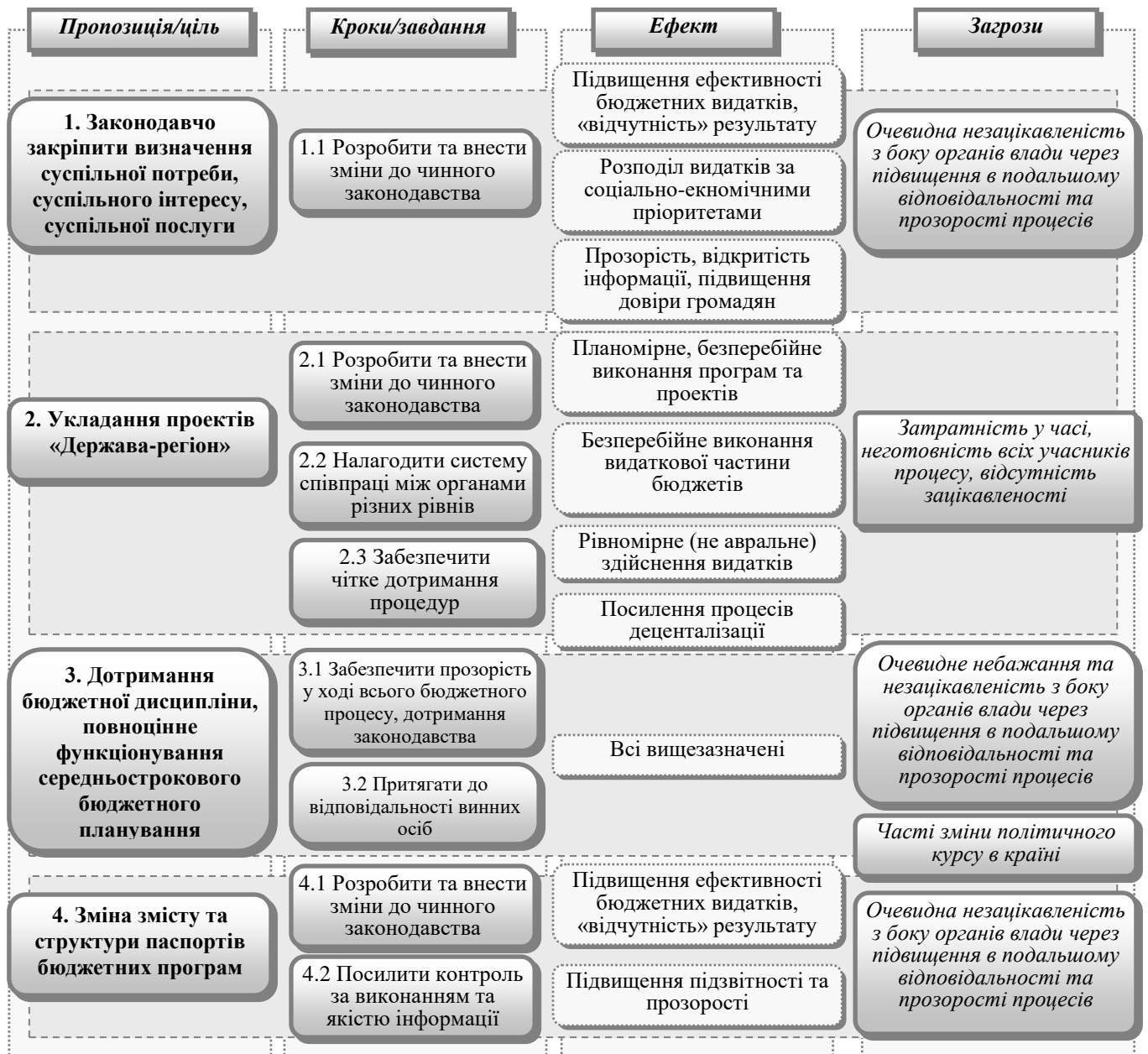

Рис. 3.3. Стратегічна карта вирішення проблем, пов'язаних з плановою складовою процесу фінансування суспільних потреб

Джерело: складено автором

Вирішення окресленого кола потреб, яке, до речі, не потребує значного

додаткового фінансування і часу, на етапі планування дозволить «перезавантажити» всю систему фінансування (задоволення) суспільних потреб та значно полегшить реалізацію інших пов'язаних процесів.

3.2. Модернізація оперативного та стратегічного управління фінансуванням суспільних потреб

Процес планування, про який йшла мова вище, нерозривно пов'язаний з подальшим прийняттям стратегічних та тактичних управлінських рішень різними органами влади. В Україні мова, в першу чергу, йде про Кабінет міністрів, Міністерство фінансів, Міністерство економічного розвитку і торгівлі.

На наш погляд, цей процес стратегічного та тактичного управління має декілька ключових «слабких місць» (рис. 3.4):

- 1) рішення, пов'язані з визначенням пріоритетності фінансування тих чи інших суспільних потреб, черговості їх задоволення;
- 2) обрахунок вартості суспільних благ, необхідних для задоволення суспільних потреб, рішення, пов'язані з оптимізацією структури вартості цих благ;

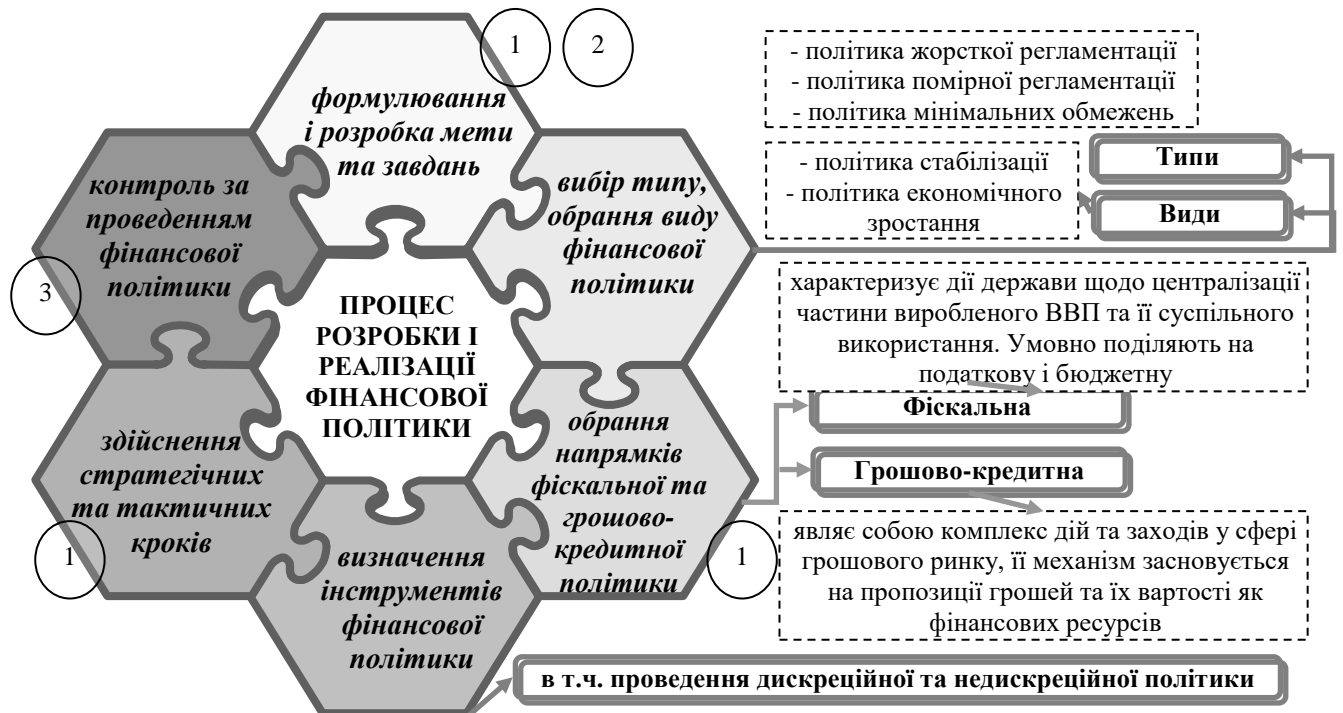

Рис. 3.4. Процес розробки і реалізації фінансової політики

Джерело: складено автором на основі [96; 299]

3) рішення, пов'язані з оцінкою рівня задоволення суспільних потреб.

Вони знаходять своє відображення у конкретних функціях та завданнях органів влади. Наприклад:

- щодо Міністерства фінансів:

- формування та забезпечення реалізації державної фінансової політики;
- забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку країни;

- здійснення заходів із підвищення ефективності управління державними фінансами;

- організація роботи, пов'язаної зі складанням та управлінням виконання Державного бюджету, координація діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету та ін. [300].

- щодо Міністерства економічного розвитку і торгівлі:

- аналіз стану та тенденції економічного і соціального розвитку країни, секторів та галузей економіки, адміністративно-територіальних одиниць, розробка пропозиції щодо пріоритетних напрямів розвитку та реформування економіки, урахуваючи принципи сталого розвитку та ін. [301].

Три названих «вузьких місця» зароджуються на відповідних етапах розробки і реалізації фінансової (і загалом економічної) політики країни, а згодом можуть впливати практично на весь процес (рис. 3.4).

Перша проблема особливо проявляється при гострій нестачі бюджетних коштів (високому рівні бюджетного дефіциту), при їх обмеженості, при високому рівні державного боргу. На нашу думку, визначення порядку фінансування суспільних потреб має ґрунтуватися на описаному вище підході щодо визначення потреб у широкому та вузькому розумінні.

Для ілюстрації візьмемо окремі статті з офіційної функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету України та розглянемо на їх прикладі потреби в широкому та вузькому розумінні (Додаток К, табл. К.1). Деякі статті можуть носити дискусійний характер, для вирішення питання необхідно розглядати більш деталізовану класифікацію, що допоможе конкретизувати групу потреб, а

відповідно й визначитися з порядком їх фінансування.

Щодо функціональної класифікації видатків бюджету Франції (classification fonctionnelle des dépenses des administrations publiques) [303], вона практично ідентична українській (Додаток К, табл. К.2), тому приклади будуть аналогічними.

Цей варіант визначення пріоритетності фінансування суспільних потреб може слугувати основою для іншого, більш деталізованого способу визначення їх черговості з використанням експертного методу (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Визначення пріоритетності у фінансуванні суспільних потреб

№	Потреби	Першочерговість (Потреби у широкому, вузькому розумінні) (1-2)	Короткостроковий ефект (1-3) (3 - найбільший, 1 - найменший)	Довгостроковий ефект (ведуть до розвитку, прогресу) (1-3) (3 - найбільший, 1 - найменший)	Можливість віднайти інші джерела фінансування (1-3) (1 – висока, 3- низька)	Σбалів	Місце у рейтингу
1	Економічна допомога зарубіжним країнам	1	2	3	3	9	4-8
2	Обслуговування боргу	2	3	1	3	9	4-8
3	Військова оборона	2	3	3	3	11	1-2
4	Військова освіта	1	2	3	2	8	9-10
5	Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю та охорона державного кордону	2	3	3	3	11	1-2
6	Запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища	2	3	3	2	10	3
7	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері ЖКГ	1	2	3	2	8	9-10
8	Медична продукція та обладнання	2	3	3	1	9	4-8
9	Фізична культура і спорт	2	3	3	1	9	4-8
10	Культура та мистецтво	2	3	3	1	9	4-8

Джерело: розроблено та складено автором

Відповідно, чим вищою є підсумкова сума балів (в нашому прикладі – це військова оборона та діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю та охорона державного кордону), тим невідкладнішою є потреба. Інші статті видатків через, наприклад, відстроченість ефекту у часі (фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері ЖКГ), або навпаки – короткостроковий

ефект (обслуговування боргу), через можливість диверсифікації джерел фінансування (фізична культура і спорт, культура та мистецтво) суспільних потреб знаходяться на нижчих щаблях у черговості їх фінансування. Окрім того, такий підхід дозволяє мінімізувати дію особистого фактору та необґрунтованих рішень щодо визначення пріоритетних напрямків, чим більше буде критеріїв, прийнятих до уваги, тим об'єктивнішим буде вибір. Використання додаткових критеріїв допомагає чіткіше визначити бажану послідовність у задоволенні/фінансуванні суспільних потреб (наприклад, можливість відстрочити фінансування потреби у часі). Але вони можуть не підходити для укрупнених статей видатків – лише для деталізованого розгляду. При цьому необхідно зважати, що відстроченість у часі може мати свої ліміти – «точку невороття», коли занепаду певної сфери, галузі і т.д. не допоможуть вже навіть додаткові фінансові вливання. Наприклад, в Україні сьогодні впритул підійшли до такої демографічної точки. Державна служба статистики опублікувала останні дані про народжуваність і смертність в Україні станом на 1 липня 2016 року (в Україні живе без урахування Автономної Республіки Крим та м. Севастополя) 42 488 512 осіб постійного населення. Прогнози ще більш невтішні – в 2050 році населення в Україні складатиме приблизно 35 млн (з урахуванням Криму).

Друга проблема – визначення вартості суспільних благ – є наріжним каменем першого етапу задоволення суспільних потреб. В основі розрахунку їх вартості для основних споживачів суспільних благ – населення країни – лежать індивідуальні та колективні потреби.

Обсяг фінансування суспільних потреб дорівнюватиме обсягу суспільних благ, що фінансується з різних джерел. Необхідний (бажаний) загальний обсяг суспільних благ включає в себе мінімально допустимий обсяг (первинні потреби) та варіативну частину (вторинні потреби) і розраховуватиметься за формулою, зображеною на рисунку 3.5.

Мінімально допустимий обсяг фінансування передбачає задоволення первинних потреб, ним забезпечується лише обсяг благ, необхідних для існування. І лише за умов фінансування вторинних потреб можливим є забезпечення подальшого

розвитку, прогресу, вдосконалення.

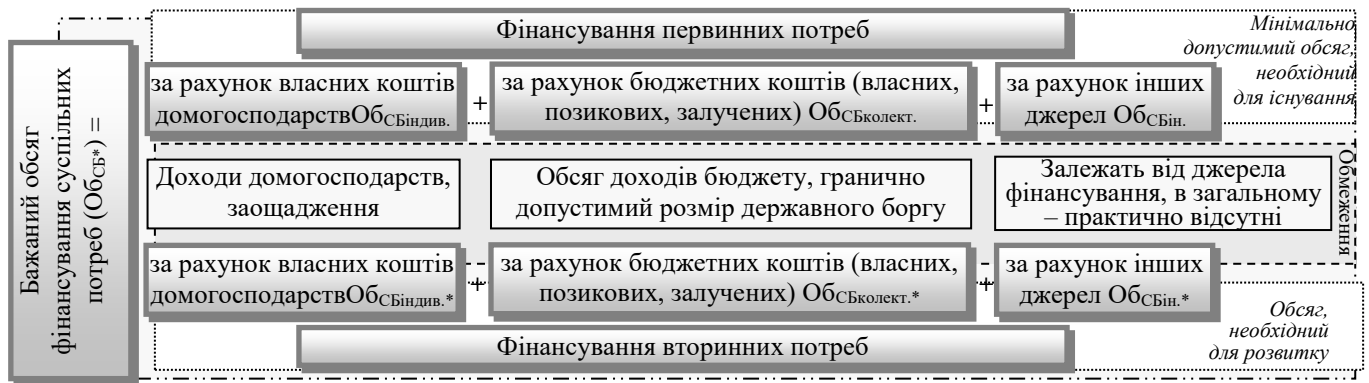

Рис. 3.5. Формула розрахунку бажаного обсягу фінансування суспільних потреб

Джерело: складено автором

Найявна статистична інформація Франції за декілька останніх десятиліть полегшує роботу, адже визначений обсяг ефективного споживання домогосподарств – вартість всіх товарів і послуг, які споживаються домогосподарствами для задоволення їх потреб, незалежно від джерел їх фінансування – вже включає в себе власні споживчі витрати домогосподарств, кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати неприбуткових організацій, які надають послуги домогосподарствам (наприклад, політичні партії, спортивні, релігійні організації тощо) та кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати органів управління (табл. 2.15). З року в рік найбільшу частку в ефективному споживанні домогосподарств займають власні витрати на задоволення потреб (за останні 55 років в середньому показник складав 80 %), а витрати різноманітних неприбуткових установ, організацій і органів управління відповідно 2 і 18 % відповідно. Відносна сталість тих чи інших статей витрат забезпечується існуванням, так званих, постійних статей витрат (*dépenses pré-engagées*): житлово-комунальні послуги (оплата водопостачання, газу, електроенергії), телекомунікаційні послуги, страхування, фінансові послуги тощо (табл. 3.5).⁶³ Цілком закономірно, що межею для фінансування потреб домогосподарств (в тому числі постійних витрат) будуть їх доходи.

Встановлені взаємозалежності показників дозволяють провести розрахунки бажаних обсягів фінансування суспільних потреб на одну особу за трьома

⁶³ Різниця між загальним доходом бруто та постійними витратами домогосподарств складатиме «арбітражний» дохід – той, який йтиме на задоволення змінних (рухомих) потреб.

сценаріями: оптимістичним, задовільним та критичним, що відповідатиме різним періодам економічного циклу.

Таблиця 3.5

Основні показники рахунку домогосподарств Франції 1959-2014 рр., млрд євро (в поточних цінах)

Показники	1959	1969	1974	1981	1995	2007	2012	2013	2014
Постійні витрати домогосподарств (Dépense de consommation "pré-engagée")	3,5	13,7	27,6	77,7	205,4	344,0	380,3	389,1	389,4
Наявний "арбітражний" дохід (Revenu disponible "arbitrable")	25,1	60,8	113,2	268,8	571,7	872,3	938,1	938,5	952,9
Наявний дохід бруто ⁶⁴ (Revenu disponible brut (RDB))	28,7	74,6	140,8	346,5	777,0	1216,3	1318,3	1327,6	1342,3
Індивідуальні споживчі витрати (Dépense de consommation individuelle (2))	24,1	60,9	110,6	281,0	655,1	1032,7	1119,6	1132,7	1139,0
Заощадження бруто (Épargne brute (E) = (RDB) - (2), або (RDBA) - (3))	4,6	13,7	30,2	65,5	121,9	183,5	198,7	194,9	203,3
Соціальні трансферти в натуральній формі (Transferts sociaux en nature (1))	4,1	12,4	25,1	72,6	192,3	314,8	362,6	370,0	377,8
Наявний скоригований дохід бруто (Revenu disponible ajusté brut (RDBA) = (RDB) + (1))	32,8	87,0	165,9	419,2	969,3	1531,1	1680,9	1697,6	1720,1
Кінцеве ефективне споживання (Consommation finale effective (3))	28,2	73,3	135,7	353,6	847,4	1347,6	1482,2	1502,7	1516,8

Джерело: складено автором на основі даних [196]

В основі поділу на ці три варіанти лежить динаміка ВВП та основних макрофінансових показників Франції (державного боргу та дефіциту). Обсяг фінансування суспільних потреб має відповідати стадії економічного циклу, в якій знаходиться економіка, наслідком досягнення такої відповідності може стати автоматичне згладжування економічних коливань, послаблення їх інтенсивності (табл. 3.6).

Отримані результати яскраво і точно описують три можливі варіанти зміни структури доходів і витрат домогосподарств Франції. Так, наприклад, за задовільним сценарієм, в основу якого лягли періоди затяжних, проте не стрімких економічних спадів (тому деякі показники реагують яскравіше ніж в критичному сценарії, основою для якого послужили періоди найвідчутніших економічних криз (не затяжних, проте стрімких)), в результаті скорочення обсягів наявних доходів зменшуються обсяги заощаджень, з падінням обсягів фінансування суспільних потреб неприбутковими організаціями та органами управління різних рівнів, тягар переноситься на споживчі витрати самих домогосподарств.

⁶⁴ Приставка «бруто» свідчить про включення до суми відрхувань працівників з заробітної плати.

Таблиця 3.6

Альтернативні сценарії структури доходів та витрат домогосподарств Франції

Показники	Критичний сценарій		Задовільний сценарій		Оптимістичний сценарій	
	Середньорічне значення показника, тис. євро	Структура, %	Середньорічне значення показника, тис. євро	Структура, %	Середньорічне значення показника, тис. євро	Структура, %
Найвищий скоригований дохід бруто	20,0	100,0	15,9	100,0	20,4	100,0
Заощадження бруто	2,5	12,3	1,9	11,9	2,4	12,0
Ефективне споживання домогосподарств	17,5	87,7	14,0	88,1	17,9	88,0
Споживчі витрати домогосподарств	13,5	67,5	10,9	68,5	13,7	67,3
Продукти харчування та безалкогольні напої	1,8	9,1	1,5	9,6	1,9	9,1
Алкогільні напої та табак	0,5	2,3	0,4	2,4	0,5	2,5
Одяг та взуття	0,7	3,6	0,7	4,1	0,7	3,4
Комунальні послуги, вода, газ, електрика, паливо	3,3	16,3	2,5	15,5	3,4	16,9
Мєблї, господарські товари, поточний ремонт житла	0,8	3,9	0,7	4,3	0,8	3,8
Здоров'я	0,5	2,6	0,4	2,3	0,5	2,6
Транспорт	1,9	9,3	1,6	9,8	1,9	9,3
Зв'язок	0,4	1,9	0,3	1,8	0,3	1,7
Культура і дозвілля	1,2	6,0	1,0	6,2	1,2	5,9
Освіта	0,1	0,5	0,1	0,5	0,1	0,5
Готелї, ресторани, кафе	0,9	4,3	0,7	4,3	0,9	4,3
Різнї товари та послуги	1,7	8,3	1,3	8,3	1,6	7,8
Кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати неприбуткових організацій, які надають послуги домогосподарствам	0,4	2,2	0,3	2,1	0,5	2,4
Дозвілля і культура	0,1	0,3	0,0	0,3	0,1	0,3
Освіта	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2
Соціальні заходи	0,2	1,1	0,2	1,1	0,2	1,2
Інші послуги	0,1	0,6	0,1	0,5	0,1	0,6
Кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати органів управління	3,6	18,0	2,8	17,5	3,7	18,3
Житло	0,2	0,8	0,1	0,7	0,2	0,9
Здоров'я	1,6	7,9	1,2	7,6	1,6	8,1
Дозвілля і культура	0,2	0,9	0,1	0,8	0,2	0,8
Освіта	1,1	5,4	0,9	5,5	1,1	5,6
Соціальні заходи	0,6	2,9	0,4	2,8	0,6	3,0

Джерело: складено автором на основі даних [196]

Варто зауважити, що остання складова (кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати органів управління) буде суттєво різнитися від сукупних видатків органів управління (табл. 3.7).

Це відбувається з цілої низки причин:

1) в СНР фігурує той обсяг фінансування, який досягає безпосередніх споживачів (наприклад, за оптимістичним сценарієм один мешканець Франції отримає 1100 євро), перевищення ж цього обсягу в звітах про виконання бюджетів (1400 євро) свідчить про те, що частина коштів «проїдається» системою;

Таблиця 3.7

Альтернативні сценарії структури видатків органів управління Франції

Показники	Критичний сценарій		Задовільний сценарій		Оптимістичний сценарій	
	Середньорічне значення показника, тис. євро	Структура, %	Середньорічне значення показника, тис. євро	Структура, %	Середньорічне значення показника, тис. євро	Структура, %
Всього видатків	17,0	100,0	14,5	100,0	13,9	100,0
Адміністративні видатки органів управління	2,2	12,7	2,0	14,0	1,9	13,9
Оборона	0,6	3,3	0,5	3,5	0,5	3,8
Безпека і громадський порядок	0,5	2,9	0,4	2,9	0,4	2,8
Економічна діяльність	1,5	8,7	1,2	8,4	1,3	9,2
Захист навколишнього середовища	0,3	1,7	0,2	1,6	0,2	1,4
Житлове господарство	0,4	2,5	0,3	2,1	0,3	2,1
Охорона здоров'я	2,4	14,0	2,1	14,2	1,9	13,6
Дозвілля, культура	0,4	2,5	0,3	2,3	0,3	2,0
Освіта	1,7	10,0	1,5	10,6	1,4	10,2
Соціальний захист	7,1	41,6	5,8	40,4	5,7	41,0

Джерело: складено автором на основі даних [196]

2) є статті колективних видатків (ті, які фігурують і в рахунку домогосподарств і в бюджетах органів управління – житлове господарство, охорона здоров'я, дозвілля, культура, освіта, соціальний захист), які можливо індивідуалізувати, блага будуть відчутними для споживачів (населення), проте існують статті видатків (адміністративні видатки органів управління, оборона, безпека і громадський порядок, економічна діяльність, захист навколишнього середовища), фінансування яких забезпечує загальний ефект, який менш відчутний окремо кожним споживачем суспільного блага, на що й зроблено акцент в статистичних даних.

Для України середні показники будуть мати абсолютно інший вигляд (табл. 3.8)⁶⁵.

Бачимо, що середньорічна вартість суспільних благ на одну особу в Україні складає 23900 грн, що більш як в 23 рази менше за аналогічний показник у Франції (550880 грн). Різняться і структура: в Україні в ефективному споживанні населення

⁶⁵ Через фрагментарний характер та відсутність статистичних даних за тривалий період розробка сценаріїв унеможливується.

індивідуальні витрати займають найбільшу частку (78,4 %, у Франції – 67,8 %), в той час як держава бере на себе лише 12,2 % (у Франції – 17,9 %).

Таблиця 3.8

Порівняння показників доходів та витрат мешканців України та Франції

Показники	Україна		Франція	
	Середньорічне значення, тис. грн на особу	Структура, %	Середньорічне значення, тис. грн на особу ¹	Структура, %
Наявний валовий скоригований дохід	30,5	100,0	812,5	100,0
Заощадження	2,7	8,8	98,3	12,1
Ефективне споживання домогосподарств	27,8	91,2	714,2	87,9
Індивідуальні (придбання товарів та послуг) витрати домашніх господарств, з них	23,9	78,4	550,9	67,8
Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	20,3	66,7	-	-
Продукти харчування та безалкогольні напої	7,7	25,1	75,6	9,3
Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	1,5	5,0	19,5	2,4
Одяг і взуття	1,1	3,7	30,1	3,7
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	2,7	8,8	131,6	16,2
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	0,8	2,7	32,5	4,0
Охорона здоров'я	1,0	3,2	20,3	2,5
Транспорт	2,4	7,7	77,2	9,5
Зв'язок	0,6	1,8	14,6	1,8
Відпочинок і культура	0,8	2,8	48,8	6,0
Освіта	0,3	0,9	4,1	0,5
Ресторани та готелі	0,5	1,7	34,9	4,3
Різні товари та послуги	1,0	3,4	65,8	8,1
Кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	0,21	0,7	17,9	2,2
Житлові послуги	0,03	0,1	-	-
Охорона здоров'я	0,02	0,1	-	-
Відпочинок і культура	0,01	0,0	2,4	0,3
Освіта	0,01	0,0	1,6	0,2
Соціальний захист	0,01	0,0	8,9	1,1
Релігія	0,02	0,1	-	-
Політичні партії, профспілкові та професійні організації	0,09	0,3	-	-
Кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати сектору загального державного управління	3,7	12,2	145,4	17,9
Діяльність та послуги у галузі житлово-комунального господарства	0,1	0,2	6,5	0,8
Діяльність та послуги у галузі охорони здоров'я	1,2	3,8	64,2	7,9
Діяльність та послуги у сфері відпочинку, культури та релігії	0,2	0,5	6,5	0,8
Діяльність та послуги у галузі освіти	1,8	6,0	44,7	5,5
Діяльність та послуги у галузі соціального забезпечення та соціальної допомоги	0,5	1,5	23,6	2,9

¹ Розраховано за офіційним курсом НБУ

Джерело: складено автором на основі даних [196; 304; 305]

Спроба проаналізувати вартість необхідних суспільних благ через показник ефективного споживання, що являє собою вартість всіх товарів і послуг, які споживаються домогосподарствами для задоволення їх потреб, незалежно від джерел їх фінансування – вже включає в себе власні індивідуальні споживчі витрати домогосподарств, кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати некомерційних

організацій, що обслуговують домашні господарства (в сфері охорони здоров'я, житлових послуг, освіти, соціального захисту тощо) та кінцеві індивідуалізовані споживчі витрати сектору загального державного управління, допомагає виявити на кого лягає справжній тягар фінансування суспільних благ – на населення чи на державу, і яку роль відіграють альтернативні джерела фінансування. До того ж цей підхід ілюструє те, що існують потенційно більші обсяги фінансування суспільних потреб (перехід до якісно вищого рівня задоволення вторинних потреб), що наближувалися б до бажаного рівня, який забезпечував би розвиток, прогрес тощо.

Історично держава бере на себе цілу низку функцій, створюється ілюзія, що її обсяги фінансування суспільних благ безмежні, проте аналіз довів, що він в рази менший за обсяги індивідуального фінансування, окрім цього показано, що лівова частка грошей зникає в самій системі.

Структура фінансування суспільних потреб має різнитися від фази економічного циклу. Тому розроблені три сценарії (оптимістичний, задовільний та критичний) мають сформулювати основу розробки соціально-економічної політики в країні і слугувати дороговказом при прийнятті управлінських рішень. Адже, як відомо, ринковій економіці невласлива безумовна стабільність.

Даючи визначення економічного циклу не принципово, чи стверджувати, що це періодичне зростання та падіння ділової активності, що виявляється у невідповідності сукупного попиту та сукупної пропозиції [306], або робити наголос на тому, що економічний цикл – це *період* між двома кризами [307, с. 17], суть від цього не змінюється. Всі по-своєму вони влучні та доречні. Крім того, вони дають змогу зрозуміти, що економічний цикл являє собою сукупність основних етапів (стадій): 1) пожвавлення (піднесення); 2) пік (бум); 3) спад (реcesія); 4) дно (депресія).

Але про відносність, умовність та суб'єктивність у назвах цих етапів свідчить, наприклад, есе М. Ротбарда, в якому він, віддаючи належне епосі евфемізмів, стверджує, що «після катастрофи 1929 економісти і політики вирішили, що це більше ніколи не повинно повторитися. Щоб успішно і без особливих турбот впоратися з цим завданням, знадобилося всього лише виключити з вжитку саме

слово «депресія». З того моменту Америці більше не довелося зазнати депресій. Бо коли в 1937-1938 роках настала чергова жорстока депресія, економісти просто відмовилися використовувати цю страшну назву і ввели нове більш благозвучне поняття – «реcesія». З тих пір ми пережили вже чимало реcesій, але при цьому жодної депресії» [308]. Застосування терміну «криза» носить також дещо дискусійний характер: з однієї сторони, його подекуди розглядають як самостійну стадію економічного циклу, з іншого боку, – як економічну ситуацію. Навіть, порівнюючи з пароксизмальним моментом в ході перебігу хвороби, стверджують, що це «момент різкої зміни економічної кон'юнктури, час переходу від періоду досить високого економічного зростання (підйому) до етапу депресії або більш-менш довгого спаду, під час якого виконуються умови для відновлення, зворотної зміни кон'юнктури» [307, с 14-15].

Аналізуючи двоїстий характер наслідків економічного циклу, можна стверджувати, що, на шальках терезів, з одного боку, позитивна функція періодичних спадів та піднесень в економіці, в ході яких усуваються неефективні галузі та види виробництва, стимулюючи при цьому як підприємців, так і найманих працівників. З іншого ж боку, беззаперечною є потужна руйнівна сила циклічних коливань, боротьба проти якої, в першу чергу, передбачає вжиття заходів (часто одночасне) дискреційної та недискреційної фінансової політики (Додаток К, табл. К.3) [90]. Але відкритим залишається питання у дієвості, надійності інструментів. Оцінюючи ефективність антициклічних заходів, варто підкреслити, що найчастіше державні органи влади таким чином можуть лише приглушити наслідки та зменшити амплітуду економічних коливань (економічні цикли ж стають все коротшими, відповідно, самі коливання – все частішими). Вжиття окремих точкових заходів без системного підходу взагалі може виявитися марним.

Третя зазначена проблема – оцінка рівня задоволення суспільних потреб – одна із найскладніших. Для України може виявитися цікавим та корисним досвід Франції в цій сфері.

З одного боку, у Франції існує підхід щодо оцінки ефективності публічної діяльності (*action publique*) в частині визначення рівня виконання бюджетних

програм. Розраховується цілий ряд показників (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Показники виконання бюджетних програм у Франції, 2012-2016 рр.

Загальний бюджет					Категорія показника	В загальному Державний бюджет ⁶⁶				
PLF 2012 ⁶⁷	PLF 2013	PLF 2014	PLF 2015	PLF 2016		PLF 2012	PLF 2013	PLF 2014	PLF 2015	PLF 2016
47	48	47	47	46	Ефективність для громадян, %	46	45	45	46	45
20	20	21	20	20	Якість для користувачів, %	20	19	19	19	19
33	32	32	33	34	Ефективність для платників податків, %	34	36	36	35	36
32	32	31	31	31	Кількість місій/ напрямків	50	52	51	50	49
125	125	125	122	122	Кількість програм	177	181	183	176	173
424	417	400	329	323	Кількість цілей	490	484	475	392	385
3,4	3,3	3,2	2,7	2,6	Кількість цілей на 1 програму	2,8	2,7	2,6	2,2	2,2
889	872	837	674	654	Кількість показників	1012	999	967	784	755
2,1	2,1	2,1	2,0	2,0	Кількість показників на ціль	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0
56	36	45	95	83	В т.ч. кількість змінених показників	60	47	53	108	87
6	4	5	14	13	% змінених показників	6	5	6	14	12
56	63	40	47	22	В т.ч. кількість нових показників	66	72	51	61	22
6	7	5	7	3	% нових показників	7	7	5	8	3
88	89	90	79	84	% незмінених показників	87	88	89	78	85

Джерело: складено автором на основі [310, с. 7]

Серед них особливе значення відіграють наступні 3 групи, які дозволяють оцінити ситуацію з трьох різних точок зору:

1) ефективність соціально-економічних цілей (точка зору громадянина), які окреслюють очікувану вигоду від участі держави для громадян і суспільства з точки зору зміни економічної реальності, в сфері охорони здоров'я, соціальній, екологічній, культурній. Наприклад, у програмі «Національна поліція» і «Національна жандармерія» йде мова про рівень виявлення злочинів і правопорушень з метою зниження рівня злочинності;

2) якість цілей в області обслуговування (точка зору користувача), що спрямовані на поліпшення якості послуг, що надаються користувачам. Наприклад, мета програми «Доступ і повернення до роботи» полягає в підвищенні ефективності послуг, що надаються користувачеві центру зайнятості з урахуванням рівня задоволеності шукачів роботи;

3) ефективність цілей управління (точка зору платника податків), що

⁶⁶ Окрім загального бюджету Державний бюджет включає в себе 2 приєднані бюджети, 10 рахунків спеціального призначення, 6 рахунків фінансової допомоги.

⁶⁷ Le projet de loi de finances.

відображають очікувані вигоди від підвищення продуктивності використання наявних ресурсів (співвідношення обсягу послуг до спожитих ресурсів). Наприклад, у програмі «Проведення політики в сфері правосуддя», метою є оптимізація управління проектами в сфері нерухомості шляхом оцінки частки прострочених проектів або відсотку перевитрат.

Як бачимо, для досягнення збалансованого рівня задоволення суспільних потреб важливо, щоб кожна група інтересів відображалася в встановлених цілях. Тому кожна бюджетна програма повинна одночасно містити цілі соціально-економічної ефективності, якості послуг та ефективності управління.

Цікавим є і інший підхід, який не так давно був розроблений у Франції. Його автори, продовжуючи розпочату ще в 80-х роках минулого століття критику ВВП як універсального показника, що ілюструє соціально-економічний розвиток країни і т.д., пропонують зосередити увагу на основних ключових сферах (економічній, соціальній, екологічній) через аналіз найважливіших показових містких індикаторів (табл. 3.10). Такий підхід через усім зрозумілі показники дозволяє оцінити результати публічної діяльності та прямо, а інколи й опосередковано, рівень задоволення суспільних потреб.

Таблиця 3.10

Зведена таблиця індикаторів прогресу суспільства (у Франції)

	Сфера	Індикатори
Економічна	Робота	Рівень зайнятості
	Інвестиції	Продуктивна власність
	Фінансова стабільність	Заборгованість
Соціальна	Здоров'я	Тривалість життя при гарному здоров'ї
	Якість життя	Задоволеність життям
	Нерівність	Різниця у доходах
	Освіта	Частка дипломованих спеціалістів
Екологічна	Клімат	Споживання карбону
	Біорізноманіття	Популяція птахів
	Природні ресурси	Вторинне використання відходів

Джерело: складено автором на основі [311, с. 1; 312]

Назрілу необхідність в цьому підтверджують і опитування, які проводилися у Франції. Так 65,2 % французів вважають, що показник ВВП погано відображає зміни у країні, 97,9 % респондентів підтверджують, що необхідно його доповнити іншими показниками (68,8 % наголошують на тому, що їх не має бути велика кількість (89,7 % виступають за 1-10, 9,6 % – більше 10)) та відслідковувати

динаміку кожного з них (84 %), а не просто мати один агрегований (16 %), 79,3 % прагнули бачити серед індикаторів ті, що відображають щастя та якість життя [311]. Серед найбільш релевантних показників для відображення розвитку Франції найчастіше згадувані серед французів – економічні (Додаток К, рис. К.1).

Будь-який статистичний показник завжди недосконалий, так як він не може точно і правдиво передати всі аспекти реальності, яку він має на меті відобразити.

Список показників схильний до змін, поєднання сфер і індикаторів носить суб'єктивний характер, навіть якщо воно засноване на раціональних аргументах.

Підхід, заснований на єдиному показнику, здатному замінити або доповнити ВВП, за прикладом індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП), має очевидні недоліки, про які вже йшла мова в другому розділі, призвів дослідників до групи показників, по одному для кожного ключового напрямку для вимірювання прогресу. Ці показники повинні бути обмежені в кількості (десять максимум), так вони можуть бути включені в публічні дебати, впливати на вибір державної політики.

Коротко зупинимось на цих індикаторах (табл. 3.10):

1) рівень зайнятості – зважаючи на ситуацію на ринку праці, доступність наявності роботи – один з ключових показників для французів, кожен другий називає його серед трьох ключових для себе. Це ще більш актуально для найменш захищених категорій працівників, які піддаються ризику втратити роботу. Цей показник – один з найуніверсальніших, який може, з однієї сторони, вказати на ефективність державної політики в цій сфері, а з іншої, відобразити рівень задоволення потреб населення у роботі, яка забезпечуватиме можливість в індивідуальному порядку фінансувати частину своїх потреб. Важливе врахування при цьому, чи працевлаштування відбувається на умовах контракту на визначений, або невизначений термін (що є найбажанішим у Франції).

Для України цей показник також можливо використовувати, але з врахуванням того, що наявне робоче місце не завжди є запорукою гідної оплати, а як наслідок, неможливо профінансувати індивідуальні потреби. Тому його слід розглядати у комплексі з реальною заробітною платою, прожитковим мінімумом, купівельною спроможністю громадян.

У Франції спостерігається стабільний рівень зайнятості у віковій групі (25-49 років) близько 80 %, спадна тенденція рівня зайнятості серед молоді (15-24 роки) (Додаток К, рис.К.2). Найбільш проблемною є ситуація серед осіб старшого віку (60-64 років) (Додаток К, табл. К.4). В середньому по Франції цей показник складає близько 64 %, що є нижче за середнє значення в ЄС (65 %) та в країнах-лідерах – Німеччині та Великобританії (74 % і 72 % відповідно). Рівень зайнятості населення віком від 15 до 70 років в Україні в середньому за 2000-2015 роки склав 57,7 %, серед працездатного населення – 65,5 % (Додаток К, табл. К.5).

2) продуктивна власність – в ході публічного обговорення було визначено цей показник, що вимірює накопичення засобів виробництва, що передаються від одного покоління до іншого. Він включає в себе як матеріальні активи (машини, устаткування, інфраструктуру, худобу, ліс і т.д.), так і нематеріальні (патенти, художні або літературні твори, програмне забезпечення, наукові дослідження і розробки, і т.д.). І розраховується як їх відношення до чистого внутрішнього продукту⁶⁸. У 2013 році показник продуктивної власності у Франції склав 403,2 % з постійною тенденцією до зростання впродовж останніх 10 років (356,9 5 у 2004 році) (Додаток К, рис. К.3).

Вплив цього показника на рівень задоволення суспільних потреб відображається опосередковано – чим більшими будуть капіталовкладення (в т.ч. інвестиції в дослідження, розробки та інновації), тим в перспективі буде якісніше задоволення суспільних потреб, при, наприклад, зменшенні необхідних ресурсів, економії коштів і т.д.

3) Заборгованість – показник, що включає в себе заборгованість економічних суб'єктів (держави, підприємств, домогосподарств), розраховується у відсотках до ВВП, дозволяє визначити обсяги боргів, що передаються майбутнім поколінням.

У Франції за аналогічний період найбільше зросли борги органів управління, про загрози та причини детально йшла мова в другому розділі (Додаток К, рис. К.4).

Цей показник відіграє особливу роль в оцінці можливості задовольнити наявні потреби, а не витратити кошти на обслуговування і погашення боргів.

⁶⁸ ВВП за вирахуванням основних засобів, використаних за однаковий період.

Критерії економічного розвитку відіграють панівну роль серед французів, за ними слідує показники соціального характеру, наприклад, здоров'я та якість життя.

4) Тривалість життя при гарному здоров'ї – маючи багато альтернатив (наприклад, доступність медичних послуг, рівень смертності і т.д.), саме цей показник можна вважати дійсним та об'єктивним результатом політики держави в сфері охорони здоров'я, а відповідно й рівня задоволеності потреб суб'єктів. Розраховується як кількість років, які може прожити людина, залишаючись працездатною (дієздатною) та без обмежень активності (на побутовому рівні) (Додаток К, рис. К.5). Він менший за тривалість життя, але гендерні закономірності зберігаються – тривалість життя у жінок вища, відповідно вони довше залишаються у дієздатному стані. Найкращі показники спостерігаються в Європі у Великобританії – майже 65 років складає тривалість дієздатного життя (Додаток К, табл. К.6, табл. К.7).

5) Задоволеність життям – про цей складовий показник індексу «Жити краще» вже йшла мова в другому розділі. За опитуваннями 58 % громадян бажали б ввести суб'єктивну складову для виміру рівня життя. Для формування цього показника задається респондентам одне питання: «Уявіть шкалу з 11 поділок, в якій «0» відповідає найгірша якість життя, «10» – найкраща з можливих. На якому щаблі знаходитесь Ви?». Найкращі показники традиційно демонструють Австралія, Норвегія, Швеція, в той час як у Франції за останні 3 роки він знизився з 6,7 до 6,5.

б) Різниця у доходах, для виміру цього параметру пропонується визначати 2 показника: а) співвідношення між доходами 10 % найбагатшого і 10 % найбіднішого населення; б) рівень бідності – співвідношення між фізичними особами (домогосподарствами), рівень життя яких нижче порогу бідності, у Франції цей показник становить близько 14 % (Додаток К, табл. К.8). При розробці та провадженні політики на макrorівні саме він дозволяє сконцентрувати увагу на верствах населення, які найбільше цього потребують.

Економічну нерівність на рівні ЄС відслідковують за допомогою коефіцієнта Джині. У Франції його показники нижчі за середні по ЄС-28 та ЄС-27, краща

ситуація спостерігається переважно в скандинавських країнах (Додаток К, табл. К. 9).

У Франції нагляд за нерівністю розподілу доходів ведеться також через децильний коефіцієнт (D9/D1) та співвідношення між доходами 20 % найбагатших та найбідніших (S80/S20) (Додаток К, табл. К.10).

7) Частка дипломованих спеціалістів – показник, що відповідає за результати роботи системи освіти та показує частку осіб віком 30-34, що мають диплом про вищу освіту. У Франції цей показник значно вищий за середній по ЄС-28 та складає близько 43 % (Додаток К, табл. К.11).

Щодо групи екологічних індикаторів, то лише 5 % французів вважають питання сталого розвитку, захисту навколишнього середовища пріоритетними.

8) Споживання карбону – показник, що пов'язується зі змінами клімату, враховує обсяг парникових газів, необхідний для задоволення потреб населення протягом року (рис. 3.6).

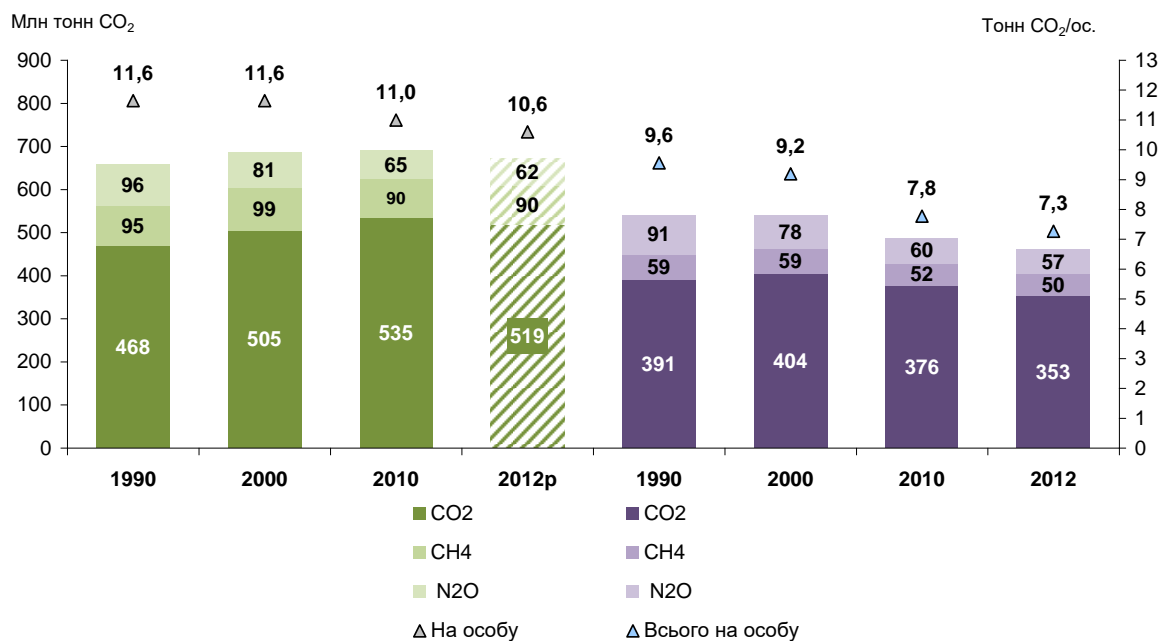
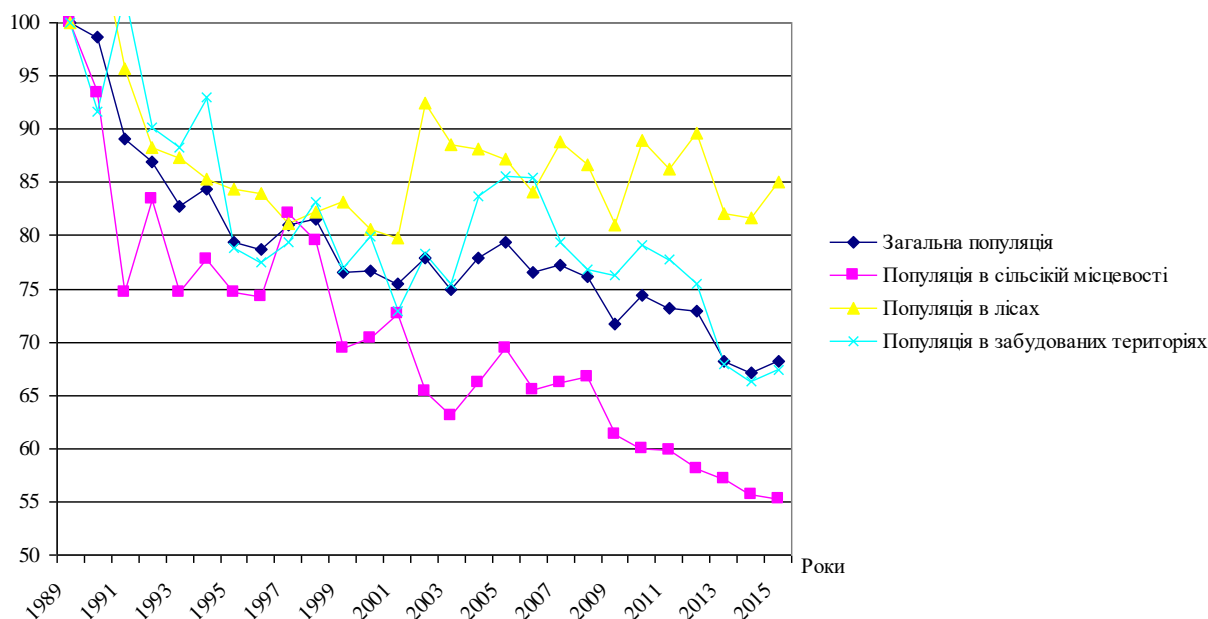

Рис. 3.6. Викиди парникових газів у Франції, 1990-2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [315]

9) Популяція птахів – показник, що відповідає на біорізноманіття (відстежується популяція птахів в лісах, сільській місцевості, містах (рис. 3.7). Птахи були обрані через їх ключове місце в харчовому ланцюгу, а, як наслідок, виникає можливість відстежувати всебічні зміни. Зменшення популяції птахів

свідчить про погіршення ситуації в екосистемі, про руйнівний антропогенний вплив і т.д.

1989 рік прийнято за 100 %

Рис. 3.7. Популяція птахів у Франції, 1989-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [316]

10) Вторинне використання відходів – показник, що характеризує економію та збереження природних ресурсів, розраховується як частка відходів, що використовується повторно, в т.ч. в ході попереднього сортування відходів (Додаток К, табл. К.12).

Як бачимо, для самих суб'єктів економічних відносин потреби носять більш як приземлений характер, тому і вимір рівня задоволеності їх потреб, в загальних рисах, для прийняття ключових управлінських рішень має цілком простий і зрозумілий вигляд. Зазначені вище показники мають цілий ряд переваг (табл. 3.11).

Варто підкреслити, що ці показники дійсно дають узагальнене розуміння про рівень задоволення суспільних потреб в соціальній, економічній, екологічній сферах. Вони можуть, за винятком декількох, застосовуватися в Україні. Мова, поперше, йде про «частку дипломованих спеціалістів» та «популяцію птахів».

Перший не є вдалим показником для України, де традиційно зберігається висока частка учнів, що продовжують навчання у ВНЗ, проте це не є запорукою якості та ін. Тому, на наш погляд, альтернативою йому міг би стати показник

результатів ЗНО (Додаток Л, табл. Л.1), що демонстрував би результати роботи системи середньої освіти та «потенційне майбутнє» вищої. Наприклад, в Києві середній показник у 2016 році склав близько 150 балів з 200 можливих.

Таблиця 3.11

Характеристика показників прогресу суспільства

Показник	Чи відображає рівень задоволення відповідних суспільних потреб?	Надійність показника	Точність показника	Значимість показника пр.и прийнятті управлінських рішень	Головні переваги показника	Головні обмеження показника	Чи можливо застосувати для аналізу ситуації в країні/наявність даних	Яка альтернатива (за необхідності)
Рівень зайнятості	+	+	+	+	Ілюструє стан ринку праці та результативність дій держави в боротьбі з безробіттям	В Україні високий рівень неофіційного працевлаштування	+/+	-
Продуктивна власність	+-	+	+	+	Демонструє рівень капіталовкладень, а відповідно й перспективи майбутнього розвитку країни	В Україні низький інвестиційний клімат, капітальні видатки з бюджету ж здійснюються за залишковим принципом	+/+-	-
Заборгованість	+-	+	+	+	Відіграє особливу роль в оцінці можливості задовольнити наявні потреби, а не витратити кошти на обслуговування і погашення боргів	Недооцінення загрози боргів	+/+	-
Тривалість життя при хорошому здоров'ї	+	+	+	+	Є свідченням рівня життя в країні, рівнем медичного обслуговування і т.д.	Необхідність додаткових статистичних пошуків	+/+-	-
Задоволеність життям	+	+-	+-	+	Є відображенням суб'єктивної оцінки ситуації	Необхідність додаткових достовірних опитувань	+/+-	-
Різниця у доходах	+	+	+	+	Глибинний зміст показника, зрозумілість широкому загалу	Високий рівень тіньової економіки	+/+	-
Частка дипломованих спеціалістів	+	+	+	+	Пов'язаний з рівнем освіти в країні, кількістю майбутніх спеціалістів для ринку праці і т.д.	Не демонструє реальну ситуацію в сфері освіти	-	Результати ЗНО
Споживання карбону	+	+	+	+	Демонструє екологічну ситуацію в країні	-	+/+	-
Популяція птахів	+	+	+	+	Глибинний зміст показника, зрозумілість широкому загалу	Складність у зборі даних, їх надійність	+-/+-	Кількість птахів, рослин в Червоній Книзі України
Вторинне використання відходів	+	+	+	+	Демонструє екологічну ситуацію в країні	-	+/+-	-

Джерело: складено автором

Щодо альтернативи для другого показника, то на нашу думку, це можуть бути дані Червоної книги України. Перша Червона книга 1980 року містила опис 85 видів (підвидів) тварин: 29 – ссавців, 28 – птахів, 6 – плазунів, 4 – земноводних, 18 –

комах і 151 вид вищих рослин. Друге видання 1994 року нараховувало 382 види тваринного та 541 вид рослинного світу. У 2009 р. вийшло третє видання Червоної книги України. До нього занесено 542 види тварин та 826 видів рослин і грибів, що наглядно демонструє на скільки погіршується ситуація в цій сфері.

Підсумовуючи, наголошуємо, що три названі проблеми у стратегічному та тактичному управлінні процесом фінансування (задоволення) суспільних потреб не єдині, але втілення в життя хоча б запропонованих заходів дозволить підвищити рівень задоволення суспільних потреб в країні.

3.3. Розвиток альтернативних джерел фінансування суспільних потреб в світлі загроз борговій безпеці країни

У другому розділі роботи вже говорилося про те, що кошти бюджетів різних рівнів є одним із основних джерел фінансування суспільних потреб, але власних, постійних ресурсів не вистачає, і уряди змушені вдаватися до боргового сценарію фінансування, нарощуючи обсяги державного боргу та дефіциту. Однак це криє в собі неабиякі загрози, тому:

- по-перше, необхідно приділити особливу увагу питанням управління державним боргом, використавши практичні доробки Франції у цій площині;
- по-друге, розглянути можливості застосування інших (комплементарних) джерел фінансування суспільних потреб. Адже маневрувати лише співвідношенням видаткових статей бюджетів, скорочуючи обсяг фінансування одних за рахунок інших, не достатньо, це все одно, що брати гроші при їх нестачі з різних відділень одного гаманця – більше їх від цього не стане, і повністю профінансувати всі свої потреби не вдасться.

Необхідно розуміти, що загроза борговій безпеці країни, нарощення виплат з погашення та обслуговування державного боргу прямо позначиться на якості та рівні задоволення суспільних потреб. Зважаючи на все вищесказане, зрозуміло, чому управління державним боргом сьогодні набуває особливої актуальності. Воно включає в себе, окрім традиційних та зрозумілих погашення та обслуговування

боргу, маневрування строками погашення зобов'язань, вплив на склад кредиторів, регулювання рівня та структури процентних виплат за зобов'язаннями та ін. [198, с. 103].

При управлінні державним боргом керуються як міжнародними нормами так і внутрішнім законодавством. Так за методикою Світового банку для оцінки ефективності управління державним боргом слід орієнтуватися на 15 показників (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Показники для оцінки ефективності управління боргом

	Розробка стратегії і управління
DPI ⁶⁹ -1	Юридичні рамки
DPI-2	Структура управління
DPI-3	Стратегія управління боргом
DPI-4	Оцінка операцій з управління боргом
DPI-5	Аудит
	Узгодження з макроекономічною політикою
DPI-6	Узгодження з бюджетною політикою
DPI-7	Узгодження з монетарною політикою
	Позики і інша діяльність з фінансування
DPI-8	Внутрішні позики
DPI-9	Зовнішні позики
DPI-10	Гарантії позик, ретроцесія позик та ін.
	Прогноз і управління казначейським рахунком
DPI-11	Прогноз грошових потоків і управління залишком казначейського рахунку
	Управління операційними ризиками
DPI-12	Управління позиками і безпека даних
DPI-13	Розподіл завдань, вміння персоналу
	Облік та звіт даних щодо боргу
DPI-14	Облік даних щодо боргу
DPI-15	Передача і публікація даних щодо боргу

Джерело: складено автором на основі [317, с.9]

У визначенні стратегії управління державним боргом враховується розуміння макроекономічних цілей (наприклад, баланс державних рахунків) і прагнення забезпечити за будь-яких обставин розрахунок за борговими зобов'язаннями за найкращою ціною і за умов максимальної безпеки (в т.ч. орієнтуючись на короткострокову перспективу).

Для оптимального управління боргом, для визначення параметрів вартості та ризику (необхідно врахувати ринковий ризик, ризик рефінансування, ризик ліквідності, кредитні ризики, операційні та ін. [318, с. 9]) аналітиками проводяться

⁶⁹ DPI (Indicateur de performance en matière de gestion de la dette) – показник ефективності управління боргом. За кожним показником виставляється оцінка А, В, С або D.

моделювання (симуляції) великої кількості макрофінансових сценаріїв, які враховують кілька боргових стратегій.

Державний борг буде вважатися прийнятним, якщо, враховуючи прогнози доходів і витрат, країна не буде стикається з проблемою неплатоспроможності або з необхідністю здійснювати нереальні корективи та вирівнювання в сфері державних фінансів.

У Франції управлінням боргом держави займається Агентство Франс Трезор (Agence France Tresor) створене у 2001 році. Воно виконує 3 основні задачі:

- здійснення найбільш точного щоденного прогнозу щодо вхідних та вихідних потоків;

- розміщення надлишків на найкращих умовах;

- залучення необхідних ресурсів за найнижчою ціною.

Управлінням боргом місцевих органів управління, органів місцевого самоврядування вони здійснюють самостійно.

Розглядаючи державний борг Франції за інструментами, можна констатувати, що за останні два десятиліття найчастіше вдавалися до операцій з довгостроковими борговими зобов'язаннями (середній показник – 70,6 %) (рис. 3.8). Меншою популярністю користуються кредити, особливо – короткострокові.

Борг Франції формується трьома категоріями стандартизованих цінних паперів: казначейські зобов'язання (Les obligations assimilables du Trésor (OAT)) (від 2-х до 50-ти років, випуск для довгострокових цінних паперів (від 7 років) відбувається першого четверга місяця, середньострокових (2-7 років) – третього четверга місяця), казначейські векселі з річною процентною ставкою (Les bons du Trésor à intérêt annuel (BTAN)) (з 2013 року практично не використовуються, з метою спрощення замінені середньостроковими OAT), казначейські векселі з фіксованою процентною ставкою (Les bons du Trésor à taux fixe et à intérêts précomptés (BTF) (терміном до року, випуск щотижня). Цікаво, що з 1 січня 2013 доходи від цих цінних паперів для фізичних осіб (окрім окремих категорій) підлягають обов'язковому оподаткуванню за ставкою 24 % (+ соціальні внески).

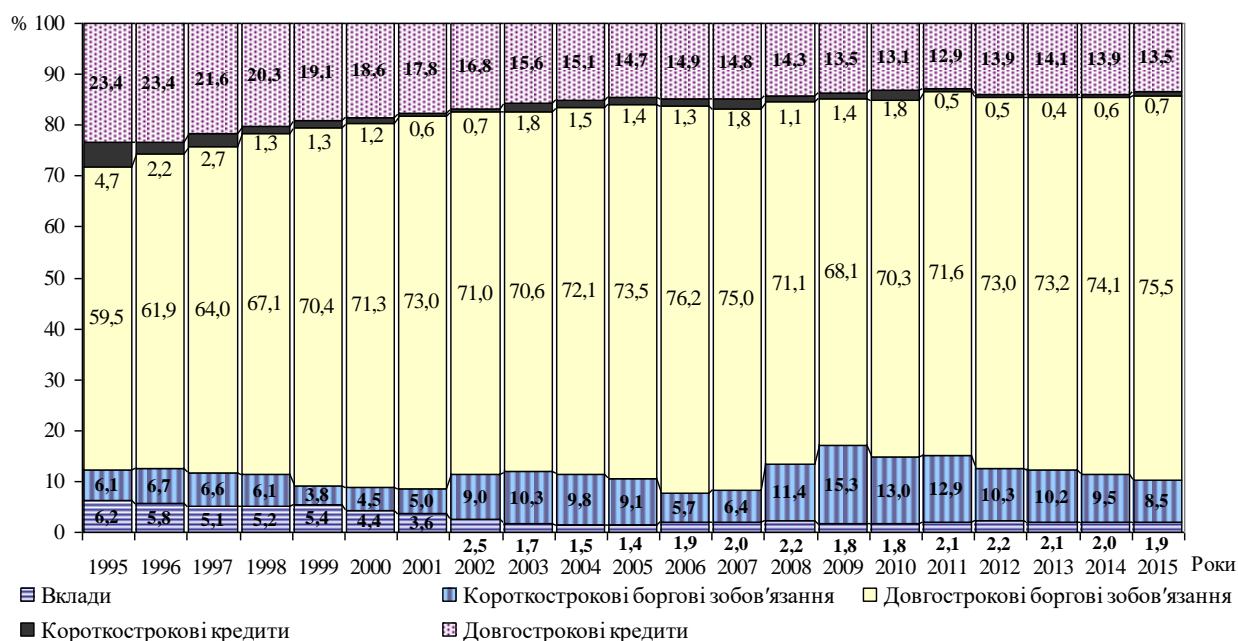

Рис. 3.8. Структура державного боргу Франції за інструментами у 1995-2015 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [196]

Політика випуску цінних паперів держави полягає у створенні довіри до цієї практики з боку фінансових ринків і відбувається на основі інституційного партнерства з участю в першу чергу Агентства Франс Трезор (Agence France Tresor), Банку Франції (Banque de France) та Каси державного боргу (Caisse de la dette publique).

Станом на 31 липня 2016 року визначені середні строки погашення за цінними паперами: для середньо- і довгострокових – 8 років 33 дні (збільшилися останнім часом); для короткострокового – 108 днів (зменшилися останнім часом); в середньому для боргу держави – 7 років 134 днів (збільшилися останнім часом) [319].

Варто зауважити, що, подовжуючи терміни погашення кредитів, органи управління краще захищені від економічних і фінансових потрясінь, але за більш високу ціну і т.д.

З 2001 року Агентство Франс Трезор управляє «середньою тривалістю боргу» (vie moyenne de la dette). Чим більший термін погашення за цінними паперами, тим більша процентна ставка встановлюється по них. Існує пов'язаний з підвищеним ризиком метод, який використовується для зниження вартості позик в

короткостроковому періоді, він полягає в обміні довгострокових інструментів «з високою ставкою» на короткострокові інструменти «з низькою ставкою» (нижчою але більш волатильною). Ці контракти щодо операцій з обміну або «свопи» (swaps) можуть також відноситися до обміну інструментів з плаваючою ставкою на ті, що мають фіксовану ставку, або навпаки. Ці операції вважаються ризикованим через те, що, короткострокові процентні ставки коливаються і можуть швидко рости.

Стан ринку з літа 2002 року не дозволяв проводити Агентству операції «своп» в бажаних обсягах на прийнятних умовах. Тому в вересні 2002 року міністр фінансів тимчасово призупинив цю практику, яка поновилася лише в 2005 році [319].

Управління боргом відповідає на необхідність покрити потребу в фінансуванні при мінімізації вартості для платників податків. Реалізація цієї мети складається з двох частин: по-перше, обов'язкове управління боргом, яке фокусується на випуску цінних паперів на первинному ринку і на підтримці ліквідності на вторинному ринку, і, по-друге, управління портфелем похідних продуктів (контракти зі зміни процентних ставок).

Контроль та нагляд за політикою Агентства Франс Трезор (щодо випуску цінних паперів, окремих елементів управління боргом) відбувається за допомогою розробленої системи індикаторів (табл. 3.13).

В цьому контексті чітко мають бути сформульовані цілі управління державним боргом. Роль управлінців державним боргом у Франції не розробляти і не реалізувати "боргову політику": вони не мають майже ніякої влади над доходами і видатками органів управління. Їх задача, враховуючи ряд критеріїв (прозорість і т.д.), найкращим чином управляти заборгованістю. У рамках європейської розбудови (яка, до речі, практично позбавляє можливості використовувати класичні важелі управління (наприклад, інфляційні механізми) для підтримки Францією на міжнародній арені амплуа країни з відкритою ринковою економікою, яскраво вираженою соціальною функцією без державного боргу і дефіциту не обійтись.

Цілі та індикатори в сфері управління боргом Агентством Франс Трезор

Цілі/індикатори		Одиниці виміру	2012	2013	2014	2015	2017*
Ціль 1	Покрити потребу у випуску за найкращих умов і рівня безпеки						
Індикатор 1.1.	«Непокриті» (невиконані) торги	Од.	0	0	0	0	0
Індикатор 1.2.	Ступінь покриття емісії ⁷⁰						
- VTF		%	285	250	200	200	200
- OAT і VTAN		%	242	227	150	150	150
Ціль 2	Управління середнім строком погашення боргових зобов'язань в рамках операцій своп						
Індикатор 2.1.	Вплив свопів на середній строк погашення боргових зобов'язань (зменшення кількості днів)	Дні	3	3	- ⁷¹	-	-
Ціль 3	Оптимізація управління грошовими потоками на ринкових умовах						
Індикатор 3.1.	Відсоток днів, коли визначена ціль на початку дня щодо балансу рахунку Банку Франції ⁷² наприкінці дня була досягнута	%	-	92	85	85	85
Індикатор 3.2.	Винагорода за розміщення коштів (за «позики ліквідності», операції репо (гарантують викуп цінних паперів на еквівалентну суму), інші розміщення)	%	Ринкова ставка 0,06 %	Ринкова ставка + 0,03 %	Ринкова ставка - 0,05 %	Ринкова ставка - 0,05 %	Ринкова ставка - 0,05 %
Ціль 4	Покращення якості попередньої інформації кореспондентів Казначейства про їх операції, що стосуються казначейського рахунку						
Індикатор 4.1.	Надання інформації кореспондентами Казначейства про їх фінансові операції вище 1 млн € ⁷³	%	98	98	95	96	96
Ціль 5	Отримання стабільного рівня контролю ризиків, який мінімізує появу інцидентів						
Індикатор 5.1.	Якість системи контролю						
- Інциденти або порушення в рамках загальної діяльності ⁷⁴		Од.	2	0	1	0	0
- Зовнішня оцінка ⁷⁵ внутрішнього контролю: система контролю операцій і внутрішніх процедур		Оцінка від 1 ⁷⁶ до 4	2	2	1	1	1
- Зовнішня оцінка внутрішнього контролю: організація бухгалтерського обліку та обробка інформації		Оцінка від 1 до 4	1	1	1	1	1
- Зовнішня оцінка внутрішнього контролю: система виміру ризиків і результатів		Оцінка від 1 до 4	1	1	1	1	1
- Зовнішня оцінка внутрішнього контролю: система моніторингу та управління ризиками		Оцінка від 1 до 4	1	1	1	1	1
- Зовнішня оцінка внутрішнього контролю: система документації та інформації		Оцінка від 1 до 4	1	1	1	1	1
Індикатор 5.2.	Інциденти при виконанні операцій по боргу						
- Випадки погіршення стану рахунку Банку Франції		Од.	1	4	1	0	0
- Випадки, які не погіршують або навіть покращують стан рахунку Банку Франції		Од.	22	25	18	0	0
- Інші випадки		Од.	52	215	42	0	0

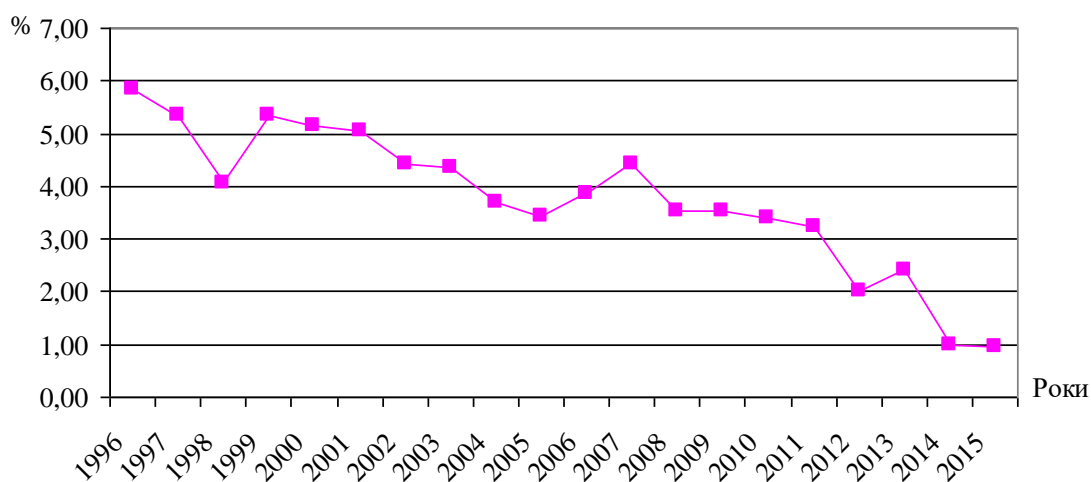
* Прогнозні значення

Джерело: складено автором на основі [320]

⁷⁰ Індикатор, наприклад, у 250 % означає, що попит перевищував пропозицію під час емісії VTF у 2,5 рази.⁷¹ Портфель свопів у 2013 становив трохи менше 7 млрд €. У 2014,2015 ситуація на ринку визнана несприятливою для проведення таких операцій, тому дані відсутні.⁷² Мінімальний обсяг ≈ 70-80 млн €, максимальний – 290-310.⁷³ Працівники фінансових відділів, бухгалтери мають подати з 15 до 18 години (попередній день) до Банку Франції доручення на перерахування коштів.⁷⁴ Порушення правил делегування повноважень, вихід за рамки своїх повноважень, перевищення лімітів ризиків, порушення процедур проведення операцій.⁷⁵ У рамках зовнішнього аудиту.⁷⁶ Найкращий результат – 1, найгірший – 4.

З однієї сторони, приклад Франції свідчить, що в допустимих межах борг та дефіцит можуть мати позитивні наслідки: пожвавлення економіки, підвищення рівня життя населення, втілення в життя масштабних державних програм, проектів, будівництва, розвиток НТП та ін. З іншої – на умовах низьких ставок (найнижчі за останні 200 років) уряд охоче продовжує нарощувати борг, який за умови політичної інертності може перевищити позначку у 100 % ВВП.

Спад інфляції, що зменшує вартість індексованих облігацій, і особливо зниження відсоткової ставки (рис. 3.9), яка в березні-квітні 2015 року досягла рекордних 0,5 %, безперечно впливає на частку погашення боргу в державному бюджеті країни, що має тенденцію до скорочення. В основі цього лежить діяльність Центрального європейського банку, особливо його політика щодо викупу державних цінних паперів, в наслідок якої знизилась вартість кредитних коштів. І Франція вміло цим користується. Незважаючи на зменшення кредитних рейтингів в усіх рейтингових агентствах вона залишається надійним партнером для інвесторів.

* Дані станом на грудень місяць кожного року

Рис. 3.9. Середня ставка державних позик⁷⁷ у Франції, 1996-2015 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [321]

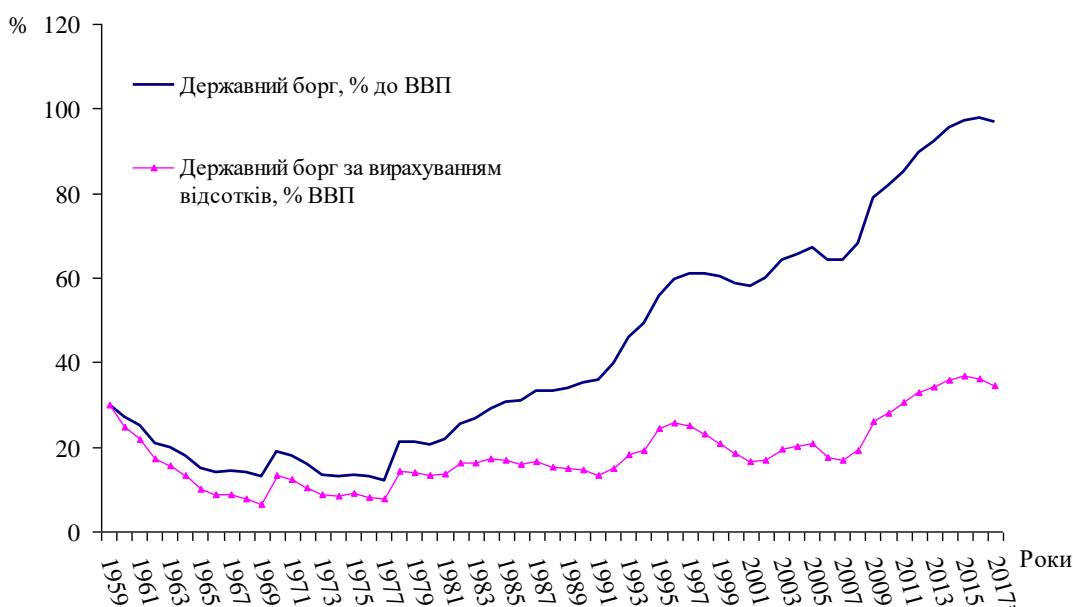
Керівництво Агентства Франс Трезор не втрачає здорового глузду від стрімкого падіння ставок, не поспішаючи отримати короткочасну вигоду, а продовжує шукати шляхи оптимізації вартості боргу через чітку відповідність потребам інвесторів (особливо в термінах та видах інструментів, що випускаються).

⁷⁷ Таux moyen des emprunts d'Etat (TME) – середня ставка державних позик в країні і ставка для казначеських зобов'язань obligations assimilables du Trésor (OAT).

Проте й в бездіяльності його важко звинуватити: вже отримано 9 млрд євро за ставкою 0,86 % (на 10 років).

Незважаючи на низькі ставки, суми по сплаченим відсоткам відчутні. З появою в 1973 році Закону Жискара-Помпиду [322], який заборонив Банку Франції позичати уряду, сума відсотків складала 0,5 % ВВП, але їх величина невпинно зростала, пік припав на 1996, 1997 (3,4 ВВП).

У цьому контексті цікаво поглянути на альтернативний сценарій розвитку подій, за яким не треба було кожного року сплачувати відсотки за користування кредитними коштами. Динаміка державного боргу Франції кардинально відрізнялася б від фактичних даних (рис. 3.10).

* Прогнозні значення

Рис. 3.10. Державний борг Франції за 1959-2017 рр., % до ВВП

Джерело: складено авторами на основі [233; 232]

Бачимо, що лише б у 2011 році показники державного боргу перетнули межу у 30 % ВВП. За останні б півстоліття середнє значення відношення «борг/ВВП» склало б близько 18 %. Це все результат традиційної практики, яка склалася у фінансових системах: держава позичає гроші у комерційних банків, щоб сплатити відсотки, при цьому банки створюють ці кошти практично з нуля [323].

З іншої сторони, група Арверни⁷⁸ назвала існуючий рівень державного боргу поразкою цілого покоління, звинувативши при цьому правих та лівих політиків,

⁷⁸ Arvernes (перекл. з фр. – наймогутніше кельтське плем'я в Галлії) – об'єднання з високопосадовців, економістів, керівників підприємств, науковців.

посадовців, Європу, економістів, населення [324, с. 12].

Державний борг може суперечити суспільним інтересам, нести в собі загрози різного роду: гальмування розвитку економіки, перекладання боргового тягара на майбутні покоління, проведення непопулярних заходів («антисоціального характеру»: скорочення робочих місць, зниження рівня заробітної плати, соціальних виплат, трансфертів, збільшення податкового навантаження) [325], залежність від зовнішніх кредиторів (нині більше 60 % боргу Франції утримується нерезидентами⁷⁹, наприклад, лише в другому кварталі 2015 року Японія купила цінних паперів більше ніж на 4 млрд євро, в цілому ж борг Франції становить більше половини в європейських облігаціях, які вона утримує, на суму 200 млрд євро). Усе це закономірно може викликати соціальне невдоволення, виражене страйками, протестами, соціальними заворушеннями.

У середині 18 ст. подібна ситуація мала місце в Англії: державний борг перетнув межу у 100 %. І в той час вчені, філософи вважали своїм обов'язком боротися проти божевільної держави. Так в 1752 році Девід Юм, батько «Шотландських просвітників», ліберальний філософ опублікував працю «Про державний кредит», в якій описував весь жах державного боргу і висував пропозиції, які залишаються актуальними і на сьогодні. Він писав, що для кожного міністра надзвичайно спокусливо користуватися таким засобом, завдяки якому він може грати видну роль в період свого правління, не обтяжуючи народ податками і не викликаючи нарікань особисто проти себе. Справді, має статися одне з двох: або нація згубить державний кредит, або державний кредит згубить націю [326].

Для України вкрай важливо врахувати в своїй практиці позитивний досвід Франції і зосередити увагу на деяких ключових позиціях.

По-перше, мова йде про необхідність мінімізації вартості боргу в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі. Для України це питання особливо болюче, оскільки лєвова частка боргу в іноземній валюті.

Але можливості впливати на вартість боргу тим більш обмежені, чим коротший термін, про який йдеться. Ця вартість представлена потоком процентних

⁷⁹ Щоправда, на ряду з Великобританією, США, Японією в списку зовнішніх кредиторів Франції фігурують, наприклад, Кайманові острови, Люксембург і т.д.

платежів і виплат, розподілених протягом довгого часу (у Франції від одного дня (інколи декількох годин) до 50 років). Цікавою в цьому контексті виявляється описана вище практика Франції щодо використання операцій «своп», за якої спеціалісти з управління державним боргом приймають рішення щодо доцільності застосування свопів відповідно до економічної кон'юнктури, зміни процентних ставок і економічних прогнозів. Це може слугувати альтернативою реструктуризаційній політиці, яка проводиться зараз в Україні. Вона може мати як позитивний, так негативний вплив на валютний курс, на обсяг валюти в країні, на кредитні ліміти для банків, на платежі з обслуговування державного боргу тощо.

По-друге, дуже актуальним для України є питання мінімізації ризиків в короткостроковій і середньостроковій перспективі, з гарантією, що органи управління зможуть покрити свої зобов'язання, включаючи погашення основної суми боргу та відсотків. Необхідно забезпечити нульовий ризик дефолту або ж відстрочки платежу.

Для цього, в першу чергу, важливо забезпечити оптимальну структуру державного боргу, надаючи перевагу довгостроковим позикам, які змогли б забезпечити маневреність та гнучкість у прийнятті рішень.

Важко звести до мінімуму витрати і ризику одночасно. Наприклад, у випадку випуску індексованих облігацій, це кредиторам, а не органам управління, загрожує інфляційний тиск, і вони вимагатимуть тим вищого відсотка, чим вищим є ризик [327]. Так само, позичаючи на короткий термін, органи управління можуть точно передбачити, скільки коштуватиме їм кредит, але ризикують позичати за вищою ставкою пізніше.

Управління боргом весь час має піддаватися аналізу та конструктивній критиці. Оцінка його якості просто неможлива без упорядкованої системи показників для оцінки боргової політики. Ці показники мають засвідчувати прийняття правильних рішень в сфері управління боргом, бажаний рівень випуску цінних паперів, достатній рівень безпеки тощо.

Але всі ці кроки можуть виявитися марними без гарантії та забезпечення використання запозичень лише на капітальні вкладення, інвестиції. Це має бути

законодавчо закріплено. Звичайно, як і у Франції, ця ініціатива може зустріти політичний опір, на заваді, окрім політично інертності, можуть стати об'єктивні технічні причини. На жаль, в Україні це питання не стоїть на порядку денному і через хронічні проблеми в економіці, і цілу низку форс-мажорних обставин, без вирішення яких повернення до цього питання не здається можливим.

Сам по собі державний борг не варто вважати негативним явищем і результатом хибної фінансової політики. Так само як і не варто стверджувати, що борг зовсім нешкідливий. Тому і трактування його соціально-економічних наслідків дещо ускладнюється. Але, можна впевнено стверджувати, що зменшення та подолання державного боргу можливе лише шляхом ліквідації власне причин, що його зумовлюють.

У світлі того, що у зв'язку з постійними економічними пертурбаціями уряди країн продовжують безвідповідально нарощувати обсяги державних боргів та дефіцитів, що тягне за собою невідворотність збільшення виплат на їх обслуговування і погашення, а, як наслідок, пропорційне скорочення всіх, або ж вибіркового видаткових статей бюджетів, визріла необхідність пошуку додаткових джерел фінансування суспільних потреб.

Альтернативний варіант фінансування, який підходить практично для будь-яких сфер – краудфандинг.

Краудфандинг, або ж партисипативне фінансування (англ. – crowdfunding, фр. - *financement participatif*) – це один з методів фандрайзингу, оснований на колективній співпраці людей, які в добровільному порядку об'єднують свої різноманітні ресурси, як правило, через спеціалізовані сайти, так звані краудфандингові платформи, з метою підтримки зусиль інших людей або організацій [328]. Фінансування за схемою краудфандингу може виконувати різні функції: просування інноваційних ідей, розвиток стартапів, фінансування малого бізнесу, реалізація суспільно корисних заходів, задоволення нагальних потреб окремих суб'єктів тощо. Лише третина проектів соціального та розважального напрямку, всі інші мають комерційний характер. Тому краудфандинг може бути реальним шляхом вирішення проблем фінансування передових перспективних

наукових розробок в нашій країні, де, на жаль, наука фінансується за залишковим принципом.

У краудфандингу спонсори можуть брати участь у фінансуванні проектів за такими схемами:

- нічого не отримуючи натомість, здійснюючи просто пожертвування;
- отримувати не фінансову винагороду (сувеніри, продукцію);
- отримувати фінансову винагороду (роялті, акції і т.д.)

Мотиви вкладників коштів можуть варіюватися, починаючи від філантропічних, альтруїстичних до пошуку фінансової вигоди. В останньому випадку, вкладення можуть бути ризикованими, і спонсор може втратити все або частину інвестованої суми, але не більше. Краудфандинг є прозорим і інноваційним способом створення або розвитку проектів з різними цілями за допомогою колективної співпраці. Запустити проект можна своїми силами: зареєструватися на відповідному сайті/платформі, просувати свій проект, отримати кошти.

Краудфандинг активно розвивається упродовж останніх років в усьому світі, в тому числі і в Україні. Проте в вітчизняному законодавстві це поняття досі відсутнє. І це незважаючи на цілком повноцінне функціонування декількох краудфандингових платформ, таких як, наприклад, Українська біржа благодійності, Спільнокошт та Na-starte.

У світі, як видно з таблиці 3.14, за допомогою цього інструменту найкраще фінансуються соціальні проекти та розвиток бізнесу.

Таблиця 3.14

Показники діяльності топ-5 краудфандингових платформ в світі у 2015 р.

Категорії	Суми зібраних коштів, млрд дол. США	Структура зібраних коштів, %
Бізнес і підприємництво	6,70	49,70
Соціальні ініціативи	3,06	22,70
Кіно і театральне мистецтво	1,97	14,61
Нерухомість	1,01	7,49
Музика і звукозапис	0,74	5,49
Всього	13,48	100

Джерело: складено автором на основі [329]

Топ-5 краудфандингових платформ займають близько 50 % світового ринку,

річні показники зібраних коштів якого в 2015 році досягли 34 млрд дол. Найбільшу частку займають проекти на умовах кредитування (рис. 3.11). З них 50 % припадають на Північну Америку, 30,6 % – на Азію, 18,8 % – на Європу (найбільша кількість платформ нараховується в Великобританії – 65, в Іспанії – 34, в Німеччині – 31, в Нідерландах – 31, в Польщі – 11, в Італії – 5), 0,2 % – на Океанію, 0,2 % – на Південну Америку, 0,1 % – на Африку [3330; 331, с.39].

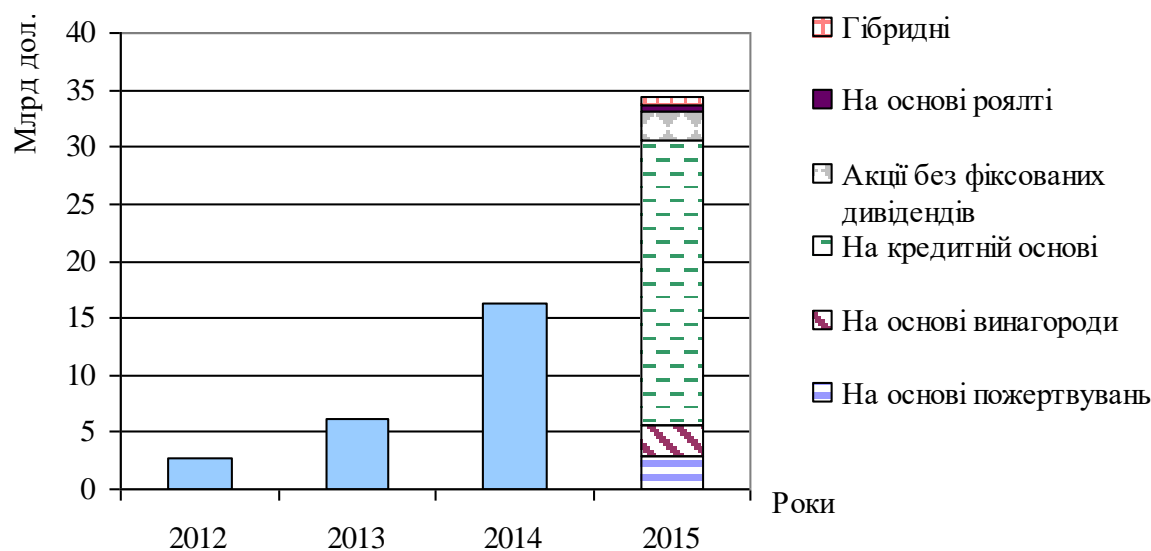

Рис. 3.11. Динаміка обсягів та структура краудфандингових проектів в світі, 2012-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [330]

За прогнозами Світового банку до 2025 року обсяг щорічних вкладень у краудфандингові проекти зросте до 93 млрд дол.

Світовими лідерами та першовідкривачами у сфері краудфандингу є платформи Kickstarter та Indiegogo. Робота платформи Kickstarter організована за принципом «Все або нічого», тобто розробник отримує кошти, якщо проект профінансовано на 100 %. Крім того, платформі сплачуються комісійні у розмірі 5 % від суми проекту. Якщо ж не вдалося зібрати необхідну суму, то зібрані кошти повертаються назад на рахунки вкладників. Kickstarter щомісячно б'є рекорди зібраних сум на творчі проекти: останній – \$10 мільйонів на один проект [332].

Особливістю платформи Indiegogo є гнучка модель фінансування, що може бути реалізована за двома принципами: «Залиш собі все» або «Все або нічого». У

першому випадку розробник має можливість забрати зібрані кошти навіть при недофінансуванні проекту, а комісійні становлять 9 %.

У Франції краудфандинг також на піку своєї популярності. Партисипативне фінансування, як його називають у Франції, відбувається на багатьох платформах, ось деякі з них:

- Babeldoor – платформа для сприяння здійсненню проектів творчих, суспільно корисних, культурних і т.д. Спочатку автори розробили цей майданчик для мікрокредитування, натхненні ідеями Мухаммеда Юнуса, тепер же Babeldoor підтримує масштабні ініціативи, які мають позитивний вплив на економічну, соціальну, культурну, екологічну сфери. Сайт дозволяє вкладникам мобілізуватися навколо певної потреби;

- Vulb in Town – це платформа фінансування проектів, які знаходяться поруч з вкладниками, корисний особливо для ремісників, музеїв і.д. До фінансування проектів місцевого значення залучаються мешканці кварталів, які живуть поряд. Супровід керівників проектів є ключем до успіху на цій платформі (показник результативності у 2013-2014 роках склав 78%). Проекти є «реальними» і «знаходяться поряд з вашим будинком», тому вкладники бачать і швидко можуть користуватися результатами їх внесків, посилюючи при цьому соціальні зв'язки і т.і.;

- Dartagnans – це перша платформа, присвячена виключно питанням збереження культурної спадщини Франції. Dartagnans переслідує подвійну мету: допомогти віднайти фінансування і дозволить модернізуватися керівникам проектів шляхом «привнесення цифрових технологій в історію»;

- Culture Time – платформа партисипативного меценатства в сфері мистецтва, культури і освіти, яка об'єднує людей і організації: музеї, театри, оперні театри, концертні зали, університети і т.д., які мають право на спонсорство і прагнуть залучити громадськість до своїх проектів [333].

З 2014 по 2015 рік обсяг зібраних коштів на краудфандингових платформах у Франції (їх нараховується 33) зріс з 152 до 296,8 млн євро, з них 17 % – на умовах благодійної допомоги (пожертвувань) (50,2 млн євро), 17 % – на умовах благодійної

допомоги (пожертвувань) (50,2 млн євро), 66 % – на умовах кредиту (196,3 млн євро), 17 % – на умовах інвестування (50,3 млн євро). Інші показники, що характеризують стан розвитку краудфандингу у Франції подано у таблиці 3.15.

Таблиця 3.15

Показники краудфандингу у Франції

		Пожертвування (don)			Позики (prêt)			Інвестування (investissement)		
		Без компенсації	З компенсацією	Відсоткові	Безвідсоткові	Облігаційні	Капітальні	Роялті		
Середні суми зібраних коштів, євро		3247	4181	224152	814	454027	448460	33671		
Середній розмір внесків (вкладень), євро		64	56	426	78	4211	4342	374		
Середні комісійні платформи, %		0,19	8,2	3,7	5	6,3	7,3	9,75		
Типологія подавців проектів, %	Спілки, асоціації, об'єднання	99	31	-			-			
	Підприємства	0,5	19	98,4			99,3			
	Приватні особи	0,5	50	1,6			0,7			
Суми зібраних коштів, млн євро		2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
		20	38,2	50,2	48	88,4	196,3	10	25,4	50,3
Розподіл вкладників (інвесторів) за віком, %	18-24 роки	14		11			3			
	25-34	27		21			18			
	35-49	30		34			39			
	50-64	21		21			30			
	65+	8		18			10			
Типологія проектів	Аудіовізуальне мистецтво, музика	31								
	С/г			23			12			
	Торгівля і послуги			31			58			
	Культура	17	33							
	Освіта	21								
	Навколишнє середовище, енергетика						7	1414	12	
	Гуманітарні сфери	38	15							
	Нерухомість			12			84			
	Промисловість			14			7			
	Здоров'я і розробки						17			
Послуги			21			16				
							33			

Джерело: складено автором на основі [331; 333]

Краудфандинг має ряд позитивних характеристик:

- краудфандинг є більш гнучким і може фінансувати проекти, які не цікаві з фінансової точки зору традиційним фінансовим посередникам/ інвесторам;

- використання цієї форми фандрайзингу дозволяє виробляти різні види благ, у тому числі ті, які зазвичай знаходилися лише в компетенції держави;
- завдяки меншому числу посередників спостерігається скорочення трансакційних витрат на організацію всього процесу фінансування проектів. У той же час коло потенційних краудінвесторів розширюється;
- інвесторами можуть керувати не лише економічні мотиви, а й колективні соціальні інтереси [334].

Але краудфандинг має декілька значних недоліків:

- 1) не може застосовуватись для масштабних проектів, що через існування жорстких часових рамок фінансування потребують великих вкладень;
- 2) істотна роль маркетингу та рекламної складової ,які важливі для просування проектів.;
- 3) поширення зловживань та шахрайства, відсутність законодавчої захищеності інвестора, позичальника [335].

Значному поширенню краудфандингу в Україні заважають конкретні причини. По-перше, відсутність в Україні відповідного законодавства, яке регулює краудфандинг як окремий вид діяльності, породжує юридичні проблеми у його учасників. Наприклад, важко визначити форму та призначення коштів: інвестування, спонсорство, благодійність. По-друге, досить обмеженими є фінансові ресурси вкладників/інвесторів (в першу чергу, населення). За відсутності заощаджень вони спрямовуються переважно на споживання. По-третє, тіньова економіка стримує краудфандинг, надається перевага незаконним джерелам доходів. Окрім цього, краудфандинг заснований на взаємній довірі учасників проектів та стабільності роботи краудфандингової платформи. В Україні спостерігається невисокий рівень довіри населення до практично всієї фінансової системи в країні, діяльність віртуальних фінансових посередників не є виключенням [336, с. 41-43].

Отже, вирішення зазначених проблем допоможе стати краудфандингу гідною альтернативою у забезпеченні добробуту суспільства, у фінансуванні суспільних потреб.

Іншою альтернативою фінансування може бути ендаумент (англ.

«endowment»), або фонд цільового капіталу, який формується за рахунок пожертвувань та (або) благодійних внесків. Це фонди фінансових ресурсів, доходи від інвестування яких використовуються для фінансування некомерційних організацій, а саме освіти, медицини, культури, політики, екології та інших сфер діяльності. Найбільш відомий приклад ендаументу – створений А. Нобелем Нобелівський фонд.

Діяльність цих фондів налічує більш ніж 500 літню історію. Особливої популярності фонди цільового капіталу отримали в тих країнах, де державне фінансування освіти, науки і культури практично відсутнє, або недостатнє, а, крім того, національні традиції спонукають приватних благодійників вкладати кошти в різного роду проекти. Наприклад, за допомогою ендаументів університети США, Великобританії, Японії, Австралії та інших країн світу мають можливість фінансувати наукові дослідження прикладного характеру, використовувати матеріальні стимули для продуктивної роботи професорсько-викладацького складу, надавати гранти обдарованим студентам, запроваджувати університетські стипендії та інше.

Кошти таких фондів цільового капіталу інвестуються. Річний дохід, наприклад, західних ВНЗ складає до 40-50%, виступаючи найважливішим джерелом фінансування його поточних потреб [337; 338].

Продовжуючи питання необхідності диверсифікації джерел фінансування освіти за існуючих проблем [339], зауважимо, що існують різноманітні доступні варіанти залучення додаткових коштів в цю сферу:

1. чи не найефективніший спосіб акумуляції коштів віднайшла, наприклад, Франція, де діє Закон про сплату приватними роботодавцями 0,5% фонду зарплати на учнівство і перепідготовку персоналу. Підприємство може самостійно перераховувати ці кошти закладам, які воно обрало, не направляючи їх в загальний фонд, який не забезпечує йому бажаного результату. Проте аналіз дії цього закону свідчить, що й він не досконалий: практично ніколи підприємства не виділяли кошти на підготовку студентів перших курсів ВНЗ. У більшості випадків вони непропорційно витрачалися на спеціалізовані курси, підвищення кваліфікації своїх

же працівників;

2. контракти на навчально-інформаційні послуги ВНЗ для підприємств, окремих галузей, коли вони об'єднуючись, шукають вигідні для обох варіанти співпраці;

3. наукові дослідження на замовлення підприємств. Поширеними формами його реалізації є «наукові парки», «наукові готелі» тощо;

4. доходи від власності, від продажу території, приміщень, від вкладення коштів університету в акції, від його участі в іншій фінансовій діяльності;

5. міжнародні гранти, які розвинені держави щороку надають з метою розвитку систем освіти країн, що цього потребують [340-352].

Реальна диверсифікація джерел фінансування вимагає крім усього іншого неабиякої роботи від самого ВНЗ з розробки і просування своїх проектів тощо.

Як бачимо, існує чимало методів усунення проблем. Але в центрі уваги має знаходитись поліпшення загального добробуту, інвестиційного та інноваційного розвитку – те, що власне відповідає першочерговим потребам суспільства. Все ж залишається відкритим питання про те, як обрати найоптимальніший варіант, який найкраще відповідатиме цілям розвитку країни. Але з абсолютною впевненістю можна стверджувати, що запорукою успіху слугуватимуть бажання і тверда зацікавленість у цьому всіх рівнів влади, забезпечення того, щоб нові вибори не впливали на основні напрямки реформ, постійні переговори заради досягнення консенсусу між усіма зацікавленими сторонами, безперервний контроль.

Висновки до розділу 3

При проведенні дослідження основних векторів розбудови дієвого механізму фінансування суспільних потреб:

1. Відсутність законодавчого закріплення понять «суспільна потреба», «суспільний інтерес», «суспільне благо» визначено однією з проблем етапу планування суспільних потреб. Така ситуація унеможливує задоволення суспільних потреб на високому рівні, закріплення за державою обов'язку

фінансувати їх в певному обсязі, визначення їх кола;

2. Через призму існуючих проблемних аспектів бюджетування в Україні в світлі реформи децентралізації досліджено досвід Франції, зокрема щодо укладання, так званих, контрактів «Держава-регіон». Їх укладання в Україні мало б неоціненне значення в поліпшенні процесу задоволення суспільних потреб в світлі реформи децентралізації тому що, по-перше, вони є своєрідним інструментом координації дій держави і регіонів; по-друге, є можливість максимально врахувати особливості регіону через коло всебічних ґрунтовних консультацій; полегшується процес моніторингу та оцінки результатів виконання цих контрактів; відносини між державою та регіоном набувають ознак взаємозалежності замість підпорядкованості;

3. Виявлено, що в існуючих в Україні паспортах бюджетних програм, все, починаючи з назви, не відповідає ідеї превалювання суспільних потреб в країні. На нашу думку, вони мають відображати реальні суспільні потреби, які в них закладаються. Автором сформульовано основні зауваження до інформації наявної в паспортах бюджетних програм. Запропоновано напрямки перегляду структури і наповнення паспортів бюджетних програм;

4. Окреслено коло ключових «вузьких місць» в процесі стратегічного та тактичного управління:

а) рішення, пов'язані з визначенням пріоритетності фінансування тих чи інших суспільних потреб, черговості їх задоволення;

б) обрахунок вартості суспільних благ, необхідних для задоволення суспільних потреб, рішення, пов'язані з оптимізацією структури вартості цих благ;

в) рішення, пов'язані з оцінкою рівня задоволення суспільних потреб;

5. Розроблено варіанти визначення пріоритетності у фінансуванні суспільних потреб на основі ряду критеріїв: першочерговості, короткостроковості або довгостроковості ефекту, можливості віднайти інші джерела фінансування та ін.;

6. Розроблено підхід для визначення вартості суспільних благ, в основі розрахунку якої для основних споживачів суспільних благ – населення країни – лежать індивідуальні та колективні потреби. Середньорічна вартість суспільних благ

на одну особу в Україні більш як в 23 рази менше за аналогічний показник у Франції (550880 грн). Для можливості згладжування ефектів від циклічних коливань в економіці та прийняття відповідних управлінських рішень на макрорівні прораховано альтернативні сценарії (оптимістичний, задовільний та критичний) структури фінансування суспільних потреб;

7. Для оцінювання рівня задоволення суспільних потреб висвітлено досвід Франції щодо оцінки ефективності публічної діяльності в частині визначення рівня виконання бюджетних програм (в т.ч., з точки зору громадянина, платника податків, користувача) та індикаторів прогресу суспільства. Зроблено висновки щодо можливостей їх використання в Україні;

8. Розглянуто досвід Франції в управлінні державним боргом, зроблено акцент на важливості його використання в Україні. Зокрема представляють собою інтерес: а) застосування показників для оцінки ефективності управління боргом; б) управління структурою державного боргу за інструментами; в) встановлення цілей та індикаторів в сфері управління боргом.

9. У світлі проблем хронічної нестачі бюджетних коштів, значних розмірів державного боргу та дефіциту, що негативно впливає на рівень фінансування суспільних потреб, розглянуті альтернативні форми їх фінансування: краудфандинг та ендаумент.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [353; 354; 355; 356; 357; 358].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання актуального наукового завдання, що є важливим з теоретичної та з прагматичної точок зору, – удосконалення процесу фінансування суспільних потреб в Україні на основі позитивного європейського досвіду. У результаті проведеного дослідження сформульовано такі висновки та пропозиції:

1. Автором доведено, що сучасні економічні дослідження не мають обмежуватися вивченням лише суто економічних потреб суб'єктів. Необхідно переносити увагу на суспільні потреби, що дозволяє охопити більше аспектів суспільного життя. Головними складовими суспільних потреб визначено індивідуальні й колективні. У дисертаційній роботі розширено понятійно-категоріальний апарат для дослідження глибинної сутності понять «суспільна потреба», «фінансування суспільних потреб», зокрема у частині визначення передумов, причин, підстав, обставин, умов, факторів (чинників) виникнення та розвитку потреб. Виявлено головні ознаки, характерні риси, які притаманні суспільним потребам як економічному поняттю: потреби стосуються всіх суб'єктів, вони пов'язані з колективною організацією функціонування суспільства, задоволення потреб є домінуючою метою його існування. Суспільні потреби є головними об'єктами в державному управлінні, і рівень їх задоволення впливає на добробут кожного суб'єкта зокрема і всіх загалом.

2. Дисертант прийшов до висновку, що дослідження суспільних потреб набуває особливої актуальності в процесі трансформації «державних фінансів» у «публічні». Здобувач вважає, що вихідною ознакою публічних фінансів є їх суспільна форма як результат процесу усупільнення. Визначення їх сутності пов'язане з визнанням суспільних потреб та суспільного інтересу їх домінантною основою. У дисертації доведена історично значуща роль держави в процесі задоволення суспільних потреб через теорію суспільного договору. Установлено, що цей процес включає три етапи: планування суспільних потреб (визначення сукупності потреб, обсягу благ тощо), їх насичення, аналіз результатів (дослідження

ступеня задоволення).

3. Запропоновано перехід від абстрактного та широкого поняття «задоволення суспільних потреб» до більш конкретного – «фінансування суспільних потреб». Здобувач вважає, що останнє не слід трактувати лише як процес здійснення видатків, перерахування відповідних коштів, воно має враховувати етапи планування видатків відповідно до потреб і джерел їх забезпечення та оцінку результатів здійснення видатків, без чого фінансування продовжуватиме здійснюватися заради фінансування. На прикладі Франції показано, що крім державного існують такі основні форми фінансування суспільних потреб: приватна та заснована на публічно-приватному партнерстві. З огляду на суттєве переважання основних переваг (краща якість благ, нижча ціна) порівняно з недоліками обґрунтовано можливість їх успішного використання в Україні.

4. У дисертації доведено, що стратегічне планування та середньострокове бюджетне планування, щорічне затвердження бюджетів формують основу етапу, що передує фінансуванню (перший етап задоволення суспільних потреб). Узгодженість у функціонуванні цієї тріади має ряд позитивних наслідків: виконання бюджету меншою мірою залежить від преференцій окремих суб'єктів, має більш передбачуваний характер (відбуваються лише окремі коригування), підвищується якість управлінських рішень на макrorівні. У роботі обґрунтовано, що позитивний досвід Франції в цій сфері, пов'язаний зі складанням та реалізацією Контрактів проектів «Держава-регіон», Стратегічних проектів держави в регіоні, SWOT-аналізів кожного регіону, може успішно використовуватися і в Україні, особливо в контексті формування і зміцнення повноцінного фінансового господарства місцевого самоврядування.

5. Дисертант вважає, що сприйняття бюджетного дефіциту та державного боргу має лежати в площині мистецтва управління ними. Автором на прикладі Франції доведено, що вміле використання боргових інструментів фінансування суспільних потреб дає змогу забезпечити інвестиційний та інноваційний розвиток (в Україні на капітальні видатки спрямовується лише близько 5–7 % боргових ресурсів, що в декілька разів менше за аналогічний показник у Франції), реалізувати

масштабні проекти, які сприяють підвищенню загального добробуту країни, і навпаки, нерозважлива політика, прийняття популістських рішень загрожують економічній та фінансовій безпеці країни. Обґрунтовано, що фінансова ситуація, яка склалася останнім часом у Франції, вкрай песимістична – нарощення боргових зобов'язань ($\bar{T} \approx 9,3 \%$) переважає над зростанням ВВП ($\bar{T} \approx 7,1 \%$), при цьому темпи зростання видатків бюджету ($\bar{T} \approx 8,0 \%$) вищі, ніж темпи зростання доходів органів управління ($\bar{T} \approx 7,8 \%$). Це неминуче призводить до збільшення дефіциту органів управління ($\bar{T} \approx 10,5 \%$).

6. Автором сформульовано умови, за яких потреби взагалі, у тому числі суспільні, можна вважати задоволеними. На їх основі обґрунтовано авторський підхід до оцінювання рівня задоволення суспільних потреб. Він включає оцінку індивідуальних потреб у вузькому (фізичних осіб) і широкому (індивідуальних потреб всіх суб'єктів) розумінні та оцінку рівня задоволення колективних потреб. Наголошено, що оцінка рівня задоволення потреб домогосподарств має враховувати джерела фінансування потреб (внутрішні та зовнішні).

7. Основні шляхи вдосконалення фінансування суспільних потреб лежать у наступних площинах:

а) законодавчого закріплення визначення основних понять: 1) суспільної потреби у вузькому розумінні – те, що є необхідним, без чого неможливо обійтися носіям суспільних потреб (населенню, юридичним особам, державі), відсутність чого неминуче призведе до негативних наслідків для них, та в широкому розумінні – спонукальні мотиви до розвитку суспільства в цілому та носіїв потреб зокрема, те, що може принести задоволення, користь носіям потреб, сприяти покращенню добробуту, економічному зростанню, фінансовій стабільності та не може мати «нейтрального» ефекту; 2) суспільного блага – все, що може задовольнити суспільну потребу (товари та послуги, які виробляються як державою, так і приватним сектором); 3) суспільного інтересу – форма прояву суспільних потреб, що знаходить своє вираження в поставлених цілях, діях, спрямованих на задоволення суспільних потреб. Це дасть змогу більш конкретно і точно визначити коло обов'язків держави,

підняти на вищий рівень ефективність використання бюджетних видатків, їх розподіл здійснюватиметься за соціально-економічними пріоритетами. Усе це підвищить транспарентність інформації, довіру громадян до фінансових інститутів;

б) використання позитивного досвіду Франції через:

- складання проектів «Держава–регіон» у контексті врегулювання фінансових взаємовідносин між державою та органами місцевого самоврядування, що забезпечить планомірне, безперебійне виконання програм та проектів, рівномірне (не авральне) здійснення видатків, сприятиме процесам децентралізації владних повноважень і зміцненню фінансів місцевого самоврядування;

- використання показників оцінки публічної діяльності та індикаторів соціального прогресу для визначення рівня задоволення суспільних потреб;

- урахування в українській фінансовій практиці досвіду Франції з управління державним боргом як важливої складової державного фінансового менеджменту;

в) посилення контролю за дотриманням бюджетної дисципліни, забезпечення повноцінного функціонування середньострокового бюджетного планування;

г) уточнення змісту та структури паспортів бюджетних програм у напрямі превалювання суспільних потреб та інтересів у країні.

8. Дисертант вважає, що модернізація макрофінансового бюджетування у сфері фінансування суспільних потреб неможлива, *по-перше*, без вирішення проблем пов'язаних із визначенням пріоритетності фінансування тих чи інших складових суспільних потреб, черговості їх задоволення, яке має базуватися на таких критеріях: першочерговість та другорядність, короткостроковість та довгостроковість ефекту, наявність різних форм фінансування, *по-друге*, без розрахунку вартості суспільних благ (фінансування первинних та вторинних потреб (за рахунок усіх можливих джерел), оптимізації її структури, оцінки рівня задоволення суспільних потреб [у широкому (всіх суб'єктів економічних відносин) та вузькому розумінні (домогосподарств)].

9. Низька якість та недостатність державного фінансування актуалізує необхідність використання альтернативних форм. Одними із них визначено краудфандинг та ендаумент. Маючи цілу низку переваг, зокрема перед бюджетним

фінансуванням [нижча вартість (за рахунок зниження трансакційних витрат) при вищій якості, диверсифікація та гнучкість надання благ], вони можуть успішно застосовуватися у сфері освіти, медицини, культури, політики, екології та ін. за умов усунення проблем пов'язаних з недосконалістю законодавства, нестачею коштів в інвесторів, значною питомою вагою тіньових операцій та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бьюкенен Дж. Границы свободы. Между анархией и Левиафаном. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=in&links=./in/buchanan/works/buchanan_w3_0.txt&name=buchanan&img=works_small.gif.
2. Jessua C. Dictionnaire des sciences économiques / C. Jessua, C. Labrousse, D. Vitry. – Paris: Presse universitaire de France, 2001– 1096 p.
3. Тлумачний словник української мови : в 3 т. / Яременко В., Сліпушко О. – К. : Аконіт, 1999. Т.3. – 928 с.
4. Оксфордський словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oxforddictionaries.com/.
5. Encyclopédie dirigée par Diderot & d'Alembert (1751–1765). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lexilogos.com/encyclopedie_diderot_alembert.htm.
6. Основи економічної науки: курс лекцій / В.С.Савчук, О.О.Беляєв, К.Т.Кривенко та ін.; За ред. В.С.Савчука, О.О.Беляєва, К.Т.Кривенка – К.: КНЕУ, 2011. – 442 с.
7. Абалкин, Л. И. Избранные труды [Текст] : в IV т. / Л. И. Абалкин. – М. : Экономика, 2000 – . Т. 1 : Политическая экономия. – 794 с.
8. Экономическая теория: ключевые вопросы [Текст] : учеб. пособие / Г. М. Гукасян ; под ред. А. И. Добрынина. – 3-е изд., доп. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 199 с.
9. Основы маркетинга [Текст] : пер. с англ. / Ф. Котлер. – 2-е европ. изд. – М. : Вильямс, 2001. – 944 с.
10. Курс микроэкономики [Текст] : учебник / Р. М. Нуреев. – М. : Норма : ИНФРА-М, 1998. – 572 с.
11. Основы учения об экономике [Текст] : пер. с нем. / Х. Зайдель, Р. Теммен. – М. : Дело, 1994. – 400 с.
12. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : 2-ге вид. / за ред. Г. Н. Климка, В. П. Нестеренка. – К. : Вища школа, 1997. – 743 с.

13. Экономика труда: социально–трудовые отношения [Текст] : учебник / ред. Н. А. Волгин. – М. : Экзамен, 2002. – 736 с.
14. Мотивация, стимулирование и оплата труда [Текст] : практ. рекомендации / В. Н. Слинков. – К. : Дакор : КНТ, 2008. – 336 с.
15. Теоретическая экономия: тупик классового подхода [Текст] / О. В. Тарханов. – М. : Экономика, 2003. – 350 с.
16. Курс экономики [Текст] : учебник / Б. А. Райзберг, Е. Б. Стародубцева ; под ред. Б. А. Райзберга. – 5–е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА–М, 2010. – 672 с.
17. Экономическая теория. Политэкономия [Текст] : учебник / [В. Д. Базилевич, В. Н. Попов, Е. С. Базилевич, Е. С. Гражевская] ; под ред. В. Д. Базилевича. – М. : Рыбари ; К. : Знання, 2009. – 870 с.
18. Витте С. Ю. Конспект лекций о народном и государственном хозяйстве, читанных его императорскому высочеству великому князю Михаилу Александровичу в 1900–1902 годах [Текст] / С. Ю. Витте. – М. : Начала, 1997. – 511 с.
19. Політична економія [Текст] : підручник / [Ю. В. Ніколенко, В. Я. Бобров, Л. С. Лісогор, Б. Т. Светлов та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Ніколенка ; М–во освіти і науки України, Акад. муніципального управління. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
20. Короткий курс економічної теорії [Текст] : Навч. посібник / В. С. Мочерний, Л. О. Канищенко, О. А. Устенко. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 324 с.
21. Економічна теорія: Курс лекцій / За ред. Комарницького І.Ф. – Чернівці: Рута, 2006. – 332 с.
22. Capul J. Dictionnaire d'économie et de sciences sociales / J. Capul, O. Garnier. – Paris: Hatier, 1993. – 476 p.
23. Bernard Y. Dictionnaire économique et financier / Y. Bernard, J. Colli. – Paris: Seuil, 1998. – 590 p.
24. Garnier Y. Nouveau Larousse Encyclopédique / Yves Garnier. – Paris: Larousse, 2003. – 1900 p.

25. Moingeon M. Grand dictionnaire Hachette / Marc Moingeon. – Paris: Hachette, 1993. – 626 p.
26. Rey–Debove J. Le petit Robert / J. Rey–Debove, A. Rey. – Paris: Dictionnaires Le Robert, 2006. – 2837 p.
27. Auzou P. Dictionnaire encyclopédique / Philippe Auzou. – Paris: Edition Philippe Auzou, 2003. – 1687 p.
28. Larousse dictionnaire du français classique – Paris: Larousse, 1992. – 1324 p. – (Trésor du français).
29. Політична економія: Навч. Посібник / К. Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. К.Т. Кривенка. – 2-ге вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2008. – 512 с.
30. Формирование фонда жизненных средств [Текст] : монография / А. В. Батура. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1994. – 140 с.
31. Общественная динамика потребностей и потребления [Текст] / В. Н. Логунов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1991. – 161 с.
32. Гелбрейт Д. К. Суспільство блага [Текст] : Пора гуманності / Д. К. Гелбрейт. – К. : Скарби, 2003. – 160 с.
33. Guyau J. L'irréligion de l'avenir: étude sociologique / Jean–Marie Guyau. – Paris: F. Alcan, 1887. – 480 p.
34. Материалы Ломоносовских чтений экономического факультета МГУ имени М. В. Ломоносова за 2005–2006 гг. [Текст] : Методология экономической науки и методика преподавания экономической теории : [сб. науч. ст.] / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Экон. фак., каф. полит. экономики ; под ред. К. В. Папенова, М. М. Крюкова, К. А. Хубиева. – М. : Грант Виктория ТК, 2006. – 560 с.
35. Aron R. Dix–huit leçons sur la société industrielle / Raymond Aron. – Paris: Gallimard, 1962. – 386 p.
36. Окландер М.А. Поведінка споживача: навч. посіб. / М.А. Окландер, І.О. Жарська – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 208 с.
37. Фінансова думка України [Текст]: у 3 т. / авт.–упоряд. С. І. Юрій, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; за наук. ред. В. М. Федосова. – К.:

Кондор; Тернопіль: Економічна думка. Т. 3, ч. 1: Хрестоматія. – 2010. – 472 с.

38. Фінансовий словник. – 4–те вид., випр. та доп. – К.: Т–во «Знання», КОО; Л.: Вид–во Львів. банк. Ін–ту НБУ. – 566 с.

39. Bremond J. Dictionnaire économique et social / J. Bremond, A. Gélédan. – Paris: Hatier, 1990. – 420 p.

40. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 5–е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА–М, 2007. – 495 с.

41. Коуз, Р. Фирма, рынок и право [Текст] : пер. с англ. / Р. Коуз. – М. : Дело, 1993. – 192 с.

42. Фінансова думка України [Текст]: у 3 т. / авт.–упоряд. С. І. Юрій, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; за наук. ред. В. М. Федосова. – К.: Кондор; Тернопіль: Економічна думка. Т. 2: Хрестоматія. – 2010. – 584 с.

43. Фінансова думка України [Текст]: у 3 т. / авт.–упоряд. С. І. Юрій, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; за наук. ред. В. М. Федосова. – Київ: Кондор; Тернопіль: Економічна думка. Т. 3, ч. 2: Хрестоматія. – 2010. – 734 с.

44. Фінансова думка України [Текст]: у 3 т. / авт.–упоряд. С. І. Юрій, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; за наук. ред. В. М. Федосова. – К.: Кондор; Тернопіль: Економічна думка. Т. 1 : Хрестоматія. – 2010. – 687 с.

45. Вернадський І. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні / За ред. В.Д. Базилевича. – К., 2009. – 862 с.

46. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. – 599 с.

47. Rey A. Le Robert micro poche : Dictionnaire d'apprentissage de la langue française / Alain Rey. – Paris: Le Robert, 1993. – 1470 p.

48. Тлумачний словник української мови : Понад 12 500 ст. (близько 40 000 сл.) / уклад. Л. Г. Боярова [та ін.] ; ред. В. С. Калашник. – Х. : Прапор, 2004. – 992 с.

49. Семюелсон, П. А. Мікроекономіка [Текст] : пер. з англ. за ред. С. Панчишина / П. А. Семюелсон, В. Д. Нордгауз. – К. : Основи, 1998. – 676 с.

50. Маршалл, А. Принципы экономической науки [Текст] : [пер. с англ.] / А. Маршалл ; [ред. О. Г. Радынова]. – М. : Прогресс, 1993 – . Т. 1. – 1993. – 415 с.

51. Основы государственной экономической политики [Текст] : учебник / Л. Г. Ходов. – М. : Бек, 1997. – 316 с.
52. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] : пер. с англ. / Дж. М. Кейнс; ред. Л. П. Кураков. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
53. Макконелл, К. Р. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика [Текст] : пер. с англ. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю; Ред. Т. Панчишин. – 13-е вид. – Л. : Просвіта. – Ч.2 : Мікроекономіка. – 1999. – 650 с.
54. Экономика государственного сектора. Автор: Стиглиц Дж.Ю. Издательство: МГУ: МНФРА–М, 1997, – 720 с.
55. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Избранное / Дж. К. Гэлбрейт. М.: Эксмо, 2008, – 1200 с.
56. Политология [Текст] : Хрестоматия / сост. Б. А. Исаев. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с. – (Хрестоматия).
57. Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави: Пер. з англ. / Дж. М. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв – К. : Вид. Дім «КМ Академія», 2004. – 175 с.
58. Bernard Y. Dictionnaire économique et financier / Y. Bernard, J. Colli. – Paris: Seuil, 1989. – 1412 p.
59. Véchar J. Dictionnaire d'économie / Jean–Michel Véchar. – Paris: Edition Aurora, 1998. – 350 p.
60. Greffe X. Encyclopedie économique / X. Greffe, J. Mairesse, J. Reiffers. – Paris: Economica, 1999. – 2188 p.
61. Dictionnaire de la science politique et des institutions politiques / G.Hermet, B. Badie, P. Birnbaum, P. Braud. – Paris: Armand Colin, 2001. – 319 p.
62. Система економічних законів і категорій [Текст] : навч.посіб. / О.О. Беляев. – К. : КНЕУ, 2005. – 172 с. – (До 100-річчя Київського національного економічного університету).
63. Смешанная экономика. Двухсекторная модель [Текст] : Элективное пособие / О. Ю. Мамедов. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 223 с.
64. Политическая экономия современного способа производства [Текст] :

[монографія] : [в 7 кн.] / Н. И. Акимов. – М. : Экономика, 2002 – . Кн. 1 : Макроэкономика : Статический подход. – 2002. – 232 с.

65. Опарін В. М. Українська класична школа публічних фінансів / В. М. Опарін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко. // Фінанси України. – 2015. – №10. – С. 7–31.

66. Пигу А. Экономическая теория благосостояния : пер. с англ. / общ. ред. С. П. Аукуционека ; вступ. ст. Г. Б. Хромушина [с. 5–60]. – М. : Прогресс, 1985 (Экономическая мысль Запада – Для научных библиотек).[Т.] 1 : 1985. – 512 с.

67. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков [Текст] : в 5 т. / Моск. гос. ун–т им. М. В. Ломоносова ; [сопред. редкол. Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов]. – М. : Мысль, 2004 – . Т. 3 : Эпоха социальных переломов / [отв. ред. А. Г. Худокормов]. – 2005. – 896 с.

68. Переговоры. Решение проблем в разном контексте [Текст] / Майкл Л. Спэнгл, Мира Уоррен Айзенхарт ; [науч. ред. П. К. Власов ; пер. с англ. О. В. Свинченко]. – Харьков : Гуманитарный центр, 2009. – 588 с.

69. Платон. Апология Сократа, Критон, Ион, Протагор [Текст] : пер. с древнегреч. / Платон. – М. : Мысль, 1999. – 864 с.

70. Гроций Г. О праве войны и мира [Текст] : в 3 кн. : пер. с латин. / Г. Гроций. – М. : Госюриздат, 1948 – . Кн.1. – 1948. – 203 с.

71. Гоббс Т. Избранные произведения [Текст] : в 2 т. / Т. Гоббс. – М. : Мысль. – (Философское наследие). Т.1. – 1965. – 583 с.

72. Антология мировой правовой мысли [Текст] : в 5 т. / рук. проекта Г. Ю. Семигин. Т. 3 : Европа, Америка XVII–XX в. / [отв. ред. О. А. Жидков], 1999. – 830 с.

73. Філософія політики [Текст] : хрестоматія : у 4 т. / Нац. акад. наук України, Акад. пед. наук України, Київський нац. ун–т ім. Тараса Шевченка ; [авт.–упоряд. В. П. Андрущенко та ін. ; авт. і кер. проекту А. В. Толстоухов]. – К. : Знання України. Т. 1. – 2003. – 363 с.

74. Локк Дж. Сочинения [Текст] : в 3 т.: пер. с англ. / Д. Локк; Ред. М. Б. Митин. – М. : Мысль, 1985 – . – (философское наследие). Т.1. – 622 с.

75. Руссо Ж.–Ж. Трактаты [Текст] : [переводы] / Ж.–Ж. Руссо ; [подгот. В. С. Алексеев–Попов, Ю. М. Лотман, Н. А. Полтарацкий, А. Д. Хаютин], 1969. – 703 с.

76. Юм Д. Малые произведения [Текст] : Эссе; Естественная история религии; Диалоги о естественной религии / Д. Юм, 1996. – 464 с.

77. Хрестоматия по философии [Текст] : учеб. пособие / Моск. гос. ун–т им. М. В. Ломоносова, Филос. фак. ; сост. П. В. Алексеев. – 3–е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2010. – 574 с.

78. Історія вчень про право і державу [Текст] : хрестоматія / Національний ун–т "Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого" ; авт.–уклад. Г. Г. Демиденко ; за заг. ред. О. В. Петришина. – 5–те вид., доповн. і змінене. – Харків : Право, 2011. – 896 с.

79. Демиденко Г.Г. Історія вчень про право і державу: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. – Харків : Консум, 2004. – 432 с.

80. Гольбах П. А. Галерея святых (или Исследование образа мыслей, поведения, правил и заслуг тех лиц, которых христианство прелагает в качестве образцов) [Текст] / П. А. Гольбах, 1962. – 352 с.

81. Гольбах П. Священная зараза или естественная история суеверия [Электронный ресурс] / Поль Анри Гольбах – Режим доступа до ресурсу: http://polbu.ru/goljbah_superstition/.

82. Радищев А.Н. Полное собрание сочинений в 3 т. М.; Л.: Изд–во АН СССР, 1952. Т. 3. 676с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rvb.ru/18vek/radishchev/toc_vol_3.htm

83. Ролз Д. Теорія справедливості [Текст] : пер. з англ. / Д. Ролз, 2001. – 824 с.

84. Литвиненко, Н. Концепция справедливости Джона Ролза (PDF) // Логос. – 2006. – № 1. – С. 26–34. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/logos/number/52/02.pdf>

85. Абдрезакова А. Конвенциональная природа справедливости: мифы и реальность // Бренное и вечное: символические парадигмы модернизации культурного пространства: Материалы Всерос. науч. конф. 10–11 октября 2006 г. / НовГУ им. Ярослава Мудрого. Великий Новгород, 2006. С. 9–11. [Электронный

ресурс]. – Режим доступу: <http://brennoe-i-vechnoe.narod.ru/06-1.html>

86. De Menthon P. Ces 200 familles qui possèdent la France / P. De Menthon, E. Tréguier. – Paris: Hachette, 2004. – 374 p.

87. Шумпетер Й. А. Капитализм, Социализм и Демократия [Текст] / Йозеф А. Шумпетер ; [общ. ред., предисл. В. С. Автономова] ; пер с англ. [В. С. Автономова, Л. А. Громовой, К. Б. Козлова и др.]. – М. : Экономика, 1995. – 540 с. – (Экономическое наследие). – Парал. тит. л. англ.

88. Берлин И. Две концепции свободы. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://kant.narod.ru/berlin.htm>.

89. Зайцев Ю. К. Сучасна політична економія: проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень [Текст] : навч. посібник / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук ; М–во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун–т ім. В. Гетьмана". – К. : КНЕУ, 2011. – 337 с.

90. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

91. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.

92. Фінанси: Навч.–метод. посіб. Автор: О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн, А. А. Славкова. – К.: КНЕУ, 2003. – 387 с.

93. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – 4–те вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2007. – 240 с.

94. Финансы и кредит: Учебник / Под ред. М.В. Романовского, Г.Н. Белоглазовой. – М.: Юрайт – Издат, 2003. – 546 с.

95. Підхомний О. Чинники фінансової безпеки України в умовах глобалізації / О. Підхомний, О. Білецька, Я. Шевцова // Вісник Львів. Ун–ту, 2008. – Вип 39. – С. 424–426.

96. Бюджетна система : підруч. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр учбов. літератури ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. – 871 [1] с.

97. Гаретковский Н. В. Финансово–кредитный словарь : в 3 т. / Н. В. Гаретковский. – Москва: Финансы и статистика. – Т.3. – 1988. – 511 с.

98. Закон України «Про державно–приватне партнерство» від 01.07.2010

№ 2404–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

99. Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 № 997–XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997-14>.

100. Особливості укладення договору концесії [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://old.minjust.gov.ua/33474>.

101. Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 459 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/634/2011/print1397113345238967>.

102. Постанова Кабінету Міністрів України Про деякі питання організації здійснення державно–приватного партнерства від 11 квітня 2011 р. № 384 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF>.

103. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Методики виявлення ризиків, пов'язаних з державно–приватним партнерством, їх оцінки та визначення форми управління ними від 16 лютого 2011 р. № 232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-%D0%BF>.

104. HC Deb, 12 November 1992, col 998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199293/cmhansrd/1992-11-12/Debate-1.html>.

105. Lessons from PFI and other projects Report by the comptroller and auditor general HC 920 SESSION 2010–2012 28 APRIL 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2011/04/1012920.pdf>.

106. Livre vert sur les partenariats public–prive et le droit communautaire des marches publics et des concessions [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0327&from=FR>.

107. Communication interprétative de la Commission concernant l'application du droit communautaire des marchés publics et des concessions aux partenariats public–privé institutionnalisés (PPPI), C(2007)6661, 18 février 2008 [Электронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:

http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/ppp/comm_2007_6661_fr.pdf.

108. Звіт Федерації державних підприємств Rapport d'activité 2013, approuvé par l'Assemblée générale de La Fédération des Epl le 02 juillet 2014 [Электронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.lesepl.fr/rapport_activites.php.

109. Nouvelle décision d'Eurostat sur le déficit et la dette: Traitement des partenariats public–privé, 11 février 2004 [Электронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX%3A52005IE0255>.

110. Loi tendant à moderniser le statut des sociétés d'économie mixte locales du 2 janvier 2002 n° 2002–1 // Journal officiel de la République française. – 2002. – 3 janvier. – № 1. – P. 121.

111. Loi d'orientation et de programmation pour la sécurité intérieure du 29 août 2002 n° 2002–1094// Journal officiel de la République française. – 2002. – 30 août. – № 1. – P. 14398.

112. Rey–Lefebvre I. Hôpital Sud Francilien : les collectivités ne peuvent plus se passer des PPP [Электронний ресурс] / I. Rey–Lefebvre, L. Clavreul // Le monde. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.lemonde.fr/societe/article/2012/01/23/les-collectivites-ne-peuvent-plus-se-passer-des-ppp_1633288_3224.html.

113. Besson É. Rapport Mieux acheter pour un meilleur service des marchés publics complexes aux partenariats public–privé [Электронний ресурс] / Éric Besson. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cossalter.net/cossalter/docs/RapportPPPjuin2008.pdf>.

114. Iossa E. Partenariats public–privé / Elisabetta Iossa. // Revue économique. – 2008. – №59. – P. 437–449.

115. Marty F. Les partenariats public–privé [Электронний ресурс] / F. Marty, A. Voisin, S. Trosa // La Découverte – Режим доступу до ресурсу:

<http://www.oecd.org/mena/governance/41768196.pdf>.

116. Ordonnance sur les contrats de partenariat du 17 juin 2004 n° 2004–559 [Электронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000438720>.

117. Сайт міністерства Екології, сталого розвитку та енергетики Франції [Электронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.developpement-durable.gouv.fr/Le-partenariat-public-privé,4133.html>.

118. Lgv sea Tours–Bordeaux [Электронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.lgv-sea-tours-bordeaux.fr/presse>.

119. Les partenariats public–privé comme outils de développement des transports publics urbains en France [Электронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.pppinrussia.ru/userfiles/upload/files/artikles/Rus-France PPP 2011/Lasfargue GLN.pdf>.

120. Comprendre les spécificités des partenariats public–privé par rapport aux marchés publics et aux délégations de service public [Электронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.weka.fr/collectivites-territoriales/dossier-pratique/pratique-des-finances-territoriales-dt18/connaitre-les-partenariats-public-privé-ppp-0507/>.

121. Code général de la propriété des personnes publiques, titre II : utilisation du domaine public, paragraphe 1 : Dispositions communes, art. L 2122–6 `a L 2122–13 [Электронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070299&dateTexte=20080505>.

122. Saussier S. L’efficacité des contrats de partenariat en France : Une première évaluation quantitative EPPP DP No. 2012 [Электронний ресурс] / S. Saussier, P. Tran. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: http://chaire-eppp.org/files_chaire/saussier_tran_2012_1.pdf.

123. Richet C. Contrats de partenariat et centres aquatiques : une rencontre incongrue? [Электронний ресурс] / C. Richet, C. Durand, M. Bourhis. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <http://pmp.revues.org/2763>.

124. Sibilleau M. Partenariats public–privé (PPP) Conference OCDE [Електронний ресурс] / Michael Sibilleau. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecd.org/fr/gov/budgetisation/42344785.pdf>.

125. Centre d'Expertise Français pour l'Observation des Partenariats Public–Privé (CEF–O–PPP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.cefoppp.org/page.asp?ref_arbo=2180.

126. Офіційний сайт Місії підтримки публічно–приватного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economie.gouv.fr/ppp/v/mission–dappui>.

127. Décret portant création de la mission d'appui aux partenariats public–privé du 19 octobre 2004 n°2004–1119 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000806686&dateTexte=vig>.

128. Les contrats de partenariat: guide methodologique [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.economie.gouv.fr/files/files/directions_services/ppp/GuideContratPartenariat.pdf.

129. Sueur J. Rapport d'information sur les partenariats publics–privés [Електронний ресурс] / J. Sueur, H. Portelli. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.senat.fr/rap/r13–733/r13–7331.pdf>.

130. Contrats de partenariat attribues [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.economie.gouv.fr/files/files/directions_services/ppp/TdB/Contrats.pdf.

131. Cartographie des CPA en France [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.cefoppp.org/page.asp?ref_arbo=2330.

132. Розрахунки показників фондівддачі для використання при визначенні розмірів концесійних платежів [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=RozrakhunkiPokaznikivFondoviddachiDliaVikoristanniaPriViznachenniRozmirivKontsesiinihPlatezhiv>.

133. Delaigue A. Faut-il brûler les partenariats public-privé ? [Електронний ресурс] / Alexandre Delaigue // Libération. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.liberation.fr/futurs/2012/07/02/faut-il-bruler-les-partenariats-public-prive_830595.

134. Інформація щодо стану здійснення державно-приватного партнерства [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc354c59-cb8f-4660-b7d5-1acdf35f0ab7&title=InformatsiiaSchodoStanuZdiisnenniaDerzhavnoprivatnogoPartnerstva>.

135. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки від 14 серпня 2013 р. № 739-р [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p>.

136. Загальний огляд державно-приватного партнерства [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=ZagalniiOgliadDerzhavno-privatnogoPartnerstva>.

137. Alliance Experts en Transmission et Finance [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adetef-ukraine.org/>.

138. Guilbert T. Stades, prisons, hôpitaux : dangers et dérives des partenariats public-privé [Електронний ресурс] / Thomas Guilbert // L'OBS. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://leplus.nouvelobs.com/contribution/802797-stades-prisons-hopitaux-dangers-et-derives-des-partenariats-public-prive.html>.

139. Balard en chiffres et en images [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://blog.bouygues-construction.com/en-direct-des-chantiers/balard-en-chiffres-en-images/>.

140. Public-Privé: qui est le meilleur ? [Електронний ресурс] // Capital. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.capital.fr/enquetes/dossiers/public-privé-qui-est-le-meilleur-701035>.

141. Société Nationale des Chemins de fer Français [Електронний ресурс] // Capital. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.sncf.com>.

142. Les chiffres clefs de l'enseignement catholique 2013–2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.enseignement-catholique.fr/ec/images/stories/hs/eca359-chiffres-cles-2013-2014.pdf>.

143. Repères et références statistiques sur les enseignements, la formation et la recherche 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://cache.media.education.gouv.fr/file/2014/04/7/DEPP_RERS_2014_344047.pdf.

144. Financement des établissements de santé [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://social-sante.gouv.fr/professionnels/gerer-un-etablissement-de-sante-medico-social/financement/article/financement-des-etablissements-de-sante>.

145. Міжпредметний тренінг за магістерською програмою «Державний фінансовий менеджмент»; навч. Посіб. / [В.М. Опарін, О.М. Тимченко, Л.Д. Сафонова та ін.]. – К.: КНЕУ, 2014. – 120 с.

146. Алексеєва Н.І. Публічно-приватне партнерство: європейський досвід для України / Н.І. Алексеєва // Перспективні напрями наукових досліджень – 2015 : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., м. Братислава, 17–22 жовтня 2015 р. – В 2-х т. – Т. 1. – К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. – С. 13–14.

147. Алексеєва Н.І. Особливості реалізації публічно-приватного партнерства у Франції / Н.І. Алексеєва // Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Львів, 20 листопада 2015. – С. 189–191.

148. Алексеєва Н.І. Приватне фінансування суспільних потреб у Франції / Н.І. Алексеєва // Фінансові механізми забезпечення розвитку економіки України в сучасних умовах: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф, м. Київ, 15 квітня 2016 р. – К. : Аграр Медіа Груп, 2016. – С. 10–12.

149. Алексеєва Н.І. Фінансова інфраструктура: формування, розвиток та трансформація в умовах глобалізаційних процесів / Н.І. Алексеєва, Т.В. Табакова // Ринок цінних паперів. – 2014. – № 3–4. – С. 73–78.

150. Алексеєва Н.І. Фінансова політика України в умовах інтеграційних процесів: домінанти, ризики та виклики сучасності / Н.І. Алексеєва, Т.В. Табакова //

Ринок цінних паперів. – 2015. – № 3–4. – С. 73–78.

151. Berman J.-P. Dictionnaire économique, commercial & financier / J.-P. Berman, Dahan L. – Pocket, 2008. – 768 p.

152. Dictionnaire d'économie et de sciences sociales [direction de C.D. Echaudemaïson]. – Paris: Nathan, 1989. – 543 p.

153. Бабич Т. С. Макрофінансове бюджетування : навч. посіб. / Т. С. Бабич, Т. В. Жибер; за наук. ред. В. М. Федосова. – К.: КНЕУ, 2011. – 311 с.

154. Décret portant création du Centre d'analyse stratégique du 6 mars 2006 n°2006–260) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000818940>.

155. Stratégie nationale de développement durable 2003–2008 – Paris, 2003. – 73 p. – (Commissariat général au développement durable).

156. Stratégie nationale de développement durable 2010–2013 – Paris, 2010. – 54 p. – (Commissariat général au développement durable).

157. Stratégie nationale de transition écologique vers un développement durable (SNTEDD) 2015–2020 – Paris, 2015. – 135 p. – (Commissariat général au développement durable).

158. Stratégie nationale de recherche et d'innovation 2009–2012 – Paris, 2009. – 42 p. – (Ministère de l'éducation nationale, de l'enseignement supérieur et de la recherche).

159. Stratégie nationale de recherche FRANCE EUROPE 2020 – Paris, 2013. – 48 p. – (Ministère de l'éducation nationale, de l'enseignement supérieur et de la recherche).

160. Loi de modernisation de notre système de santé du 26 janvier 2016 n°2016–41 // Journal officiel de la République française. – 2016. – 27 janvier. – № 0022. – P. 1–114.

161. Stratégie nationale e-santé 2020 – Paris, 2016. – 17 p. – (Ministère des Affaires sociales et de la Santé).

162. Stratégie du gouvernement français pour l'inclusion des Roms – Paris, 2011. – 27 p. – (Gouvernement français).

163. Communication de la Commission Europe 2020 Une stratégie pour une

croissance intelligente, durable et inclusive – Bruxelles, 2010. – 39 p.

164. Офіційний сайт Генерального Комісаріату стратегії і перспективного планування (Commissariat général à la stratégie et à la prospective). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.strategie.gouv.fr/>.

165. Décret portant création du Commissariat général à la stratégie et à la prospective du 22 avril 2013 n°2013–333 // Journal officiel de la République française. – 2013. – 23 avril. – № 0095. – P. 7074.

166. Rapport de l'activité 2015 – Paris, 2016. – 98 p. – (Commissariat général à la stratégie et à la prospective).

167. Circulaire relative à la préparation des projets d'action stratégique de l'Etat du 13 mai 2004// Journal officiel de la République française. – 2004. – 13 juillet. – № 161. – P. 12642.

168. Rabaté C. Managez tous vos projets / C. Rabaté. – Édition d'Organisation, 2008. – 160 p.

169. Projet d'action stratégique 2011–2013 de l'Etat en Bretagne. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bretagne.pref.gouv.fr/Strategies-et-projets/Projet-d-action-strategique-2011-2013>.

170. Projet d'action stratégique de l'Etat en Bretagne en 2004–2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bretagne.pref.gouv.fr/Media/Fichiers/PaserLivret/%28language%29/fre-FR>.

171. Офіційний сайт префекта регіону Бретань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bretagne.pref.gouv.fr/>.

172. Офіційний сайт префекта регіону Аквітанія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aquitaine.pref.gouv.fr/>.

173. Contrat de plan État–Région Bretagne 2015–2020, 2015. – 57 p.

174. Pacte d'avenir pour la Bretagne, 2013. – 69 p.

175. Synthèse du projet d'action stratégique de l'Etat en Aquitaine 2011–2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aquitaine.pref.gouv.fr/layout/set/print/Grands-dossiers/Projet-d-action-strategique-de-l-Etat>.

176. Projet d'action stratégique de l'Etat en région Aquitaine (PASER) 2004/2006. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gironde.gouv.fr/Nos-publications/Autres-publications/Annee-2004/%28language%29/fre-FR>.

177. Contrat de plan État–Région Aquitaine 2015–2020, 2015. – 166 p.

178. Fiche synthèse DB Pourquoi un budget pluriannuel pour piloter les finances publiques? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ac-caen.fr/ia14/docs2/Rgpp/pq-budget-pluriannuel.pdf>.

179. Loi organique relative aux lois de finances du 1 août 2001 n°2001–692 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/ordonnance-finances.asp>.

180. Lambert A. , Migaud D. La mise en œuvre de la loi organique relative aux lois de finances – à l'épreuve de la pratique, insuffler une nouvelle dynamique à la réforme [Электронный ресурс]: Rapport au Gouvernement d'octobre 2006 – Режим доступа: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/064000807/index.shtml>.

181. Woerth É. La révision générale des politiques publiques (RGPP) [Электронный ресурс]: Rapport du 4 avril 2008 – Режим доступа: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/modernisation-etat/revision-generale-politiques-publices.shtml>.

182. Décret portant création du secrétariat général pour la modernisation de l'action publique du 30 octobre 2012 n°2012–1198 // Journal officiel de la République française. – 2012. – 31 octobre. – № 0254.

183. Офіційний сайт міністерств економіки та фінансів Франції (Le portail des ministères économiques et financiers) [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.economie.gouv.fr/>.

184. Loi de programmation des finances publiques pour les années 2012 à 2017 du 31 décembre 2012 n°2012–1558 // Journal officiel de la République française. – 2013. – 1 janvier. – № 0001. – P. 10.

185. Loi de programmation des finances publiques pour les années 2014 à 2019 du 29 décembre 2014 n°2014–1653 // Journal officiel de la République française. – 2014. – 30 décembre. – № 0301. – P. 22786.

186. Ordonnance portant loi organique relative aux lois de finances du 2 janvier 1959 n°59–2.

187. Bernard G. Les institutions de la France / G. Bernard, A. Martin, B. Gunten, M. Niogret. – Nathan, 2012. – 160 p.

188. Baslé M. Le budget de l'État / M. Baslé. – La Découverte, 2004. – 126 p.

189. Chouvel F. Finances publiques 2013 / F. Chouvel. – Gualino, 2013. – 240 p.

190. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 No 2456 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/paran183#n183>.

191. Décret relatif à la direction du budget du 27 mars 2007 n° 2007–447 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000273622>.

192. BD – Pourquoi on paye des impôts? – Paris: Ministère du Budget, 2009. – 16 с.

193. Офіційний сайт Дирекції з питань бюджету Франції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.performance-publique.budget.gouv.fr>.

194. Sinnassamy C. Finances publiques / C. Sinnassamy. – Bréal, 2012. – 208 p.

195. Суторміна В. М. Держава – податки – бізнес: (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки) [Текст]: монографія / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.

196. Офіційний сайт Національного інституту статистики і економічних досліджень Франції (Institut national de la statistique et des études économiques (INSEE)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.insee.fr/fr>.

197. Солюс Г. П. Критика современных буржуазных теорий финансов, денег и кредита [Текст]: сборник / Г. П. Солюс, В. М. Федосов, В. Н. Шенаев. – М.: Финансы, 1970. – 304 с.

198. Федосов В. М. Современный капитализм и налоги [Текст]: (вопросы методологии и теории) / В. М. Федосов. – К.: Вища шк., 1987. – 126 с.

199. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів / В. Л. Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2000. – 304 с. – (Тернопільська академія народного господарства).

200. Федосов В. М. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями [Текст]: монографія / В. М. Федосов, В. М. Опарін, С. В. Львовчкін. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.

201. Алексеенко А. А. Государственный кредит [Текст]: очерк нарастания государственного долга в Англии и Франции / М. М. Алексеенко. – Харьков: Университетская тип., 1872. – 424 с.

202. Федосов В. М. Государственные финансы [Текст]: учеб. пособие / ред. В. М. Федосов. – К.: Либідь, 1991. – 276 с.

203. Небрат В. В. Українська фінансова думка другої половини ХІХ – початку ХХ століть [Текст]: монографія / В. В. Небрат; [наук. ред.: А. І. Даниленко]; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозування". – К.: [б. и.], 2007. – 224 с. – Бібліогр.: с. 207–223.

204. Horn I. Annuaire international du crédit public / Ignace Einhorn Horn. – Paris: Guillaumin et Cie, 1861. – 600 p.

205. Etat de la dette publique – Paris: Imprimerie nationale, 1790. – 24 p.

206. Gaëte M. Considérations sur la dette publique de France: et observations sur un nouveau système de finances / Martin–Michel–Charles Gaudin Gaëte. – Paris: Impr. de Goetschy, 1832. – 42 p.

207. Histoire de la dette publique depuis 1815 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://france-inflation.com/dette_publicue_france_depuis_1800.php.

208. Pichon L. De la constitution de la dette publique de France, et de l'influence qu'elle exerce sur son extinction par le remboursement / Louis André Pichon. – Paris: Ponthieu, 1824. – 56 p.

209. Chouvel F. Finances publiques 2013 / François Chouvel. – Paris: Gualiano–Lextenso éd., 2013. – 240 p.

210. Sabatier A. De la dette publique / A. Sabatier. – Paris: Pelicier, Libraire, au Palais–Royal, première cour, 1820. – 156 p.

211. Quelques réflexions sur le remboursement de la dette publique – Paris: A. Le Clère, 1824. – 14 p.

212. Annuaire statistique de la France / Ministère de l'agriculture et du commerce,

Service de la statistique générale de France. // Imprimerie nationale (Paris). – 1878. – 442 p.

213. Arkwright E. Les finances publiques / E. Arkwright, J. Boeuf. – Paris: La Documentation française, 2012. – 189 p. – (Broché). – (Découverte de la vie publique; ed. 6).

214. Офіційний сайт форуму діяльності Дирекції з питань бюджету Франції (Forum de la performance. Direction du budget) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.performance-publique.budget.gouv.fr/>.

215. Lau E. L'état de la France – Edition 2009–2010 / Elisabeth Lau. – Paris: La decouverte, 2009. – 448 p.

216. Офіційний сайт «Суспільне життя» Дирекції з питань легальної та адміністративної інформації Франції (Vie publique. Direction de l'information légale et administrative) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.vie-publique.fr/>.

217. Lebegue D. Le prix du temps et de la décision publique: révision du taux d'actualisation public / D. Lebegue, P. Hirtzman. – Paris: La Documentation Française, 2005. – 96 p.

218. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980 – Т. 9. – 499 с.

219. Rey A. Le Robert micro poche: Dictionnaire d'apprentissage de la langue française / Alain Rey. – Paris: Le Robert, 1993. – 1470 p.

220. Онишко С.В., Паєнтко Т.В. Обіг державних цінних паперів та зростання державного боргу в контексті збалансування інтересів держави і суспільства / С.В. Онишко, Т.В. Паєнтко // Бізнес Інформ. – 2016. – №4. – С. 213–219.

221. Pescatori A. Debt and Growth: Is There a Magic Threshold? / A. Pescatori, D. Sandri, J. Simon. // International Monetary Fund Working Paper. – 2014. – №34. – P. 1–19.

222. Traité sur l'Union européenne du 7 février 1992 signé à Maastricht // Journal officiel des Communautés européennes. – 1992. – 29 juillet. – № C 191. – P. 1–115.

223. Офіційний сайт Статистичної служби Європейського союзу (Eurostat)

[Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

224. Règlement (CE) du Conseil visant à accélérer et à clarifier la mise en oeuvre de la procédure concernant les déficits excessifs du 7 juillet 1997 n°1467/97 // Journal officiel des Communautés européennes. – 1997. – 2 août. – № L 209. – P. 6–11.

225. Règlement (UE) du Conseil modifiant le règlement (CE) n°1467/97 visant à accélérer et à clarifier la mise en œuvre de la procédure concernant les déficits excessifs du 8 novembre 2011 n°1177/2011 // Journal officiel des Communautés européennes. – 2011. – 23 novembre. – № L 306. – P. 33–40.

226. Mordacq F. Les finances publiques / Frank Mordacq. – Paris: Presses Universitaires de France, 2011. – 128 p.

227. Gestion de France [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://france-inflation.com/index.php>.

228. Capul J. Sciences d'économiques et sociales / Jean-Yves Capul. – Paris: Hatier, 1994. – 482 p.

229. Loi de programmation des finances publiques pour les années 2014 à 2019 du 29 décembre 2014 n°2014–1653 // Journal officiel de la République française. – 2014. – 30 décembre. – № 0301. – P. 22786.

230. Fontanel S. Aides et financements publics. Comment s'y prendre? / S. Fontanel, B. Visseyrias. // L'entreprise. – 2010. – №287.

231. Hasselot F. Dette publique [Электронный ресурс] / F. Hasselot, J. Pottier. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.slate.fr/story/92749/dette-publique-francaise-stade-de-france>.

232. Damarey S. L'essentiel des finances publiques 2013 / Stéphanie Damarey. – Paris: Gualino Eds, 2013. – 160 p.

233. Projections macroéconomiques France. // Banque de France l'Eurosystème. – 2015. – №6. – 11 p.

234. Sapin M. Présentation de la LPFP 2014 – 2019 / M. Sapin, C. Eckert., 2014. – 144 p.

235. Artus P. Redresser la croissance potentielle de la France / P. Artus, C. García-Peñalosa, P. Mohnen. // Les notes du conseil d'analyse économique. – 2014. – №16. –

P. 1–12.

236. Programme de stabilité de la France 2015 – 2018, 2015. – 90 p.

237. Projet de loi de finances pour 2016 du 30 septembre 2015 n°3096 / Assemblée nationale [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.assemblee-nationale.fr/14/projets/pl3096.asp>.

238. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., ІРПНЬ. ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

239. Comptes des ménages [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://data.oecd.org/fr/hha/revenu-disponible-des-menages.htm>.

240. Stiglitz J. Les fétichistes du PIB [Електронний ресурс] / Joseph E. Stiglitz // Project Syndicate. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/gdp-fetishism/french>.

241. Chapron J. La commission Stiglitz ou comment mesurer la performance économique et le progrès social? / J. Chapron, C. Plateau. // Courrier des statistiques. – 2011. – №130. – P. 4–14.

242. Stiglitz J. Rapport de la Commission sur la mesure des performances économiques et du progrès social / J. Stiglitz, A. Sen, J. Fitoussi., 2009. – 324 p.

243. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation de coopération et de développement économiques (OCDE)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecd.org/>.

244. Gignac R. Mesurer le progrès social: vers des alternatives au PIB / R. Gignac, P. Hurteau. – Montréal: Institut de recherche et d'informations socio-économiques, 2011. – 22 p.

245. Au-delà du PIB [Електронний ресурс] // Commission européenne. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://ec.europa.eu/avservices/video/player.cfm?ref=I055582&sitelang=fr>.

246. Mesurer l'économie non observée. // Cahier statistiques de l'OCDE. – 2003. – №5. – P. 2–8.

247. Gadrey J. Les limites du PIB / J. Gadrey, D. Méda. // Alternatives Economiques. – 2011. – № 48.

248. Cassiers I. Au-delà du PIB : réconcilier ce qui compte et ce que l'on compte / I. Cassiers, G. Thiry. // Regards Economiques, Institut de Recherches Economiques et Sociale. – 2009. – № 75.

249. Frémeaux P. Le bonheur, une idée neuve / Philippe Frémeaux. // Alternatives Economiques. – 2011. – № 48.

250. Moatti S. La bataille des indicateurs / Sandra Moatti. // Alternatives Economiques. – 2009. – № 283.

251. Jahan S. Présentation Rapport sur le développement humain 2015 Le travail au service du développement humain / Selim Jahan. – New York, 2015. – 48 p.

252. Rapport mondial sur le développement humain 1995 – Paris: ECONOMICA, 1995. – 182 p.

253. Comment va la vie en France? [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.oecd.org/fr/statistiques/Better%20Life%20Initiative%20country%20note%20France%20en%20fran%C3%A7ais.pdf>.

254. France, portrait social – Paris: Insee, 2010. – 306 p. – (References Insee).

255. Engagement and the Global Workplace Key findings to amplify the performance of people, teams and organizations, 2016. – 249 p. – (Steelcase Global Report).

256. Українське суспільство 1992 – 2010. Соціологічний моніторинг / За ред. В.М.Ворони, д.соц.н. М.О.Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2010. – 636 с.

257. Ray J. Ukrainians Disillusioned With Leadership [Электронный ресурс] / Julie Ray. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: http://www.gallup.com/poll/187931/ukrainians-disillusioned-leadership.aspx?g_source=Confidence%20in%20national%20government&g_medium=search&g_campaign=tiles.

258. Baromètre politique Figaro magazine – Paris: TNS Sofres–OnePoint, 2016. – 16 p.

259. Офіційний сайт мережі International de WageIndicator [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.votresalaire.fr/main/salaire/enquete>–

[sur-le-cout-de-la-vie/carte-mondiale-des-salaires-minimum-vital](http://www.oecd.org/france/sur-le-cout-de-la-vie/carte-mondiale-des-salaires-minimum-vital).

260. Décret portant relèvement du salaire minimum de croissance du 17 décembre 2015 n° 2015-1688 // Journal officiel de la République française. – 2015. – 18 décembre. – № 0293. – P. 23374.

261. Government at a glance 2015 [Електронний ресурс] // OECD – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecd.org/gov/France.pdf>.

262. Алексеєва Н.І. До питання про бюджетування у Франції / Н.І. Алексеєва, А.А. Славкова, В.К. Хлівний // Ринок цінних паперів. – 2012. – № 10. – С. 103–113.

263. Алексеєва Н.І. Головні бюджетні процедури: фінансова практика Франції / Н.І. Алексеєва // Ринок цінних паперів. – 2013. – № 9–10.

264. Алексеєва Н.І. Стратегічне планування як стрижневий елемент бюджетування на макрорівні: досвід Франції / Н.І. Алексеєва // Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2013. – Вип. 2 (22). – С. 7–15.

265. Алексеєва Н.І. Боргові фінанси: французька парадигма розвитку / Н.І. Алексеєва // Ринок цінних паперів. – 2016. – № 1–2. – С. 21–42.

266. Алексеева Н.И. К вопросам о среднесрочном планировании во Франции / Н.И. Алексеева // Анализ развития рыночной экономики в эпоху кризисных трансформаций: материалы XIV Междун. научно-практической конф. экономических наук, 25 мая 2013 г., Москва, Россия // Экономика и финансы. Москва, 2013. – С. 68–71.

267. Алексеєва Н.І. Двоякість державного боргу та дефіциту Франції / Н.І. Алексеєва // Європейський вибір – нові можливості для прогресу та зростання фінансової системи : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 24 квітня 2015 р. – К. : Аграр Медіа Груп, 2015. – С. 10–12.

268. Закон України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» від 22.12.2006 № 525-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/525-16>.

269. Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 № 1559-VI

[Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:
<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1559-17/print1455108290551597>.

270. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні» та інших законодавчих актів України» від 05.06.2009 № 1474–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1474-17>.

271. Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25.06.2009 № 1561–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>.

272. Суєтнов Є. П. Законодавчий перелік суспільних потреб у відносинах з відчуження земельних ділянок / Є. П. Суєтнов. // Університетські наукові записки. – 2013. – №4. – С. 305–314.

273. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

274. Constitution de la République française du 4 octobre 1958 // Journal officiel de la République française. – 1958. – 5 octobre. – № 0238. – P. 9151.

275. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen du 26 août 1789 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>.

276. Відповідь на запит Державного управління справами [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://dostup.pravda.com.ua/request/vitrati_na_kviti.

277. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про затвердження плану дій Кабінету Міністрів України на 2016 рік» від 16.03.2016 р. № 184–р [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/184-2016-%D1%80>.

278. Федосов В.М. Сутність і проблематика бюджетування: українські реалії / В.М. Федосов, Т.С. Бабич // Фінанси України. – 2008. – № 8. – с. 3–23.

279. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: Підручник. – К.: М 65 Знання, 2006. – 677 с.

280. Наука й економіка: наук.–теорет. журн. Хмельницького екон. ун–ту / [голов. ред. П. С. Смоленюк]. – Хмельницький: ХЕУ, 2005 – .Вип. 1. – 2006. – с. 6–16.

281. Наконечна Ю.Л., Демиденко Л.М. Фіскальна децентралізація: німецький досвід та українські реалії / Ю.Л. Наконечна, Л.М. Демиденко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – №2(167). – С. 49–55.

282. Оценка финансового состояния [Текст] : Пособие для органов местного самоуправления / С. Гроувс, М. Валенте. – Обнинск : Ин–т муниципального управления, 2002. – 280 с.

283. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2015 рік [Електронний ресурс] // Інститут бюджету та соціально–економічних досліджень (ІБСЕД). – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ibser.org.ua/news/429/130626/?fpage=1>.

284. Юрченко М. Реформа з децентралізації в Україні [Електронний ресурс] / М. Юрченко. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: www.auc.org.ua/sites/.../2-reforma_z_dec_yurchenko.pptx.

285. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» № 1508–VII від 17.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.

286. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157–VIII від 05.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

287. Постанова КМУ «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» від 16.09.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>.

288. Проект Плану пріоритетних кроків Уряду на 2016 рік [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу:

www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article.

289. Ініціатива "Децентралізація влади" [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://decentralization.gov.ua/>.

290. Офіційний сайт Уряду Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.gouvernement.fr/action/la-reforme-territoriale>.

291. Loi de modernisation de l'action publique territoriale et d'affirmation des métropoles du 27 janvier 2014 n°2014–58 // Journal officiel de la République française. – 2014. – 28 janvier. – № 0023. – P. 1562.

292. Code général des collectivités territoriales
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070633>.

293. Loi relative à la délimitation des régions, aux élections régionales et départementales et modifiant le calendrier électoral du 16 janvier 2015 n°2015–29 // Journal officiel de la République française. – 2015. – 17 janvier. – № 0014. – P. 777.

294. Loi portant nouvelle organisation territoriale de la République du 7 août 2015 n°2015–991 // Journal officiel de la République française. – 2015. – 8 août. – № 0182. – P. 13705.

295. Паспорт бюджетної програми "Керівництво та управління в сфері молоді та спорту" на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.dsmsu.gov.ua/media/.../Pasport_3401010_2016_574_80.pdf.

296. Паспорт бюджетної програми "Здійснення державного контролю у галузі сільського господарства" на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: minagro.gov.ua/system/files/2807010.rtf.

297. Наказ Міністерства фінансів «Про результативні показники бюджетної програми» № 1536 від 10.12.2010 року <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1353-10>.

298. Salanié B. L'économie sans tabou / Bernard Salanié. – Paris: LE POMMIER, 2011. – 216 p. – (Roche–Le pommier).

299. Наконечна Ю.Л., Льодіна О.Т. Державна політика у сфері бюджетних видатків в Україні та напрями її вдосконалення / Ю.Л. Наконечна, О.Т. Льодіна // Економіка та держава. – 2016. – №7. – С. 84–87.

300. Указ Президента України «Про Міністерство фінансів України» № 446/2011 від 08.04.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/446/2011>.

301. Указ Президента України «Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» № 634/2011 від 31.05.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/634/2011>.

302. Наказ Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.gbb.com.ua/regulations/1521/8199/8200/461616/>.

303. Classification fonctionnelle des dépenses des administrations publiques [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.senat.fr/rap/r07-441/r07-441139.html>.

304. Система національних рахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

305. Онишко С.В., Карпенко С.П. Динаміка сукупного попиту в Україні: структурні деформації та перспективи їх подолання / С.В. Онишко, С.П. Карпенко // Бізнес Інформ. – 2015. – №2. – С. 8–14.

306. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д.Базилевича. – 4-те вид. – К.: Знання-Прес, 2008. – С. 600.

307. Les théories des crises économiques / éd. Pierre Dockès. – 5e éd. – Paris: La Découverte, 2003. – P. 128.

308. Ротбард М. Экономические депрессии: их причины и методы лечения [Електронний ресурс] / Издательство Социум: [сайт] / М. Ротбард. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.sotsium.ru/books/46/43/rothbard69.html>.

309. Histoire des crises et des cycles économiques / éd. P. Gilles. – Armand Colin, 2004. – 297 p.

310. Les données de la performance 2015 (Résultats de l'année 2014) Missions du budget général de l'État [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://www.performance-publique.budget.gouv.fr/sites/performance_publique/files/files/documents/performance/do

[nnees_performance_2015.pdf](#).

311. Au delà du PIB, un tableau de bord pour la France Synthèse des consultations. // Note de synthèse. – 2015. – P. 1–8.

312. De nouveaux indicateurs pour aller au-delà du PIB [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lesechos.fr/27/10/2015/lesechos.fr/021435298283_de-nouveaux-indicateurs-pour-aller-au-dela-du-pib.htm#Rh93zsXzg6uXMEwY.99.

313. Офіційний сайт державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

314. Pouchard A. Au-delà du PIB, 10 indicateurs pour mesurer autrement le progrès / A. Pouchard. // Le Monde. – 2015.

315. L'évolution de l'empreinte carbone de la demande finale intérieure de la France de 1990 à 2012 [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.statistiques.developpement-durable.gouv.fr/lessentiel/ar/206/204/levolution-lempreinte-carbone-demande-finale-interieure.html>.

316. Évolution des populations d'oiseaux communs spécialistes [Электронный ресурс]. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://indicateurs-biodiversite.naturefrance.fr/indicateurs/evolution-des-populations-doiseaux-communs-specialistes>.

317. Outil d'évaluation de la performance en matière de gestion de la dette (DEMPA) // Banque mondiale. – 2009. – 54 p.

318. Directives pour la gestion de la dette publique // Banque mondiale et Fonds monétaire international. – 2001. – 39 p.

319. Офіційний сайт агентства Франс Трезор (Agence France Trésor) [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.aft.gouv.fr>.

320. Charge de la dette et trésorerie de l'État (crédits évaluatifs). Projet annuel de performances. Programme n°117. – 2014. – 26 p.

321. Офіційний сайт Банку Франції (La Banque de France) [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.banque-france.fr>.

322. Loi sur la Banque de France du 3 janvier 1973 n°73-7 // Journal officiel de la République française. – 1973. – 4 janvier. P. 165–167.

323. Thorpe S. Dette publique 1970–2012 [Електронний ресурс] / Simon Thorpe. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://postjorion.wordpress.com/2013/05/13/272–dette–publique–1970–2012/>.

324. Les Arvernes. 2.000 milliards de dette: échec d'un pays, échec d'une génération / Les Arvernes. // Les Echos. – 2014. – №21785. – P. 12.

325. Koenig G. Dette publique: la banqueroute ou la mort ? [Електронний ресурс] / Gaspard Koenig // Le Figaro. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.lefigaro.fr/vox/economie/2014/04/07/31007–20140407ARTFIG00084–dette–publique–la–banqueroute–ou–la–mort.php>.

326. Юм Д. О государственном кредите [Електронний ресурс] / Давид Юм – Режим доступу до ресурсу: econlibrary.ru/books/105/122/hume43_of_public_credit.html.

327. Renn J. Comparaison des stratégies d'endettement de l'État: une méthodologie appliquée à la répartition entre obligations nominales et indexées / J. Renn, N. Sagnes. // Vie publique. – 2006. – P. 1–48.

328. Фандрайзинг [текст] : нав. посіб. / Чернявська О. В., Соколова А. М. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 188 с.

329. Офіційний сайт інвестиційного порталу InVenture [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://inventure.com.ua>.

330. Crowdfunding Industry 2015 Report [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://crowdexpert.com/crowdfunding–industry–statistics/>.

331. Prejean P. Tout savoir sur le financement participatif / Pierre Prejean. – Paris: Ordre des experts – comptables, 2016. – 145 p.

332. Офіційний сайт платформи Kickstarter [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kickstarter.com/>.

333. Сайт партисипативного фінансування у Франції (Financement Participatif France) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://financeparticipative.org/financement–participatif/>.

334. Петрушенко Ю. М. Краудфандинг як інноваційний інструмент фінансування проектів соціально–економічного розвитку / Ю. М. Петрушенко // Маркетинг і менеджмент інновацій – 2014. – № 1. – С. 172-182.

335. Некрасова Л. А. Впровадження краудфандингу для стимулювання інноваційної діяльності підприємств України в ІТ–сфері / Л. А. Некрасова // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2014. – №2(3). – С. 76-81.

336. Соціально–економічні умови та проблеми розвитку краудфандингу в Україні // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – №2. – С. 37–45.

337. Козарезенко Л. В. Фонд цільового капіталу як альтернатива бюджетного фінансування розвитку людського потенціалу / Л. В. Козарезенко // Економічний вісник університету. – 2014. – Вип. 22 (1). – С. 218–225.

338. Онишко С.В., Онишко С.В. Фінансовий ринок в системі джерел фінансового забезпечення інноваційно–орієнтованого розвитку України / С.В. Онишко, С.В. Онишко // Науковий вісник Полісся Чернігівського національного технологічного університету. – 2016. – №2 (6). – С. 122–126.

339. Наконечна Ю.Л. Проблеми фінансування дошкільної освіти в Україні / Ю.Л. Наконечна // Світ фінансів. – 2014. – №4. – С. 152–157.

340. Михаць С. О. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти в умовах СЕЗ [Електронний ресурс] / С. О. Михаць. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://tourlib.net/statti_others/myhac.htm.

341. Альтернативні джерела фінансування освіти / Н. М. Сас // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 6. – С. 280–284.

342. Бучковська Я. Г. Проблеми фінансування освіти в Україні / Я. Г. Бучковська // Наука й економіка. 2010. – № 2(18). – С. 20–24.

343. Панченко І.А. Фінансування наукової діяльності як необхідна умова інноваційного розвитку держави / І.А. Панченко // Всеукраїнський науково–виробничий журнал : Сталий розвиток економіки. – 2011. – №7. – С. 45–50

344. Сучасні правові та організаційні проблеми фінансування вищої освіти в Україні / Н.А. Буличева, Ю.І. Пивовар // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 411–416.

345. Тарасенко І. О., Нефедова Т. М. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні в контексті забезпечення конкурентоспроможності / І. О. Тарасенко, Т. М.

Нефедова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2013. – № 4. – С. 177–185.

346. Онишко С.В. Механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : 08.00.08 / Онишко С.В. – Київ, 2004. – 36 с.

347. Куліков А. І. Альтернативні джерела фінансування освіти [Електронний ресурс] / А. І. Куліков. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_ep/2012_4/files/EC412_37.pdf.

348. Мокін Б. І. Ендаумент–фонд як альтернативне джерело для підвищення фінансової стійкості вищого навчального закладу / Б. І. Мокін, Н. С. Гончарук. // Економічні науки Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – №2. – С. 131–135.

349. Білінець М. Ю. Фінансування вищої освіти в Україні: сучасні тенденції, проблеми та перспективи / М. Ю. Білінець. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №4. – С. 787–790.

350. Малишко В. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи / В. В. Малишко. // Молодий вчений. – 2016. – №2. – С. 64–67.

351. Нанівська Є.В. Альтернативні джерела фінансування системи вищої освіти України [Електронний ресурс] / Є.В. Нанівська. – Режим доступу: <http://intkonf.org/nanivska-ev-alternativni-dzherela-finansuvannya-sistemi-vischoyi-osviti-ukrayini/>.

352. Павлова Т. В. Досвід фінансування системи освіти у зарубіжних країнах / Т. В. Павлова. // Вісник соціально–економічних досліджень. – 2010. – №40. – С. 373–380.

353. Алексеєва Н.І. Особливості розрахунку вартості суспільних благ (від необхідного до бажаного): вітчизняні реалії та європейський досвід / Алексеєва Н.І., Котіна Г.М., Степура М.М. // Проблеми економіки, 2015. – № 4. – С. 7–19.

354. Алексеєва Н.І. Управління державним боргом: досвід Франції / Н.І. Алексеєва // Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2016. – Вип. 1 (37). – С. 20–35.

355. Алексеева Н.І., Малік Є.О. Макрофінансові стабілізатори в системі регулювання економічних циклів / Н.І. Алексеева, Є.О. Малік // Актуальні питання сучасної економіки: матеріали V Всеукраїнської заочної наукової конференції, 24 грудня 2013 р. Умань, УНУС, факультет економіки і підприємництва. – С. 13–17.

356. Алексеева Н.І. Ключові напрями територіальної реформи у Франції на сучасному етапі / Н.І. Алексеева // Фінанси місцевого самоврядування: стан, проблематика і перспективи розвитку: матеріали міжнародного наук.-практ. семінару, м. Київ, 25 березня 2016 р. – К. : Аграр Медіа Груп, 2016. – С. 4–6.

357. Aleksieieva N., Tabakova T. Historical background of decentralization reform in France / N. Aleksieieva, T. Tabakova // Modernization of the public sector in Ukraine: opportunities, challenges and limitations of fiscal decentralization: collection of scientific papers. Seminar, Kyiv, April 11–14, 2016. – К. : Agrar Media, 2016. – P. 64–67.

358. Алексеева Н.І. Розвиток казначейської системи виконання бюджету / Л.Д. Сафонова, Н.І. Алексеева // Інновації у фінансовій сфері: монографія [В.М. Опарін, Т.В. Паєнтко, В.М. Федосов та ін.]. – К. : КНЕУ, 2013. – 444 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

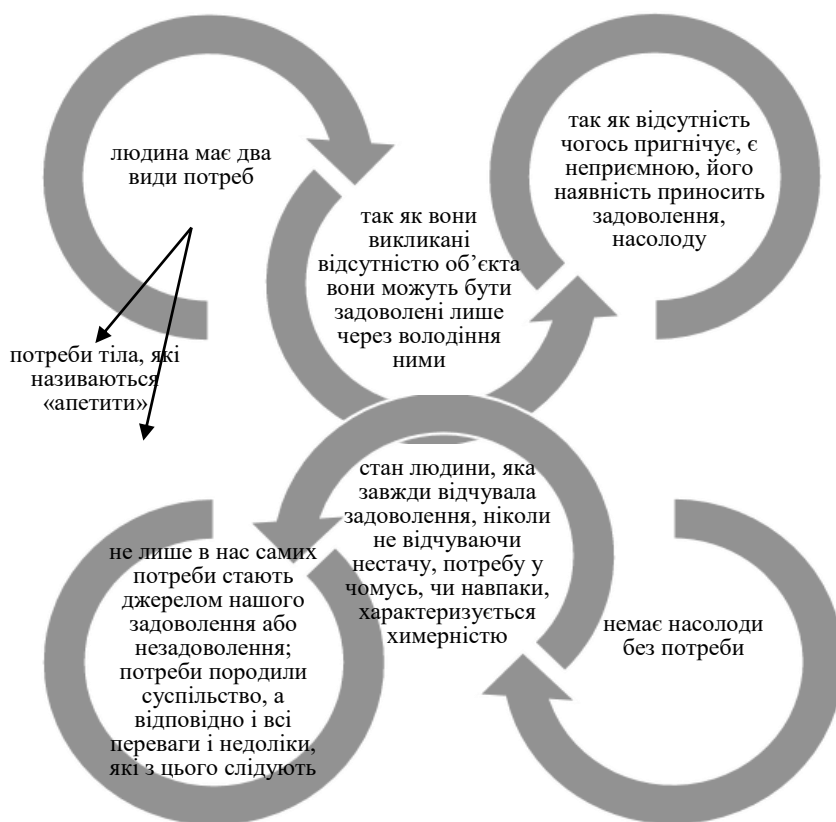

Рис. А.1. Погляди Дені Дідро та Жана Лерона д'Аламбера на потреби

Джерело: складено автором на основі [5]

Каталог потреб за Г. Мюррейем

<u>домінантність</u> - прагнення контролювати, впливати, направляти, переконувати, перешкоджати, обмежувати;	<u>агресія</u> - прагнення словом чи ділом зганьбити, засудити, познущатися, принизити;	<u>пошук дружніх зв'язків</u> - прагнення до дружби, любові; добра воля, симпатії до інших; страждання за відсутності дружніх відносин; бажання зблизити людей, усунути перешкоди;	<u>відкидання інших</u> - прагнення відкинути спроби зближення;
<u>автономія</u> - прагнення звільнитися від усяких обмежень : від опіки, режиму, порядку й ін;	<u>потреба в повазі і підтримці</u> ;	<u>потреба досягнення</u> - прагнення подолати щось, перевершити інших, зробити щось краще, досягти вищого рівня в якійсь справі, бути послідовним і цілеспрямованим;	<u>потреба бути в центрі уваги</u> ;
<u>потреба гри</u> – надання переваги грі перед будь-якої серйозною діяльністю, бажання розваг, любов до гострих вражень; іноді поєднується з безтурботністю, безвідповідальністю;	<u>егоїзм (нарцисизм)</u> - прагнення ставити понад усе власні інтереси, самовдоволення, хвороблива чутливість до приниження, сором'язливість; тенденція до суб'єктивізму при сприйнятті зовнішнього світу; часто зливається з потребою в агресії або відкиданні;	<u>соціальність (соціофілі)</u> - забуття власних інтересів в ім'я групи, альтруїстична спрямованість, благородство, поступливість, турбота про інших;	<u>потреба пошуку покровителя</u> - очікування ради, допомоги; безпорадність, пошук розради, м'якого обігу;
<u>потреба надання допомоги</u> ;	<u>потреба уникнення покарання</u> - стримування власних імпульсів з метою уникнення покарання, осуду; потреба рахуватися з громадською думкою;	<u>потреба самозахисту</u> - труднощі з визнанням власних помилок, прагнення виправдатися посиленнями на обставини, відстоювати свої права; відмова від аналізу своїх помилок;	<u>потреба подолання поразки, невдачі</u> - відрізняється від потреби досягнення акцентом на самостійності в діях;
<u>потреба уникнення небезпеки</u> ;	<u>потреба порядку</u> - прагнення до акуратності, упорядкування, точності, краси;	<u>потреба судження</u> - прагнення ставити загальні питання або відповідати на них; схильність до абстрактних формул, узагальнень, захопленість «вічними питаннями»	<u>пасивна покора</u> - підпорядкування силі, прийняття долі, визнання власної неповноцінності;

Джерело: складено автором на основі [13, с. 27]

Основні ідеї представників фінансової науки в Україні кінця XIX – початку XX століття щодо потреб, суспільних потреб, суспільних благ та їх фінансування

Вчені	Погляди
М. Алексеєнко	Кожна функція держави має підосновою етичні норми. Основне призначення держави у створенні умов для нескінченного прогресу, у сприянні щастю людини, для всебічного розвитку. В реалізації державної політики людина має бути метою, а не засобом. держава при виробленні специфічних суспільних продуктів має керуватись основними законами ринку щодо мінімізації затрат і максимізації корисності. Потреби одиничних господарств визначають функції держави. Виробництво державою суспільних благ, їх оплата є предметами управління й фінансів. В цих процесах ключовими є не попит, а досягнення важливих суспільних цілей та завдань, що повинні відбивати реальні суспільні потреби. Податки, на його думку, є основним джерелом фінансування суспільних благ.
М. Балудянський	Держава не може бути ні хорошим господарем, ні успішним фабрикантом, але їй необхідно установити природний порядок у суспільстві. На ряду з іншим, освіта, правосуддя є чи не єдиними джерелами збагачення суспільства. не вбачав можливим фінансувати суспільні потреби за рахунок позикових коштів (державного кредиту).
О. Білімович	Вивчення товарів (благ) неможливе без дослідження їх корисності та суб'єктивної цінності. Добробут розраховується як сума корисностей всіх індивідів. При цьому порівняння суб'єктивних цінностей благ для різних осіб не вбачає можливим.
М. Бунге	Кредитні кошти можуть і мають виступати джерелом фінансування ряду суспільних потреб (наприклад, будівництва залізниць), що сприятиме добробуту всієї нації. Ринкова економіка має оптимально взаємодіяти з державним регулюванням.
І. Вернадський	Наука має концентруватися навколо вивчення потреб, хоча їх коло і є нескінченим. Суспільство і людина повинні займати центральне місце в теорії потреб. Національні, регіональні, індивідуальні потреби взаємопов'язані і мають об'єктивний характер. Суспільство має всіляко заохочувати і підтримувати задоволення потреб. Слаборозвинуті потреби ведуть до слаборозвиненого відтворення. Зміцнення культурних та економічних позицій країни неможливе без розвитку потреб у суспільстві.
Д. Журавський	Загальний добробут знаходиться в руках держави. Вона, стимулюючи розвиток продуктивних сил, усуваючи бар'єри, має прагнути до нього.
П. Кованько	Видатки бюджету, як джерело фінансування потреб, мають розглядатися за призначенням, що дає об'єктивну картину витрачання народних коштів. Не доцільно шкодувати коштів на освіту, культуру, науку. Має здешевлюватися управління країною, оборона. Місцеві бюджети відіграють особливу роль у задоволенні потреб суспільства.
І. Патлаєвський	Державне господарство має на меті не збагачення самої держави, а створення умов для найліпшого виконання своїх завдань перед суспільством. Державні потреби – сукупність матеріальних засобів, які потрібні державі для виконання покладених на неї завдань. Державні потреби фінансуються пожертвуваннями, яким притаманна загальність, що унеможливує відмови від таких платежів. Розвиток господарства та цивілізації призводить до появи нових потреб. При їх задоволенні досягається вищий ступінь розвитку. Скорочення державних витрат допускається, якщо зникає державна потреба, або приватні особи можуть її задовольнити щонайменше в тому ж об'ємі. Потреби можуть бути натуральними та грошовими, в особистих силах, в матеріальних речах, звичайні та надзвичайні, загальні та місцеві, можуть також розглядатися за окремими галузями управління.
Д. Піхно	Господарство має на меті задоволення потреб матеріальними засобами. Потреби слугують провідною силою, яка спрямовує і керує процесами виробництва, розподілу і споживання. Вважає доцільним розглядати тільки потреби, які стимулюють господарську діяльність, мають засоби для їх задоволення, а не якісь неформовані мрійні бажання. задоволення потреб гарантує гармонійний розвиток окремих осіб, суспільства.
Є. Слуцький	Корисність благ – величина, що тим більша, чим краще поєднання благ для індивіда.
М. Яснопольський	Суспільні потреби поділяв на потреби всієї людської спільноти (потреби формального та матеріального характеру) та окремих членів спільнот. Основним джерелом їх фінансування виступають видатки бюджету. Суспільні потреби задовольняються благами, які виробляє держава, їм притаманна неподільність.

Джерело: складено автором на основі [37; 42; 43; 44; 45]

Підходи до трактування поняття «інтерес»

Джерело, автори	Визначення
В. Калашник	Інтерес – це <i>увага</i> до кого-, чого-небудь, <i>зацікавлення</i> кимсь, чимось. Зацікавлення, зацікавленість, цікавість, заінтересованість; Інтерес – це те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийхось думок і турбот; прагнення, потреби; Інтерес – це вигода, користь, зиск [48, с. 406];
Тлумачний словник української мови	Інтерес – це <i>увага</i> до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимсь, чимось. Цікавість, захоплення; Інтерес – це вага, значення; Інтерес – це <i>те</i> , що найбільше <i>цікавить</i> кого-небудь, що становить зміст чийхось думок і турбот; прагнення, потреби; Інтерес – це те, що <i>йде на користь</i> кому-, чому-небудь, <i>відповідає чийсь прагненням, потребам</i> . Користь, вигода, прибуток;
Савчук В.С., Беляєв О.О., Кривенко К.Т.	Інтереси – це <i>усвідомлені потреби</i> , спонукальні сили, форма прояву й реалізації потреб [6, с. 74];
Климко Г.Н., Нестеренко В.П.	Економічний інтерес – це реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди <i>мотив і стимул</i> соціальних <i>дій</i> щодо задоволення динамічних систем індивідуальних потреб [12, с. 85];
Батура А.В.	Экономический интерес – <i>мотивированная необходимость</i> удовлетворения потребностей, экономические интересы определяют направленность деятельности людей [30, с. 31].

Джерело: систематизовано і складено автором

Додаток Б

Рис. Б.1. Система прав розроблена Гуго Гроцієм

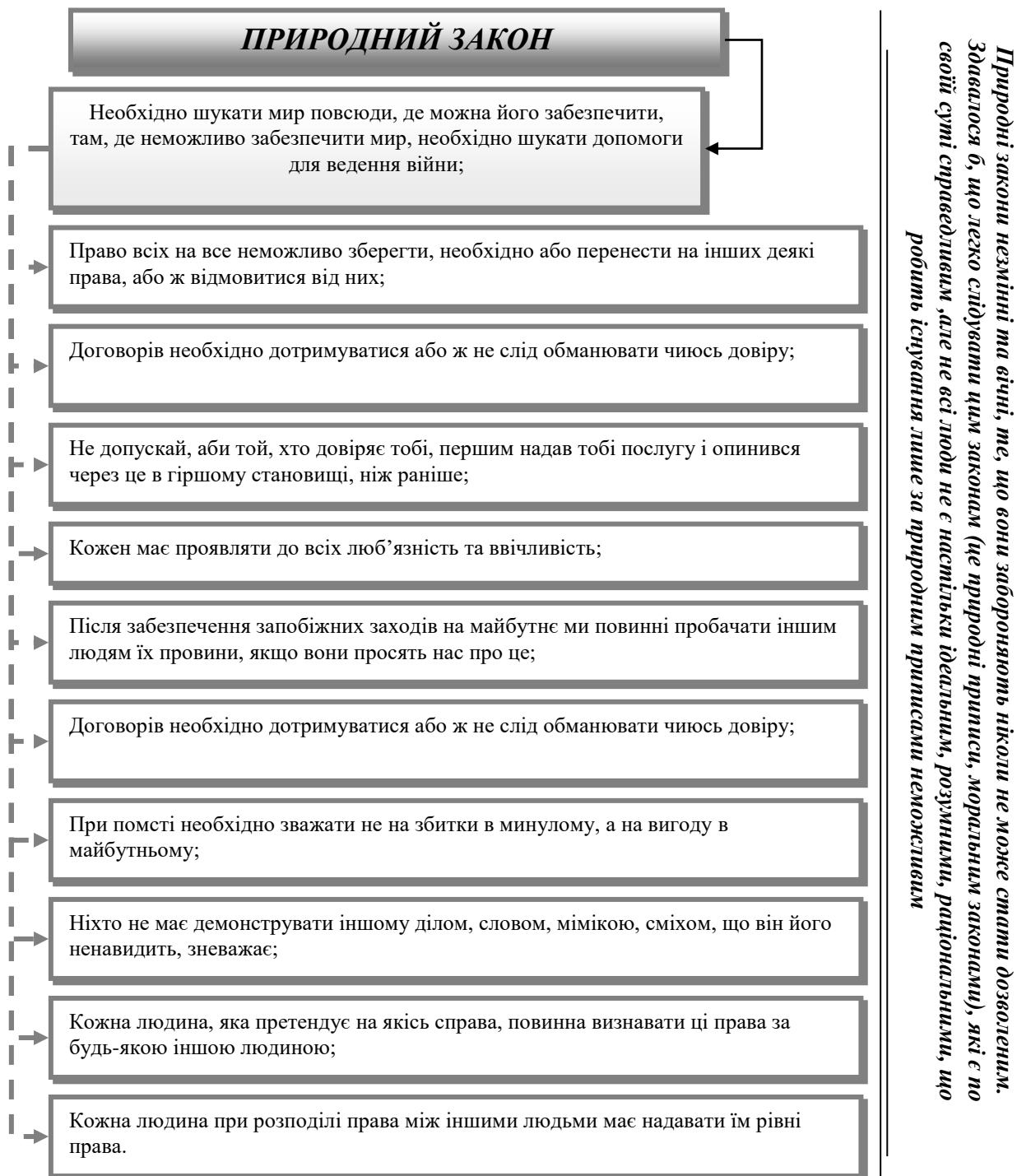
Джерело: складено автором на основі [70, с.44-55]

Ідеї філософів щодо теорії суспільного договору

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ	ВІДПОВІДІ, ЯКІ ДАЄ ГОББС	ВІДПОВІДІ, ЯКІ ДАЄ ЛОКК	ВІДПОВІДІ, ЯКІ ДАЄ РУССО	ВІДПОВІДІ, ЯКІ ДАЄ ЮМ
1	2	3	4	5
Ставлення і розуміння природних прав та природного стану речей	<p>Всі люди <i>рівні від природи</i> (у фізичних та розумових здібностях), при цьому <i>людина людині – вовк</i>. В такому стані <i>немає місця для працьовитості</i>, адже нікому не гарантовані плоди його праці.</p> <p>Відсутня власність, володіння.</p> <p>Кожен <i>сам є суддею</i> у визначенні того, чи є засоби, котрими він має намір скористатися і дії, які прагне здійснити, необхідними для збереження його життя і цілісності тіла.</p> <p>Природа надала кожному ПРАВО НА ВСЕ.</p> <p>Проте, для людей дуже мало користі, коли всі мають право на все (це рівнозначно відсутності будь-якого права)</p>	<p>Людина в природному стані <i>морально менш обмежена у своїх діях</i>, але при цьому люди існують <i>в страху один перед одним</i>.</p> <p>Люди знаходяться в стані <i>повної свободи по відношенню до своїх дій</i>, до розпорядження своєю власністю і особистістю у відповідності до того, що вони вважають прийнятним в межах закону природи, не питаючись дозволу у іншої особи і не будучи залежним від волі інших.</p> <p>Природний стан має закони природи</p>	<p><i>Панують інстинкти, поведінка, дії позбавлені морального характеру</i>. Люди в природному стані – тупі і обмежені звірі, які мають <i>природну свободу</i> (межами якої є лише фізична сила людини). Люди мають необмежені права на те, що їх вабить, те, чим вони прагнуть заволодіти.</p> <p>Природна тотожність людей не сприймається, її роль мізерна, вона часто є причиною конфліктів.</p> <p>Відсутня <i>надійність, панує непередбачуваність</i></p>	<p>Всі люди майже однакові у своїй фізичній силі і навіть у своїх розумових здібностях і задатках допоки не отримали освіти</p>
Як і чому виникає потреба в суспільному договорі?	<p>Життя людей в «природному стані» самотнє, бідне, неприємне, жорстоке, коротке, без політичної влади, без неї у кожного є необмежені природні свободи, включаючи <i>«право на все»</i> і, відповідно, <i>свободу шкодити всім</i>, хто загрожує нашому власному життю.</p> <p>Панує нескінченна ворожнеча (<i>«війна всіх проти всіх»</i>) (Bellum omnium contra omnes). Це стан, де особистий інтерес, відсутність прав і угод <i>перешкоджають розвитку суспільства. Життя було «анархічним»</i> – без управління і суверенності. Люди в «природному стані» були <i>аполітичні і асоціальні</i>.</p> <p>Такий природний стан має наслідком появу суспільного договору. Держава виникає, коли багато людей домовляється і заключає договір. <i>Ціль існування держави – забезпечення безпеки.</i></p> <p>Щоб <i>уникнути негативних наслідків природного стану</i>, вільні люди встановлюють політичне суспільство, тобто громадянське суспільство через суспільний договір, в якому кожен отримує вигоду від цивільних прав, натомість підпорядковується цивільному кодексу чи політичній владі</p>	<p>Необхідно позбавитися від незручностей природного стану, встановити загальноприйнятні закони, мати силу, яка привела б вирок в дію.</p> <p>Приватні особи погоджуються сформувати державу, що забезпечує «нейтральне суддівство» (<i>безпристрасний суддя</i>), яке захищає права на життя, на свободу і на власність тих, хто живе в межах цієї держави.</p> <p>Люди вдягають пута громадянського суспільства щоб разом жити «зручно, благополучно та мирно».</p> <p>Але влада суспільства не може простягатися далі, ніж це необхідно для загального блага</p>	<p>Люди досягли тієї межі, коли <i>сили, які заважають їм залишатися в природному стані</i>, переважають над силами, які кожен індивід може використати, щоб залишитися в цьому стані.</p> <p>Це засіб самозбереження, захисту всіх людей, власності кожного із членів суспільства</p>	<p>«В протилежному б випадку суспільство не могло б існувати». В ім'я миру та порядку народ добровільно відмовився від своєї природної свободи і прийняв закони рівного собі одноплемінника.</p> <p>Природна сила, яка полягає в силі їх мускулів і твердості мужності, не змогла б підпорядкувати маси командуванню однієї людини.</p> <p>Ніщо, окрім власної згоди людей та відчуття ними переваг, які витікають з миру та порядку, не змогли б мати такої дії.</p> <p>Не всі люди мають чітке розуміння своїх інтересів.</p> <p>Вірнопідданство – моральний обов'язок.</p> <p>Закони, правителі та судді потрібні для запобігання посягання сильних на слабких, упереджених на неупереджених та справедливих</p>

1	2	3	4	5
До чого може призвести відсутність такого договору?	Держави, які виникли б не на засадах суспільного договору, були б анархічними. Так само, як кожна людина в природному стані була сама собі господар і, таким чином, керувалася особистим інтересом за відсутності законів, так і держави діяли б у власних інтересах і ворогували. Всі держави конфліктували б тому що не було б ніякого суверена над ними (тобто більш впливового), здатного до встановлення законів суспільного договору серед держав. Коли люди живуть без загальної влади, яка тримає їх в остраху, вони перебувають у тому стані, який називається війною, вони живуть без усякої іншої гарантії безпеки, крім тієї, яку їм надає власна фізична сила та винахідливість	Люди виявляються суддями своїх власних дій. Стан кожного є непевним та ненадійним, йому постійно загрожує зазіхання та замах зі сторони інших	В дію вступає « ПРАВО НАЙСИЛЬНІШОГО », точніше – принцип. Постійна колізія індивідуальних інтересів	Панування інстинктів, необмежена свобода, бажання панувати над іншими. Торгівля, зв'язки між людьми стануть неможливими
Які наслідки існування суспільного договору?	Суспільний договір став етапом, коли люди об'єдналися і відмовилися від своїх природних прав таким чином, щоб інші змогли відмовитися також і від своїх (наприклад, особа А відмовляється від права вбити особу Б, якщо особа Б робить те ж саме). Це призвело до створення суспільства, і надалі, держави або суверенного утворення, яке повинне захищати нові права, що регулюють соціальну взаємодію. Таким чином, суспільство більше не знаходиться в стані анархії	Держава зобов'язується охороняти життя, свободу, власність людей, в той час, якщо люди не дотримуються, встановлених державою законів, вона має право забрати в таких громадян життя, свободу, власність	Голос обов'язку змінює плотські потяги, право – бажання. Здібності людини розвиваються, її уявлення змінюються, Люди отримують громадянську свободу (межами якої є загальна воля, яка може управляти силами Держави для досягнення загального блага (але проблема в тому, що люди часто не розуміють в чому воно заключається)), право власності на те, чим вони володіють. Має місце повне відчуження кожного із членів суспільства з усіма його правами на користь цього суспільства. Якщо кожен віддає себе повністю, то створюються умови, які рівні для всіх, ніхто не зацікавлений в тому, щоб їх робити обтяжливими для інших. При цьому, підпорядковуючи себе всім, людина не підпорядковується нікому окремо. Кожен отримує еквівалент того, що втрачає, і отримує більше сили для того, щоб зберегти те, що має	Народ – джерело всієї влади і законодавства. Кожен підданий має право на опір

Джерело: складено автором на основі [71; 72, с. 36-43; 73, с. 320-324; 74; 72, с. 84-95, 73, с. 325-330; 75, с. 151-256; 76, с. 130-153; 77]

----- – похідні закони від основного природного закону (божественні закони)

Рис. Б.2. Основні з 20 похідних ідей від природного закону Гоббса

Джерело: складено автором на основі [71, с. 311-342]

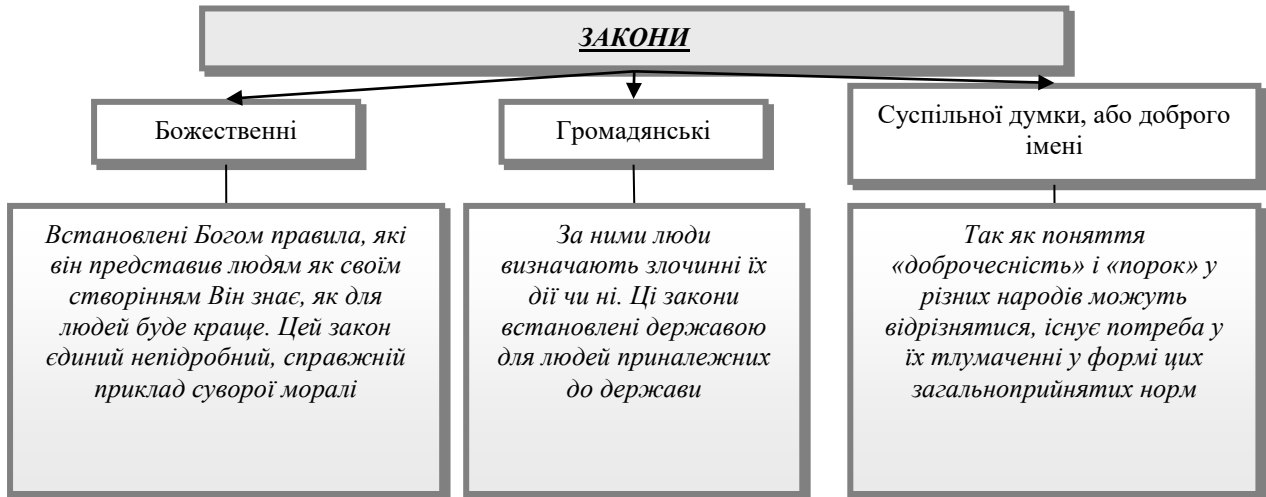

Рис. Б.3. Типи законів за Локком

Джерело: складено автором на основі [74 с. 406-409]

Рис. Б.4. Відмінності в поглядах Локка, Гоббса, Руссо

Джерело: складено автором

<i>Теорія</i>	<i>Представники</i>	<i>Причини виникнення держави і права</i>
Теологічна (релігійна) теорія	<i>Аврелій Августин, Фома Аквінський та</i>	<i>Божественна воля; Основне джерело – Біблія</i>
Патріархальна теорія	<i>Арістотель, Р. Фільмер, М. Драгоманов та ін.</i>	<i>Історичний процес росту сім'ї, об'єднання родів у племена, племен у державу. Державна влада – продовження батьківської</i>
Теорія завоювання (насилтства)	<i>К. Каутський, Л. Гумілович, Є. Дюринг та ін.</i>	<i>Завоювання одних народів іншими, державна утворюється завойовниками для утримання в покорі завойованих</i>
Органічна теорія	<i>Г. Спенсер та ін.</i>	<i>Все відбувається подібно біологічному організму: держава народжується, розвивається, старіє і відмирає</i>
Психологічна теорія	<i>Л. Петражицький, Г. Тард та ін.</i>	<i>Властивості людської психіки, необхідність одних володарювати, а інших – підкорятися</i>
Технократична теорія	<i>Л. Михайловський та ін.</i>	<i>Розвиток науки, необхідність регулювання відносин між людьми і технікою</i>
Космічна теорія	<i>А. Чижевський, Тейяр де Шарден та ін.</i>	<i>Державні інститути занесені з космосу, створені при участі позаземних істот</i>
Сакральна (харизматична) теорія	<i>Д. Фрезер та ін.</i>	<i>Віра в божественну силу носіїв влади – вождів, князів, царів</i>
Класово-економічна теорія	<i>Ф. Енгельс, К. Маркс, В. Ленін та ін.</i>	<i>Економічний розвиток суспільства, суспільний поділ праці, поява приватної власності, розмежування суспільства на класи, між якими виникають суперечності</i>

Рис. Б.5. Основні альтернативні теорії виникнення держави і права

Джерело: складено автором

Додаток В

Таблиця В.1

Спільне та відмінне в об'єктах концесії та сферах застосування державно-приватного партнерства в Україні

<p><i>Об'єкти концесії – об'єкти права державної чи комунальної власності, які використовуються для здійснення діяльності у таких сферах господарської діяльності (крім видів підприємницької діяльності, які відповідно до законодавства можуть здійснюватися виключно державними підприємствами і об'єднаннями)</i></p>	<p align="center"><i>Сфери застосування ДПП (пов'язані з проектуванням, фінансуванням, будівництвом, відновленням (реконструкцією, модернізацією), експлуатацією, пошуком, обслуговуванням)</i></p>
СПІЛЬНЕ	
<ul style="list-style-type: none"> - пошук, розвідка родовищ корисних копалин і їх видобування, видобування кам'яного вугілля, лігніту (бурого вугілля), його переробка; - теплопостачання та розподіл і постачання природного газу; - будівництво (комплекс дорожньо-будівельних робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, капітальним ремонтом) та/або експлуатація автомобільних доріг, об'єктів дорожнього господарства, інших дорожніх споруд; - будівництво та/або експлуатація залізниць, аеропортів, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів, інших шляхів сполучення, метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; - машинобудування; - охорона здоров'я; - виробництво та (або) транспортування електроенергії; - збирання та утилізація сміття, оброблення відходів; - водопостачання та водовідведення, забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем; - використання об'єктів соціально-культурного призначення (за винятком тих, що розташовані у рекреаційних зонах); - будівництво та експлуатація готелів, туристичних комплексів, кемпінгів та інших відповідних об'єктів туристичної індустрії; 	<ul style="list-style-type: none"> - пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування, крім таких, що здійснюються на умовах угод про розподіл продукції; - виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; - будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; - машинобудування; - охорона здоров'я; - виробництво, розподілення та постачання електричної енергії; - оброблення відходів; - забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем; - збір, очищення та розподілення води; - туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт;
ВІДМІННЕ	
<ul style="list-style-type: none"> - надання послуг міським громадським транспортом; - надання телекомунікаційних послуг, у тому числі з використанням телемереж; - надання поштових послуг; - громадське харчування; - будівництво жилих будинків; - надання послуг у житлово-експлуатаційній сфері; - створення комунальних служб паркування автомобілів; - надання ритуальних послуг; - будівництво, реконструкція та експлуатація внутрішньо-господарських меліоративних систем та окремих об'єктів їх інженерної інфраструктури. 	<ul style="list-style-type: none"> - управління нерухомістю.

Джерело: складено автором

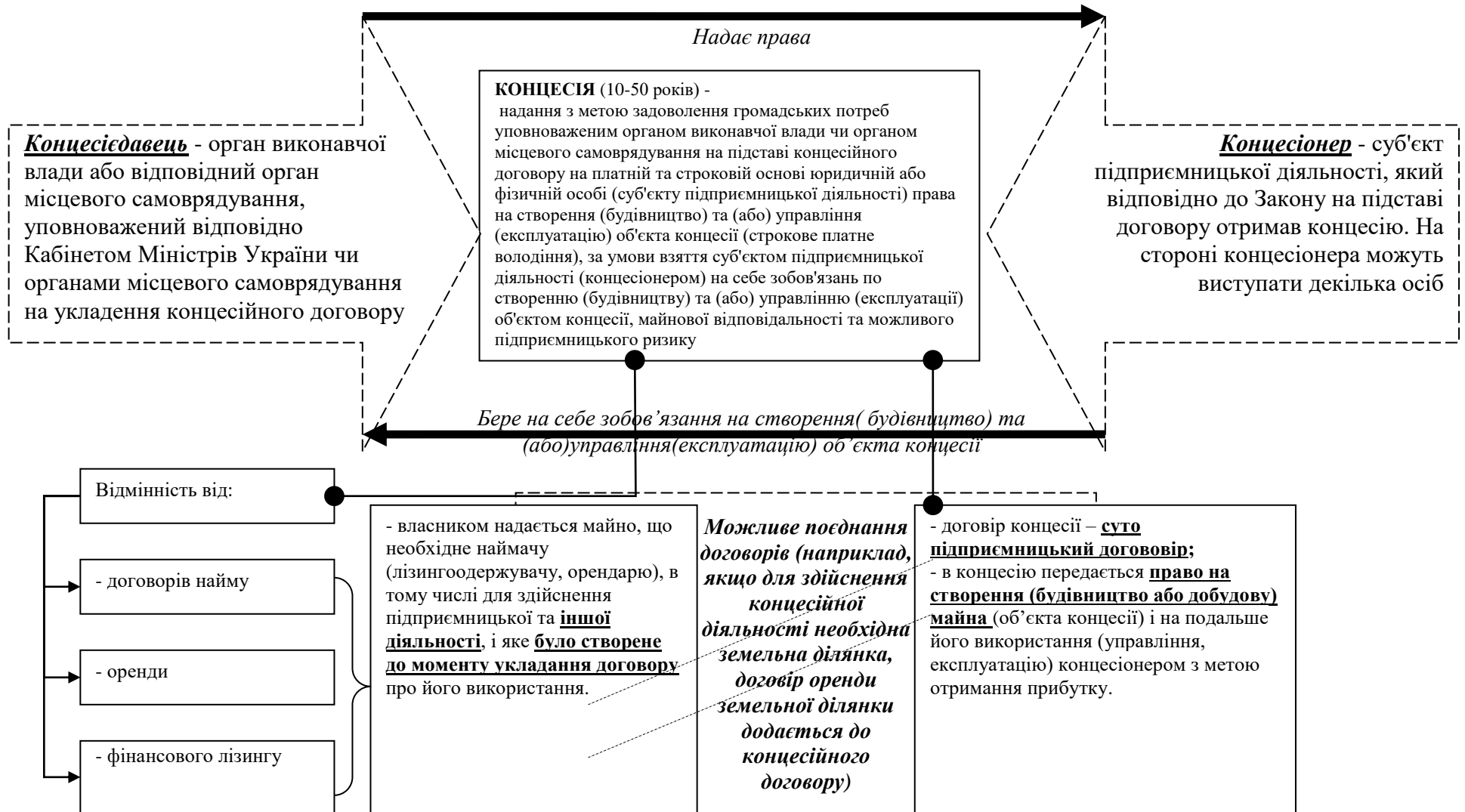

Рис. В.1. Суть договорів концесії, їх відмінності від інших

Джерело: складено автором на основі [99; 100]

Рис. В.2. Завдання Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у сфері державно-приватного партнерства

Джерело: складено автором на основі [101]

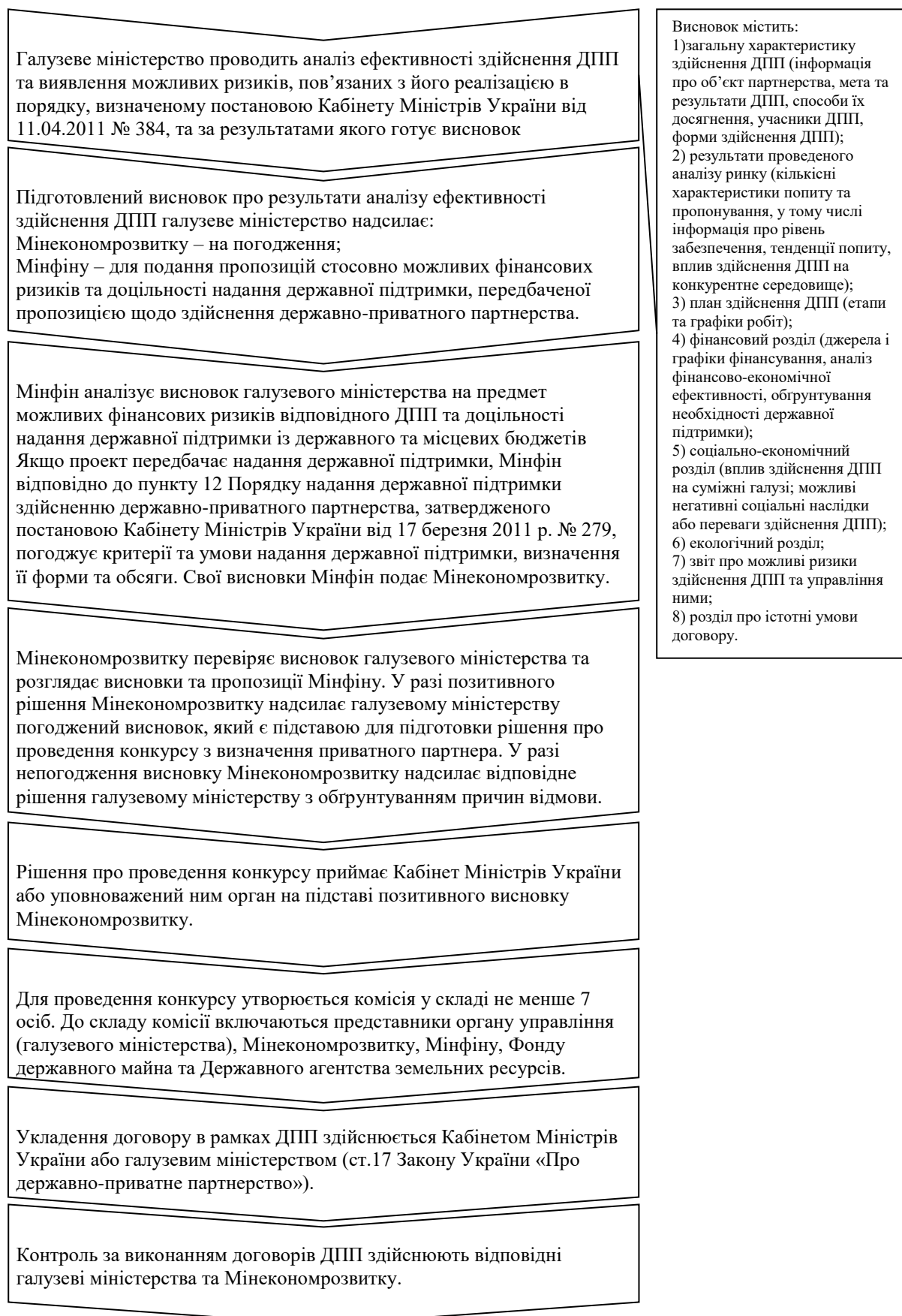

Рис. В.3. Порядок реалізації проекту ДПП

Джерело: складено автором на основі [102]

Переваги і недоліки Приватної фінансової ініціативи у Великобританії

Потенційні переваги включають в себе:	Потенційні недоліки включають в себе:
<p>1) Постачання активу, фінансування якого в традиційній моделі може викликати складнощі.</p> <p>2) Можливості робити речі, з якими б виникали складнощі при класичних відносинах. Наприклад, заохочуючи розвиток нового приватного сектору промисловості.</p> <p>3) Заохочення розподілу ризиків та їх тяжиння до тих, хто з ним краще справиться, при високій ефективності витрат і більшій впевненості в успіху.</p> <p>4) Час і ціна. Оплата не здійснюється до тих пір, поки актив не був доставлений, це заохочує своєчасну доставку. Будівельні контракти (у Приватній фінансовій ініціативі) мають зафіксовану ціну контракту з фінансовими наслідками для підрядників, якщо має місце прострочення.</p> <p>5) Банки проводять додаткові контрольні заходи, перевірку благонадійності фінансового стану компаній до підписання контракту. Це зменшує ризики виникнення подальших проблем.</p> <p>6) Заохочення поточного обслуговування, створюючи активи з більш ефективними і прозорими витратами впродовж всього терміну служби. При традиційних схемах фінансування проєктів часто не зважають на загальну суму витрат впродовж всього терміну служби.</p> <p>7) Заохочення інновацій та дизайну через існування вимог (в т.ч. технічних) до продукту, що випускається, підвищеної продуктивності і якості поставки.</p> <p>8) Стимулювання продуктивності, вказуючи рівень послуг і вживаючи штрафні санкції до підрядників, які не виконали зобов'язання.</p> <p>9) Менше договірних помилок через використання стандартизованих контрактів.</p>	<p>1) Перспектива надання активу (послуги) за допомогою приватного фінансування може знеохочувати конкурентний підхід до оцінки чи цей варіант є найкращим у співвідношенні ціни і якості.</p> <p>2) Знижена гнучкість договору - банківські кредити на фінансування будівництва вимагають довгий термін повернення. Це відображається у контрактах на надання послуг, які важко змінити.</p> <p>3) Державний сектор сплачує за передачу ризику, притаманного приватним контрактам, але кінцевий ризик лежить на державному секторі.</p> <p>4) Приватне фінансування за своєю суттю складне, що може відобразитися на часових рамках і опорі на радників.</p> <p>5) Високі витрати на припинення довгострокових договорів на надання послуг.</p> <p>6) Збільшення комерційних ризиків через довгий термін дії договору і висока грошова вартість договорів.</p> <p>7) Підвищення вартості фінансування через кредитну кризу.</p>

Джерело: складено автором на основі [105, с.13]

Основні форми державно-приватного партнерства

№	Коротка	Пояснення	Опис, особливості
1	ВОТ	Build, Operate, Transfer (Будівництво – Управління – Передача)	Передбачає створення, право користування (без права власності) протягом дії угоди і по закінченню передачу державі. Такий концесійний механізм популярний при будівництві дорожніх об'єктів, які повинні залишатись у державній власності: автостради, трубопроводи, електростанції, аеропорти тощо;
2	ВООТ	Build, Own, Operate, Transfer (Будівництво – Володіння – Управління – Передача)	Право власності під час терміну дії контракту належить приватній стороні;
3	ВТО	Build, Transfer, Operate (Будівництво – Передача – Управління)	Приватна сторона обслуговує об'єкт протягом терміну дії угоди, а держава відшкодовує витрати періодичними платежами;
4	ВОО	Build, Own, Operate (Будівництво – Володіння – Управління)	По закінченню дії угоди об'єкт залишається у власності приватної сторони;
5	ВОМТ	Build, Operate, Maintain, Transfer (Будівництво – Управління – Експлуатація – Передача)	Особлива увага приділяється життєздатності і обслуговуванню об'єкта. Право власності залишається у публічного партнера;
6	ДВООТ	Design, Build, Own, Operate, Transfer (Проектування – Будівництво – Володіння – Управління – Передача)	В обов'язок приватної сторони входить і проектування об'єкту угоди;
7	РОТ	Rehabilitate, Operate, Transfer (Реконструкція-управління – Передача)	Має місце не будівництво нового об'єкта, а реконструкція існуючого;
8	ДВФО	Design, Build, Finance, Operate (Проектування – Будівництво – Фінансування – Управління)	Відповідальність за проектування, будівництво, фінансування та управління повністю лягає на приватну сторону, яка відшкодовує витрати періодичними платежами. Така схема зазвичай використовується для розроблення нових проектів платних доріг.

Джерело: складено автором

Укладені контракти ПП у Франції на рівні держави

№	Суб'єкт	Сфера	Дата укладення контракту	Тип проекту
1	2	3	4	5
1	Ministère JSVA-INSEP	Equipement sportif	21-груд-06	Equipement sportif ou culturel
2	CCI de Toulouse	Traitement des eaux	16-грав-07	Energie / Traitement des déchets
3	Centre Hospitalier de Roanne	Fourniture d'énergie	26-квіт-07	Energie / Traitement des déchets
4	Centre Hospitalier d'Alès	Fourniture d'énergie	16-січ-08	Energie / Traitement des déchets
5	MinJustice-APIJ	3ème lot de prisons	20-лют-08	Bâtiment
6	Ministère de la Défense	EA ALAT de Dax.	01-лют-08	Formation
7	EHPAD-Douai	Hôpital Système de communication Sol-Train	11-грав-09	Bâtiment
8	RFF	(GSM-R)	18-лют-10	TIC (SI et infra télécom)
9	Paris IV - Clignancourt	Plan campus	24-лип-09	Bâtiment
10	Paris VII	Plan campus	23-лип-09	Bâtiment
11	UFR Médecine St Quentin en Y.	Bâtiment	20-лист-09	Bâtiment
12	CH Périgueux	Chaufferie	29-груд-09	Energie / Traitement des déchets
13	Min Culture	MUCEM Centres d'entretien et d'intervention	09-груд-09	Bâtiment
14	Min Développement durable	routiers (CEI)	14-січ-10	Transport
15	Min Culture	Zoo de Vincennes	24-лют-10	Equipement sportif ou culturel
16	Préfecture de Police (Paris)	Vidéosurveillance	08-черв-10	TIC (SI et infra télécom)
17	APHM	Plateforme logistique	22-лист-10	Bâtiment
18	Min Développement Durable	EcoTaxe poids lourd	20-жовт-11	TIC (SI et infra télécom)
19	RFF	LGV BPL	01-січ-11	Transport
20	Ministère de la Défense	Balard	21-лют-11	Bâtiment
21	Ministère de la Défense	RDIP	06-квіт-11	TIC (SI et infra télécom)
22	St Quentin En Yv- CPE	Education	23-черв-11	Energie / Traitement des déchets
23	Ministère de la Défense	Caserne Roc-Noir	23-черв-11	Energie / Traitement des déchets
24	CH Poitiers	Réseau de chaleur	24-черв-11	Energie / Traitement des déchets
25	CH Toulouse	Pôle énergétique	21-жовт-11	Energie / Traitement des déchets
26	MinJustice -APIJ	TGI Paris	15-лют-12	Bâtiment
27	Ministère de la Défense	CNDS Fontainebleau	24-січ-12	Equipement sportif ou culturel
28	RFF	Contournt Nîmes-Montpellier (CNM)	13-січ-12	Transport
29	Ministère de la Défense	ISAE	28-січ-12	Bâtiment
30	CH Thionville	Energie	26-бере-10	Energie / Traitement des déchets
31	PRES Grenoble	Green'er	27-лип-12	Bâtiment
32	CH Franche-Comté	Plateforme logistique	25-лип-12	Bâtiment
33	CH Niort	Réseau de chaleur	13-лип-12	Energie / Traitement des déchets
34	PRES Bepceille	Oceanomed-Luminy (Plan Campus)	14-груд-12	Bâtiment
35	MinJustice-APIJ	Palais de justice de Caen	27-груд-12	Bâtiment
36	CH-Angoulême	EHPAD	27-груд-12	Bâtiment
37	MinJustice -APIJ	Lot A - Prisons	28-груд-12	Bâtiment

1	2	3	4	5
38	MinJustice -APIJ	Lot B - Prisons	28-груд-12	Bâtiment
39	PRES Toulouse	Le Mirail (Plan campus)	23-груд-12	Bâtiment
40	Min Développement durable	L2- Rocade Bepeuille	07-трав-13	Transport
41	VNF	Barrages de l'Aisne et Meuse	19-квіт-13	Transport
42	PRES Grenoble	PILSI (Plan campus)	04-лип-13	Bâtiment
43	PRES Lyon Sud	Campus Charles Mérieux	11-лип-13	Bâtiment
44	PRES Clermont	Magmas-Volcans	11-жовт-13	Bâtiment
45	CH Villefranche/Saone	Réseau de chaleur	25-жовт-13	Energie / Traitement des déchets
46	PRES Bretagne	UEB	12-груд-13	Bâtiment
47	PRES Lille	Université Lille Nord	31-груд-13	Bâtiment
48	PRES Dijon	Plan Campus	18-лип-13	Bâtiment
49	CHU Dijon	Structure petite enfance	22-жовт-13	Bâtiment
50	CHU Wattrelos	EHPAD	01-квіт-14	Bâtiment
51	Aix-Bepeuille Université	Quartier des facultés	14-трав-14	Bâtiment
52	MinJustice-APIJ	Prison de la Santé	13-лист-14	Bâtiment
53	Ecole centrale de Paris	Plan campus	21-лист-14	Bâtiment
54	Gare de Montpellier	RFF	04-лют-15	Transport
55	UFR MIM	PRES Lorraine	10-лют-15	Bâtiment
56	Pôle Sciences humaines	PRES Grenoble	07-трав-15	Bâtiment
57	Pôle biologie santé	PRES Lorraine	28-вер-15	Bâtiment
58	Plan campus	Campus Condorcet	18-груд-15	Bâtiment
59	ENS-Lyon	Univerité de Lyon	12-січ-16	Bâtiment
60	Luminy 2017	Univerité Aix-Bepeuille	01-лют-16	Bâtiment

Equipement sportif ou culturel – спорт або культура,

Energie / Traitement des déchets – енергія, діяльність, пов'язана з відходами,

Bâtiment – будівництво,

Formation – освіта,

TIC (SI et infra télécom) – зв'язок,

Transport – транспорт.

Джерело: складено автором на основі [130]

Укладені контракти ППЗ у Франції на місцевому рівні

№	Суб'єкт	Сфера	Дата	Тип проєкту
1	2	3	4	5
1	Ville d'Auvers-sur-Oise	Eclairage public	15-трав-05	Equipement urbain
2	SIDOM d'Antibes	Грудhets	04-серп-06	Energie / Traitement des déchets
3	Ville de Castelnaud-le-Lez	Eclairage public	30-жовт-06	Equipement urbain
4	CA Castelroussine	Voirie	02-лист-06	Equipement urbain
5	Ville de Thiers	Eclairage public	27-вер-06	Equipement urbain
6	CG du Loiret	Collège Villemandeur	21-квіт-06	Bâtiment
7	CG d'Eure-et-Loir	Informatisation des collèges	02-лют-07	TIC (SI et infra télécom)
8	Ville de Rouen	Eclairage public	09-лют-07	Equipement urbain
9	Ville d'Agde	Eclairage public	07-лип-07	Equipement urbain
10	Ville de Saumur	Eclairage public	29-лип-07	Equipement urbain
11	Ville de Saint Fons	Eclairage public	06-лют-08	Equipement urbain
12	Ville de Bussy-Saint Georges	Eclairage public	03-серп-07	Equipement urbain
13	Ville de Châtillon sur	Eclairage public	17-лип-07	Equipement urbain
14	Ville de Saint Raphaël	Pôle multimodal	29-жовт-07	Bâtiment
15	Ville d'Hérouville Saint Clair	Eclairage public	17-вер-07	Equipement urbain
16	Ville de Sénart	Eclairage public	13-груд-07	Equipement urbain
17	Ville d'Autun	Eclairage public	10-груд-07	Equipement urbain
18	Région Auvergne	Internet HD	10-жовт-07	TIC (SI et infra télécom)
19	SMIRITOM d'Alès	Грудhets	22-лист-07	Energie / Traitement des déchets
20	Ville de Libourne	Eclairage public	14-січ-08	Equipement urbain
21	Ville de Tours	Energie	10-трав-07	Energie / Traitement des déchets
22	Ville de Biarritz	Musée de la mer	09-серп-08	Equipement sportif ou culturel
23	Ville de Boulogne-Billancourt	Eclairage public	28-лип-08	Equipement urbain
24	CG Meurthe et Moselle	Internet HD	20-лип-08	TIC (SI et infra télécom)
25	Lille (Com urbaine)	Stade	16-жовт-08	Equipement sportif ou culturel
26	Ville de Perpignan	Théâtre de l'Archipel	01-жовт-08	Equipement sportif ou culturel
27	CG Gironde	Internet HD	25-черв-09	TIC (SI et infra télécom)
28	SIM Alsace	Système d'information multimodale	23-квіт-09	TIC (SI et infra télécom)
29	Com. com du Controis	Centre nautique	13-лип-09	Equipement sportif ou culturel
30	Ville de Contres	Eclairage public	17-січ-08	Equipement urbain
31	CG Yonne	2 collèges (Noyers et	12-лют-08	Bâtiment
32	CG Morbihan	Internet HD	08-лип-09	TIC (SI et infra télécom)
33	Ville de Beaune	Eclairage public	16-жовт-09	Equipement urbain
34	Ville de Trélon (59)	Eclairage public	06-лист-09	Equipement urbain
35	Vallauris - Golfe Juan	Eclairage public	25-трав-09	Equipement urbain
36	Région Bourgogne	e-Bourgogne	16-лист-09	TIC (SI et infra télécom)
37	Région Languedoc - Roussillon	Internet HD	11-груд-09	TIC (SI et infra télécom)
38	Ville de Louvroil	Eclairage public	06-черв-08	Equipement urbain
39	St Quentin en Yvelines	Vélodrome	17-груд-09	Equipement sportif ou culturel
40	Région Alsace	Lycées	18-груд-09	Energie / Traitement des déchets
41	CG Finistère	Internet HD	19-лют-10	TIC (SI et infra télécom)
42	Ville de Montluçon	Energie	15-лют-09	Energie / Traitement des déchets
43	CG Hautes Pyrénées	Internet HD	19-лют-10	TIC (SI et infra télécom)
44	Châlons en Champagne	Parc des Expositions	27-бере-10	Bâtiment
45	Divonne-Les-Bains	Eclairage public	20-трав-09	Equipement urbain
46	CG Oise	Système d'information multimodale (SISMO)	06-бере-10	TIC (SI et infra télécom)
47	CC Beaucaire	Eclairage public	29-квіт-10	Equipement urbain
48	Verdun sur Garonne	Pont	30-квіт-10	Transport
49	Longjumeau	Eclairage public	04-січ-10	Equipement urbain
50	Soissons	Eclairage public	01-січ-08	Equipement urbain
51	CG du Loiret	Collège bois	29-бере-10	Bâtiment
52	Береїлле	Stade	22-черв-10	Equipement sportif ou culturel
53	Dijon CA	Système électrique Tram	01-лип-10	Transport
54	Tarbes	Route (contournement)	08-лип-10	Transport

1	2	3	4	5
55	Thiais	Eclairage public	20-лип-10	Equipement urbain
56	Région Centre	CPE Lycées	20-лип-10	Energie / Traitement des déchets
57	Nice	Stade	13-груд-10	Equipement sportif ou culturel
58	Régie d'Electricité de la	Champs photovoltaïques	15-лист-10	Energie / Traitement des déchets
59	Moissy - Cramayel	Eclairage public	15-лист-10	Equipement urbain
60	Pointe à Pître	Eclairage public	06-груд-10	Equipement urbain
61	Aix les Bains	Eclairage public	14-січ-11	Equipement urbain
62	Sassenage	Eclairage public	14-січ-11	Equipement urbain
63	Montauban	Centre nautique (+DSP)	28-лют-11	Equipement sportif ou culturel
64	Région Lorraine	Lycée de Bains-Les-Bains	11-лют-11	Bâtiment
65	CC Masseube (32)	Travson de retraite	14-лют-09	Bâtiment
66	Région Lorraine	Lycée de Jarny	11-лют-11	Bâtiment
67	Val de Reuil	Eclairage public	24-бере-11	Equipement urbain
68	Région Lorraine	Lycée de Montigny-les-	28-лют-11	Bâtiment
69	Pont-à-Marcq (59)	Eclairage public	15-лют-11	Equipement urbain
70	Bougival	Eclairage public	15-грав-11	Equipement urbain
71	Chaumont	Eclairage public	01-серп-11	Equipement urbain
72	Digoin	Eclairage public	14-вер-11	Equipement urbain
73	CG Manche	CPE	23-черв-11	Energie / Traitement des déchets
74	Bussy St Georges	Centre culturel	05-жовт-11	Equipement sportif ou culturel
75	Bussy St Georges	Complexe sportif	05-жовт-11	Equipement sportif ou culturel
76	Bordeaux	Stade	24-жовт-11	Equipement sportif ou culturel
77	Leucate	Eclairage public	05-жовт-11	Equipement urbain
78	Vichy	Route (contournement)	31-жовт-11	Transport
79	St Laurent du Médoc	Ecole	12-лип-11	Bâtiment
80	Arcachon	Eclairage public	19-квіт-11	Equipement urbain
81	Arcachon	3 piscines	29-вер-11	Equipement sportif ou culturel
82	Plessis-Robinson	Eclairage public	18-лист-11	Equipement urbain
83	CC Ouest-Plaine de France	Eclairage public	18-лист-11	Equipement urbain
84	CG Moselle	2 collèges (Verny et	31-серп-11	Bâtiment
85	CG Moselle	Freyming)	31-серп-11	Bâtiment
86	CC Tournonais	Gare du CFTV	09-серп-11	Bâtiment
87	Nantes	Gymnase	16-лип-11	Equipement sportif ou culturel
88	Région Lorraine	2 lycées à Pont-A-Mousson	03-лист-11	Bâtiment
89	Paris	100 écoles- Lot 1	01-груд-11	Energie / Traitement des déchets
90	Chécy	Eclairage public	05-груд-11	Equipement urbain
91	Thouaré sur Loire	Hôtel de ville	22-груд-11	Bâtiment
92	CG 33	12 pôles sociaux	16-січ-12	Bâtiment
93	Bordeaux	Cité municipale	27-груд-11	Bâtiment
94	St Dié	Centre nautique	17-січ-12	Equipement sportif ou culturel
95	Goussainville	Eclairage public	17-січ-12	Equipement urbain
96	Commentry	Centre nautique	11-лют-11	Equipement sportif ou culturel
97	Sablé/Sarthe	Eclairage public	10-лют-12	Equipement urbain
98	Teste de Buch	Hôtel de ville	13-вер-11	Bâtiment
99	CG92	Collège de Courbevoie	10-лист-08	Bâtiment
100	Aubervilliers	CPE Groupe scolaire	29-черв-09	Energie / Traitement des déchets
101	Ruffec	Ecole	28-жовт-10	Bâtiment
102	Teyran	Equipement sportif	12-лист-10	Equipement sportif ou culturel
103	Marly (59)	Eclairage public	17-лист-11	Equipement urbain
104	CC Grand Pic St Loup (34)	Centre nautique (+DSP)	08-бере-12	Equipement sportif ou culturel
105	CG 93	Collèges (Lot 1)	08-бере-12	Bâtiment
106	CG 93	Collèges (Lot 2)	08-бере-12	Bâtiment
107	CG 93	Collèges (Lot 3)	08-бере-12	Bâtiment
108	Nogent sur Seine	Musée C.Claudé	15-бере-12	Bâtiment
109	St Omer	Centre culturel et aquatique	20-бере-12	Equipement sportif ou culturel
110	CG45	2 collèges (Meung & St Ay)	29-бере-12	Bâtiment
111	Maubeuge	Eclairage public	29-бере-12	Equipement urbain

1	2	3	4	5
112	Chatel	Centre nautique	19-бере-12	Equipement sportif ou culturel
113	Onnaing	Eclairage public	19-трав-12	Equipement urbain
114	Maurepas	Eclairage public	23-бере-12	Equipement urbain
115	Corbeil	Groupe scolaire	11-трав-12	Bâtiment
116	Villenave d'Ornon	Equipements publics	13-черв-12	Bâtiment
117	Grand Dijon	Bus hybrides	13-черв-12	Transport
118	Gouzon (23)	Eclairage public	13-черв-12	Equipement urbain
119	Savigny le Temple, Nandy (77)	Eclairage public	06-лип-12	Equipement urbain
120	Valenciennes	Eclairage public	09-серп-12	Equipement urbain
121	St Leu	Voirie	25-лип-12	Equipement urbain
122	Chasse sur Rhone	Eclairage public	27-черв-12	Equipement urbain
123	Hazebrouck	Eclairage public	06-вер-12	Equipement urbain
124	Avignon (CA)	Eclairage public	22-серп-12	Equipement urbain
125	Cesson-Sévigné	Eclairage public	19-жовт-12	Equipement urbain
126	Dunkerque CU	Arena	11-жовт-12	Equipement sportif ou culturel
127	Prouvy	Eclairage public	25-жовт-12	Equipement urbain
128	Vannes	Tunnel sous-fluvial	27-лист-12	Transport
129	Veneux les Sablons	Eclairage public	13-лист-12	Equipement urbain
130	Angoulême CA	Stade	10-січ-13	Equipement sportif ou culturel
131	Bezeillac	Eclairage public	09-лют-13	Equipement urbain
132	Aubignan	Eclairage public	13-лют-13	Equipement urbain
133	CG 45	5 collèges	29-бере-13	Bâtiment
134	Pezenas	Eclairage public	17-квіт-13	Equipement urbain
135	Juignac	Eclairage public	10-квіт-13	Equipement urbain
136	Cergy-Pontoise (CA)	Eclairage public	05-лип-13	Equipement urbain
137	Ile Seguin (CG92)	Cité de la musique	11-лип-13	Equipement sportif ou culturel
138	Auvergne	THD	03-серп-13	TIC (SI et infra télécom)
139	Sète	Eclairage public	26-лип-13	Equipement urbain
140	Grasse	Eclairage public	15-лип-13	Equipement urbain
141	Arenberg	Bâtiment	26-лист-13	Bâtiment
142	SDIS 45	12 bâtiments SDIS	27-лист-13	Bâtiment
143	Martinique (SM-TCSP)	Transport collectif	07-груд-13	Transport
144	CG Cantal	Route RD 120	10-груд-13	Transport
145	CG Oise	Route déviation Beauvais	19-лист-13	Transport
146	Mandres Les Roses - Groupe scolaire	Bâtiment	28-січ-14	Bâtiment
147	Orléans - Groupe scolaire et gymnase	Bâtiment	27-січ-14	Bâtiment
148	CG 38	Système d'information multimodale	14-трав-14	TIC (SI et infra télécom)
149	Nantes métropole	Parking du Pré Gauchet	16-лип-14	Bâtiment
150	Grand Lyon	BPNL	05-лист-14	Transport
151	Guérande	Eclairage public	12-жовт-15	Equipement urbain
152	Nanterre	CPE Palais des sports et Gymnase	15-лист-15	Energie / Traitement des déchets
153	CG Var	Cologen (3 collèges + 1 gymnase)	24-груд-15	Bâtiment
154	Luisant	Groupe scolaire	21-груд-15	Bâtiment
155	CG Aisne	Archives départementales	29-січ-16	Bâtiment
156	Bellegarde/Valserine	Voirie	24-бере-16	Equipement urbain

Equipement urbain – міська інфраструктура,

Equipement sportif ou culturel – спорт або культура,

Energie / Traitement des déchets – енергія, діяльність, пов'язана з відходами,

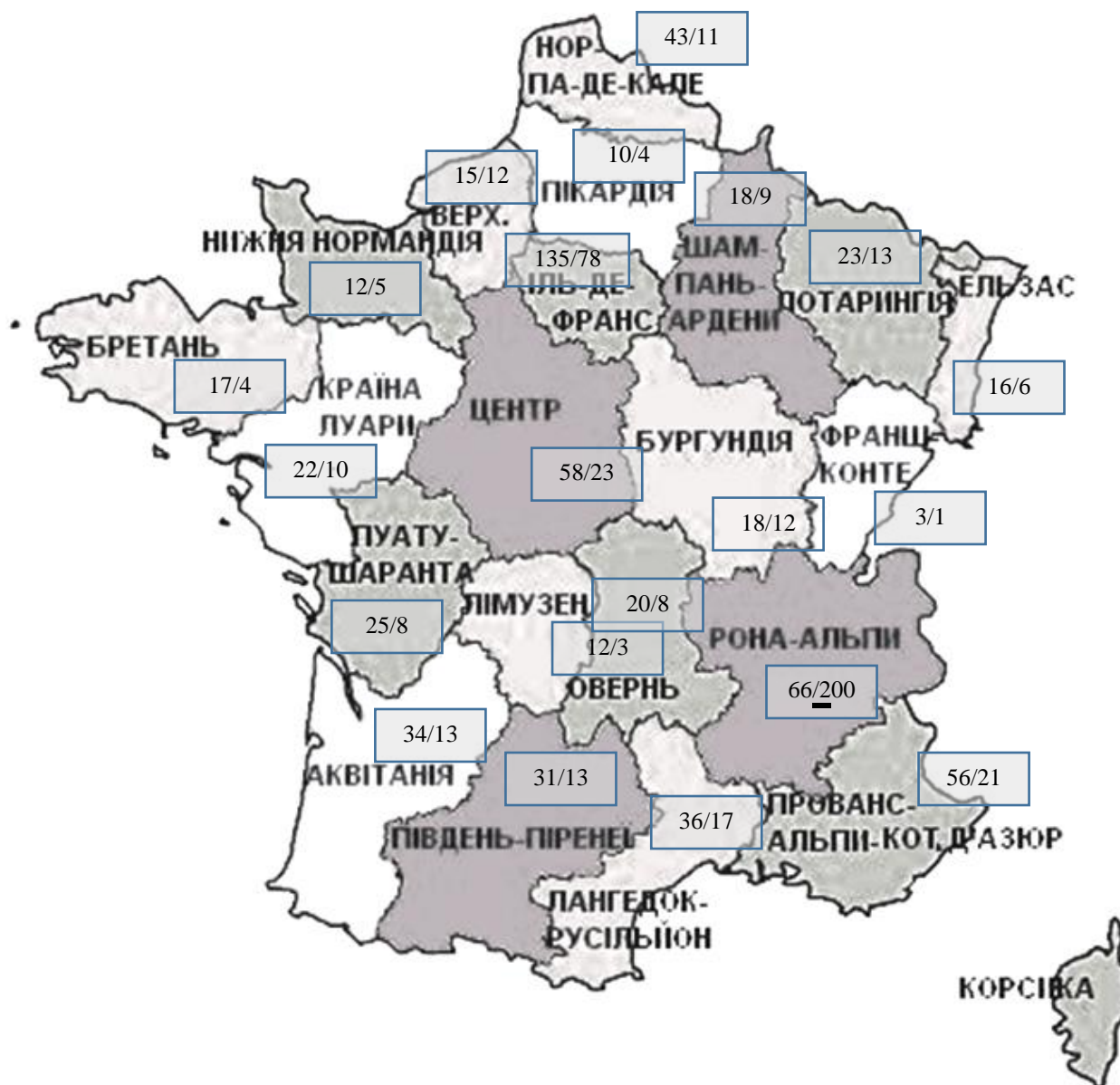
Bâtiment – будівництво,

Formation – освіта,

TIC (SI et infra télécom) – зв'язок,

Transport – транспорт.

Джерело: складено автором на основі [130]

x/y – ініційовані контракти та ті, фінансування яких розпочалось

Рис. В.4. Територіальний розподіл контрактів партнерства у Франції станом на 2011 рік

Джерело: складено автором на основі [131]

Розрахункові показники фондоддачі
для використання при визначенні розмірів концесійних платежів
(з урахуванням зміни підприємствами основного виду діяльності)

Сфери господарської діяльності	Фондоддача (на кінець періоду)
	За січень-вересень 2014 рік *
<i>1</i>	<i>2</i>
Усього*	1,786
Сільське, лісове та рибне господарство	1,710
Промисловість, з неї:	1,293
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,869
переробна промисловість, з неї:	1,959
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	3,059
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	2,141
виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	1,865
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	3,298
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	1,630
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	2,479
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	1,364
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1,553
Машинобудування, з нього:	1,600
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	2,444
виробництво електричного устаткування	1,878
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	1,752
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	1,316
виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	3,044
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,793
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,572
збір, очищення та постачання води	0,422
каналізація, відведення й очищення стічних вод	0,506
будівництво	3,269
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	16,146
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,671
тимчасове розміщування й організація харчування	0,703
інформація та телекомунікації	1,678
фінансова та страхова діяльність	19,400
операції з нерухомим майном	0,206
професійна, наукова та технічна діяльність	7,455
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,115
освіта	0,405
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,015

*Продовження дод. В**Продовження табл. В.6*

<i>1</i>	<i>2</i>
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,003
надання інших видів послуг	1,349

*Крім банків та бюджетних установ. За видом економічної діяльності "Сільське, лісове та рибне господарство" інформацію наведено без урахування рослинництва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки у річній звітності.

Джерело: складено автором на основі [132]

Основні проблеми у сфері ДПП в Україні

Основні причини уповільнення розвитку державно-приватного партнерства:
недостатній рівень уваги держави до реалізації політики у сфері державно-приватного партнерства і недосконалість системи управління розвитком такого партнерства;
відсутність у сфері державно-приватного партнерства дієвих заходів із створення умов для його розвитку, а також чіткого розмежування повноважень між органами державної влади та координації їх діяльності;
наявність галузевих особливостей провадження господарської діяльності і складність умов довгострокового та взаємовигідного співробітництва між державою і приватними партнерами;
низький рівень інституційної спроможності органів державної влади і приватного сектору до впровадження державно-приватного партнерства;
низький рівень довіри громадян до органів державної влади та обізнаності з питань переваг реалізації інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства, недостатній рівень поінформованості населення про переваги і ризики застосування механізмів такого партнерства, неналежне кадрове забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування фахівцями у сфері державно-приватного партнерства, недостатній обсяг фінансування реального сектору економіки;
несприятливий інвестиційний клімат і складність умов провадження підприємницької діяльності під час реалізації проектів державно-приватного партнерства;
наявність проблем у відносинах між органами державної влади і приватним сектором під час проведення погоджувальних процедур, захисту прав власності інвесторів, розв'язання господарських спорів;
складність механізму надання державної підтримки для реалізації довгострокових інвестиційних проектів за участю приватних партнерів;
відсутність ефективного механізму надання державної підтримки у сфері державно-приватного партнерства;
неузгодженість нормативно-правової бази з питань державно-приватного партнерства;
недосконалість механізму тарифного регулювання та економічна необґрунтованість тарифів.
Основні проблемами надання державної підтримки у сфері державно-приватного партнерства:
дефіцит бюджетних коштів та складність механізму надання державної підтримки;
відсутність щорічного фінансування довгострокових проектів державно-приватного партнерства;
невизначеність методології надання державної підтримки в рамках реалізації проектів державно-приватного партнерства;
невідповідність принципів і підходів у сфері державно-приватного партнерства міжнародним принципам;
обмежені можливості отримання державних гарантій для реалізації проектів державно-приватного партнерства на місцевому рівні.

Джерело: складено автором на основі [135]

Рис. В.5. Переваги державно-приватного партнерства з точки зору Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

Джерело: складено автором на основі [136]

Додаток Д

Таблиця Д.1

Головні напрямки розвитку регіону Бретань у 2011-2013 роках

№	Напрямок	Опис
1	<u>Сприяння розвитку економічної діяльності і зайнятості у регіоні</u>	виробнича система визначається значною вагою сільського господарства, рибальства, харчової та промислової сфери (телекомунікації, автомобілебудування, суднобудування). В період виходу з кризи сили всього регіону направлені на збільшення валового регіонального продукту, підвищення професійних навичок працівників, з одного боку, і на підтримку політики сприяння розвитку сільського господарства і діяльності, пов'язаної з морем, з іншого боку;
2	<u>Збереження і зміцнення соціальної і територіальної згуртованості</u>	нерівномірність розвитку міських і сільських місцевостей, значна диференціація доходів по регіону, старіння населення регіону змушують державу прийняти невідкладні заходи в сфері покращення життя в регіоні;
3	<u>Покращення забезпечення потреб в регіоні Бретань, пов'язаних з енергетичною інфраструктурою, транспортною мережею</u>	особливості розташування півострову (віддаленість від європейських сусідів, і, навіть, певна «ізолюваність» від інших регіонів Франції) породжують необхідність у постійному розвитку транспортної мережі (особливо залізничного сполучення);
4	<u>Сприяння раціональному використанню навколишнього середовища регіону</u>	раціональне використання різного роду ресурсів регіону
5	<u>Підвищення ефективності, прозорості дій держави</u>	здійснюється в рамках адміністративної територіальної реформи держави.

Джерело: складено автором на основі [169]

Головні напрямки розвитку регіону Аквітанія у 2011-2013 роках

№	Напрямок	Опис
1	<u>Підвищити демографічну привабливість регіону</u>	привабливість Аквітанії є безперечною перевагою регіону, економіка якої побудована в цілому, на задоволенні потреб населення. Тому реалізація цього напрямку здійснюється з позицій підвищення привабливості як для тимчасових потоків людей (туристів) та постійних – потенційних резидентів;
2	<u>Побудова лінії TGV (високошвидкісного потягу)</u>	модернізація інфраструктури регіону
3	<u>Пришвидшити вихід з кризи, шукаючи нові чинники економічного зростання через інвестиції у майбутнє</u>	стимулювання капітальних вкладень, притоку інвестицій шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні
4	<u>Розробка Директиви територіального планування і сталого розвитку</u>	директива територіального планування та сталого розвитку (ДТПСТ) є правовим інструментом держави, який дозволяє на даній території, розробляти певні зобов'язання або конкретні рамки для дій у сфері навколишнього середовища. ДТПСТ полягає у визначенні на прибережній території Аквітанії та гірських лісах в Ланд принципів природокористування і, вочас підтримці економічної діяльності (лісового господарства, туризму, діяльності, пов'язаної з морем). При розробці ДТПСТ мали місце численні консультації з зацікавленими сторонами;
5	<u>«Узбережжя Аквітанії і ліси Ланд»</u>	пристосування державного управління до вимог ефективності і еко-відповідальності.

Джерело: складено автором на основі [175]

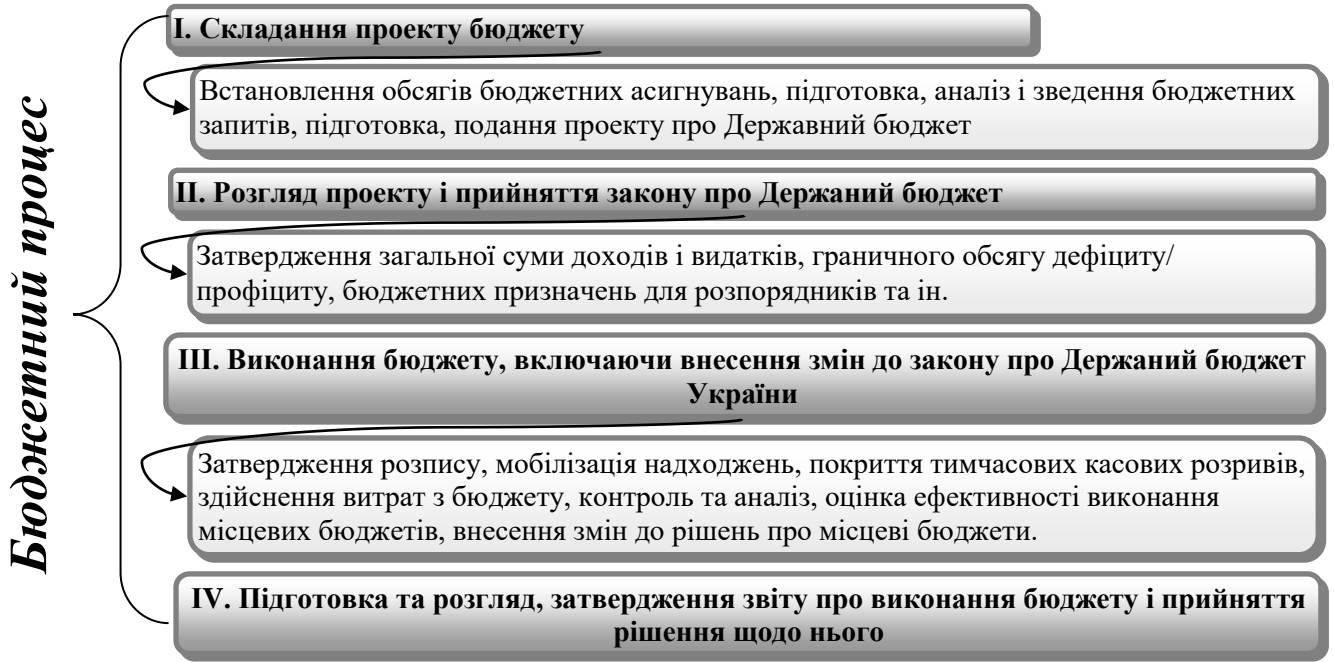

Рис. Д.1. Основні стадії бюджетного процесу в Україні

Джерело: складено автором на основі [190]

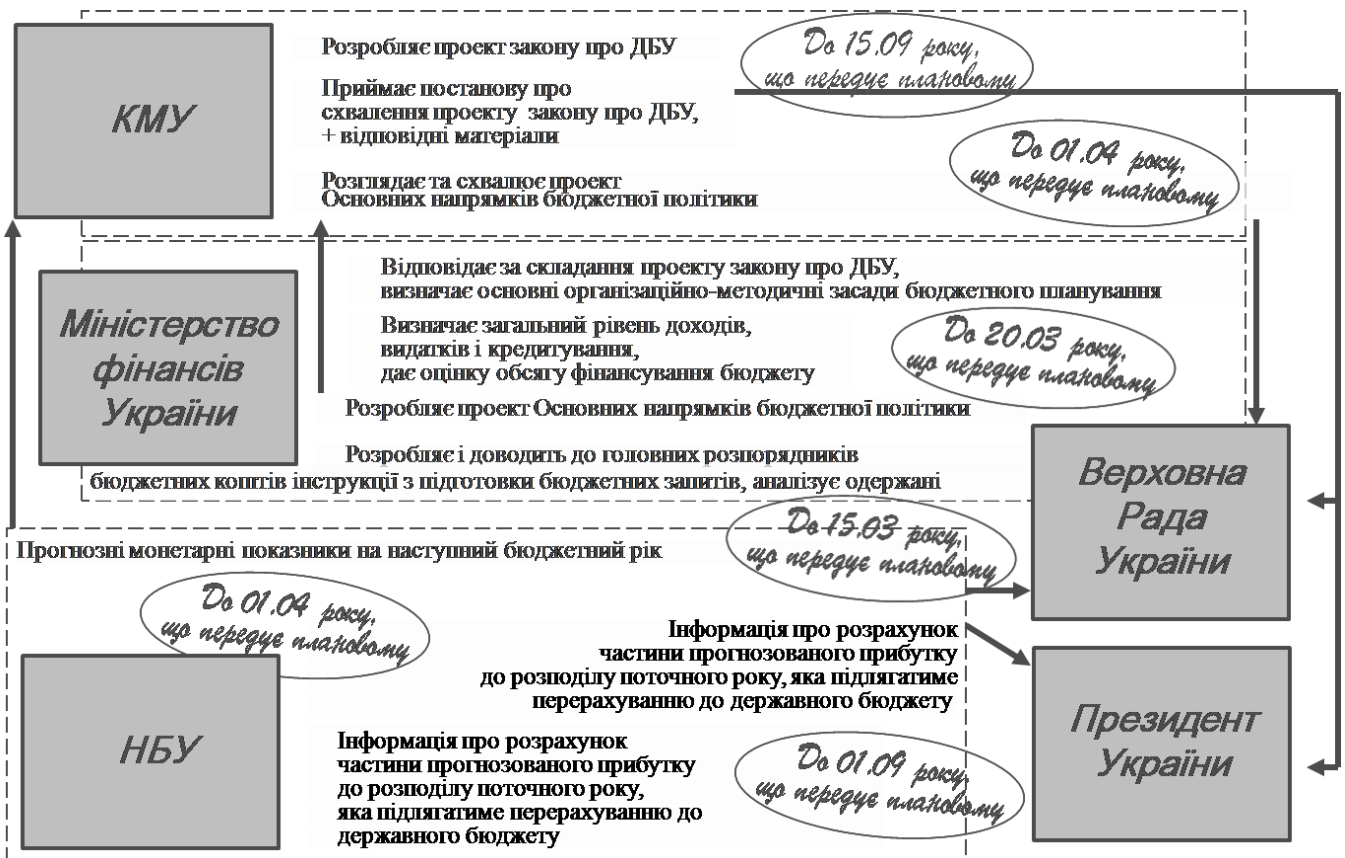

Рис. Д.2. Порядок складання проекту Державного бюджету України

Джерело: складено автором на основі [190]

Видатки органів управління у Франції, 1995-2015 рр., млрд євро

Статті	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2004	2005
Всього видатків	663,7	683,1	700,8	711,2	733,0	759,4	791,1	898,6	937,0
01 – Загальні функції органів управління	100,3	104,2	112,3	110,1	111,4	114,9	119,7	125,8	131,2
01.1 – Функціонування органів виконавчої і законодавчої влади, фінансових і фінансових органів, МЗС	24,7	24,4	25,3	25,5	25,4	26,3	29,2	31,5	33,9
01.2 – Зовнішня економічна допомога	1,4	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,8	2,4	2,7
01.3 – Загальні функції	24,0	25,1	30,6	28,2	31,7	33,6	31,9	32,5	33,6
01.4 – Фундаментальні дослідження	7,8	8,0	8,0	8,1	8,3	8,2	8,6	9,9	10,2
01.5 – Дослідження і розробки в сфері загальних функцій органів управління	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
01.6 – Інші загальні функції органів управління	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7	0,9	1,0	1,0	1,1
01.7 – Операції пов'язані з державним боргом	41,6	44,4	46,0	46,0	43,7	44,1	47,2	48,3	49,5
01.8 – Трансферти між органами управління									
02 – Оборона	30,4	32,1	31,4	29,1	28,8	28,7	30,9	31,5	31,8
02.1 – Військова оборона	26,3	27,8	27,2	25,0	24,8	24,7	26,6	27,1	27,3
02.2 – Цивільна оборона	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
02.3 – Військова допомога іншим країнам	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0
02.4 – Дослідження і розробки в сфері оборони	1,9	2,0	2,0	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9
03 – Громадський порядок і безпека	18,1	18,4	18,5	19,1	19,7	20,1	22,2	26,0	26,6
03.1 – Функції поліції	11,4	11,6	11,6	12,0	12,4	12,6	13,5	15,5	15,7
03.2 – Функції з цивільного захисту	1,6	1,7	1,7	1,8	2,0	2,2	3,0	3,9	4,3
03.3 – Суди	2,9	3,0	3,0	3,0	3,1	3,1	3,3	3,9	3,9
03.4 – Пенітенціарна служба	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8	1,9	2,2	2,2
03.5 – Дослідження і розробки в сфері громадської безпеки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
04 – Економічна діяльність	70,6	69,8	65,2	65,5	65,9	69,0	66,2	75,6	81,5
04.1 – Загальний економічний нагляд, зайнятість	12,5	12,5	11,4	11,8	12,2	11,8	11,8	11,9	12,3
04.2 – Сільське господарство, лісове господарство, риболовля, мисливство	5,9	6,3	6,1	6,0	6,1	6,2	5,4	7,0	7,4
04.3 – Паливо та енергія	3,6	3,3	3,1	3,2	3,3	3,5	3,7	4,0	4,2
04.4 – Добувна промисловість, виробництво, спорудження	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5
04.5 – Транспорт	32,1	30,1	28,0	28,0	27,4	30,1	27,0	32,4	36,0
04.6 – Зв'язок	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
04.7 – Інші сфери діяльності	3,9	4,4	4,0	3,9	3,7	4,2	3,7	4,4	4,7
04.8 – Дослідження і розробки в сфері економічної діяльності	10,8	11,5	10,8	10,8	11,4	11,5	12,7	13,9	14,9
04.9 – Інше	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,3	1,4
05 – Захист навколишнього середовища	7,2	7,5	8,3	8,4	8,9	10,3	11,5	14,3	15,3
05.1 – Управління відходами	3,0	3,2	3,7	3,9	4,0	4,7	4,8	6,9	7,3
05.2 – Управління стічними водами	1,8	1,7	1,9	2,0	2,2	2,6	2,8	3,4	4,0
05.3 – Боротьба проти забруднення	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,7	0,8	0,8
05.4 – Збереження біорізноманіття та захист природи	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0	1,0
05.5 – Дослідження і розробки в сфері захисту навколишнього середовища	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,4
05.6 – Інше	1,5	1,6	1,6	1,4	1,6	1,6	2,0	2,0	1,8
06 – Житлово-комунальне господарство	10,5	10,6	12,1	12,1	13,3	15,3	15,7	19,2	18,8
06.1 – Житло	2,1	2,0	1,8	1,7	1,9	2,2	2,4	2,8	2,0
06.2 – Комунальні об'єкти	6,4	6,6	8,3	8,4	9,0	10,4	10,3	13,0	13,2
06.3 – Водозабезпечення	1,2	1,1	1,2	1,2	1,4	1,7	1,9	2,3	2,5
06.4 – Освітлення	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,9	1,1	1,1
06.5 – Дослідження і розробки в сфері житлово-комунального господарства	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
06.6 – Інше	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
07 – Охорона здоров'я	86,4	90,4	91,3	94,1	96,5	103,0	107,8	129,0	135,3
07.1 – Медичне обладнання, медикаменти	11,5	12,4	12,7	13,8	14,9	16,6	18,2	21,7	22,5
07.2 – Амбулаторні послуги	31,4	32,6	32,8	33,4	33,4	35,6	36,9	45,4	47,1
07.3 – Стационар	40,5	42,2	42,5	43,5	44,6	46,8	48,7	56,4	59,8
07.4 – Послуги в сфері охорони здоров'я	1,0	1,2	1,2	1,2	1,3	1,6	1,4	2,3	2,6
07.5 – Дослідження і розробки в сфері охорони здоров'я	1,3	1,4	1,4	1,4	1,6	1,7	1,8	2,1	2,3
07.6 – Інше	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,9	1,0	1,1
08 – Дозвілля, культура, духовне життя	10,2	10,2	10,9	11,8	12,6	13,9	16,2	20,6	22,2
08.1 – Спорт та рекреаційні заклади	4,1	4,0	4,4	4,9	5,2	5,7	6,6	8,7	9,4
08.2 – Культура	5,7	5,7	6,1	6,5	7,0	7,7	9,0	11,2	12,0
08.3 – Радіо-, телемовлення, ЗМІ	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5
08.4 – Духовне життя	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3
08.5 – Дослідження і розробки в сфері дозвілля, культури, духовного життя									
08.6 – Інше									
09 – Освіта	70,1	71,8	73,5	75,8	79,5	82,8	86,4	94,6	97,4
09.1 – Початкова освіта	18,1	18,6	18,9	19,5	20,6	21,3	22,1	24,0	24,6
09.2 – Середня освіта	33,2	34,1	34,7	35,5	37,6	38,8	40,2	44,0	45,1
09.3 – Післяшкільна освіта	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,7
09.4 – Вища освіта	7,4	7,3	7,7	8,0	7,8	8,3	8,6	9,6	10,0
09.5 – Освіта (не віднесена до рівня)	2,9	3,0	3,2	3,4	3,4	3,8	4,6	4,6	5,2
09.6 – Супутні послуги в сфері освіти	7,0	7,2	7,4	7,9	8,3	8,9	9,2	10,4	10,6
09.7 – Дослідження і розробки в сфері освіти	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10 – Соціальний захист	259,9	268,1	277,4	285,1	296,3	301,4	314,3	362,0	376,7
10.1 – Хвороби та інвалідність	33,6	34,8	35,0	36,2	37,6	33,9	35,0	42,0	44,3
10.2 – Старість	129,2	132,0	137,8	142,4	147,5	152,4	159,1	188,2	198,5
10.3 – Ті, хто вижив	20,1	20,7	20,8	21,2	21,5	21,8	22,5	24,9	26,3
10.4 – Сім'я і діти	31,7	32,5	33,4	33,5	34,6	36,3	37,0	40,2	41,0
10.5 – Безробіття	21,0	22,9	23,4	23,7	25,1	25,8	26,8	35,1	34,3
10.6 – Житло	11,5	11,8	13,0	13,0	13,5	13,9	14,2	15,6	15,9
10.7 – Інше в сфері соціального виключення	10,6	11,3	11,8	12,9	14,1	14,4	16,9	12,5	12,9
10.8 – Дослідження і розробки в сфері соціального захисту									
10.9 – Інше	2,1	2,2	2,3	2,4	2,5	2,9	2,9	3,5	3,7

Продовження дод. Д
Продовження табл. Д.3

Статті	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Всього видатків	972,8	1016,2	1057,6	1100,6	1128,0	1151,5	1186,0	1207,1	1226,7	1242,8
01 – Загальні функції органів управління	127,5	138,6	144,0	138,8	135,6	140,7	144,7	145,6	142,1	137,2
01.1 – Функціонування органів влади, фінансових і фіскальних органів, МЗС	31,0	36,1	34,3	36,5	34,6	34,8	35,3	40,7	38,8	37,9
01.2 – Зовнішня економічна допомога	2,3	2,4	2,5	2,8	3,9	3,3	4,6	3,9	4,0	2,7
01.3 – Загальні функції	34,6	36,9	37,3	40,0	36,9	36,8	39,7	39,8	40,1	38,7
01.4 – Фундаментальні дослідження	8,8	9,1	9,1	8,1	7,6	7,1	6,9	7,0	7,0	6,8
01.5 – Дослідження і розробки в сфері загальних функцій органів управління	0,1	0,1	0,1	0,1						
01.6 – Інші загальні функції органів управління	1,1	1,3	1,5	1,6	1,6	1,8	1,9	3,2	3,1	3,3
01.7 – Операції пов'язані з державним боргом	49,6	52,8	59,2	49,6	50,9	56,9	56,4	51,0	49,2	47,9
01.8 – Трансферти між органами управління						0,0		0,0		
02 – Оборона	33,1	33,7	34,3	36,5	37,2	36,7	37,5	37,4	36,3	38,3
02.1 – Військова оборона	28,2	28,6	29,1	31,0	31,3	30,9	32,0	32,3	31,3	33,4
02.2 – Цивільна оборона	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
02.3 – Військова допомога іншим країнам	1,4	1,5	1,6	1,8	1,8	1,9	1,7	2,3	2,2	2,0
02.4 – Дослідження і розробки в сфері оборони	2,0	2,1	2,2	2,2	2,1	1,9	1,9	1,3	1,3	1,2
03 – Громадський порядок і безпека	27,3	28,3	30,7	32,2	33,6	33,7	33,9	34,5	34,5	35,6
03.1 – Функції поліції	16,0	16,6	18,0	18,9	19,4	19,5	19,4	19,8	19,8	20,3
03.2 – Функції з цивільного захисту	4,6	4,9	5,2	5,4	5,6	5,7	5,9	5,9	6,0	6,1
03.3 – Суди	3,9	4,0	4,3	4,6	4,8	4,7	4,8	4,8	4,8	5,0
03.4 – Пенітенціарна служба	2,2	2,3	2,4	2,6	3,1	3,0	3,1	3,3	3,2	3,4
03.5 – Дослідження і розробки в сфері громадської безпеки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
04 – Економічна діяльність	83,1	82,9	89,4	95,6	101,5	98,1	104,8	104,3	108,3	124,5
04.1 – Загальний економічний нагляд, зайнятість	13,5	12,7	14,8	19,1	22,2	18,4	21,9	22,1	23,1	41,3
04.2 – Сільське господарство, лісове господарство, риболовля, мисливство	7,6	7,5	7,7	8,2	8,4	7,9	4,5	4,2	4,4	5,3
04.3 – Паливо та енергія	4,4	4,7	4,4	4,7	4,9	6,5	8,2	9,4	10,5	9,4
04.4 – Добувна промисловість, виробництво, спорудження	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6	0,3
04.5 – Транспорт	35,6	36,1	37,8	37,6	38,9	39,0	40,3	40,6	41,0	42,2
04.6 – Зв'язок	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,4	1,4	1,3	1,2	0,2
04.7 – Інші сфери діяльності	4,8	4,8	6,5	7,0	7,2	6,0	6,2	6,3	7,8	6,3
04.8 – Дослідження і розробки в сфері економічної діяльності	15,0	14,9	16,1	16,7	17,4	17,8	17,6	18,1	18,0	17,5
04.9 – Інше	1,5	1,5	1,5	1,5	1,7	1,7	4,1	1,8	1,8	2,0
05 – Захист навколишнього середовища	16,6	16,9	17,8	19,2	19,8	20,4	21,0	21,2	21,1	21,9
05.1 – Управління відходами	7,8	8,0	8,4	9,0	9,6	10,3	10,6	10,9	10,9	11,3
05.2 – Управління стічними водами	4,1	4,4	4,7	5,0	4,8	4,9	4,9	4,8	4,6	4,4
05.3 – Боротьба проти забруднення	1,1	1,1	1,4	1,8	1,9	1,6	1,7	1,7	1,9	1,7
05.4 – Збереження біорізноманіття та захист природи	1,1	1,1	1,2	1,4	1,5	1,6	1,8	1,8	1,8	1,8
05.5 – Дослідження і розробки в сфері захисту навколишнього середовища	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,8
05.6 – Інше	2,1	1,8	1,7	1,8	1,7	1,6	1,6	1,5	1,5	1,9
06 – Житлово-комунальне господарство	21,0	22,4	24,2	28,4	28,0	28,8	27,6	28,6	30,8	23,3
06.1 – Житло	3,2	4,2	5,5	8,6	9,1	9,2	8,8	8,7	11,3	6,8
06.2 – Комунальні об'єкти	13,8	14,0	14,3	15,4	14,6	15,1	14,7	15,5	15,2	12,3
06.3 – Водозабезпечення	2,7	2,9	3,0	3,0	3,0	2,9	2,7	2,9	2,8	2,8
06.4 – Освітлення	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
06.5 – Дослідження і розробки в сфері житлово-комунального господарства	0,0	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
06.6 – Інше	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
07 – Охорона здоров'я	139,9	144,6	148,2	153,7	158,8	163,5	167,0	171,6	175,4	178,2
07.1 – Медичне обладнання, медикаменти	22,7	24,1	24,5	29,0	29,7	29,9	29,3	30,8	31,6	31,4
07.2 – Амбулаторні послуги	50,2	52,4	54,2	52,2	54,3	56,1	58,3	59,9	61,5	63,1
07.3 – Стационар	61,3	62,2	63,8	66,1	67,9	70,8	72,8	73,7	75,1	77,0
07.4 – Послуги в сфері охорони здоров'я	2,5	2,3	2,1	2,5	2,7	2,5	2,5	2,6	2,6	2,5
07.5 – Дослідження і розробки в сфері охорони здоров'я	2,1	2,5	2,6	2,6	2,4	2,3	2,2	2,4	2,4	2,2
08 – Дозвілля, культура, духовне життя	24,1	25,3	26,4	27,5	28,6	29,1	30,0	30,9	31,1	29,0
08.1 – Спорт та рекреаційні заклади	10,0	10,6	10,8	11,3	11,7	12,0	12,3	12,8	12,6	12,0
08.2 – Культура	13,1	13,6	14,1	14,6	15,2	15,5	16,1	16,7	16,5	16,0
08.3 – Радио-, телемовлення, ЗМІ	0,7	0,8	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0	1,5	0,5
08.4 – Духовне життя	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
08.5 – Дослідження і розробки в сфері дозвілля, культури, духовного життя										
09 – Освіта	101,2	103,0	107,3	109,8	112,6	112,8	114,6	116,4	118,3	119,2
09.1 – Початкова освіта	25,2	25,6	26,5	26,6	27,3	28,0	25,5	29,4	29,4	31,0
09.2 – Середня освіта	46,5	47,2	48,7	48,9	49,4	49,8	53,7	51,3	51,5	51,8
09.3 – Післяшкільна освіта	0,8	1,0	1,0	1,2	1,4	1,3	1,3	1,4	1,8	1,2
09.4 – Вища освіта	10,4	10,1	11,0	11,9	13,9	14,3	14,1	13,9	13,9	13,9
09.5 – Освіта (не віднесена до рівня)	5,6	6,2	6,5	6,5	6,3	5,3	5,4	5,5	5,5	5,5
09.6 – Супутні послуги в сфері освіти	11,3	11,6	12,3	13,4	13,3	13,4	14,0	14,4	15,6	15,2
09.7 – Дослідження і розробки в сфері освіти	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10 – Соціальний захист	399,1	420,6	435,3	459,0	472,3	487,8	504,7	516,5	528,7	535,5
10.1 – Хвороби та інвалідність	46,4	50,5	50,3	53,6	54,3	55,8	57,9	59,7	61,2	60,8
10.2 – Старість	213,4	225,9	238,6	248,9	257,7	269,1	277,6	285,2	291,7	295,8
10.3 – Ті, хто вижив	27,1	27,9	28,7	29,6	31,3	31,6	33,4	33,7	34,6	34,4
10.4 – Сім'я і діти	44,0	47,1	47,9	48,5	48,8	50,0	51,8	52,7	53,9	54,1
10.5 – Безробіття	32,9	31,7	30,7	35,7	37,9	38,1	39,7	41,2	42,3	43,2
10.6 – Житло	16,2	16,2	17,4	19,1	18,1	18,5	19,4	19,1	19,4	20,5
10.8 – Дослідження і розробки в сфері соціального захисту			0,0							

Джерело: складено автором на основі [196]

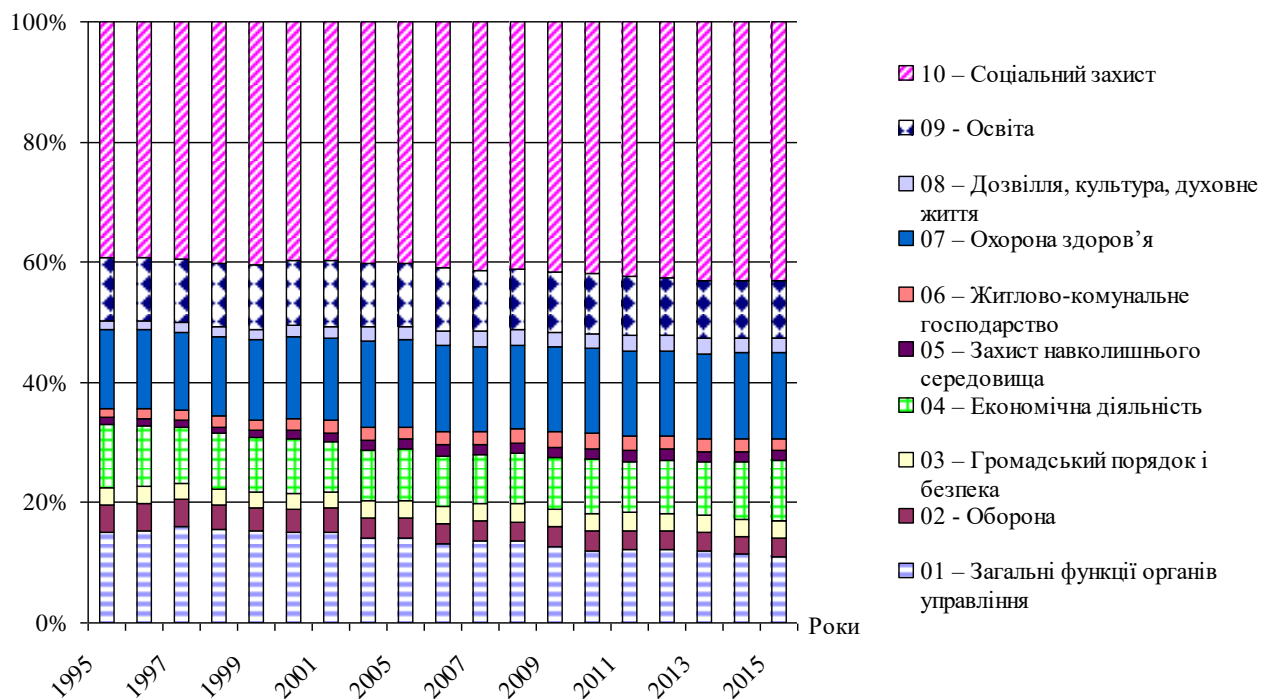

Рис. Д.3. Структура видатків органів управління у Франції, 1995-2015 рр., млрд євро

Джерело: складено автором на основі [196]

Додаток Е

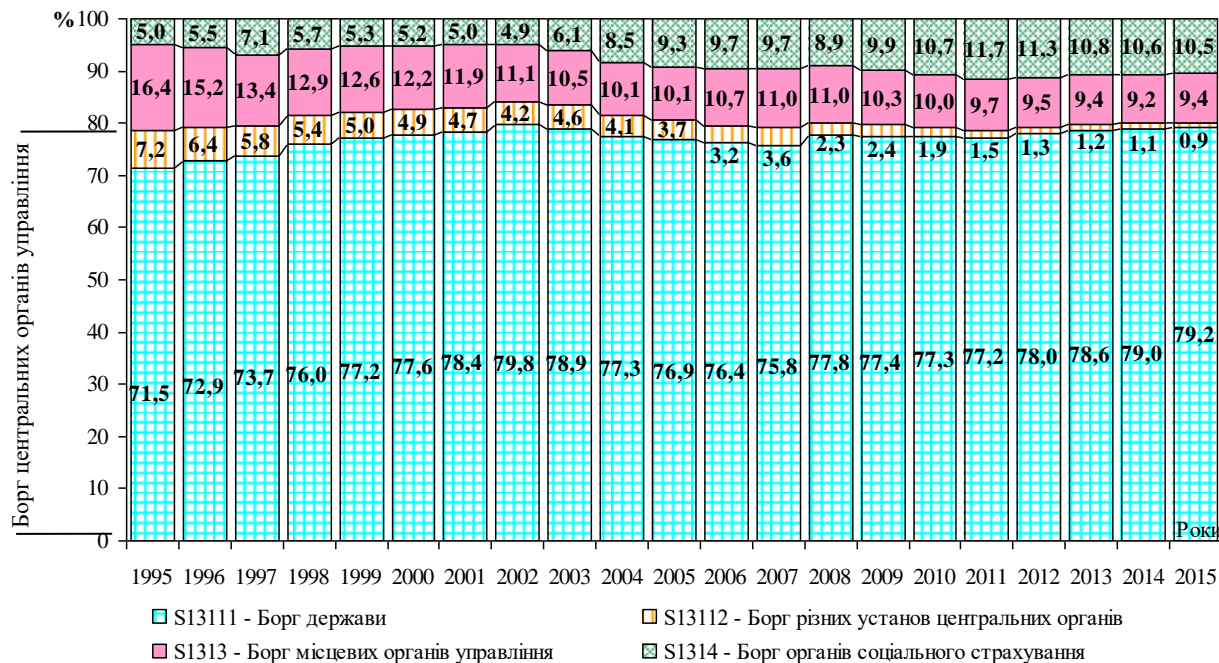

Рис. Е.1. Структура державного боргу Франції за органами управління у 1995-2015 рр., %

Джерело: складено автором на основі [196]

Порядок розрахунку бюджетного сальдо у Франції

Чисті надходження центрального бюджету (<i>валові податкові надходження – повернення та знижки + неподаткові надходження + доходи фондів участі (фонди фінансування програм, які представляють суспільний інтерес) – кошти на користь органів місцевої влади і Європейського співтовариства</i>)	1
Чисті видатки центрального бюджету (<i>видатки на місії + видатки фондів участі – повернення і знижки</i>)	2
Сальдо центрального бюджету (A=1-2)	
Сальдо приєднаних бюджетів (B) (структурно майже нуль)	
Надходження на спеціальні рахунки (<i>надходження на рахунки цільового призначення + погашення кредитів і авансів (рахунки цільового призначення) + профіцит торгових рахунків + профіцит рахунків грошових операцій</i>)	3
Платежі зі спеціальних рахунків (<i>рахунки цільового призначення і рахунки фінансової допомоги</i>)	4
<i>Сальдо спеціальних рахунків (C=3-4)</i>	
<i>Бюджетне сальдо (A + B + C)</i>	

Джерело: складено автором на основі [214]

Бюджетне сальдо (*solde budgétaire*) – різниця між доходами та видатками за рік – в загальному розраховується також як початкове сальдо (*solde pñtravre*) за вирахуванням відсотків по боргу (*intérêts de la dette*). Цей показник тісно пов'язаний з розрахунком показника боргу:

Борг поточного року = Борг минулого року - Бюджетне сальдо (1),

Борг поточного року = $(1+r)^*$ Борг минулого року – Початкове бюджетне сальдо (2), де r – відсоткова ставка.

З формули 1 можна зробити висновок, що якщо бюджетне сальдо менше нуля, то борг поточного року перевищуватиме борг минулого року. Формула 2 показує взаємозв'язок боргу з розміром минулорічного боргу, відсоткової ставки та початкового бюджетного сальдо.

Рис. Е.2. Поняття, що передують виникненню та супроводжують розвиток державного боргу та дефіциту, їх розташування у часі

Джерело: складено автором

Таблиця Е.2

Понятійний апарат для аналізу виникнення та розвитку державного боргу і дефіциту

Поняття	Тлумачення	В контексті	
		державного дефіциту	державного боргу
<i>передумова</i>	- щось, що передуює виникненню	невдоволеність існуючим порядком речей, прагнення «до більшого» («+»), нестабільність в країні, надзвичайні обставини (епідемії, масштабні стихійні лиха, війна) («-»)	
<i>причина</i>	- щось, що породжує, обумовлює, дає поштовх та «підживлює» інше явище, інколи вживається з негативним відтінком	неефективна, непрофесійна робота уряду країни («-»), проведення подекуди ризикової політики, розробка проектів, спрямованих на капітальні інвестиції (з метою отримання вигоди у майбутньому) («+»)	
		несумірність видатків і доходів бюджету (нестача власних коштів)	необхідність покриття державного дефіциту (віднайдження джерел його покриття)
<i>підстави</i>	- те головне, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і т. ін.	популізм («-»), намагання вирішити існуючі проблеми, забезпечити підвищення економічної активності, рівня життя населення, втілити в життя масштабні проекти («+»)	
<i>обставини</i>	- сукупність подій, фактів, обмежень та ін. , за яких щонебудь відбувається	політична воля	
		існування джерел покриття дефіциту	готовність внутрішніх та зовнішніх кредиторів
<i>умова</i>	- особливості реальної дійсності, правила, які існують або встановлені в тій чи іншій діяльності, які забезпечують нормальну роботу чогось	обґрунтування доцільності жити невідповідно до своїх доходів, спрямування «сальдо» на капіталовкладення, гранично допустима межа – 3 % ВВП	довіра до позичальника, його кредитоспроможність, гранично допустима межа – 60 % ВВП
<i>фактор (чинник)</i>	- рушійна сила будь-якого процесу, явища; визначає характер, риси іншого явища; змінна величина , яка впливає на явище	якість управління, характер причин виникнення, об'єктивні та суб'єктивні фактори (детальніше див. далі)	

(«+») – позитивний аспект

(«-») – негативний аспект

Джерело: складено автором на основі [218; 219; 220]

Фактори впливу на державний дефіцит та борг

Державний дефіцит	Державний борг
<ul style="list-style-type: none"> - стадія економічного циклу, в якій перебуває економіка; - економічна криза і спад виробництва - зміни в фіскальній політиці; - надмірні видатки за окремими напрямками (державне управління, соціальна сфера, державні вкладення у розвиток економіки з метою її структурної перебудови та ін.) без узгодження з темпами зростання ВВП; - низький рівень податкової дисципліни в цілому, неефективна податкова політика, при якій завищений податковий тиск зумовлює поступове зниження ділової активності та тінізацію економіки, або ж у короткостроковій перспективі – зменшення податків з метою підвищення ділової активності та стимулювання економіки; - вплив політичних бізнес-циклів; - надзвичайні обставини (епідемії, масштабні стихійні лиха); - мілітаризація економіки, війна; - неправильно визначені орієнтири та непослідовність економічної політики; - зростання внутрішнього й зовнішнього державного боргу; - слабкий фінансовий контроль за цільовим використанням бюджетних коштів та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - дефіцит бюджету; - темпи зростання ВВП; - надходження від приватизації; - зміни у валютному курсі; - стан платіжного і торговельного балансу, які залежать від: <ul style="list-style-type: none"> - імпорту/експорту капіталу, товарів, робіт і послуг; а вони, в свою чергу, залежать від: <ul style="list-style-type: none"> - світових цін на товари, енергоносії тощо; - рівень відсоткових ставок, рівень інфляції, очікування щодо можливих їх змін; - обсяги золотовалютних резервів центрального банку; - доступ країни до світових ринків капіталу та ін.

Джерело: складено автором

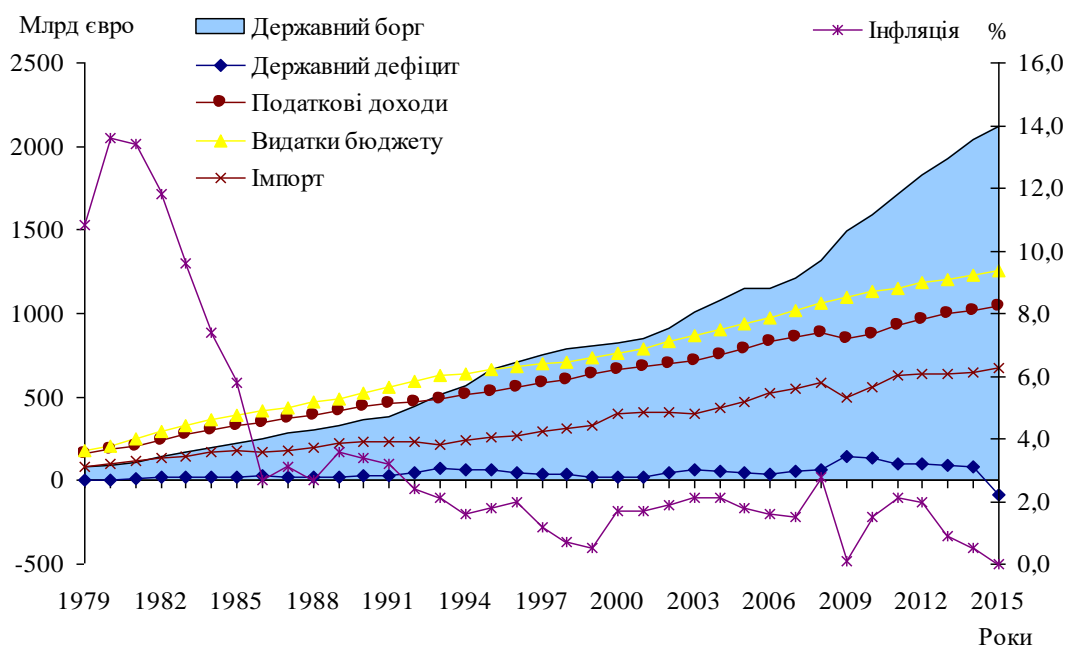

Рис. Е.3. Динаміка державного боргу Франції та показників, що призводять до його нарощення, 1979-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [196]

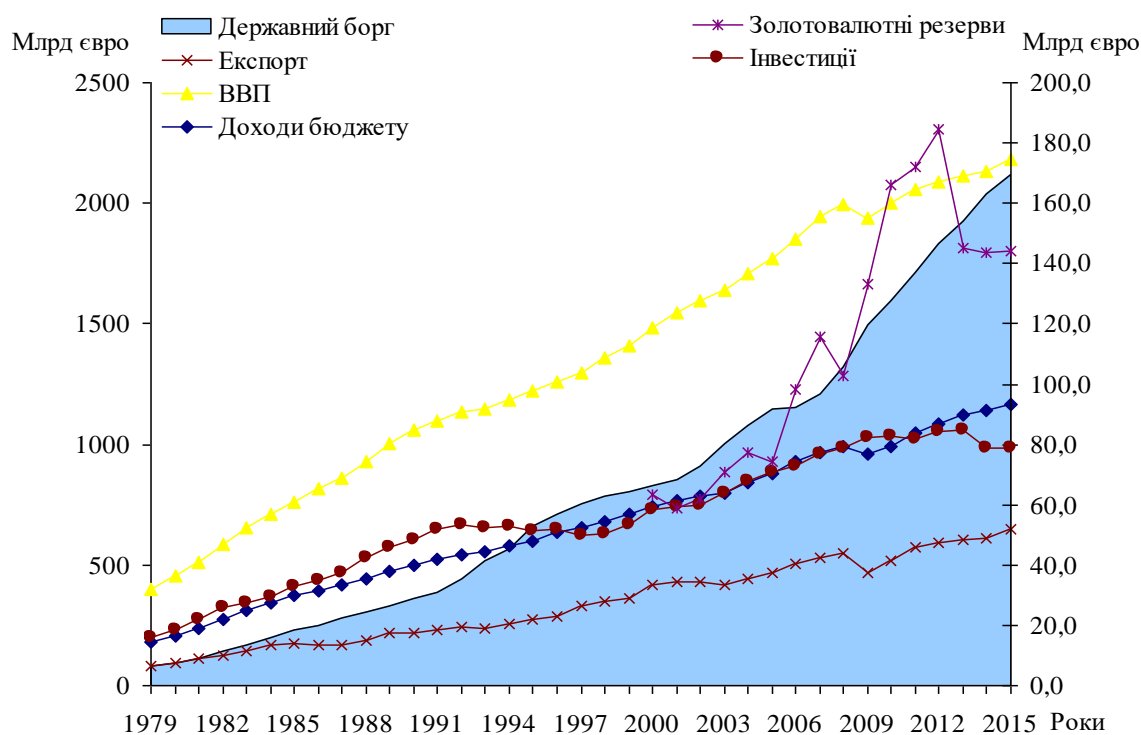

Рис. Е.4. Динаміка державного боргу Франції та показників, що призводять до його зменшення, 1979-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [196]

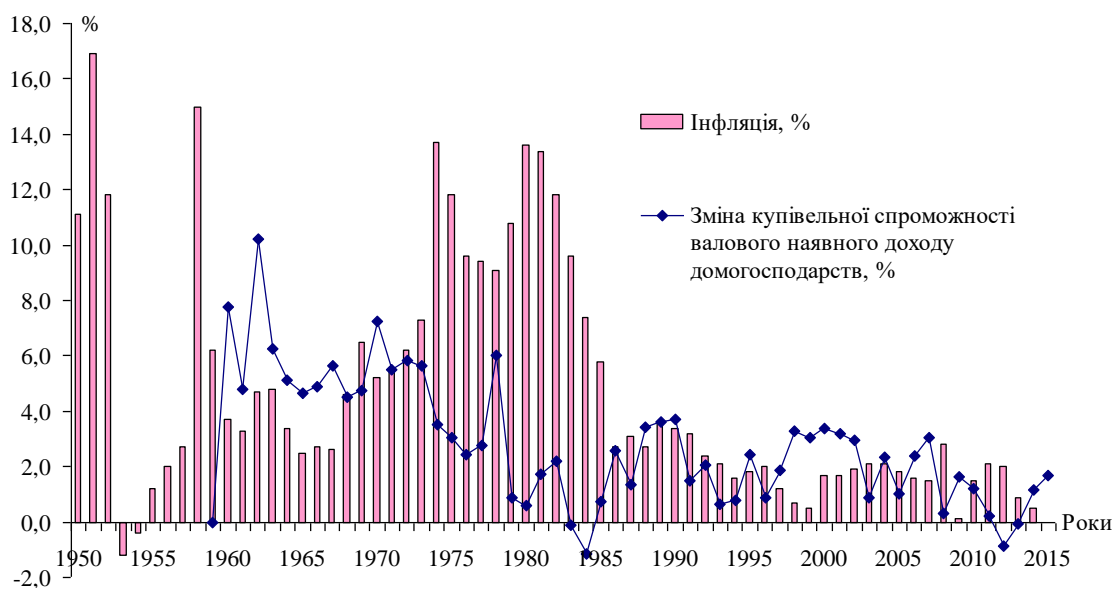

Рис. Е.5. Інфляція та зміна купівельної спроможності у Франції, 1950-2015 рр., %

Джерело: складено автором на основі [196]

Рис. Е.6. Форми допомоги МСП у Франції

Джерело: складено автором на основі [230]

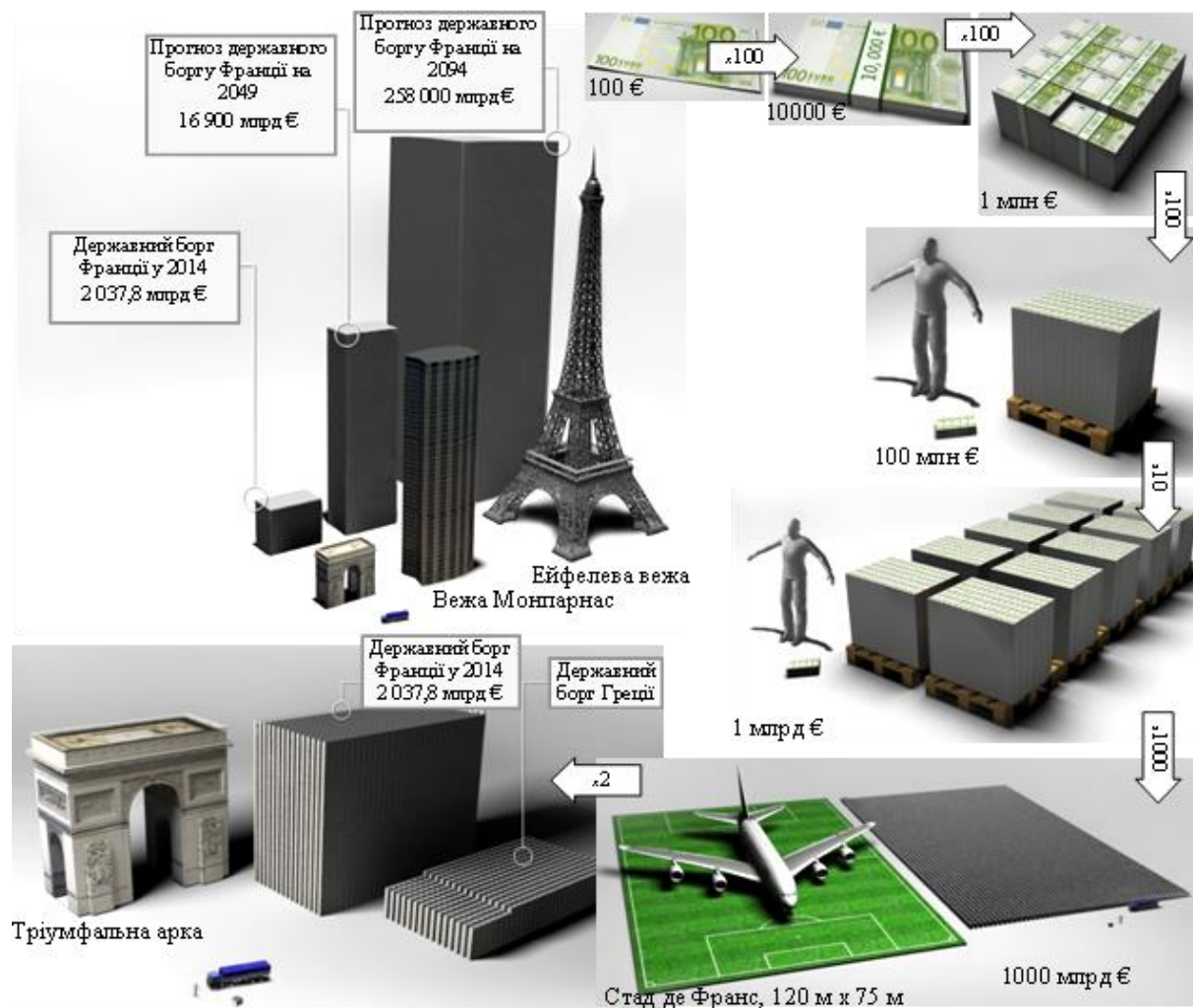

Рис. Е.7. Візуалізація фактичних та прогнозних розмірів державного боргу Франції, млрд євро

Джерело: складено автором на основі [231]

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Середній дохід домогосподарства (середній і медіанний) у Франції, в євро за рік

Рік	Середній	Медіанний
1970	22 570	18 650
1975	27 100	23 060
1979	29 480	25 190
1984	29 920	25 680
1990	31 230	26 800
1996	32 200	27 690
1997	32 130	27 620
1998	32 790	28 170
1999	33 580	28 500
2000	34 120	28 720
2001	34 820	29 400
2002	35 540	30 150
2003	35 260	29 740
2004	35 030	29 510
2005	35 310	29 650
2006	36 000	30 060
2007	36 310	30 310
2008	36 760	30 490
2009	36 810	30 640
2010	36 970	30 050
2011	36 990	29 820
2012	36 560	29 630
2013	35 950	29 540

Джерело: складено автором на основі [196; 243]

Показники, індекси рівня добробуту, якості життя, соціального прогресу

Показник/ індекс	Місце Франції/ України за цим показником	Як розраховується / які параметри охоплює	Недоліки показника
1	2	3	4
Індекс людського розвитку (ІЛР) (Indice de développement humain), 2015 (1995)	22 зі 188 країн (8 зі 174 країн) / 81 (54)	Три параметри: здоров'я (вимірюється показником середньої очікуваної тривалості життя при народженні), освіти (вимірюється за середньою тривалістю і очікуваною тривалістю шкільної освіти) і ВВП на душу населення в доларах США з врахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС)	ІЛР не дає повної картини людського розвитку, по-перше, не відображаючи нерівність щодо здоров'я, освіти або доходу, який може мати місце в країнах і опускаючи будь-яке питання рівності і політичних свобод, але й не звертаючи уваги на сталий розвиток
Індекс справжнього прогресу (Indice de progrès véritable)		ІРВ отримується шляхом додавання до ВВП ринкової вартості окремих видів діяльності, які не враховуються у ВВП, але які роблять свій внесок у добробут, такі як добровільні (волонтерські) роботи, домашня робота, і відніманням загальної вартості негативних наслідків економічних видів діяльності, таких як виснаження природних ресурсів, деградація екосистем і соціальних витрат на безробіття.	ІРВ, зберігаючи ВВП в якості основної бази розрахунку, залишається сильно прив'язаним до економічного зростання як фокального центру державної політики. Разом з цим, вибір одного індексу має той недолік, що різні параметри згруповані в ІРВ мають взаємозамінний характер і таким чином, наприклад, серйозна екологічна проблема може бути компенсована еквівалентним збільшенням рівня доходів.
Індекс "жити краще" (Indice "Vivre mieux"), 2015	18 зі 36 країн / -	Охоплює 11 аспектів благополуччя: житлові умови (6.1 з мах 10 балів у Франції), доходи (4.5), зайнятість (робота) (6.4), суспільство (6.2), освіту (5.7), довкілля (екологія) (7.8), громадянські права (4.3), здоров'я (7.7), задоволеність життям (6.2), безпеку (8.4), робота/дозвілля (7.6)	Більшість з обраних областей все ще оцінюється тільки дуже фрагментарними даними
Канадський індекс покращення рівня життя (благополуччя) (Indice canadien du mieux-être)		Включає в себе наступних 8 складових: демократична участь, динамізм спільноти, освіта, довкілля, здоров'я, дозвілля і культура, рівень життя і планування часу. Кожен з цих аспектів добробуту оцінюється 8-14 спеціальними показниками. Наприклад, параметр "рівень життя" включає в себе дев'ять таких ключових показників як індекс якості роботи (створеного СІВС), рівень зайнятості, середні доходи після сплати податків, наслідки низького доходу і т.д.	Канадський індекс благополуччя залишається приватною ініціативою, не схваленою офіційними державними установами, і не дозволяє здійснювати міжнародні порівняння

1	2	3	4
Показники прогресу в Австралії		Для кожного з трьох представлених компонентів (суспільство, економіка, навколишнє середовище) представлено 5-6 показників, згрупованих у зведеній таблиці. Кожен індикатор приймає не чисельне значення, а форму в вигляді символу, який показує загальну зміну цього параметра протягом останнього десятиліття. Якщо спостерігається загальний прогрес, то показник відображається зеленою галочкою. Якщо ніякого суттєвого прогресу не було зроблено, символ у вигляді помаранчевої хвилі. І якщо ситуація погіршилася за останнє десятиліття, індикатор має червоний Х.	Показники не охоплюють широкого кола країн, що унеможливило міжнародну порівнянність, обмежена кількість показників не в повній мірі відображає реалії

Джерело: складено автором на основі [243; 251, с. 28-31; 252, с. 21-23]

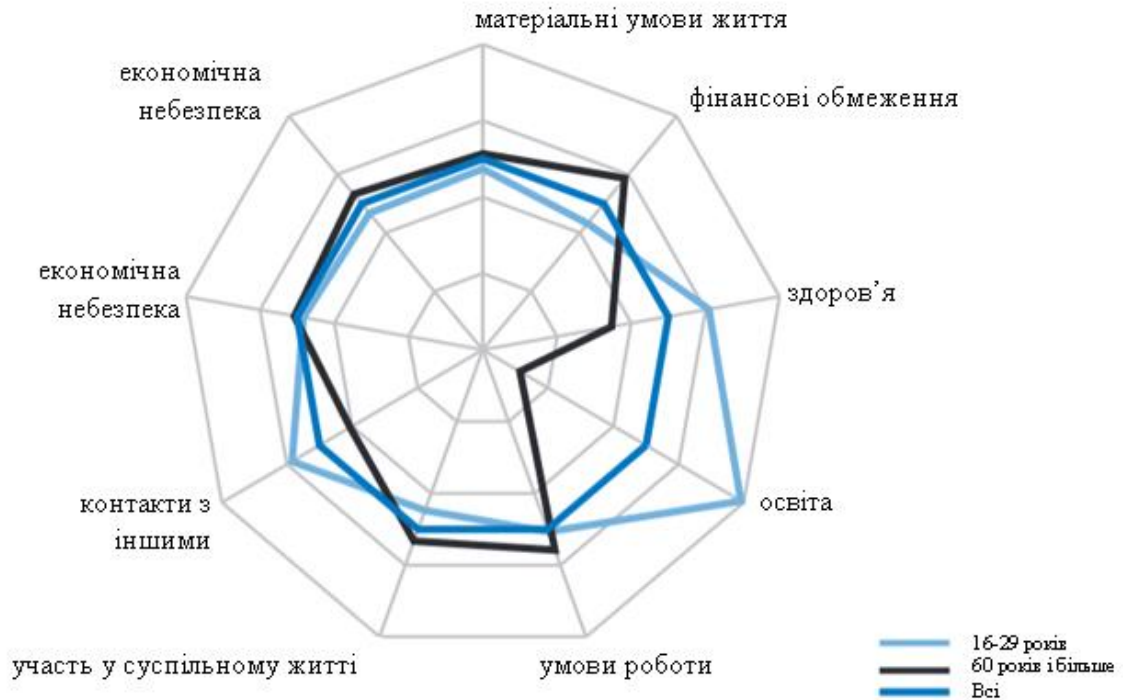

Рис. Ж.1. Пріоритетність показників якості життя у віковому розрізі

Джерело: дані [254]

Продовження дод. Ж

Таблиця Ж.3

Валовий наявний дохід домогосподарств і зміна купівельно спроможності на особу, домогосподарство і суб'єкта споживання у Франції, 1959-2014 рр.

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
У млрд євро														
Валова заробітна плата і платня	15,3	16,7	18,4	20,7	23,6	26,2	28,1	30,3	32,6	36,6	41,8	47,6	53,8	60,1
Соціальні відрахування працівника	0,9	1,0	1,2	1,3	1,6	1,8	2,0	2,1	2,4	2,7	3,2	3,5	4,0	4,8
Чиста заробітна плата і платня	14,3	15,6	17,2	19,4	22,0	24,4	26,2	28,2	30,2	33,9	38,6	44,1	49,8	55,4
Соціальні виплати в відмінній від натуральної формі	4,8	5,3	5,9	7,0	8,3	9,3	10,2	11,1	12,1	13,6	15,5	17,0	18,9	21,4
Соціальні і доходи, що відносяться до з/п	19,1	20,9	23,1	26,4	30,3	33,7	36,4	39,3	42,3	47,5	54,1	61,1	68,7	76,8
Брутто-результат і валовий змішаний дохід	9,7	11,0	11,4	13,2	14,1	15,0	16,1	17,6	19,3	20,7	22,7	24,9	26,5	29,8
Внески не від з/п	0,2	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6	0,8	0,9	0,9	1,1	1,2	1,3	1,5
Валовий наявний дохід	28,7	31,9	34,4	39,6	44,1	47,9	51,4	55,6	60,6	66,5	74,6	84,0	93,6	104,9
У %		11,2	7,9	14,9										
Зміна валового наявного доходу		11,2	7,9	14,9	11,4	8,6	7,4	8,0	9,0	9,8	12,2	12,6	11,5	12,1
Зміна індексу цін споживчих витрат домогосподарства		3,2	3,0	4,3	4,8	3,3	2,6	3,0	3,1	5,0	7,1	5,0	5,7	5,9
Зміна купівельної спроможності валового наявного доходу домогосподарств		7,8	4,8	10,2	6,3	5,1	4,7	4,9	5,6	4,5	4,7	7,2	5,5	5,9
Зміна купівельної спроможності особи		6,7	3,7	8,3	4,4	4,0	3,7	4,0	4,8	3,7	3,9	6,3	4,5	4,9
Зміна купівельної спроможності домогосподарством		6,7	3,6	8,1	4,4	4,0	3,6	3,8	4,4	3,2	3,0	5,3	3,6	3,9
Зміна купівельної спроможності суб'єктом споживання		6,7	3,6	8,1	4,3	4,0	3,6	3,9	4,6	3,5	3,6	6,0	4,2	4,6
Зміна чисельності населення		1,0	1,1	1,8	1,8	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	0,9
Зміна кількості домогосподарств		1,0	1,1	2,0	1,8	1,1	1,0	1,0	1,2	1,3	1,6	1,9	1,9	1,8
Зміна кількості суб'єктів споживання		1,0	1,1	1,9	1,8	1,1	1,0	0,9	0,9	0,9	1,1	1,2	1,2	1,2

Продовження дод. Ж
Продовження табл. Ж.3

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
У млрд євро														
Валова заробітна плата і платня	69,4	82,9	96,5	111,6	126,3	142,9	161,1	185,6	211,3	240,9	262,8	280,8	296,3	311,5
Соціальні відрахування працівника	5,6	6,7	8,4	10,6	12,5	14,3	18,5	22,4	24,9	30,0	34,5	40,0	43,0	46,1
Чиста заробітна плата і платня	63,8	76,2	88,1	101,1	113,8	128,6	142,5	163,2	186,4	210,9	228,2	240,9	253,3	265,3
Соціальні виплати в відмінній від натуральної формі	24,7	29,1	36,6	42,1	48,4	57,0	65,2	75,4	89,5	106,4	119,3	131,1	142,5	152,0
Соціальні і доходи, що відносяться до з/п	88,4	105,3	124,7	143,2	162,1	185,6	207,7	238,6	275,9	317,3	347,6	371,9	395,8	417,4
Брутто-результат і валовий змішаний дохід	32,9	36,8	39,0	42,8	47,8	55,4	62,5	69,8	76,7	87,7	97,4	103,4	110,4	115,6
Внески не від з/п	1,6	1,8	2,2	2,7	3,2	3,8	4,8	5,6	6,5	7,7	9,0	10,1	10,9	11,6
Валовий наявний дохід	118,9	140,8	162,0	181,9	204,5	235,6	263,6	299,7	346,5	395,9	433,3	462,2	494,5	520,9
У %														
Зміна валового наявного доходу	13,3	18,4	15,0	12,3	12,4	15,2	11,9	13,7	15,6	14,2	9,5	6,7	7,0	5,3
Зміна індексу цін споживчих витрат домогосподарства	7,3	14,4	11,7	9,6	9,3	8,7	10,9	13,1	13,6	11,8	9,6	7,9	6,2	2,7
Зміна купівельної спроможності валового наявного доходу домогосподарств	5,7	3,5	3,0	2,4	2,8	6,0	0,9	0,6	1,7	2,2	-0,1	-1,2	0,7	2,6
Зміна купівельної спроможності особи	4,8	2,9	2,6	2,0	2,3	5,5	0,4	0,1	1,2	1,6	-0,6	-1,6	0,2	2,1
Зміна купівельної спроможності домогосподарством	3,8	1,8	1,4	0,8	1,2	4,4	-0,6	-0,9	0,3	0,8	-1,5	-2,5	-0,5	1,3
Зміна купівельної спроможності суб'єктом споживання	4,5	2,5	2,2	1,6	1,9	5,1	0,0	-0,3	0,9	1,3	-0,9	-2,0	-0,1	1,8
Зміна чисельності населення	0,8	0,7	0,5	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
Зміна кількості домогосподарств	1,8	1,7	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,2
Зміна кількості суб'єктів споживання	1,1	1,0	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8

Продовження дод. Ж
Продовження табл. Ж.3

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
У млрд євро														
Валова заробітна плата і платня	324,2	342,8	364,8	390,7	409,9	422,8	429,8	439,0	456,0	468,8	481,6	500,2	524,3	556,8
Соціальні відрахування працівника	50,6	54,8	61,3	65,5	68,1	71,6	74,4	76,5	79,9	83,1	81,3	64,9	68,3	71,7
Чиста заробітна плата і платня	273,6	288,0	303,6	325,3	341,7	351,2	355,3	362,5	376,1	385,7	400,3	435,3	456,1	485,1
Соціальні виплати в відмінній від натуральної формі	157,8	167,9	177,8	189,2	201,2	213,4	224,9	231,5	238,4	246,6	254,0	260,4	267,8	274,7
Соціальні і доходи, що відносяться до з/п	431,4	455,8	481,4	514,5	542,9	564,6	580,3	594,0	614,4	632,3	654,3	695,7	723,9	759,8
Брутто-результат і валовий змішаний дохід	122,1	130,0	143,1	152,0	155,8	165,6	166,4	173,9	177,9	185,3	190,0	197,0	203,1	215,5
Внески не від з/п	12,5	13,5	14,8	15,6	16,3	16,6	16,6	16,4	17,1	19,2	19,0	14,5	15,1	16,0
Валовий наявний дохід	543,6	577,5	621,3	662,9	691,3	723,5	739,1	751,7	777,0	796,0	817,2	845,7	867,1	917,0
У %														
Зміна валового наявного доходу	4,4	6,2	7,6	6,7	4,3	4,7	2,2	1,7	3,4	2,4	2,7	3,5	2,5	5,7
Зміна індексу цін споживчих витрат домогосподарства	3,0	2,7	3,8	2,9	2,7	2,6	1,5	0,9	0,9	1,6	0,8	0,2	-0,5	2,3
Зміна купівельної спроможності валового наявного доходу домогосподарств	1,3	3,4	3,6	3,7	1,5	2,0	0,6	0,8	2,4	0,9	1,9	3,3	3,1	3,4
Зміна купівельної спроможності особи	0,8	2,9	3,0	3,1	1,0	1,5	0,2	0,4	2,1	0,5	1,5	2,9	2,5	2,7
Зміна купівельної спроможності домогосподарством	0,2	2,3	2,5	2,5	0,2	0,8	-0,5	-0,4	1,2	-0,3	0,8	2,2	1,8	2,0
Зміна купівельної спроможності суб'єктом споживання	0,5	2,6	2,8	2,9	0,8	1,3	0,0	0,1	1,8	0,3	1,3	2,7	2,4	2,5
Зміна чисельності населення	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,7
Зміна кількості домогосподарств	1,2	1,1	1,1	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	1,4
Зміна кількості суб'єктів споживання	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,7	0,8

Продовження дод. Ж
Продовження табл. Ж.3

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
У млрд євро														
Валова заробітна плата і платня	583,9	609,2	625,0	648,1	672,4	702,5	731,3	754,5	755,2	777,2	795,3	811,5	819,8	832,9
Соціальні відрахування працівника	75,3	79,9	82,9	86,1	90,3	96,1	99,3	100,8	101,4	103,4	104,6	108,8	113,5	117,2
Чиста заробітна плата і платня	508,6	529,3	542,1	561,9	582,1	606,4	632,0	653,7	653,8	673,8	690,7	702,7	706,4	715,7
Соціальні виплати в відмінній від натуральної форми	287,9	301,5	314,9	329,6	342,9	356,5	372,5	385,8	406,8	419,4	428,9	445,1	457,6	468,3
Соціальні і доходи, що відносяться до з/п	796,5	830,8	857,0	891,6	925,0	962,9	1004,5	1039,5	1060,6	1093,2	1119,6	1147,8	1164,0	1184,0
Брутто-результат і валовий змішаний дохід	229,5	235,6	241,1	251,6	257,8	270,9	286,0	296,5	278,7	280,9	286,6	289,8	291,5	292,3
Внески не від з/п	17,4	17,8	19,4	20,5	21,8	23,9	24,6	26,0	27,2	28,1	27,8	29,1	30,2	30,9
Валовий наявний дохід	964,5	1003,4	1029,0	1075,0	1105,7	1155,9	1216,3	1254,1	1255,3	1285,4	1311,4	1318,3	1327,6	1342,3
У %														
Зміна валового наявного доходу	5,2	4,0	2,6	4,5	2,9	4,5	5,2	3,1	0,1	2,4	2,0	0,5	0,7	1,1
Зміна індексу цін споживчих витрат домогосподарства	1,9	1,0	1,7	2,1	1,8	2,1	2,1	2,8	-1,5	1,2	1,8	1,4	0,8	0,0
Зміна купівельної спроможності валового наявного доходу домогосподарств	3,2	3,0	0,9	2,3	1,0	2,4	3,0	0,3	1,6	1,2	0,2	-0,9	-0,1	1,1
Зміна купівельної спроможності особи	2,4	2,2	0,2	1,6	0,3	1,7	2,4	-0,3	1,1	0,7	-0,3	-1,3	-0,5	0,7
Зміна купівельної спроможності домогосподарством	1,8	1,5	-0,5	1,0	-0,2	1,2	1,9	-0,7	0,7	0,3	-0,7	-1,7	-0,8	0,4
Зміна купівельної спроможності суб'єктом споживання	2,3	2,1	0,1	1,6	0,3	1,7	2,3	-0,4	1,0	0,6	-0,4	-1,4	-0,6	0,7
Зміна чисельності населення	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
Зміна кількості домогосподарств	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7
Зміна кількості суб'єктів споживання	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4

Джерело: складено автором на основі [196]

Додаток 3

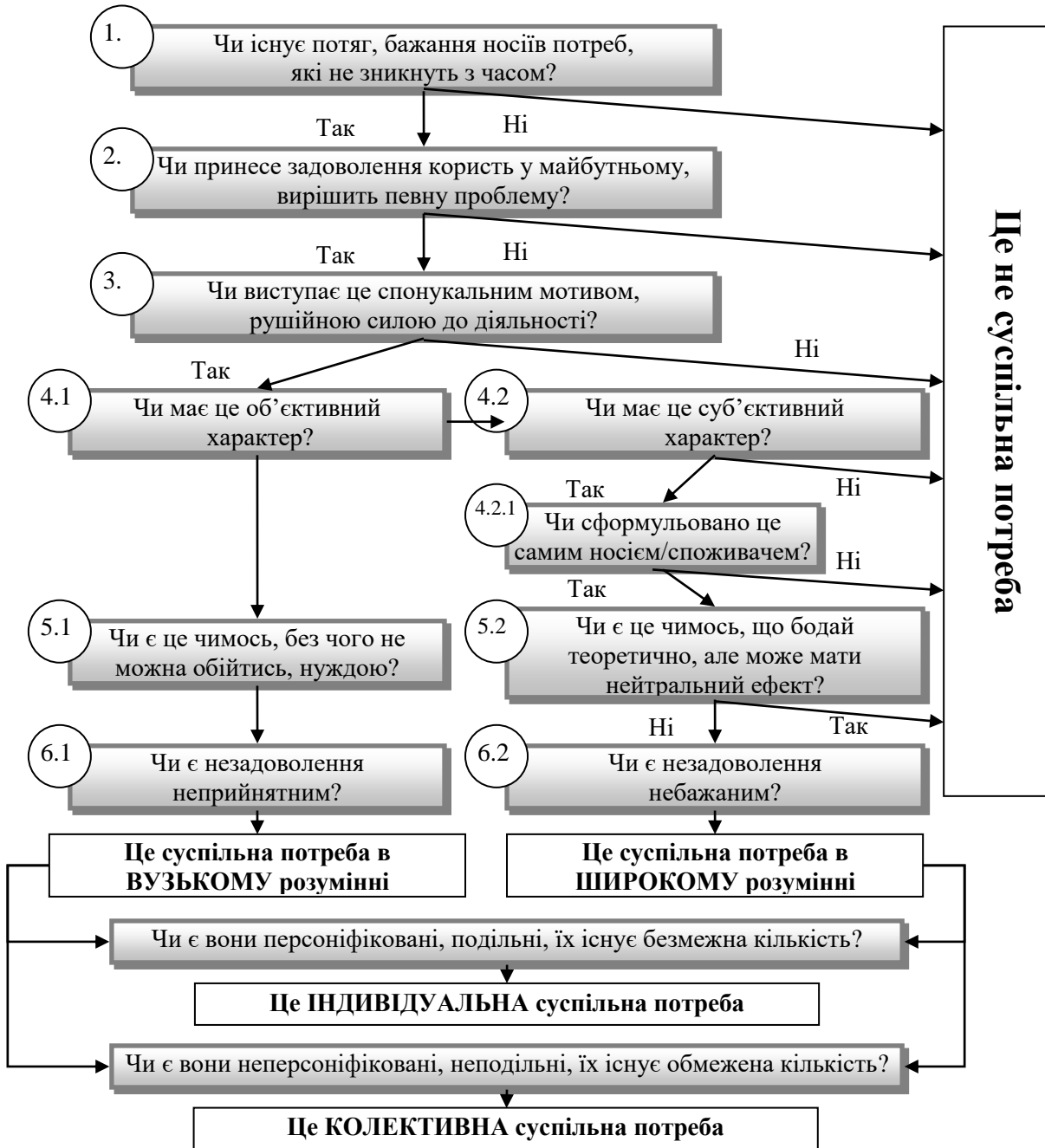

Рис. 3.1. Критерії віднесення понять до суспільних потреб

Джерело: розроблено автором

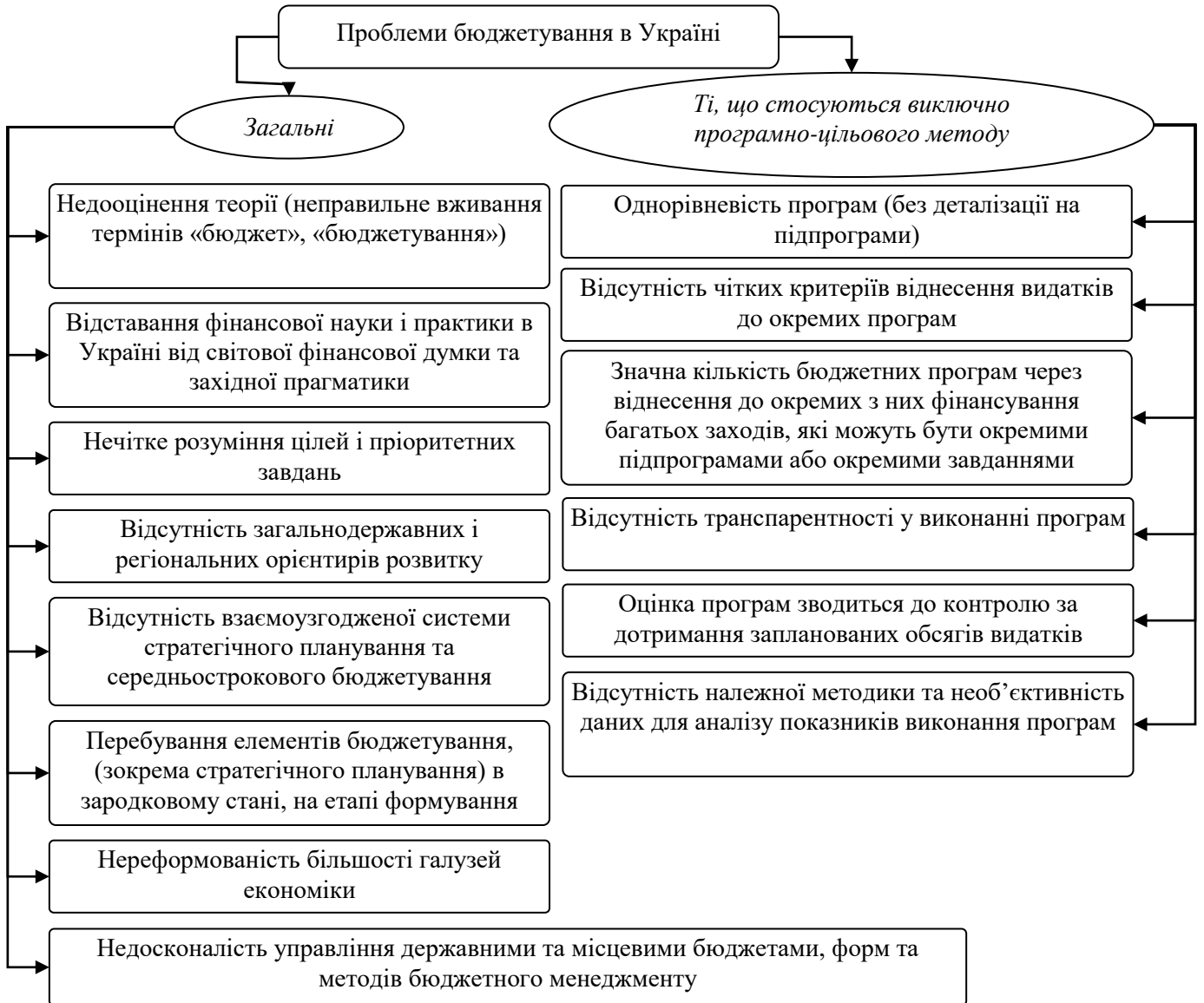

Рис. 3.2. Проблемні аспекти бюджетування в Україні

Джерело: складено автором за [278]

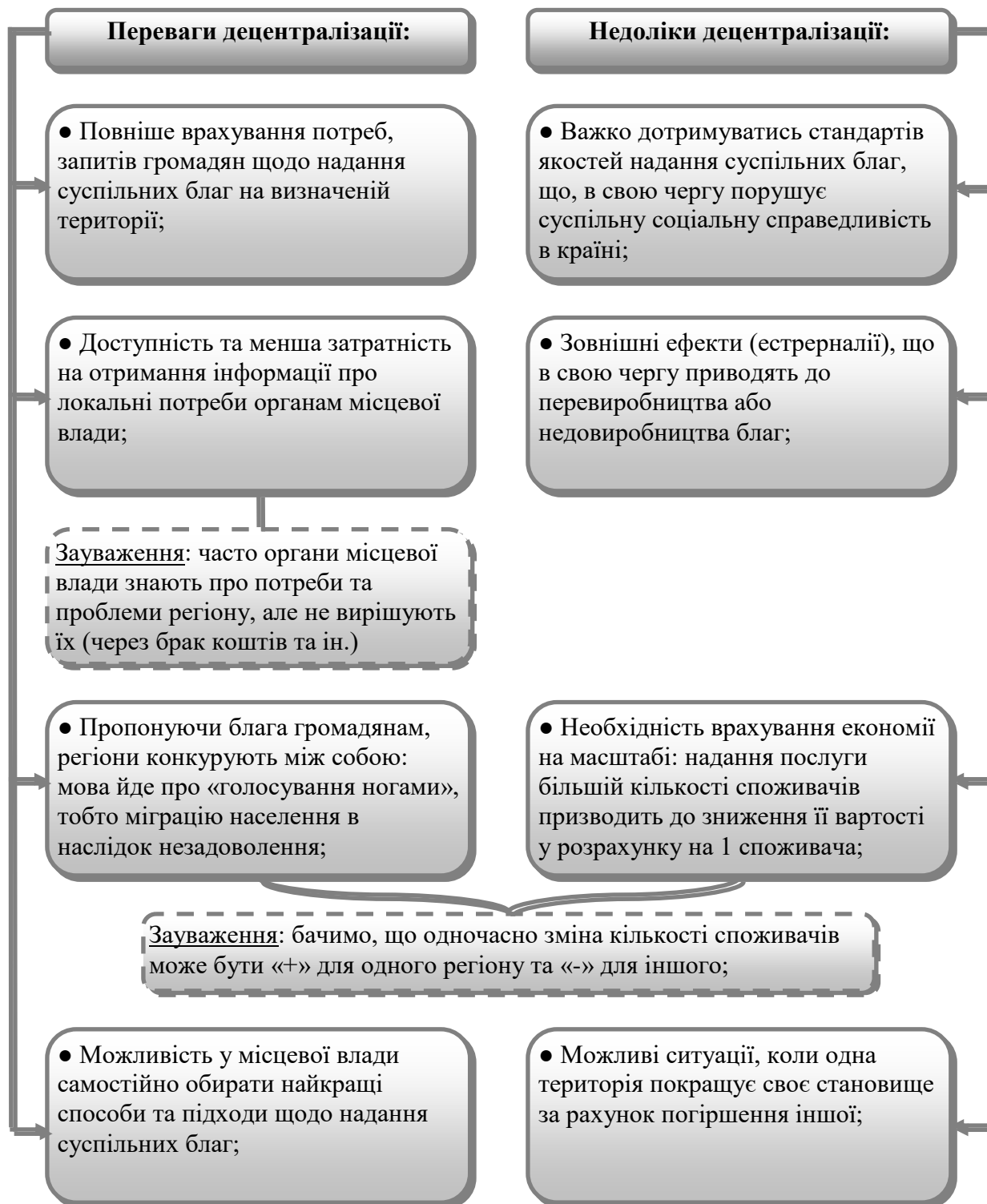

Рис. 3.3. Переваги та недоліки децентралізації місцевих видатків

Джерело: складено автором на основі [279; 280; 281; 282]

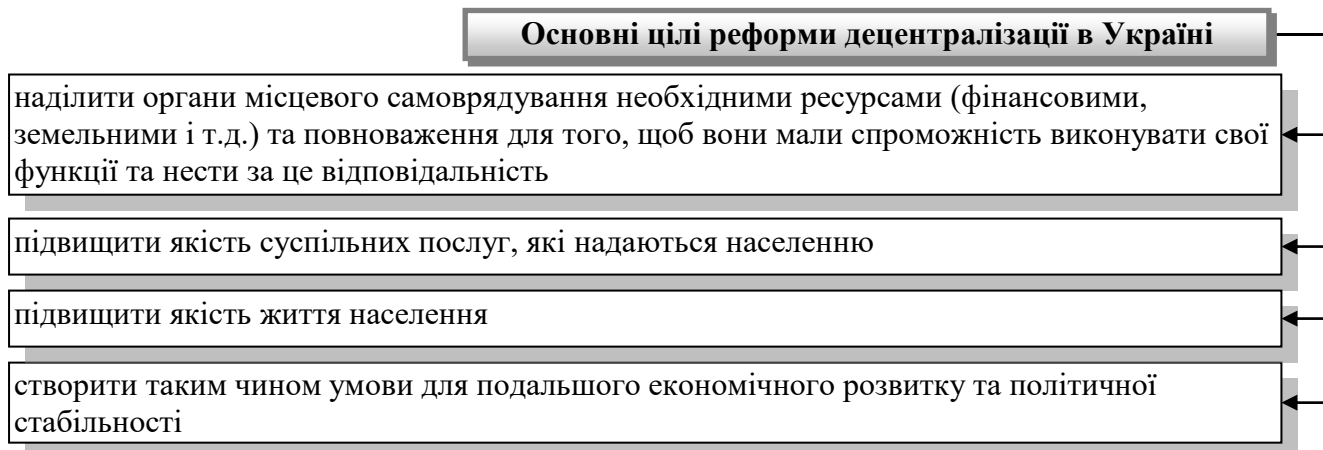

Рис. 3.4. Основні цілі реформи децентралізації в Україні

Джерело: складено автором

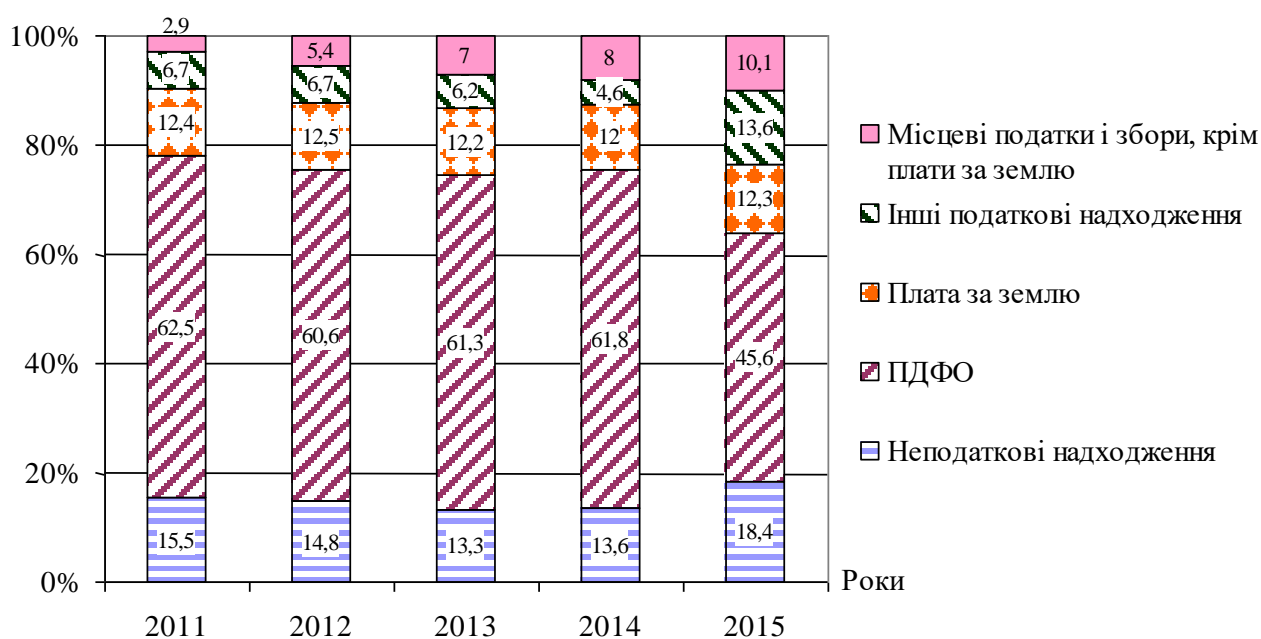

Рис. 3.5. Структура доходів місцевих бюджетів України, 2011-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [283, с. 55]

Рис. 3.6. Реалізовані кроки для формування спроможних територіальних громад

Джерело: складено авторами на основі [288]

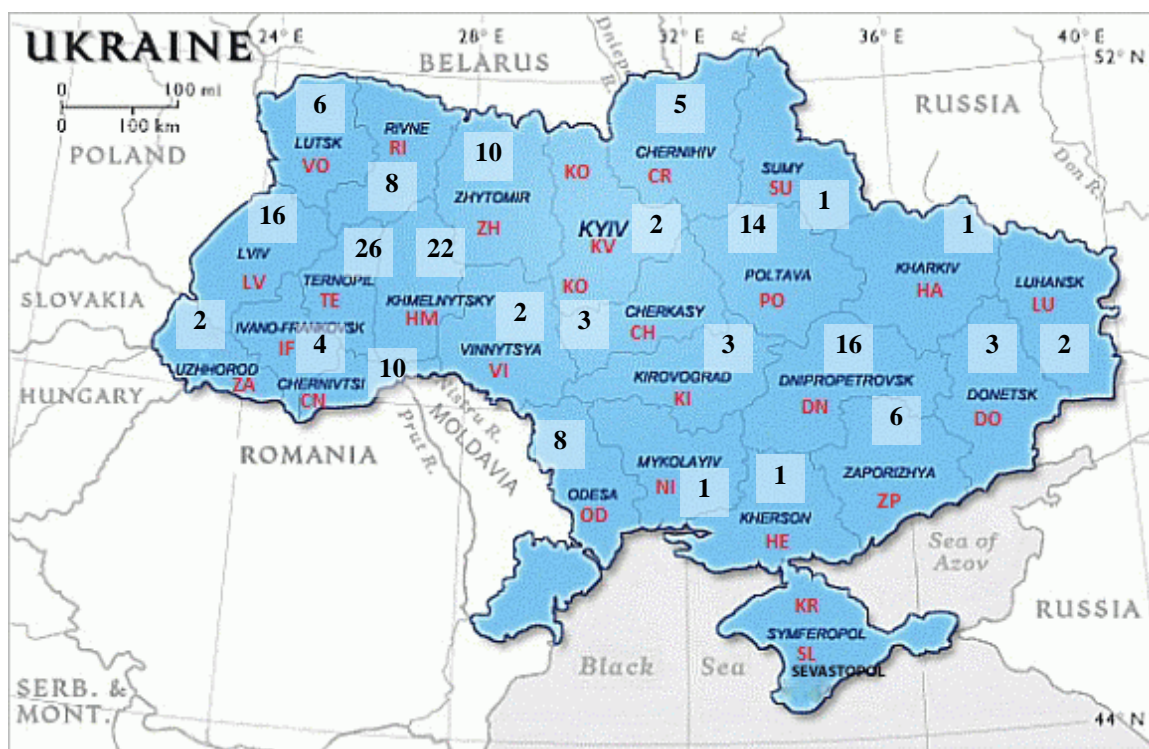

Рис. 3.7. Розміщення об'єднаних територіальних громад в Україні в 2016 році

Джерело: складено авторами на основі [289]

Рис. 3.8. Кроки для проведення реформи децентралізації в Україні

Джерело: складено автором на основі [281; 290]

Ключові дати процедури прийняття Закону «Про Державний бюджет»
у 2000-2016 рр.

Роки, на які приймався закон «Про Державний бюджет»	Дата прийняття закону Верховною радою України	Дата підписання закону президентом України
2000	17.02.2000	09.03.2000
2001	07.12.2000	25.12.2000
2002	20.12.2001	03.01.2002
2003	26.12.2002	15.01.2003
2004	27.11.2003	02.12.2003
2005	23.12.2004	29.12.2004
2006	20.12.2005	29.12.2005
2007	19.12.2006	22.12.2006
2008	28.12.2007	28.12.2007
2009	26.12.2008	29.12.2008
2010	27.04.2010	29.04.2010
2011	23.12.2010	28.12.2010
2012	22.12.2011	29.12.2011
2013	06.12.2012	17.12.2012
2014	16.01.2014	16.01.2014
2015	28.12.2014	28.12.2014
2016	25.12.2015	25.12.2015

Джерело: складено автором

Додаток И

Інформація про мету, завдання та результативні показники бюджетних програм на 2016 рік

Міністерство аграрної політики та продовольства України

280

(найменування головного розпорядника коштів державного бюджету)

КВК

Здійснення державного контролю у галузі сільського господарства

2807010

(найменування бюджетної програми)

КПКВК

Мета бюджетної програми

Реалізація державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі

Завдання бюджетної програми

Реалізація заходів у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі

Результативні показники бюджетної програми

(тис. грн.)

Показники	Одиниця виміру	Джерело інформації	2016 рік (проект)	
			загальний фонд	спеціальний фонд
2	3	4	5	6
затрат				
Кількість бюджетних установ	од.	Постанова КМУ від 12.12.2011 № 1300	28,0	
Кількість штатних одиниць центрального апарату	од.	Постанова КМУ від 05.04.2014 № 85	139,0	
Кількість штатних одиниць територіальних органів	од.	Постанова КМУ від 05.04.2014 № 85	4 950,0	
Кількість відряджень працівників центрального апарату	од.	Накази про відрядження	8,0	
Кількість службових автомобілів	од.	Постанова КМУ від 26.12.2011 № 1399	28,0	
продукту				
Кількість здійснених проб для визначення посівних якостей насіння	тис.шт.	Внутрішній облік	110,0	
Кількість проведених експертиз проектно-кошторисної документації на створення та зрошення багаторічних насаджень	од.	Внутрішній облік	17,0	
Кількість опрацьованої кореспонденції	од.	Внутрішній облік	4 000,0	
Кількість проінспектованих посівів	тис.га	Внутрішній облік	210,0	
Кількість проектів нормативно-правових актів, розроблених центральним апаратом	од.	Внутрішній облік	1,0	
ефективності				
Середня кількість опрацьованої кореспонденції на 1 працівника	шт.	Розрахунково	29,0	
Кількість здійснених проб для визначення посівних якостей насіння на 1 задіяного виконавця (1333 виконавців)	шт.	Внутрішній облік	83,0	
Середня кількість проведених експертиз проектно-кошторисної документації на створення та зрошення багаторічних насаджень од. на місяць (3 місяці)	од.	Розрахунково	8,0	

Середня кількість проінспектованих посівів на 1 працівника	га	Внутрішній облік	313,0
Середня вартість людино-дня відрядження працівників центрального апарату	грн.	Внутрішній облік	333,0
якості			
Питома вага вчасно виконаних доручень у їх загальній кількості	відс.	Звітні дані	100,0
Рівень якості перевіреного насіння у загальному обсязі перевіреного	відс.	Розрахунково	99,0
Збільшення проінспектованих посівів порівняно з попереднім роком	відс.	Розрахунково	1,0
Частка проведених експертиз у розробленій кількості проектно-кошторисної документації на створення та зрошення багаторічних насаджень	відс.	Розрахунково	100,0

Додаток К

Таблиця К.1

Суспільні потреби у вузькому та широкому розумінні за функціональною класифікацією видатків бюджету в Україні

Код	Найменування групи потреб	Потреби в вузькому розумінні	Потреби в широкому розумінні
1	2	3	4
0100	Загальнодержавні функції		
0120	Економічна допомога зарубіжним країнам		✓
0150	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері державного управління		✓
0170	Обслуговування боргу		✓
0180	Міжбюджетні трансферти		✓
0200	Оборона		
0210	Військова оборона	✓	
0230	Військова допомога зарубіжним країнам		✓
0240	Військова освіта		✓
0250	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері оборони		✓
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада		
0310	Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю та охорона державного кордону	✓	
0320	Протипожежний захист та рятування	✓	
0370	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади		✓
0400	Економічна діяльність		
0412	Регулювання трудових відносин		✓
0481	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері економічної, торговельної та трудової діяльності		✓
0484	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в інших галузях промисловості та будівництві		✓
0500	Охорона навколишнього природного середовища		
0510	Запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища	✓	
0511	Охорона та раціональне використання природних ресурсів		✓
0530	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері охорони навколишнього природного середовища		✓
0600	Житлово-комунальне господарство (ЖКГ)		
0620	Комунальне господарство	✓	
0630	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері ЖКГ		✓
0700	Охорона здоров'я		
0710	Медична продукція та обладнання	✓	

1	2	3	4
0720	Поліклініки і амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	✓	
0750	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я		✓
0800	Духовний та фізичний розвиток		
0810	Фізична культура і спорт		✓
0820	Культура та мистецтво		✓
0840	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері духовного та фізичного розвитку		✓
0900	Освіта		
0910	Дошкільна освіта	✓	
0980	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти		✓
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення		
1020	Соціальний захист пенсіонерів	✓	
1030	Соціальний захист ветеранів війни та праці	✓	
1080	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту		✓

Джерело: складено автором на основі [302]

Функціональна класифікація видатків органів управління у Франції

Код	Найменування
1	Administration générale / Загальні функції органів управління
1.1	Pouvoirs publics / Органи влади
1.2	Aide économique internationale / Економічна допомога
1.3	Services généraux / Загальні функції
1.4	Recherche fondamentale / Фундаментальні дослідження
1.5	Recherche - développement / Дослідження і розробки
1.6	Autres / Інші
1.7	Dettes publiques / Державний борг
1.8	Transferts entre administrations publiques / Трансферти між органами влади
2	Défense / Оборона
2.1	Militaire / Військова
2.2	Civile / Цивільна
2.3	Aide militaire internationale / Військова допомога
2.4	Recherche - développement / Дослідження і розробки
2.5	Autres / Інші
3	Ordre public et sécurité / Громадський порядок і безпека
3.1	Police / Поліція
3.2	Services d'incendie / Пожежний захист
3.3	Justice / Суди
3.4	Prison / В'язниці
3.5	Recherche - développement / Дослідження і розробки
3.6	Autres / Інші
4	Affaires économiques / Економічна діяльність
4.1	Affaires générales / Загальний економічний нагляд
4.2	Agriculture / Сільське господарство
4.3	Énergie / Енергетика
4.4	Industrie / Промисловість
4.5	Transport / Транспорт
4.6	Communication / Зв'язок
4.7	Autres industries / Інші сфери діяльності
4.8	Recherche - développement / Дослідження і розробки
4.9	Autres / Інші
5	Environnement / Захист навколишнього середовища
5.1	Déchets / Відходи
5.2	Eau / Вода
5.3	Nuisances / Негативний вплив на навколишнє середовище
5.4	Biodiversité et paysages / Біорізноманіття
5.5	Recherche - développement / Дослідження і розробки
5.6	Autres / Інші
6	Logement et Équipements collectifs / Житлово-комунальне господарство
6.1	Logement / Житло
6.2	Urbanisme / Урбанізація
6.3	Adduction d'eau / Водозабезпечення
6.4	Éclairage public / Освітлення

6.5	Recherche - développement / Дослідження і розробки
6.6	Autres / Інші
7	Santé / Охорона здоров'я
7.1	Médicaments et équipements / Медичне обладнання, медикаменти
7.2	Services ambulanciers / Амбулаторні послуги
7.3	Hôpitaux / Лікарні
7.4	Services de Santé publique / Послуги в сфері охорони здоров'я
7.5	Recherche - développement / Дослідження і розробки
7.6	Autres / Інші
8	Loisirs et culture / Дозвілля, культура, духовне життя
8.1	Loisirs et sports / Дозвілля та спорт
8.2	Services culturels / Культурні послуги
8.3	Communication / ЗМІ
8.4	Cultes / Духовне життя
8.5	Recherche - développement / Дослідження і розробки
8.6	Autres / Інші
9	Éducation / Освіта
9.1	Pré-Primaire et Primaire / Дошкільна і початкова освіта
9.2	Secondaire / Середня освіта
9.3	Post-Secondaire / Післяшкільна освіта
9.4	Supérieur / Вища освіта
9.5	Éducation générale / Загальна освіта
9.6	Subventions / Субвенції
9.7	Recherche - développement / Дослідження і розробки
9.8	Autres / Інші
10	Protection sociale / Соціальний захист
10.1	Handicap / Інвалідність
10.2	Pensions / Пенсія
10.3	Reversions / Реверсія
10.4	Famille et enfance / Сім'я та дитинство
10.5	Chômage / Безробіття
10.6	Logement social / Соціальне житло
10.7	Exclusion / Виключення
10.8	Recherche - développement / Дослідження і розробки
10.9	Autres / Інші

Джерело: складено автором на основі [303]

Можливі заходи уряду щодо подолання негативного впливу економічного циклу

Етап (стадія) економічного циклу	Ознаки етапу		Можливі заходи, до яких вдаються уряду	
Пожвавлення (піднесення)	кредитна експансія, збільшення пропозиції (яке стає передвісником майбутнього спаду)	інфляція, надлишкові витрати з боку населення, прискорення обороту капіталу, підвищується попит на кредити	обмежувальна фіскальна політика – скорочення державних видатків та збільшення ставок оподаткування	зобов'язання населення витратити менше, «вбираючи їх надмірну купівельну спроможність» через посилення оподаткування, стримування надмірної інвестиційної активності економічних суб'єктів
Пік	можливий «перегрів» економіки		підвищення облікової ставки, збільшення норми обов'язкових резервів	
Спад (реcesія)	розлад фінансово-кредитної системи, перевиробництво товарів відносно платоспроможного попиту на них, брак вільних грошових коштів	безробіття, недостатні приватні витрати, зниження рівня заробітної плати, зменшення обсягів виробництва (складнощі у збуті продукції, зростання запасів нереалізованої продукції), падіння цін, скорочення обсягів інвестицій	збільшення видатків держави, зниження ставок оподаткування	збільшення урядом своїх витрат, за допомогою бюджетного дефіциту, поповнення таким чином сукупного національного потоку витрат, стимулюючи сукупний попит, активізація інвестиційної активності економічних суб'єктів (політика прискореної амортизації, стимулювання житлового будівництва через надання пільг тощо)
Дно (депресія)	дезорганізація кредитної системи, низька ставка позичкового відсотка		зменшення норми обов'язкових банківських резервів та облікової ставки центрального банку	

Джерело: складено автором на основі [90; 306-309]

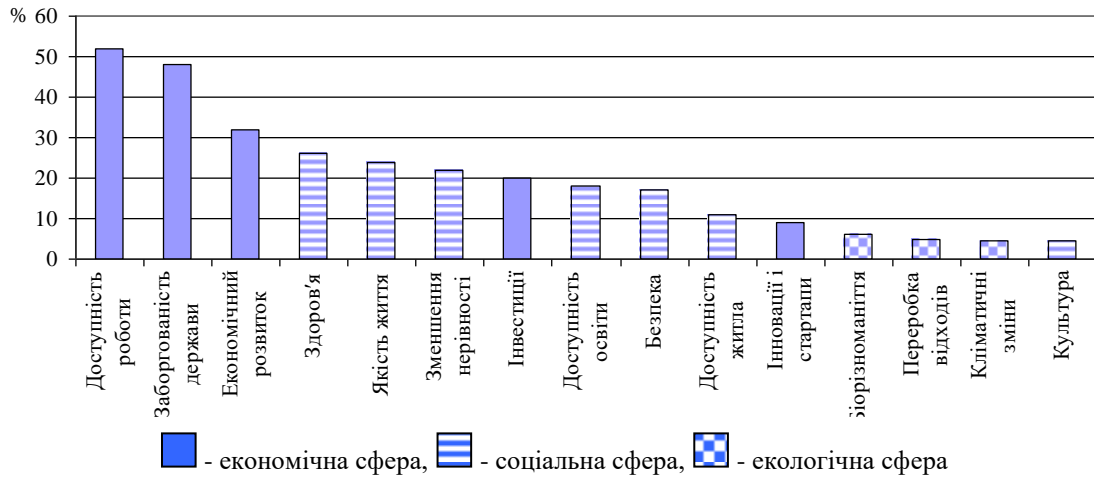

Рис. К.1. Найбільш важливі напрямки для відображення ситуації у Франції⁸⁰

Джерело: складено автором на основі [311]

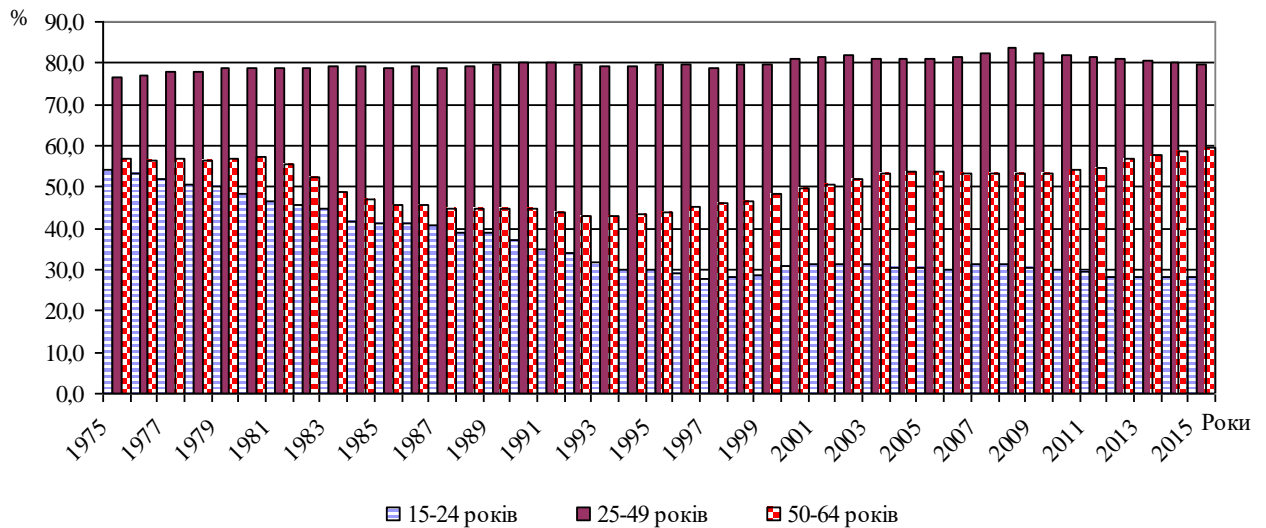

Рис. К.2. Рівень зайнятості у Франції за віковими групами, 1975-2015 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [196]

⁸⁰ За результатами проведеного у 2015 році опитування французів [311].

Рівень зайнятості у Франції серед людей старшого віку, 1975-2015 р.,%

	Чоловіки 55-59 років	Чоловіки 60-64 років	Жінки 55-59 років	Жінки 60-64 років
1975	80,1	51,1	41,4	27,4
1976	79,6	45,9	41,3	26,1
1977	80,8	41,5	42,7	24,6
1978	78,4	37,1	42,4	21,6
1979	78,0	35,9	42,3	20,3
1980	76,2	36,4	42,5	20,9
1981	74,1	33,7	41,6	21,4
1982	69,0	32,7	39,5	19,3
1983	63,1	28,7	36,7	17,0
1984	59,8	26,2	36,5	15,6
1985	59,3	24,7	36,1	14,9
1986	60,0	22,4	35,9	15,0
1987	58,2	20,7	36,2	14,4
1988	58,9	19,9	36,9	14,6
1989	59,7	19,2	37,2	13,6
1990	59,4	17,3	37,5	13,0
1991	59,6	14,5	37,8	12,1
1992	60,1	13,5	37,5	11,5
1993	59,1	13,2	37,9	11,2
1994	58,0	12,6	38,3	11,4
1995	57,7	10,9	41,3	10,3
1996	58,0	11,1	39,8	11,5
1997	57,7	11,1	40,2	10,6
1998	57,2	10,5	38,3	10,5
1999	56,7	11,5	41,0	10,6
2000	56,2	10,7	42,2	10,1
2001	57,6	10,8	42,3	9,3
2002	60,0	12,2	44,6	11,1
2003	60,1	14,5	49,0	12,4
2004	60,2	14,7	49,6	12,4
2005	59,2	14,8	51,3	12,9
2006	58,1	15,2	51,5	13,6
2007	58,6	16,6	52,3	14,8
2008	59,1	18,2	53,8	14,4
2009	61,5	18,9	55,7	15,0
2010	64,4	19,1	57,2	16,6
2011	67,6	20,2	60,5	17,2
2012	71,3	23,4	63,5	19,7
2013	71,4	24,9	63,9	21,9
2014	71,4	25,4	65,3	24,9
2015	72,8	27,6	66,2	27,3

Джерело: складено автором на основі [196]

Показники зайнятості населення в Україні, 2000-2015 рр.

	Економічно активне населення				у тому числі							
	у віці 15-70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
	в середньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
					в середньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис.осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	в середньому, тис.осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2000	22 830,8	63,2	21 150,7	73,7	20 175,0	55,8	18 520,7	64,5	2 655,8	11,6	2 630,0	12,4
2001	22 426,5	62,3	20 893,6	72,6	19 971,5	55,4	18 453,3	64,1	2 455,0	10,9	2 440,3	11,7
2002	22 231,9	61,9	20 669,5	71,7	20 091,2	56,0	18 540,9	64,4	2 140,7	9,6	2 128,6	10,3
2003	22 171,3	61,8	20 618,1	71,4	20 163,3	56,2	18 624,1	64,5	2 008,0	9,1	1 994,0	9,7
2004	22 202,4	62,0	20 582,5	71,1	20 295,7	56,7	18 694,3	64,6	1 906,7	8,6	1 888,2	9,2
2005	22 280,8	62,2	20 481,7	70,9	20 680,0	57,7	18 886,5	65,4	1 600,8	7,2	1 595,2	7,8
2006	22 245,4	62,2	20 545,9	71,2	20 730,4	57,9	19 032,2	65,9	1 515,0	6,8	1 513,7	7,4
2007	22 322,3	62,6	20 606,2	71,7	20 904,7	58,7	19 189,5	66,7	1 417,6	6,4	1 416,7	6,9
2008	22 397,4	63,3	20 675,7	72,3	20 972,3	59,3	19 251,7	67,3	1 425,1	6,4	1 424,0	6,9
2009	22 150,3	63,3	20 321,6	71,6	20 191,5	57,7	18 365,0	64,7	1 958,8	8,8	1 956,6	9,6
2010	22 051,6	63,7	20 220,7	72,0	20 266,0	58,5	18 436,5	65,6	1 785,6	8,1	1 784,2	8,8
2011	22 056,9	64,3	20 247,9	72,7	20 324,2	59,2	18 516,2	66,5	1 732,7	7,9	1 731,7	8,6
2012	22 011,5	64,6	20 393,5	73,0	20 354,3	59,7	18 736,9	67,1	1 657,2	7,5	1 656,6	8,1
2013	21 980,6	65,0	20 478,2	73,1	20 404,1	60,3	18 901,8	67,4	1 576,5	7,2	1 576,4	7,7
2014	19 920,9	62,4	19 035,2	71,4	18 073,3	56,6	17 188,1	64,5	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7
2015	18 097,9	62,4	17 396,0	71,5	16 443,2	56,7	15 742,0	64,7	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5

Джерело: складено автором на основі [313]

Рис. К.3. Рівень продуктивної власності у Франції, 2004-2013 рр., % до ВВП

Джерело: складено автором на основі [196; 314]

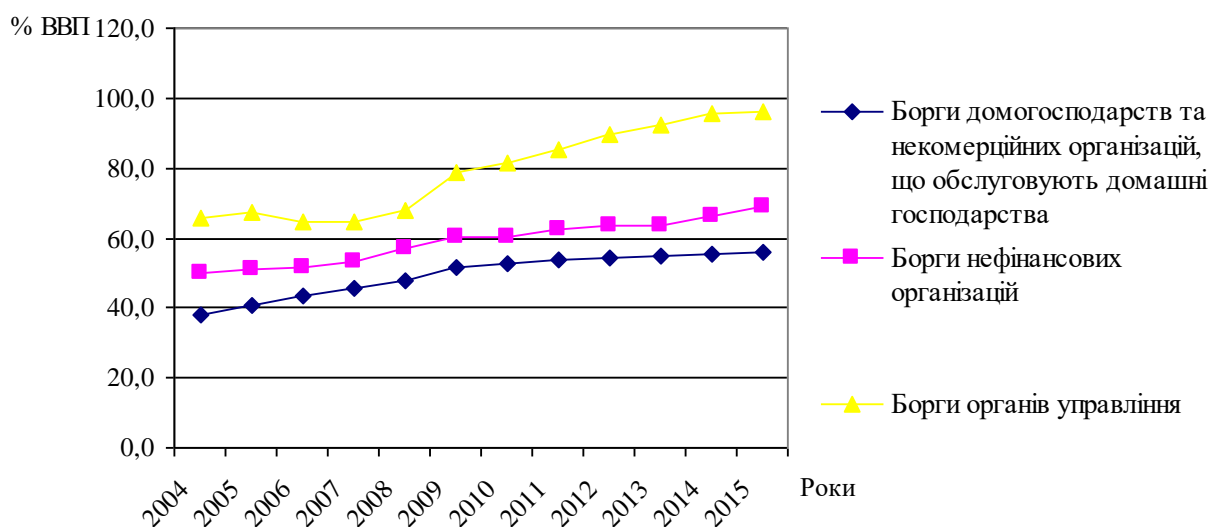

Рис. К.4. Борги економічних суб'єктів Франції, 2004-2015 рр., % до ВВП

Джерело: складено автором на основі [196]

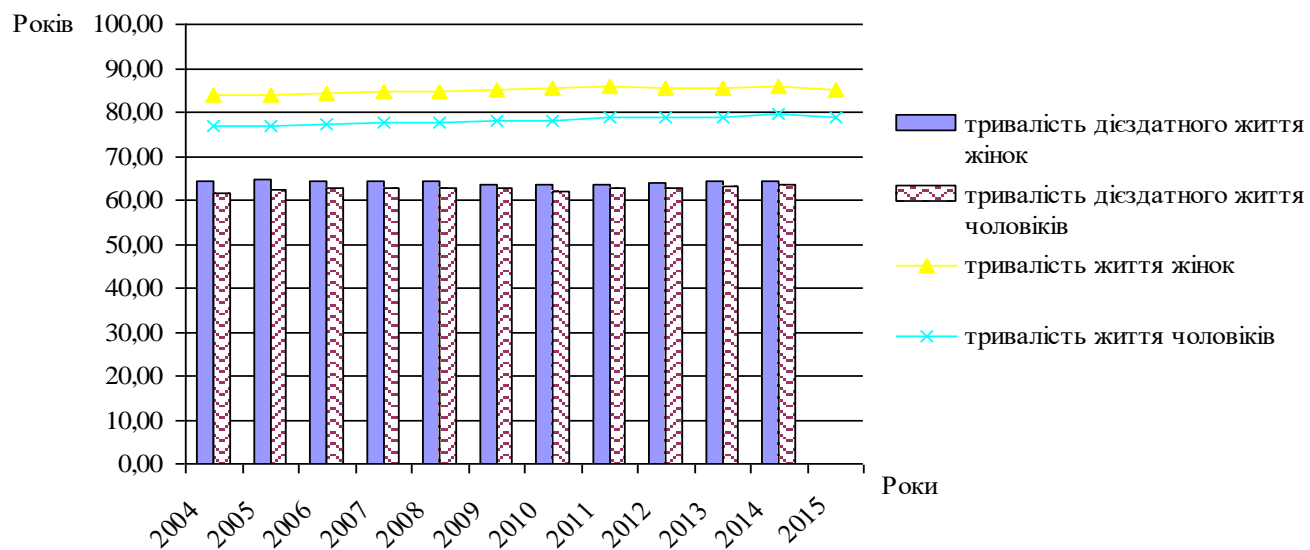

Рис. К.5. Середня тривалість життя, в т.ч. дієдатного у Франції, 2004-2015 рр., років

Джерело: складено автором на основі [196; 223]

Тривалість життя жінок при гарному здоров'ї від народження

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ЄС-28							62,6	62,1	62,1	61,5	61,8
ЄС-27		62,5	62,5	62,6	62,2	62,0	62,6				
Зона євро 19 країн											
Зона євро 18 країн											
Бельгія	58,4	62,3	63,2	63,9	64,1	63,7	62,6	63,6	65,0	63,7	63,7
Болгарія			71,9	73,9	65,7	65,9	67,1	65,9	65,7	66,6	66,1
Чехія		60	59,9	63,3	63,4	62,7	64,5	63,6	64,1	64,2	65,0
Данія	69	68,4	67,2	67,4	60,8	60,4	61,4	59,4	61,4	59,1	61,4
Німеччина		54,8	58,3	58,6	57,7	58,1	58,7	58,7	57,9	57,0	56,5
Естонія	53,8	52,4	53,9	54,9	57,5	59,2	58,2	57,9	57,2	57,1	57,1
Ірландія	64,2	64	64,9	65,6	65,1	65,2	66,9	68,3	68,5	68,0	67,5
Греція	65,5	67,4	68,1	67,6	66,2	66,8	67,7	66,9	64,9	65,1	64,8
Іспанія	62,7	63,4	63,5	63,2	63,7	62,1	63,8	65,6	65,8	63,9	65,0
Хорватія							60,4	61,7	64,2	60,4	60,0
Італія	71	67,8	64,7	62,6	61,8	62,6		62,7	61,5	60,9	62,3
Кіпр		58,2	63,4	62,8	64,5	65,3	64,2	61,0	64,0	65,0	66,3
Латвія		53,2	52,5	54,8	54,3	56,0	56,4	56,6	59,0	54,2	55,3
Литва		54,6	56,5	58,1	59,6	61,2	62,3	62,0	61,6	61,6	61,7
Люксембург	60,2	62,4	62,1	64,6	64,2	65,9	66,4	67,1	66,4	62,9	63,5
Угорщина		54,3	57,2	57,8	58,2	58,2	58,6	59,1	60,5	60,1	60,8
Мальта		70,4	69,5	71,1	72,1	71,0	71,3	70,7	72,2	72,7	74,3
Нідерланди		63,5	63,5	64,3	59,9	60,1	60,2	59,0	58,9	57,5	59,0
Австрія	60,4	60,1	61	61,4	59,9	60,8	60,8	60,1	62,5	60,2	57,8
Польща		66,9	62,9	61,5	63,0	62,5	62,3	63,3	62,8	62,7	62,7
Португалія	52,4	57,1	57,9	57,9	57,6	56,4	56,7	58,6	62,6	62,2	55,4
Румунія				62,5	62,9	61,7	57,5	57,0	57,7	57,9	59,0
Словенія		60,1	61	62,3	60,9	61,5	54,6	53,8	55,6	59,5	59,6
Словаччина		56,6	54,6	56,1	52,5	52,6	52,0	52,3	53,1	54,3	54,6
Фінляндія	53,1	52,5	52,8	58,0	59,5	58,6	57,9	58,3	56,2		57,5
Швеція	60,8	63,2	67,5	66,8	69,0	69,6	66,4	65,5		66,0	73,6
Великобританія		65,5	64,9	66,0	66,3	66,1	65,6	65,2	64,5	64,8	64,2
Ісландія	62,5	65	65,3	71,6	69,5	68,9	68,1	67,7	68,0	66,7	66,9
Ліхтенштейн											
Норвегія	65,3	64,2		66,1	69,0	67,8	69,8		70,4	68,6	69,8
Швейцарія				63,6	64,6	63,0	63,3	64,7	67,6	58,4	57,7

Джерело: складено автором на основі [223]

Тривалість життя чоловіків при гарному здоров'ї від народження

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ЄС-28							61,8	61,7	61,5	61,4	61,4
ЄС-27		61,1	61,8	61,7	61,1	61,3	61,8				
Зона євро 19 країн											
Зона євро 18 країн											
Бельгія	58,9	62,4	63	63,5	63,4	63,9	64,0	63,4	64,2	64,0	64,5
Болгарія			66,2	67,1	62,1	62,1	63,0	62,1	62,1	62,4	62,0
Чехія		58	57,9	61,4	61,3	61,1	62,2	62,2	62,3	62,5	63,4
Данія	68,3	68,4	67,7	67,4	62,4	61,8	62,3	63,6	60,6	60,4	60,3
Німеччина		54,5	58,7	59,0	56,4	57,1	57,9	57,9	57,4	57,8	56,4
Естонія	50	48,3	49,6	49,8	53,1	55,0	54,2	54,3	53,1	53,9	53,2
Ірландія	62,5	62,9	63,2	62,9	63,5	63,9	65,9	66,1	65,9	65,8	66,3
Греція	63,9	65,9	66,5	66,0	65,6	66,1	66,1	66,2	64,8	64,7	64,1
Іспанія	62,6	63,3	63,9	63,5	64,0	63,1	64,5	65,4	64,8	64,7	65,0
Хорватія							57,4	59,8	61,9	57,6	58,6
Італія	68,7	66,6	65,2	63,4	62,9	63,4		63,5	62,1	61,8	62,5
Кіпр		59,8	64,2	63,1	63,9	64,8	65,1	61,6	63,4	64,3	66,1
Латвія		50,8	50,8	51,4	51,6	52,6	53,1	53,6	54,6	51,7	51,5
Литва		51,4	52,6	53,3	54,5	57,2	57,4	57,0	56,6	56,8	57,6
Люксембург	59,5	62,3	61,2	62,3	64,8	65,1	64,4	65,8	65,8	63,8	64,0
Угорщина		52,2	54,4	55,1	54,8	55,9	56,3	57,6	59,2	59,1	58,9
Мальта		68,6	68,3	69,2	68,8	69,4	70,1	69,9	71,5	71,6	72,3
Нідерланди		65,4	65,2	66,1	62,5	61,7	61,3	64,0	63,5	61,4	63,3
Австрія	58,3	58,2	58,7	58,7	58,5	59,5	59,4	59,5	60,2	59,7	57,6
Польща		61,2	58,4	57,6	58,6	58,3	58,5	59,1	59,1	59,2	59,8
Португалія	55,4	58,6	60	58,5	59,2	58,3	59,3	60,7	64,5	63,9	58,3
Румунія				60,5	60,0	59,8	57,3	57,4	57,6	58,6	59,0
Словенія		56,4	57,7	58,7	59,4	60,6	53,4	54,0	56,5	57,6	57,8
Словаччина		55,2	54,5	55,6	52,1	52,4	52,4	52,1	53,4	54,5	55,5
Фінляндія	53,3	51,7	53,2	56,8	58,6	58,2	58,5	57,7	57,3		58,7
Швеція	62	64,5	67,3	67,7	69,4	70,7	67,0	67,0		66,9	73,6
Великобританія		64,2	64,8	64,6	65,0	65,0	64,9	65,2	64,6	64,4	63,4
Ісландія	65,9	67	68,3	72,8	71,0	68,6	69,3	69,1	70,4	71,7	70,8
Ліхтенштейн											
Норвегія	65,9	66,1		66,6	70,0	69,0	69,8		71,9	71,0	72,2
Швейцарія				65,3	65,7	65,2	65,5	66,3	68,6	61,5	61,4

Джерело: складено автором на основі [223]

Показник рівня бідності у Франції, 1970-2013 рр., %

Рік	Рівень бідності
2013	14,0
2012	14,3
2011	14,3
2010	14,0
2009	13,5
2008	13,0
2007	13,4
2006	13,1
2005	13,1
2004	12,6
2003	13,0
2002	12,9
2001	13,4
2000	13,6
1999	13,5
1998	13,8
1997	14,2
1996	14,5
1990	13,8
1984	13,5
1979	14,2
1975	16,6
1970	17,9

Джерело: складено автором на основі [196]

Коефіцієнт Джині

Країна/Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ЄС-28					30,5	30,8	30,4	30,5	30,9	
ЄС-27	30,3	30,6	30,9	30,5	30,5	30,8	30,4	30,5	30,9	
ЄС-25										
ЄС-15	29,6	30,3	30,9	30,5	30,6	30,9	30,4	30,5	30,9	
Нові члени (12 країн)	33,0	31,9	31,2	30,6	30,3	30,5	30,4	30,7	31,1	
Нові члени (12 країн)										
Зона євро 19 країн	29,4	30,0	30,5	30,3	30,3	30,6	30,4	30,7	31,0	
Зона євро 18 країн	29,3	30,0	30,5	30,3	30,3	30,6	30,4	30,7	30,9	
Зона євро 17 країн	29,2	30,0	30,4	30,2	30,2	30,6	30,4	30,6	30,9	
Бельгія	27,8	26,3	27,5	26,4	26,6	26,3	26,5	25,9	25,9	26,2
Болгарія	31,2	35,3	35,9	33,4	33,2	35,0	33,6	35,4	35,4	37,0
Чехія	25,3	25,3	24,7	25,1	24,9	25,2	24,9	24,6	25,1	
Данія	23,7	25,2	25,1	26,9	26,9	26,6	26,5	26,8	27,7	27,4
Німеччина	26,8	30,4	30,2	29,1	29,3	29,0	28,3	29,7	30,7	
Естонія	33,1	33,4	30,9	31,4	31,3	31,9	32,5	32,9	35,6	
Ірландія	31,9	31,3	29,9	28,8	30,7	29,8	29,9	30,0	30,8	
Греція	34,3	34,3	33,4	33,1	32,9	33,5	34,3	34,4	34,5	34,2
Іспанія	31,9	31,9	32,4	32,9	33,5	34,0	34,2	33,7	34,7	34,6
Франція	27,3	26,6	29,8	29,9	29,8	30,8	30,5	30,1	29,2	
Хорватія					31,6	31,2	30,9	30,9	30,2	
Італія	32,1	32,0	31,2	31,8	31,7	32,5	32,4	32,8	32,4	
Кіпр	28,8	29,8	29,0	29,5	30,1	29,2	31,0	32,4	34,8	
Латвія	38,9	35,4	37,5	37,5	35,9	35,1	35,7	35,2	35,5	35,4
Литва	35,0	33,8	34,5	35,9	37,0	33,0	32,0	34,6	35,0	37,9
Люксембург	27,8	27,4	27,7	29,2	27,9	27,2	28,0	30,4	28,7	
Угорщина	33,3	25,6	25,2	24,7	24,1	26,9	27,2	28,3	28,6	28,2
Мальта	27,1	26,3	28,1	27,4	28,6	27,2	27,1	27,9	27,7	
Нідерланди	26,4	27,6	27,6	27,2	25,5	25,8	25,4	25,1	26,2	26,4
Австрія	25,3	26,2	27,7	27,5	28,3	27,4	27,6	27,0	27,6	27,2
Польща	33,3	32,2	32,0	31,4	31,1	31,1	30,9	30,7	30,8	
Португалія	37,7	36,8	35,8	35,4	33,7	34,2	34,5	34,2	34,5	34,0
Румунія		38,3	35,9	34,5	33,5	33,5	34,0	34,6	34,7	37,4
Словенія	23,7	23,2	23,4	22,7	23,8	23,8	23,7	24,4	25,0	24,5
Словаччина	28,1	24,5	23,7	24,8	25,9	25,7	25,3	24,2	26,1	
Фінляндія	25,9	26,2	26,3	25,9	25,4	25,8	25,9	25,4	25,6	25,2
Швеція	24,0	23,4	24,0	24,8	24,1	24,4	24,8	24,9	25,4	
Великобританія	32,5	32,6	33,9	32,4	32,9	33,0	31,3	30,2	31,6	32,4
Ісландія	26,3	28,0	27,3	29,6	25,7	23,6	24,0	24,0	22,7	23,6
Норвегія	29,2	23,7	25,1	24,1	23,6	22,9	22,5	22,7	23,5	23,9
Швейцарія		30,4	31,1	30,7	29,6	29,7	28,8	28,5	29,5	
Колишня Югославія							38,8	37,0	35,2	
Сербія								38,0	38,6	38,2
Туреччина	44,9	43,2	43,0	44,2	43,5	43,3	42,8			

Джерело: складено автором на основі [223]

Показники нерівності розподілу доходів у Франції

Децильний коефіцієнт D9/D1 рівня життя населення	Співвідношення між доходами 20 % найбагатших та найбідніших	Децильний коефіцієнт D9/D1 рівня життя населення
2013	3,5	4,3
2012	3,6	4,6
2011	3,6	4,6
2010	3,5	4,5
2009	3,4	4,3
2008	3,4	4,3
2007	3,4	4,2
2006	3,4	4,3
2005	3,4	4,2
2004	3,3	4
2003	3,4	4
2002	3,4	4,1
2001	3,4	4,2
2000	3,5	4,2
1999	3,4	4,1
1998	3,4	4
1997	3,5	4,1
1996	3,5	4,1
1990	3,3	
1984	3,5	
1979	3,5	
1975	4,1	
1970	4,6	

Джерело: складено автором на основі [196]

Частка дипломованих спеціалістів, вікова група 30-34 роки

Країна	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ЄС-28											23,6	25	26,9	28,1	29	30,1	31,1	32,3	33,8	34,8	36	37,1	37,9	38,7
ЄС-27									22,4	22,8	23,6	25,1	27	28,2	29	30,2	31,3	32,4	33,8	34,9	36,1	37,2	38	38,8
Зона євро 19 країн									23,5	24	24,8	26,4	28,1	29,3	30	31,1	31,9	32,6	33,7	34,2	35,1	36,1	36,5	37,3
Зона євро 18 країн									23,3	24	24,9	26,4	28,1	29,2	29,9	31	31,8	32,6	33,6	34,1	35	35,9	36,4	37,1
Бельгія	26,6	28,2	28,3	29,9	30,9	31,9	32,3	32	35,2	35,2	35,2	37,7	39,9	39,1	41,4	41,5	42,9	42	44,4	42,6	43,9	42,7	43,8	42,7
Болгарія									19,5	23,6	23,2	23,6	25,2	24,9	25,3	26	27,1	27,9	28	27,3	26,9	29,4	30,9	32,1
Чехія							11,8	12,5	13,7	13,3	12,6	12,6	12,7	13	13,1	13,3	15,4	17,5	20,4	23,7	25,6	26,7	28,2	30,1
Данія	23,1	26,4	30,7	29,6	29,7	28,8	28,3	31,1	32,1	32,9	34,2	38,2	41,4	43,1	43	38,1	39,2	40,7	41,2	41,2	43	43,4	44,9	47,6
Німеччина	24,1	24,3	23,6	24,2	23,7	24,6		24,5	25,7	25,5	24,2	25,1	26,8	26,1	25,8	26,5	27,7	29,4	29,7	30,6	31,8	32,9	31,4	32,3
Естонія							32,5	29,5	30,4	28,5	27,7	28	28,3	31,7	32,5	33,5	34,4	36,3	40,2	40,2	39,5	42,5	43,2	45,3
Ірландія	20	21,6	22,4	25,1	27,9	28,4		24,7	27,5	30,6	32	35,1	38,6	39,2	41,3	43,3	46,3	48,9	50,1	49,7	51,1	52,6	52,2	52,3
Греція	17,7	18,6	19,5	20,7	22,1	23,1	25,8	25,4	25,4	25	23,5	23	25,1	25,5	26,9	26,3	25,7	26,6	28,6	29,1	31,2	34,9	37,2	40,4
Іспанія	18,6	20,1	21,3	23,3	24,9	26,1	28,3	29,3	29,2	31,3	34,4	35,1	36,9	39,9	39,4	40,9	41,3	40,7	42	41,9	41,5	42,3	42,3	40,9
Франція		20,8	22	22,2	21,1	21,7	25	26,2	27,4	29,5	31,5	34,8	35,6	37,7	39,7	41,4	41	43	43,2	43,1	43,3	44	43,7	45,1
Хорватія											16,2	16,9	16,8	17,4	16,7	16,8	18,5	21,3	24,5	23,9	23,1	25,6	32,2	30,9
Італія	8,6	8,4	8,6	8,6	9,2	9,4	9,9	10,8	11,6	12,2	13,1	13,9	15,6	17,1	17,6	18,6	19,2	19	19,9	20,4	21,9	22,5	23,9	25,3
Кіпр								31,5	31,1	32,7	36	39,9	41	40,8	46,1	46,2	47,1	45	45,3	46,2	49,9	47,8	52,5	54,6
Латвія							18,3	16,4	18,6	16,3	17,3	18,3	18,2	18,5	19,3	25,7	26,3	30,5	32,6	35,9	37,2	40,7	39,9	41,3
Литва							48	44,9	42,6	21,2	23,4	25,2	30,9	37,7	39,4	36,4	39,9	40,4	43,8	45,7	48,6	51,3	53,3	57,6
Люксембург	12,9	23,2	26,4	18	18,6	21,6		21,7	21,2	23,9	23,6	17,3	31,4	37,6	35,5	35,3	39,8	46,6	46,1	48,2	49,6	52,5	52,7	52,3
Угорщина						14,1	14,1	15,4	14,8	14,8	14,4	16,3	18,5	17,9	19,4	20,6	22,8	24	26,1	28,2	29,8	32,3	34,1	34,3
Мальта									7,4	12,9	9,3	13,7	17,6	17,6	20,7	20,8	21	21,9	22,1	23,4	24,9	26	26,5	27,8
Нідерланди				24,2	25,6	22,7	25,4	26,5	27,2	28,6	31,7	33,6	34,9	35,8	36,4	40,2	40,5	41,4	41,2	42,2	43,2	44,8	46,3	
Австрія				9,9	10,3	10,8	9,7	16,3					20,9	20,7	21,1	20,9	21,9	23,4	23,4	23,6	26,1	27,1	40	38,7
Польща						13,5	11,3	11,9	12,5	13,2	14,4	17,2	20,4	22,7	24,7	27	29,7	32,8	34,8	36,5	39,1	40,5	42,1	43,4
Португалія	15,1	14,3	14,9	13,2	12,7	14	9,4	11,1	11,3	11,7	12,9	14,7	16,3	17,5	18,3	19,5	21,6	21,3	24	26,7	27,8	30	31,3	31,9
Румунія						13	8,4	8,6	8,9	8,8	9,1	8,9	10,3	11,4	12,4	13,9	16	16,8	18,3	20,3	21,7	22,9	25	25,6
Словенія				15,3	15,8	15,8	15,7	18,5	18,1	20,7	23,6	25,1	24,6	28,1	31	30,9	31,6	34,8	37,9	39,2	40,1	41	43,4	
Словаччина							10,6	11,1	10,6	10,7	10,5	11,5	12,9	14,3	14,4	14,8	15,8	17,6	22,1	23,2	23,7	26,9	26,9	28,4
Фінляндія				24,6	23,7	26,2	36,3	39,2	40,3	41,6	41,2	41,7	43,4	43,7	46,2	47,3	45,7	45,9	45,7	46	45,8	45,1	45,3	45,5

Швеція				29,4	30,3	29,5	30,5	31,8	31,8	26,6	28,3	31	33,9	37,6	39,5	41	42	43,9	45,3	46,8	47,9	48,3	49,9	50,2
Великобританія	21,3	22,8	23,2	24,1	24,6	25,5		28	29	29,9	31,5	31,5	33,6	34,5	36,4	38,3	39,5	41,4	43,1	45,5	46,9	47,4	47,7	47,8
Ісландія								28,9	32,6	31	33,6	38,2	38,8	41,1	36,4	36,3	38,3	41,7	40,9	44,6	42,8	43,9	46,4	47,1
Норвегія					28,9	31,3	33,6	35,1	37,3	42,2	43,4	40,7	39,5	39,4	41,9	43,7	46,2	47	47,3	48,8	47,6	48,8	52,1	50,9
Швейцарія					25,3	27,8	27,3	27	27,3	27,3	30	32,4	32,8	33,4	35	36,5	41,3	43,4	44,2	43,8	43,8	46,1	49,2	51,4
Колишня Югославія															11,6	12,2	12,4	14,3	17,1	20,4	21,7	23,1	24,9	28,6
Туреччина															11,9	12,3	13	14,7	15,5	16,3	18	19,5	21,5	23,6

Джерело: складено автором на основі [223]

Таблиця К.12

Рівень вторинного використання відходів на місцевому рівні

Країна	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ЄС-28													34,9	36,4	37,5	38,3	39,6	41,4	42,2	43,5
ЄС-27						25,2	26,4	28,3	29,3	30,5	31,8	32,8	35,1	36,7	37,7	38,5	39,8	41,6	42,4	43,6
Бельгія	19	25	33,8	41	45	48,4	48,6	49,4	51	51,7	53,8	54,6	56,8	56,2	57,4	57,7	57,4	55,7	54,9	55,1
Болгарія	0	0	0	15,9	15,7	15,5	16,1	16,3	16,5	17,2	18,3	19,1	20,6	19,4	19,9	24,5	26,2	25	28,5	23,1
Чехія	0	0	0	0,6	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	5,5	6,2	7,4	10,1	10,4	12,4	15,8	17	23,2	24,2	25,4
Данія	25,2	32,6	30,1	30,5	33,8	31,5	30,8	32,8	33,6	34	34,4	35,3	37,6	42	43,7	42,3	41,5	41	43,5	44,3
Німеччина	39,4	42,2	44,1	45,6	51,1	52,5	52,3	56,1	57,8	56,4	60,9	62,1	63,2	63,8	63,1	62,5	63	65,2	63,8	63,8
Естонія	0,6	0,2	0,2	0,2	0	2,4	5,1	2,7	15	24,8	22,5	17,4	23,1	20,2	21	18,2	23,3	19,1	17,9	31,3
Ірландія				8,1		11,9	11,3	18,3	23,6	29,5	31,1	33,1	34,1	33,6	33,5	35,7	36,1	36,6	36,6	
Греція			9,2	8,9	8,9	8,8	8,8	8,8	8,1	10,1	11,8	12,8	20,1	17,7	18,9	17,1	18	19,3	19,3	
Іспанія	7	7,8	8,4	9,2	14,2	18,4	21,4	29,3	28,7	30,9	31,4	31,2	30,6	39,7	33,2	29,2	26,7	29,8	32,5	32,6
Франція	17,7	18,7	20	21,8	22,9	24,5	26,1	27,3	28	29	29,7	30,6	31,9	33,3	34,1	34,9	36,9	36,8	38,6	39,2
Хорватія			0										3,1	2,8	2,3	4	8,3	14,7	14,9	16,5
Італія	4,8	6,4	9,3	11	12,1	14,2	17,8	14,8	16,3	17,6	18,5	19,2	25	23,8	29,7	31	35,5	38,4	39,4	42,5
Кіпр	0	2,8	3,2	2,9	3,1	3	3,1	3,2	3,1	3,2	3,7	4,2	5,2	7,3	8,3	10,7	12,6	13,6	14,6	17,7
Латвія	0	0	0	0	0	0	0,4	0,4	2,3	4,6	3,8	4,5	5	6,4	7,7	9,4	9,7	15,8	16,9	20,5
Литва	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1,9	1,9	1,9	7,5	8,5	8,5	4,9	19,9	23,5	27,8	30,5
Люксембург	20	20,2	26,9	30,8	30,6	36,1	37,2	38,1	42,5	41,5	43,5	43,7	45	46	46,2	46,5	46,4	47,4	46,6	46,6
Угорщина	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	2,5	3,5	11,8	9,6	10,4	12,1	15,2	15,4	19,6	22	25,5	26,4	30,5

*Продовження дод. К
родовження табл. К.12*

Мальта	13,7	12,2	10,8	9,6	7,2	10,1	9	5,1	6,5	6,4	8,7	13,4	4,1	2,9	3,4	5,2	11,4	12,1	12,6	10,9	
Нідерланди	39,7	41,5	43,6	43,9	43,8	44,1	43,7	45,3	45,6	46,9	46,7	46,8	48,3	48,4	49,1	49,2	49,1	49,4	49,8	50,9	
Австрія	50,5	62,1	63,5	64,4	63,5	63,4	64,3	62,5	64,2	57,4	58,3	59,2	60,2	63,2	61,9	59,4	56,7	57,7	57,7	56,3	
Польща	1,8	1,9	3	2	2	2,1	4,1	3,1	2,8	4,9	5,6	6,9	7,7	10,5	17,4	21,4	17,5	19,6	24,2	32,3	
Португалія	9,7	9,8	9,9	10,3	10,7	10,5	11,9	7,6	10,9	13,5	15,2	15,9	17,1	17,3	19,5	18,7	20,1	26,1	25,8	30,4	
Румунія	0	0	0	0	0	0	1,6	2	0,2	1,1	1,8	0,5	0,4	0,9	1,1	12,8	11,7	14,8	13,2	13	
Словенія	2	5,3	6	9,6	6,3	6	2,7	9	12,6	20,4	18,6	15,4	21,9	18,9	19,6	22,4	35,6	41,9	34,8	36	
Словаччина	2,8	2,8	5	4,7	4,8	5,1	5,4	4,8	5,6	6,2	2	4,1	6,6	7,4	8,2	9,1	10,3	13,3	10,8	10,3	
Фінляндія	33,6	33,6	33,6	33,6	33,6	33,6	33,6	33,6	33,6	33,6	33,6	33,6	33,6	35,6	34,3	35,9	32,8	34,8	33,3	32,5	32,5
Швеція	26,3	30,4	32,6	35	37,3	38,3	39	39,7	41,3	44	44,8	47,9	46,9	45,8	49,5	48,1	47,3	47,2	48,7	49,9	
Великобританія						11,1	12,4	14,5	18,1	22,6	26,7	30,3	33,6	36,4	38,3	40,2	42	42,6	43,3	43,7	
Ісландія	7,9	9,4	8,3	10,6	12,7	15,4	15,8	16,1	16,4					19,1	23,9	33	39,2	42,6	44,6		
Норвегія	13,7	19,9	24,7	22,4	29,5	30,6	44,3	45,4	45,8	36,5	39,3	40,3	42,6	43,6	43	42,1	39,9	39,8	39,2	42,2	
Швейцарія	38,7	41,2	42,5	43,7	42,9	45,3	46,6	46,7	47,5	48,7	50,6	50,1	51	49,9	51,3	50,5	50,1	50	51	53,5	
Чорногорія																	0	0,9	1	7,9	
Колишня Югославія														0			0				
Сербія												0	0	0	0	0	0	0	1	0,7	
Туреччина	0,6	0,6	0,6	0,5	0,7	0,8	0,7	1,2	1	1,2	1,1	0,8	1,1	1	1	0,7	0,9	0,8			
Боснія і Герцоговіна														0	0	0	0	0	0	0	

Джерело: складено автором на основі [223]

Додаток Л
Результати ЗНО в м. Києві у 2016 році

Школа, гімназія або ліцей	Українська	Історія	Математика	Хімія	Фізика	Біологія	Англійська	Географія
Середній бал по Києву	157.4	145.6	149.3	149.5	145	149.5	150	147
Школа №1	171.4	157.3	147.5	152	137.8	158.4	153	152
Школа №2	141.3	140.6	148.5	125	0	150.5	130.1	128.9
Школа №3	155.8	143.3	150.6	150.7	158.3	146.6	140.3	142.7
Школа №4	131.1	129.4	130.8	131.7	186	139.6	124.2	121.9
Школа №6	165	153.7	153.1	154.8	146.7	161	142.4	142.7
Школа №7	149.2	142.7	140.3	141.4	159	139.6	146	149.1
Школа №8	152.3	138.5	132.4	162.8	124.6	147.4	137.8	112
Школа №9	159.7	141.2	148.7	157	116	151.6	146.8	131.3
Школа №11	150.3	142.7	150.3	0	138	145	166.6	139
Школа №12	135.8	130.1	0	100	116	125.4	156	128.7
Школа №13	144.3	131.2	150.3	0	147	129.3	142.8	123.6
Школа №14	159.8	150.2	146.5	170	135	105	165.5	139.5
Школа №15	162.1	151.9	149.1	156.3	146.3	136.4	153.3	147.5
Школа №16	175.2	152.1	152.3	178.3	156.2	174	165	157.1
Школа №17	168.4	140.7	165.2	0	138.3	0	147.9	188
Школа №18	125.7	125.6	117.6	0	0	125.2	121	136.3
Школа №19	177.4	160.4	160.8	162.7	157.4	172.2	164	155.4
Школа №20	164.8	154.6	147.7	138.6	153.4	146	158.9	153.2
Школа №21	158.3	150.9	155.6	162.8	0	138.1	159.5	150
Школа №23	157.3	138.1	149.9	115	135	123.8	148.2	0
Школа №24	164.4	155.3	144.5	150.3	140.7	148.1	143.6	164
Школа №25	155.4	147.4	147	125	142	133	159	150.7
Школа №26	152.7	128.9	153.2	171	154	160	113.8	158
Школа №27	144.4	125	146.3	0	171	128.7	130.2	169.3
Школа №28	152.7	140.1	137.6	115	128	128.2	154.5	137.8
Школа №29	149.8	134	153.8	124	157.3	123.5	128.3	131.4
Школа №31	168.9	154	160.5	145.5	164.4	160.6	147.2	157.8
Школа №33	148.8	131.7	142.3	154.8	146	161.1	136.4	125
Школа №35	156.8	142.2	153.3	152	151.8	138.5	158.8	131.6
Школа №36	152.7	139	164.6	135	158.7	134.9	145.5	156
Школа №37	154.8	136.5	149	186	0	155.5	152.3	155
Школа №38	175.4	159.5	167.7	152	160.5	142.5	174.1	162.8
Школа №39	153.8	143.4	145	127.5	134.7	142.7	146.9	149.4
Школа №40	166	141.2	164.6	161.7	139.6	166.2	150.2	135.8
Школа №41	146.2	135.6	140.3	0	147	111	138.8	125.4
Школа №42	131.2	127.2	129.6	147	119.2	125.5	132.3	124.3
Школа №43	166	152.7	154.4	158	133.2	156	145.2	149.5
Школа №44	166.6	155	0	116.5	0	150.3	162	0
Школа №46	161	146.6	169.3	0	0	114.2	146.5	150.9
Школа №47	165.5	155.7	142.5	152	128	135.3	167.9	139.5
Школа №48	172	165.1	163.1	0	138.5	175	160.4	152.7
Школа №49	171.1	162.1	155.3	151.8	142.7	167.6	162.2	167.8
Школа №50	154.5	133.2	160.7	111	147	127	151.8	148.3

Школа №51	167	145.8	156	0	159.8	135	174.9	169.3
Школа №52	169.7	150.1	152.8	145	157.9	153.8	151.5	161.9
Школа №53	175	168.7	160.8	154	169	166	167.8	189
Школа №54	156	152.5	146.9	138.4	142	143	149	139.4
Школа №56	174	173	156.7	0	171	0	181.8	168
Школа №57	180.5	168.5	160	178.3	160.2	171.2	179.1	143
Школа №58	146.4	139.2	142.8	122	147	127.4	146.9	141.2
Школа №59	160.9	146.6	161.4	143.2	157.8	149.1	146.9	123.3
Школа №61	155.7	141.6	172.3	137.3	171	144.3	150	140.3
Школа №62	146.2	135.9	145.3	0	119	133.3	158.8	140.2
Школа №63	144.2	137.8	137.4	118	0	141.4	128	138.4
Школа №64	159.8	147.9	151.9	148.6	163.3	157.7	150.7	154.7
Школа №65	150.1	134.3	133.3	125	123.5	146.3	166.5	137.5
Школа №66	141.7	130.1	132.4	0	135	121.8	123.3	127.4
Школа №67	142.9	132.9	139.4	152	119.7	124.4	146.4	112.1
Школа №69	146.3	124.6	136.9	162	128	149.5	138	135.5
Школа №70	163.1	153.2	149.4	159.7	159.5	156.3	157.6	139.5
Школа №71	166.4	152.4	159.3	144	135.3	166.7	162	162.3
Школа №72	133.8	131.2	120.8	0	119	0	125.9	163
Школа №73	168	156.3	131.7	189	129	169.5	154.3	163.6
Школа №74	165.1	134.6	163.1	163	167.8	135.6	155.7	157.8
Школа №75	157.5	152.2	132.4	136.4	127	143	155.8	144.1
Школа №76	163.9	143.1	137.9	157.5	135	157.6	148.9	141.8
Школа №77	179	161.7	163.2	143.5	173.5	151	178.2	0
Школа №78	171.5	163.4	157.8	135	141.7	155.3	158.3	154
Школа №79	157.9	156.3	162.1	152.5	148	145.5	155.7	111
Школа №80	165.4	154.5	147.4	131.3	145.3	170.7	158.2	140.7
Школа №81	147.8	135.4	134.6	165	138	160.8	132.7	134.4
Школа №82	166.8	151.5	147.8	152.8	133.4	184.8	156.5	173
Школа №83	146.7	132.2	128.3	115	106.2	145	133.9	124
Школа №84	158.2	146.6	132	133.7	0	142.8	148.9	152.7
Школа №85	154.8	143.6	153.1	155	142	143.8	146.6	151.6
Школа №86	166.4	151.7	154.4	143	0	159	173.3	156.8
Школа №87	144.4	134.7	130	107	0	126.3	143	145.5
Школа №88	145.9	142.2	134.8	145	117.7	136	133.9	137.3
Школа №89	172.7	163.5	161.4	161.5	157.2	166.8	168.1	155.9
Школа №90	154.3	142.4	147.1	185.3	143	171.7	135	165
Школа №91	173.5	156.8	166.9	157.3	148.5	151	158.5	162
Школа №92	169.8	160.9	158.8	0	152	142.3	170.1	163
Школа №93	146.2	138.9	141.2	134	140	139.7	138.9	133.1
Школа №96	148.6	144.5	129	143	0	123	147.8	132
Школа №97	156.1	151.1	139.3	152	144	145.5	140.8	181
Школа №98	171.6	159.4	160.6	133.3	157.1	167.8	165.1	153
Школа №99	155	139.1	131	182	0	153.8	122	117.2
Школа №101	167.4	150.7	154.5	125	146.5	154.8	147.1	145.1
Школа №102	160.4	151.3	172	0	163.3	126	156	166
Школа №103	148.4	131.3	150.2	102	131.3	122.3	131.8	155.8
Школа №104	138.9	135.1	133.4	136	123	147	140.7	171.5
Школа №105	156.7	140.5	142.1	168	0	158	144.1	155.3

*Продовження дод. Л
Продовження табл. Л.1*

Школа №106	160.1	137.9	172	0	0	144.3	143.4	125.6
Школа №108	155.6	121.7	149.8	142.5	145.3	132.3	139.2	138.6
Школа №109	176.1	165.4	157.1	171.2	156	164.6	166.7	165.8
Школа №111	147.4	133.7	134.7	147	158	142	142.6	138
Школа №112	178	170.9	168.8	169.5	140.3	175	180.6	184.5
Школа №114	154.7	130.7	147.2	146.8	172	155.3	141.8	136
Школа №115	180.4	159.7	161.9	158.7	128.5	167.6	176.3	156
Школа №116	158.6	136.7	141.8	139	141	153.8	127.2	132.4
Школа №117	181.9	169	153	157	142	171.9	179.5	177.3
Школа №119	138.2	124.9	130.8	0	132.3	128.3	125.9	114.7
Школа №120	127.3	119.8	100	121.3	0	138.2	0	120.3
Школа №121	143.5	133	136.2	0	129.5	115	121.5	146.3
Школа №122	144.9	139	133.1	129	116.3	139.4	130.1	138.3
Школа №124	139.1	136.2	142.1	147	129.8	130.8	134.8	139.9
Школа №125	171.2	153.7	160.3	186	148	160.9	171.4	140.6
Школа №126	141.6	125.9	121.7	136.1	116.5	154.1	126	122.6
Школа №127	134.4	130	130.3	139.6	119	125.8	127.5	132.5
Школа №128	159.9	157.3	157.2	148.5	189	164.4	167.9	0
Школа №129	164.1	151.6	151.7	175.5	138.2	164.1	159.2	154.5
Школа №130	169.2	157.3	169.8	141.3	139	158.4	167.6	157.3
Школа №131	143.4	124.1	157.1	150	109.3	132	139.6	129.3
Школа №132	171.5	153.2	159.7	162	153.9	167.6	156.3	157.9
Школа №133	148	135.1	154.6	121	145.8	131.7	137.4	143.3
Школа №135	165.2	158.1	157.4	149	158.7	157.1	165.8	121
Школа №136	178.9	173.4	158.4	167	148.4	163.3	166.5	152.8
Школа №137	169.6	147.4	150.9	124.5	167	163	153.4	168.5
Школа №138	159	118.7	152.2	175.8	171	154.6	171.7	0
Школа №139	144.5	132	136.9	117.7	138.7	132.1	135.9	130.9
Школа №140	150	144.3	149	0	0	121	137.2	115.7
Школа №142	177.9	165.8	180.1	166	170.7	167.2	173.1	183.3
Школа №144	180.2	166.4	154.6	160.5	160	172.4	164.9	158.7
Школа №145	182	0	183.3	175.7	176.2	183.3	176.9	162
Школа №146	156.2	142.4	141.8	0	150.5	135.3	144.9	0
Школа №147	150.3	131.8	139.6	137	145.3	137.5	149	136.3
Школа №148	149.3	140.4	147.3	110	129.4	135.5	150.4	139.4
Школа №149	167.2	148.7	155.3	113.5	142	135.5	130.3	148
Школа №150	132.7	124.3	122.7	0	132	117	111	123.8
Школа №151	150.1	136.7	138.8	0	0	126	144.7	122.2
Школа №152	147.8	120.7	144	0	0	119.5	131	146.5
Школа №153	180	166.2	177.8	185.5	174.4	191.2	170.4	180.7
Школа №154	168.1	159.3	164.6	146.4	147.3	155.5	168.3	183
Школа №155	176.1	165.4	162.3	160.4	163.7	153	181.5	177.5
Школа №156	157.9	130.1	136.2	167	151.8	155.4	136.3	139
Школа №157	177.2	162.1	169.1	157.8	161	164.6	169.4	153.2
Школа №158	159.5	148.9	156.7	145.2	123	174.4	138.8	134.7
Школа №159	180.7	161.3	146.1	163.8	156	162.5	162.1	152.5
Школа №160	172.9	154.7	156.5	131	136.6	140.3	153.6	174
Школа №161	161.1	148.7	152.8	165.3	149.3	152.4	143.2	167.8
Школа №162	169.3	151.5	138.4	154.3	149	161.5	146.6	124.5
Школа №163	157.3	142.8	140.8	154	141.7	175.5	141.8	123.8
Школа №165	154.9	150.5	130.4	0	135	129	145.9	151.5

Школа №175	139.9	124.4	139.3	126.3	155.3	130.8	137.1	125.1
Школа №176	157.9	162	136.8	137	109.5	150.3	131.8	146.5
Школа №177	181.3	168.9	167.6	161.8	143.3	176.4	158.5	170.3
Школа №178	180.1	166.9	177.3	163.3	177.7	177.9	170.6	172.4
Школа №179	175.6	161.4	169.8	135.3	156	160.8	172	163.3
Школа №180	140.7	135.2	136.5	122.5	156	136.2	133.8	128
Школа №181	142.3	146.1	142.8	139	0	140.5	156.3	0
Школа №182	139.2	131.2	145.3	113.5	141	133.3	140.8	134.1
Школа №184	151.2	138.1	140.2	116	132.3	135.2	124.4	142.7
Школа №185	165.2	160.6	154.5	159.3	169.6	162.8	151.9	147.6
Школа №186	167.5	150.1	140	0	0	161.5	151.9	166
Школа №187	136.2	129.2	139.9	141	128.5	146.5	138.2	133.9
Школа №188	142.4	128.4	143.1	114.3	119	134.9	144.5	131.9
Школа №189	162.1	146.1	143.2	143.8	149.8	143.3	162.8	143
Школа №190	168.1	145.7	146.8	0	105	153	142.2	147.9
Школа №191	182.8	167.9	168.6	0	161.3	147.5	178.3	171.9
Школа №193	157.4	142.5	134	113.5	100	122.3	123	129.7
Школа №194	138	130	0	0	0	0	0	0
Школа №195	159.2	149.5	150	125	105	161	152.8	0
Школа №196	161	141.4	147.9	139.1	151.8	153.3	158.5	142.8
Школа №197	174.7	157.6	149	138	133.9	146	169.4	146.8
Школа №198	178.3	167.5	160	153	145.6	179.3	158	159.8
Школа №199	132.7	131.9	124	0	105	123.7	131.3	113
Школа №200	175.2	157.8	165.7	154.9	161.8	165.1	163.3	169.7
Школа №201	129.1	124.7	111.5	171	0	145	113.8	117.8
Школа №202	170.6	150.5	154.4	159	141	152	148.4	166.7
Школа №205	134.3	117.7	134.2	178	0	139.8	142.5	123.5
Школа №206	158.5	141.4	151	125	148	133.7	132.3	129.3
Школа №207	158.6	147	136.1	118	136.5	143	152.6	157.8
Школа №208	174.3	167.1	175.4	164.2	169.3	174.8	161.4	174.4
Школа №210	154.3	142.1	147.9	139	145	120	137.2	137
Школа №211	176.9	162.6	156.2	179	152.8	171.7	174.7	154.1
Школа №212	144.2	130.8	141.4	171	128.5	145.8	121.6	118.5
Школа №213	143.9	125.1	127.3	122	0	130.8	135.7	122
Школа №214	161	138.3	163.7	173.6	148.9	155.7	151.6	149.4
Школа №215	146.4	130.8	131.7	143.3	132	155.1	141.4	131.4
Школа №216	165.2	157.4	160.9	158.5	168.5	151.3	158.5	151.6
Школа №217	146.4	137.5	148.8	147	133	140.7	128.2	128.3
Школа №219	169.1	151.5	138	146.6	146	140.3	142.4	137.8
Школа №220	171.4	159.8	158.4	143.2	177	171.7	150.3	157.5
Школа №221	156	147.3	149.6	177	153	161.5	143.8	139.9
Школа №222	131.2	126.4	127	0	0	123.7	136	132.5
Школа №223	151.4	128.6	141.8	131	148.7	126.3	131.4	122
Школа №224	133.6	126.8	133.9	130.3	129.5	130.8	144.3	126.5
Школа №225	153.8	153.1	143.5	151.5	138	146.8	153.2	140
Школа №226	142.3	133.9	139.8	143.5	115.5	128.1	136.7	144.3
Школа №227	160.7	152.3	153.2	168.5	135.8	173.8	139.5	144.1

Продовження дод. Л

Продовження табл. Л.1

Школа №228	131.9	131.8	141.5	124.5	132	125.9	136.5	111
Школа №229	153.6	154.6	149.2	168.3	100	150.8	142.4	155.9
Школа №230	148.2	132.8	127.6	148	138	127	115.4	137
Школа №231	157.1	134.3	143.3	141	164	134	135.6	150.5
Школа №232	150.7	143.7	131.5	135	119	146	132	132
Школа №233	131.9	121	148.5	137.5	132	118.6	141	123.5
Школа №234	142.2	127.2	136	164.5	135	120.8	132.7	131.6
Школа №235	148.8	140.8	141.9	150	149.3	166.2	129.2	150.7
Школа №236	142	125.6	138.8	122.5	135	129.8	136.8	126.6
Школа №237	141.8	123.9	138.3	0	144	122.5	141	158.4
Школа №238	142.2	130.3	133.4	156	156.7	131	136.4	134.3
Школа №239	166.3	149.2	148.2	180.3	143.3	154.9	153.6	150.5
Школа №241	176	160.6	168.1	163.3	165.3	161.4	162.2	163.8
Школа №242	152.8	131.3	144	157	171	136.2	147.4	134
Школа №245	138.9	139.5	132.7	160.5	114	145	142.5	119.7
Школа №246	155.1	151.8	142.3	136.5	176	151.5	146.6	146.9
Школа №247	163.5	143.7	148.6	159	141.4	171.5	144.7	144.5
Школа №250	171.7	162.8	169.4	160	154.8	153.7	161.7	169.8
Школа №251	166.7	148.5	139.5	168	135.7	161	155.5	141.6
Школа №252	175	160.2	158.1	165.8	156.2	170	149.4	161.2
Школа №253	167.5	152	154.4	161.5	144.8	139	133.5	152.1
Школа №254	170.4	151.1	154.6	147.5	148	146.6	164.7	169.8
Школа №255	152.7	139.1	136.9	107	129	157.8	126.8	0
Школа №256	151.8	131	149.4	106.7	133	131	137.1	149.2
Школа №258	143.5	142.4	142.9	158.5	143	142	126.8	131
Школа №259	135.2	119.3	110	0	0	114.8	139.3	106.3
Школа №260	148.4	150.2	132.8	135	0	136.6	131.4	163.3
Школа №262	152.7	138.1	143.6	0	0	117	138.1	136.1
Школа №263	142.5	132	136.3	0	126.7	119	137.4	129.7
Школа №264	168.4	163	153.5	147	131	169.5	149.4	159
Школа №265	150.6	139.7	123.1	150	0	155.6	131.1	131.3
Школа №266	132.9	136.7	124	0	0	123	152.8	123
Школа №267	169.7	147.7	149.9	147.4	156.5	159.3	158.3	151
Школа №269	144.8	139.5	140	0	0	0	126.5	159
Школа №270	150	123.7	141.2	137	147.8	144	140.9	131.3
Школа №271	145.6	139	128.8	105	134.5	141.7	140.5	132.1
Школа №274	157.2	153.7	133.3	0	137.3	139.4	151.4	130.9
Школа №275	141.1	126.8	139.5	151.5	125.7	153.8	139.8	144.2
Школа №276	154.4	140.6	132.7	157.3	134	162.7	115	142.3
Школа №277	155.2	145.6	139.8	125.8	117.3	139.1	154.5	157.8
Школа №278	147.3	138.2	108	0	109	122	112.3	137.3
Школа №279	147.6	136.4	147.8	0	0	141.7	137.9	154
Школа №280	149	138.9	143.2	0	150.5	160.5	144.8	146.5
Школа №281	156.5	145.2	154.6	153.3	146.7	151.1	140.2	132.6
Школа №282	146.8	129.8	146.8	152	132	129	119.4	128.8
Школа №283	172.2	152	157.1	164.3	155.1	158.2	156.1	157.2
Школа №284	143.6	130.5	134.2	116.3	127.8	124.8	155.1	140.7
Школа №285	164.3	127.6	148.4	138	105	141.3	132.8	151.3
Школа №286	166.5	143.5	150.9	155	151.7	157	138.6	141.3
Школа №287	171.8	169.4	161.3	176	143.6	176.8	171.2	150
Школа №288	146.4	142.1	127	150.5	130	141.6	139.4	125.5

Школа №296	155.7	130.1	144.5	158.3	119	136.7	148	136.4
Школа №297	132.2	130.8	130.6	108.8	128.5	138.3	128.1	122
Школа №298	165.7	145.5	142.9	168	137.7	155.3	159.2	155.3
Школа №299	136.3	105	145.5	0	0	0	0	0
Школа №300	143.6	138.1	150.1	0	123.3	122.7	127.9	138.3
Школа №301	162.7	137.9	135	128	0	149.5	150.2	154.3
Школа №302	147.6	137.2	146.1	151.8	147.5	141.8	146.8	140.4
Школа №303	157.8	148.8	155.4	150.8	155.6	144.1	147	127.9
Школа №304	153.6	148.5	145.2	152.5	146.8	176.8	163.5	151
Школа №305	147.1	134.4	159.6	125	152.3	135	147.1	127
Школа №306	155	150.2	142.4	136.4	156	150.9	137.9	136.7
Школа №307	166.8	157.1	171.1	138.3	173.6	150.4	148	151.9
Школа №308	147.6	141.4	135.6	0	137.3	132	139	131.1
Школа №309	154.9	138.3	139.3	139.3	122	154.9	145.5	136.4
Школа №314	162.4	150.7	152.1	166.6	182	166.6	152.5	151.6
Школа №318	165.2	161.2	159.1	172	0	154.7	162.6	141.4
Школа №319	121.2	121.9	121.3	0	109	122.3	124.9	128.5
Школа №320	157.9	144.2	139.1	117.8	136.6	133.3	141.3	134.9
Школа №321	140.5	131.1	129.3	0	114	118.7	128.3	117.2
Школа №323	167.8	154.7	154.1	149.5	161.3	151.4	156	138.2
Школа №328	137.7	133.3	136	181	141	132.7	152.5	133.8
141 "Освітні ресурси та технологічний тренінг"	150.3	135	145.9	171	134.4	142.3	140.6	150.8
183 "Фортуна"	171	146.6	151.8	145.3	124	157.1	164.9	147.2
293 І-ІІІ ступеня	157.9	136.9	149.2	145.3	150	151.6	161.9	145.9
30 "ЕкоНад"	166.8	148.1	165.9	164.3	162.7	163.5	158	154.3
329 "Логос"	172	152.9	149.7	140.3	138	164.2	159.6	152.6
8 "Школа самоосвіти"	123.8	125.2	143	0	183	112.5	193	126
100 "Поділ"	178.6	168.1	171.3	175.9	178.9	185.6	171.7	173.4
107 "Введенська"	175	168.2	171.4	161	156.8	168	159.8	172
113	146.4	128.7	145.5	166.5	105	141.6	132	126.5
118 "Весвіт"	155.8	148.9	139.7	0	138	0	145.1	0
143 Оболонського району	177	163.8	173.5	148	155.4	161.6	177	156.3
17 Черкаської міської ради	131	125	0	0	0	0	0	0
194 "Перспектива"	168.4	148.7	162.4	0	146	147	144.5	158
209 "Сузір'я"	165.6	146	155.1	125	152	141	152.6	158.6
240 "Соціум"- середня	161.1	143.5	155.3	149.7	147	152.5	143.9	155.3
257 "Синьоозерна	171.7	151.3	156.9	146.9	157.3	171.1	163.8	176.5
272	179.1	157	167.3	150.6	163.8	167	161.3	152.7
32 "Успіх"	173.5	165.3	154.2	145.5	135	159.8	175.1	145
34 "Либідь"	173	157.7	152.6	152.7	150.2	161.1	163.7	161.8
4 Кисво-Святошинської РДА	128.8	137.3	0	0	0	0	137	0

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
УРЯДОВИЙ УПОВНОВАЖЕНИЙ З ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ**

вул. Грушевського, 12/2, м. Київ, 01008, тел. (044)2775386, E-mail: infomf@minfin.gov.ua

15.06.2015 № 31-12000-17/21
На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
АЛЕКСЄЄВОЇ НАТАЛІЇ ІГОРІВНИ**

за спеціальністю 08.00.08 - Гроші, фінанси і кредит

на тему: «Фінансування суспільних потреб: європейський досвід і українські перспективи»

Дослідження в рамках дисертаційної роботи присвячені актуальному питанню врахування зарубіжного досвіду при визначенні пріоритетів фінансової політики країни в умовах погіршення економічної кон'юнктури. Результати дисертаційного дослідження прийняті до уваги Міністерством фінансів України при розробці пропозицій по вдосконаленню нормативно-правової бази в сфері управління державним боргом України, опрацюванні шляхів удосконалення боргової політики. Зокрема, враховані пропозиції автора щодо перейняття досвіду Франції для зменшення рівня державного боргу в інтересах суспільства, необхідності використання результатів багатофакторного аналізу державного боргу.

Запропоновані напрацювання відповідають сучасним європейським практикам і сприятимуть вдосконаленню боргової політики України.

Віталій ЛІСОВЕНКО

20.11.2015 № 34/132-151

До спеціалізованої вченої ради із захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Алексеевої Наталії Ігорівни на тему: «Фінансування суспільних потреб: європейський досвід і українські перспективи» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит.

Результати дисертаційного дослідження Алексеевої Наталії Ігорівни на тему «Фінансування суспільних потреб: європейський досвід і українські перспективи» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук було впроваджено в експертно-аналітичній роботі Секретаріату Кабінету Міністрів та при підготовці нормативно-правових актів. Зокрема застосовуються рекомендації щодо концептуальних підходів до визначення сутності суспільних потреб та їх пріоритетності, обґрунтування наріжного значення їх державного фінансування та необхідності застосування альтернативних джерел фінансування, оцінки ефективності реалізації державою її функцій в контексті задоволення потреб суспільства.

Висвітлений передовий досвід Франції та сформульовані на його основі наукові доробки Алексеевої Н.І. сприятимуть розробці та реалізації в Україні дієвої соціально-економічної політики, яка протистоятиме сучасним викликам та відповідатиме європейському вектору розвитку.

Дисертаційне дослідження Алексеевої Н.І. є актуальним та має практичне значення з огляду на необхідність постійної гармонізації фінансової політики України з динамічними суспільними інтересами, вироблення інструментарію для запобігання кризовим явищам та мінімізації їх наслідків, забезпечення ефективного функціонування економіки та економічного зростання держави.

Директор Департаменту
з питань фінансової політики
Секретаріату Кабінету Міністрів України,
кандидат економічних наук

Валентина ЯЩУК

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної
роботиДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені
Вадима Гетьмана»
д.е.н., професор Колот А. М.

«16» 02 2016 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор з науково-
педагогічної та наукової роботиДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені
Вадима Гетьмана»
д.е.н., професор Лук'яненко Д. Г.

«16» 02 2016 р.

Довідкапро впровадження в навчальний процес
результатів дисертаційного дослідження**Алексєєвої Наталії Ігорівни**на тему: «**Фінансування суспільних потреб: європейський досвід і
українські перспективи**»

Основні результати дисертаційного дослідження Алексєєвої Наталії Ігорівни на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук використовуються у навчальному процесі кафедрою фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», зокрема:

- при підготовці завдань для практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи студентів з дисциплін «Фінанси», «Бюджетна система», «Макрофінансовий аналіз»;
- при наданні консультацій студентам, що готуються брати участь у наукових конференціях та засіданнях наукових гуртків;
- при розробленні програми організації та проведення виробничої практики на фінансово-економічному факультеті для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр.

Використання матеріалів дисертації Алексєєвої Наталії Ігорівни у навчальному процесі сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців.

Декан фінансово-економічного
факультету, к.е.н., професор

Хлівний В.К.